

Stephan Hurwitz

Det menneskelige Ansvar

ARTIKLER OG FOREDRAG

Gyldendals Uglebøger

1963

Det menneskelige Ansvar udkom første gang 1961 på G. E. C. Gads Forlag. Nærværende udgave er udvidet med følgende artikler: „De 21 Store“, „Skyd en fransk general“, „Dommen over Oscar Wilde“ og „Crippen, den blide Morder“, fra samlingen „Respekt for Mennesket“. (1951). © 1963 by Stephan Hurwitz. Bogen er sat med Linotype Granjon og trykt i Gyldendals Forlagstrykkeri, København. Typografi og omslag: Austin Grandjean snc. Printed in Denmark.

11921

Til Lise

INDHOLD

Forord	7
------------------	---

RIDS AF RETSSAGER

De 21 Store	9
Skyd en fransk general!	18
Morder eller redningsmand?	23
Dommen over von Manstein	28
Rosenberg – sagen	33
Levende model	42
Kamp om et barn	47
„Århundredets forbrydelse“	53
Skyldens cirkel	58
En sag om hukommelsestab	62
Dommen over Oscar Wilde	67
Crippen – den blide morder	72
Hypnose og forbrydelse	77

ENKELTE KRIMINALISTISKE EMNER

Drab, selvmord og folkekarakter	83
Børneforsorg og kriminalforsorg	87
Bøller og prygl	92
Bør der lovgives om insemination?	97
Om straf – systemets sociale funktion	102
Dommerens uddannelse	107

RET OG PLIGT

Hvad er ret?	112
Af en grundlovstale	116
Den nye grundlov	120
Den svageres ret og pligt	130
Højesterets stilling gennem 300 år	135

OMBUDSMANDEN

Ombudsmandens virksomhed	142
Bureaukrati	146
Den personlige samtale	151

PRESSEN

Pressen og kriminaliteten	154
Alvorsord om pressen	160
Pressen under besættelsen	164

I LITTERATURENS SPEJL

Om at læse kriminalromaner	168
Omkring et skuespil	173
Hamlet	179
Retten på vrangen	188
Dødens hus	193
Fremmed for sig selv	199
Det menneskelige ansvar. Betragtninger ved 50-års dagen for Henrik Ibsens død	204

TO HILSNER

Tale til gamle studenter	210
... og godt nytår!	213

FORORD

Første oplag af denne bog udkom hos Gad for et års tid siden og blev straks udsolgt. Efter mange opfordringer udsendes den nu på ny i et større oplag i Gyldendals Ugleserie. Den er her blevet forøget med enkelte artikler fra den i 1951 udkomne kroniksamling „Respekt for mennesket“.

Jeg håber meget, at bogen i sin nuværende skikkelse må have tilstrækkelig interesse til at retfærdiggøre dens forøgede oplag. Ideen til dens indlemmelse i Ugleserien er Gyldendals. Måtte hverken forlaget eller læserne blive skuffet.

Stephan Hurwitz

RIDS AF RETSSAGER

De 21 Store

Jeg rejste i 1946 til Nürnberg i flyvemaskine via Paris og fik det første indtryk af Tysklands bombede byer, da jeg vestfra passede Rhinen. En iagttagelse fra luften giver et uhyggeligt indtryk af ødelæggelsernes omfang. Men dette indtryk er mildt i sammenligning med det billede, der møder én, når man står midt i ruinerne. I Nürnberg er et beboeligt hus en sjældenhed. Overalt møder øjet stendynger, tomme facader, forvredne jernkonstruktioner. Hele den gamle by bag murene med dens spir og tårne og malede husflader er sunket i grus. Kun Hans Sachs' statue står overlevende på det ødelagte torv. Under byens ruiner siges endnu at ligge 40.000 lig.

I denne by går livet videre, børnene leger skjul mellem de fantastiske formationer af murbrokker. Sporvognene kører overfyldte til og fra yderdistrikterne. Gennem gaderne jager jeeps med amerikansk militærpoliti og tunge lastvogne med soldater og forsyninger. Særlig livlig er trafikken mellem Grand Hotel, der er en af de få bevarede bygninger i nærheden af banegården, og retsbygningen et par kilometer derfra. Kun biler mærket IMT (International Military Tribunal) får lov at passere det sidste stykke ad denne vej. Indgangen til retsbygningen er bevogtet af hvidhjelmede, bevæbnede vagtposter. Før man når ind gennem det store kompleks til retssalen med de „21 Store“, må man passere fem hold vagter, der kontrollerer identitetspapirer og adgangstilladelse.

Og så står man omsider i den gamle Schwurgerichtssaal, hvor verdensprocessen finder sted. Tilhørerne er anbragt på en balkon lige over for vidneskranken. På højre hånd har man dommerne: Russerne og franskmændene på hver sin yderfløj af den lige dommerskranke, englænderne og amerikanerne i midten. Hver af de fire stormagter har to repræsentanter, hvoraf den ene er stemmeberettiget dommer, den anden hans suppleant. Russerne er i uniform med store epauletter, de andre bærer civile dommerkapper. Som rettens præsident fungerer Lord *Lawrence*, der i England beklæder em-

bedet som Lord Justice of the Court of Appeals. Man kunne ønske, at alle, der vil danne sig et indtryk af de bedste engelske retstraditioner, fik lejlighed til at se og høre denne dommer som leder af retsforhandlingerne. Mere overlegen og upartisk regulering af krydsforhøret end den, han præsterer, har jeg ikke været vidne til i nogen retssal. Han har en værdig bisidder i den amerikanske rigsadvokat, dommer *Biddle*. Ved afslutningen af en afhøring griber denne dommer undertiden ind med en række supplerende spørgsmål, koncise i formen, blide i tonen, ubønhørlige i deres logik. Også Sovjetunionen og Frankrig har delegeret fremragende jurister til dommersæderne i den internationale ret. Den russiske hoveddommer er vicepræsident *Nikitsjenko* fra Sovjetunionens højesteret, den franske, professoren i strafferet ved Paris universitet *Henri Donnedieu de Vabres*, ekspert i international strafferet.

Til venstre for tilhørerne er de anklagedes plads, the dock. Her har man dem alle 21, anbragt side om side på to bænke: *Göving*, *Ribbentrop*, *Keitel*, *Kaltenbrunner*, *Rosenberg* o. s. v., mænd, der har været i besiddelse af en uhørt magt, som har været frygtet og smigret som halvguder, og som nu ærbødigt rejser sig for deres dommere.

Hvilket indtryk gør det at stå få skridt fra disse mænd, at se dem og høre dem?

Til at begynde med ikke noget indtryk meget forskelligt fra at se og høre dem på film. Man kendte dem så godt i forvejen. Her er de altså. Man må knibe sig i armen for at forstå, at det er virkelighed. Og på en vis måde er disse mennesker jo også kun skygger, masker, figurer. De handlinger, de skal dømmes for, foregik i en anden verden. Der var gerningsmændene kød og blod. Nu er de uden milieu, rovdyr i bur.

Og selv om man i sin fantasi projicerer disse blege, bekymrede mænd tilbage til livet i magt og herlighed, med adjutanter og beundrere og intriganter omkring sig, med deres Volksgenossen og elskerinder og frygt og afhængighed af Hitler og Himmler, hvem evner da at gribe virkeligheden i deres sind bag fraser og gestus? Vi ser for os – men også i uvirkelighedens skær – det uendelige tog af ofre for disse mænds regime. Har sukkene fra de forpinte millioner, der blev slidt og sultet ihjel i koncentrationslejrene, eller som blev kvalt af giftgas eller som nøgne blev stillet op langs randen af massegrave for at vente på døden fra riffel- og revolverkugler,

har summen af disse lidelser eller blot kvalen i et enkelt modersind, når hun så sit barn blive kastet i krematorieovnen, formået at sende et svagt ekko som en foruroligende tone ind i sjælen hos de mennesker, der var de ansvarlige ophavsmænd eller medvidere til disse rædsler? Vi véd det ikke. Ingen af de 21 anklagede har vovet at vedstå kendskab til eller ansvar for masse mordene. Men vi véd, at disse mord har været beordret af Hitler og Himmler fra krigens første år og frem til dens afslutning, og man kan regne med, at omkring 70.000 tyskere har været sat ind i udførelsen af bøddelgerningen. Det er simpelt hen umuligt, at den nærmeste kreds af førende nazister omkring Hitler kan have været uvidende om, hvad så mange vidste besked med, selv om en del af dem kan have skudt fra sig at blive bekendt med enkeltheder.

Processen befinder sig på det stadium, da hver af de anklagede får lejlighed til at fremsætte bemærkninger til de tidligere fremførte sigtelser og at føre vidner til sit forsvar. Man følger i det væsentlige formerne for krydsforhør i engelsk-amerikansk retspleje. Den anklagede tager plads i vidneboksen, sværger „ved Gud den almægtige og alvidende at ville tale sandhed, den fulde sandhed og kun sandheden“ og afhøres derpå af sin forsvarer. Som regel begynder han med at give en udførlig gennemgang af sit levnedsløb, og derefter tager han, støttet til forsvarerens spørgsmål, stilling til de rejste anklager. Denne del af forhøret varer i almindelighed et par dage og sigter til at stille den anklagede i det gunstigst mulige lys, melodien er nogenlunde den samme for alles vedkommende: de har aldeles ikke haft den magt og viden, som man vil tillægge dem, men kun en begrænset kompetence, de har ikke deltaget i nogen sammensværgelse med krig for øje, men har tværtimod stolet på, at Hitler ville bevare freden, de er først under sagen blevet bekendt med de begåede forbrydelser, som de er rystede over og tager afstand fra, og kan der bebrejdes dem noget, har de handlet efter ordrer, de var pligtige at adlyde, og for at tjene deres fædreland. Foreholdes der dem sort på hvidt taler, udtalelser og erklæring, som de har fremsat, og som utvetydigt ophidser til eller billiger jødeforfølgelser, tvangsdeportationer, shanghajning af arbejdere fra de okkuperede områder o. s. v., kommer de med bortforklaringer og undskyldninger. Udtalelserne har ikke skullet forstås efter deres ordlyd, de har været fremsat alene for at berolige

Hitler, hos hvem man var faldet i unåde, og de dækkede ikke over ens egen mening etc. Fremkommer der endelig en erkendelse af skyld, er den sammenvævet med påstande om, at man er blevet svigtet og bedraget af føreren, som man havde støttet på i blind tillid, og som man bestandig havde følt sig bundet til af en loyalitet, man først nu erkender som urigtig.

Men det billede af en brav og pligtopfyldende patriot, som den tiltalte har søgt at fremkalde under forsvarerens afhøring, og som det måske er lykkedes ham at få sig selv til at tro på, svinder hurtigt, når anklagerne sætter ind med deres *cross-examination*. Særlig englænderne og amerikanerne er dygtige til at foretage dette krydsforhør. Høflige i formen, præcise og kortfattede nagler de kendsgerningerne, som de fremgår af de uendelige dokumentdynger, fast. Som regel er der ikke meget tilbage for forsvareren at gøre, når han derefter foretager den genafhøring (*re-examination*), som omsider afslutter forhøret. Og med forsvarrets vidner går det i almindelighed på samme måde.

Ind imellem holder retten små pauser, hvorunder dommerne forlader retssalen. Så bliver der livligt på anklagebænkene. De tiltalte taler indbyrdes, skifter plads, konfererer med deres forsvarer, gumler på et medbragt stykke brød eller forsvinder for en lille tid ud af salen ledsaget af en betjent. Det er interessant at iagttage dem i dette frikvarter. De danner indbyrdes afgrænsede grupper. *Göring*, der tidligere under sagen skal have virket som en dynamisk kraft, men som nu synes at have tabt sin vitalitet, bliver siddende yderst på den første bæk og underholder sig stiltørdigt med de nærmeste på bagrækken, flådecheferne *Doenitz* og *Raeder*. I midten gestikulerer den tidligere generalguvernør over Polen, *Hans Frank*, i ivrig samtale med *Rosenberg*, *Frick*, *Schirach* og *Seyss-Inquart*. *Ribbentrop*, der ser syg og elendig ud, konfererer med forsvareren. Det samme gør generalerne *Keitel* og *Jodl*, som i deres grønne, distinktionsløse uniformer har bevaret den militære holdning. *Jodls* forsvarer fremhæver sig i en sid lilla kappe markant fra det øvrige sortkappede forsvarerkorps. Det er den berømte kriminalist, professor *Franz Exner* fra München, der her optræder som advokat. Længst borte fra tilskuere og tilhørere står *Hjalmar Schacht*, forhen rigsbankdirektør og finansminister, manden, der sprang fra demokratiet over i nazismen, som hjalp Hitler i sadlen og gjorde finansielle

underværker til fremme af hans program, men som nu påstår, at han altid har set det som sin opgave at modarbejde og bremse ham. Han står i en trodsig attitude, med armene over kors og med et udtryk af vrede sarkasme. Under sin afhøring erklærede han: Jeg har ingen kolleger. Og hans position er en tydelig tilkendegivelse af, at han føler sig uden for ethvert fællesskab med de medanklagede. Også *Hess* opretholder en streng ensomhed. Som regel har han øjnene hæftet i sin bog eller sine papirer både under retsforhandlingerne og i pauserne. Men ikke sjældent ser han op mod tilhørergalleriet, og der er noget uhyggeligt i at møde blikket fra hans mørke, dybe øjenhuler. Manden virker afgjort unormal, og efter de foreliggende oplysninger må det betragtes som et åbent spørgsmål, hvorvidt han simulerede, da han blev erklæret for sindssyg, eller om hans senere påstand om at have spillet komedie og om at være normal hænger sammen med en såkaldt dissimulation, et forsøg på at skjule en abnorm tilstand. – Der er andre af de anklagede, som mindre selvvalgt synes at være noget isolerede, ligesom skolebørn, ingen i klassen bryder sig om at have noget at gøre med. Det gælder navnlig de udprægede psykopater *Streicher* og *Kaltenbrunner*, berygtede henholdsvis som udgiver og redaktør af pogrombladet „Der Stürmer“ og som chef for sikkerhedspolitiet og Himmlers nærmeste medarbejder.

Tilhørerne i retssalen ser kun de anklagede i henved seks af døgnets 24 timer. De ser dem velklædte og soignerede og i en relativ frihed, stimulerede af processens spændte og levende atmosfære med dens brogede sceneri af dommere, anklagere, forsvarere, tolke, sekretærer, stenografer og vagtmandskab, omgivet af fotografer og verdenspressens korrespondenter og af civile og militære observatører fra alverdens lande. Her spiller de anklagede en rolle, som i længden kan virke trættende, men som dog stadig giver dem et publikum, smigrer deres forfængelighed og holder dem i form. Men hvorledes tilbringes de lange timer og dage borte fra rampelyset?

Jeg fik gennem den amerikanske fængselskommandant adgang til at bese den fængselsfløj, hvor de anklagede som varetægtsfanger har til huse. „The big 215“ er anbragt i spartanske eneceller af gammel fængselsmodel. Efter at en af fangerne, *Robert Ley*, den forhenværende leder af den tyske arbejdsfront, havde begået selvmord i fængslet, er der truffet alle tænkelige forholdsregler for at hindre

flere selvmord. Ud for hver celle holdes der dag og nat vagt af poster, som bestandig har øjnene rettet mod fangen. Der våges over, at der ikke i cellen findes noget instrument, der kan benyttes til skadetilføjelse. Belysningen sker udefra, om natten dæmpes den ned, men slukkes aldrig. Forplejningen er den almindelige krigsfangekost. Der er lægetilsyn, og der afholdes gudstjeneste i et lille celleagtigt kapel. De fleste af fangerne deltager i gudstjenesten, dog ikke Streicher og Hess. Fangebiblioteket benyttes flittigt. De anklagede kan konferere med deres forsvarere i særlige bokse, hvor trådned hindrer, at genstande smugles til eller fra fangen.

Fangerne har kun haft yderst få ejendele med sig. Nogle blev pågrebet i nattøj, og man har måttet sy dem et sæt tøj i fængslet. I et kuffertrum har man stablet op, hvad der tilhører hver især. Den fattige bagage, i et af tilfældene kun en papæske med blyantspåskrift, bekræfter uhyggeligt sandheden om forgængeligheden af denne verdens magt og rigdom. I et andet rum ligger hylde for hylde, hvad hver af fangerne har på i retssalen af slips, tørklæder, seler og lignende. Her er der spor af fordums elegance.

Det er svært at forestille sig, hvilken byrde det må være for aktive, herskevante mænd at være indespærret, overvåget og kontrolleret under et strengt fængselsregime måned efter måned, besejrede, ruinerede og med udsigt til en vanærende død.

Trænger der i de ensomme timer mellem de nøgne cellevægge, hvor tankerne uundgåeligt må kredse om fortiden og de frygtelige anklager, den har rejst, en følelse af skyldbevidsthed og anger ind i disse forhærdede menneskesind? Jeg har spurgt en af de anklageadvokater, som særlig har interesseret sig for de psykologiske problemer, om han mente, at de anklagede for sig selv erkender deres skyld. Han svarede, at det var hans overbevisning, at de fleste af dem gør det; f. eks. er Görings nuværende tilstand sikkert begrundet i, at han pines af samvittighedsnag. Andre deler ikke denne opfattelse. De siger, at det er karakteristisk for de anklagede, at hver af dem mener, at alle de øvrige har fortjent at blive hængt.

Medens sagen mod de 21 Store går sin gang, fortsætter det uhyre efterforskningsarbejde, som gennem opdagelse af bortgemte dokumenter og pågribelse af eftersøgte personer stadig bringer nye bevisligheder for dagen om begåede krigsforbrydelser. En del af dette materiale kan endnu bringes ind i den store sag, navnlig i den del af den, der beskæftiger sig med spørgsmålet, hvorvidt organisa-

tioner som SS, SA og Gestapo kan erklæres for kriminelle enheder. Men størstedelen af materialet vil danne grundlag for nye processer mod de enkelte skyldige på mere eller mindre fremskudte poster. I forhørslokaler omkring i retsbygningen i Nürnberg og mangfoldige andre steder foregår afhøring efter afhøring, rapport føjes til rapport. Der deltager delegationer fra 12 forskellige lande, deriblandt Danmark, i dette efterforskningsarbejde. Først når man har fulgt disse afhøringer, får man et virkeligt indtryk af det retsmaskineri, der er sat i gang, og af omfanget og arten af de forbrydelser, der er begået.

Jeg har haft lejlighed til i forbindelse med en af afhøringerne at tale med en arrestant, der har været fremstillet som vidne i den store retssag, og som også er blevet afhørt af det danske politi. Hans navn er *Ohlendorff*. Han har tilstået sig skyldig i inden for et tidsrum af et år at have ladet dræbe, hovedsagelig gennem nedskydning, 90.000 (halvfems tusinde) jødiske mænd, kvinder og børn.¹

Han er en lille spinkel mand med et intelligent, på forhånd ikke usympatisk ansigt. Trækkene er noget skarpe, mærkede af fængselsopholdet, øjnene blå, lidt slørede, blikket direkte, uden flakken. Han er i slutningen af trediverne, har været nazist fra sin pure ungdom, har taget studentereksamen og har gennemgået universitetsuddannelse som nationaløkonom. Han har til at begynde med beskæftiget sig med økonomiske opgaver inden for partiet, er efterhånden gledet over til politimæssige opgaver og er blevet en af Himmlers og Kaltenbrunners nære medarbejdere. Og på et givet tidspunkt har han fået Hitlers ordre til at udrydde jøderne og har pareret ordre punktligt og systematisk. Hans arbejde har overvejende været kontormæssigt. Der skulle være orden i tingene. Ofrene skulle registreres og indsamles – men en detalje som den, hvorvidt man tog halvjøder med, kunne han dog ikke huske – der skulle gives direktiver for eksekutionerne og findes passende steder, man skulle organisere den økonomiske udnyttelse af deres effekter, tøjet, de gik i, skulle efter højere ordre – som han beklagede – tages af dem, før de blev skudt, man skulle have fat i gullet i deres tænder o. s. v. Og der skulle findes passende folk til at skyde dem ned.

1. Ohlendorff var en af de syv krigsforbrydere, der i sommeren 1951 blev henrettet i Tyskland efter langvarige rets- og benådningsforhandlinger.

Denne mand har faktisk haft travlt og har følt, at han bestred en vigtig opgave.

Jeg spurgte ham, om han selv havde overværet eksekutionerne. Ja, i to tilfælde havde han inspiceret.

– Hvilket indtryk gjorde det på Dem?

– Det var frygteligt, det frygteligste, jeg har oplevet.

– Men De fortsatte dog Deres virksomhed. Hvorledes kunne De leve, arbejde, sove om natten?

– Det var så som så med søvnen.

– Men hvad fik Dem til at handle, som De gjorde?

– Jeg handlede efter ordre. Formålet var at udrydde bolsjevismen.

– Hvis De havde fået ordre til at ophøre med henrettelserne, ville De så have følt det som en lettelse?

– Som en uhyre lettelse.

– De følte altså ingen glæde ved at myrde. Men var der ingen sader mellem Deres mandskab?

– Nej, hvis jeg så et glimt af den slags i en mands øjne, skiftede jeg ham straks ud. Jeg betragtede det som min vigtigste opgave at forhindre grusomhed og unødige lidelser.

Man griber sig til hovedet. Sidder man over for en honnet mand eller et blodbesudlet udyr? Efter nøje overvejelse må svaret blive: begge dele forenet i samme person.

Ohlendorff er intet isoleret fænomen. Rundt omkring i fangecellerne og endnu på fri fod i smuthuller og skjulesteder lever mennesker, der har begået masse mord i samme uforståelige omfang eller som har sat endnu mere usandsynlige rekorder. Jeg fik et glimt af *Hoess* – manden, der i Auschwitz-lejren har ombragt 2½ million mennesker. Han lignede Ohlendorff. Da en politimand foreholdt ham, at man havde opgjort antallet af hans ofre til 3 millioner, svarede han indigneret: Nej, kun 2½ million. Og da man under om talen af det guld, der var taget fra de dræbtes tænder, spurgte, om han ikke selv havde taget sig en lille del af byttet, strakte han afværgende armene ud og udbrød i en tone, hvis oprigtighed virkede overbevisende (ikke mindst på baggrund af hans åbne tilståelser om de utallige mord): „Aber das wäre doch Diebstahl, und ich bin ein anständiger Mensch!“ Der var enighed mellem de politimænd, der havde afhørt Ohlendorff og Hoess om, at det faktisk var rigtigt, at disse folk havde en moralkodeks, der ikke tillod dem at begå tyveri.

Det er en kompliceret opgave at nå til forståelse af de faktorer, der har betinget det nazistiske riges uhørte forbrydelser. Selve arten og omfanget af de begåede ugerninger er nye i en verden, hvor dog menneskehedens historie har trukket en så blodig stribe, at man ikke skulle have troet det muligt, at vor tid skulle kunne overgå fortiden. Juraen, der altid afspejler livet, har måttet danne nye begreber for at rumme den nye virkelighed. I Nürnberg-processen tales der nu om „Forbrydelser mod menneskehed“ som et forbrydelsesbegreb ved siden af de hidtil kendte mere afgrænsede begreber, og en polsk kriminalist, *Ralph Lemkin*, har præget en ny glose: Genocidium (folkedrab) som betegnelse for den systematiske udryddelse af hele folkeslag eller racer.

Kun gennem indsigt i den ideologi, der kan forføre store dele af et folk til at betragte millioner af deres medmennesker simpelt hen som objekter for udryddelse, og kun ved at forstå de faktorer, der har gjort en sådan „verdensanskuelse“s opståen og udbredelse tænkelig, har man en mulighed for at trænge ind til en forståelse af psykologien hos den enkelte massemand, der realiserer programmet. Det er den øverste ledelse, centret for den suggestion, der er udgået fra hitlerismen, som har skabt de afgørende forudsætninger for opkomsten af en forbyrderklasse, der hensynsløst og medlidenhedsløst har myrdet og nedværdiget mennesker, samtidig med at de har kunnet føle sig som „anstændige mennesker“. Denne betragtning er det værd at have i erindring, når man skal vurdere ansvaret for den kreds af de nærmeste mænd omkring Hitler, der blev tiltalt som de store krigsforbrydere i Nürnberg.

Et spørgsmål, man ikke kan undgå at stille sig, er, om det er noget specielt i den tyske mentalitet, der har gjort det muligt at frembringe uhyrligheder som dem, vi lige har omtalt. De fleste mennesker uden for Tyskland er vel for tiden tilbøjelige til at besvare dette spørgsmål bekræftende. Sligt kunne ikke være hændet andre steder. Men vi bør være yderst forsigtige med hensyn til antagelser af denne art. Nazismen skulle have lært os det farlige og skæve i at stemple hele folk som mindreværdige ifølge biologisk fastlagte karaktertræk.

Hvad der er sket i Tyskland må ses på baggrund af en lang række historisk betingede særlige faktorer. Da nederlag og ulykker ramte andre lande, viste der sig også mulighed for nazistisk ideologi i disse.

Jeg drøftede disse spørgsmål med den kendte amerikanske forfatter *Bernsten*, der har fulgt hele processen for at skrive en bog derom. Han erkendte, at Italien og til en vis grad Frankrig var blevet angrebet af den totalitære syge. Men, tilføjede han, i disse lande var det en hudsygdom, i Tyskland en hjertesygdom.

Det er sikkert rigtigt, at der er en forskel, at forholdene i Tyskland har haft særlige tyske forudsætninger. Men hvor vidt disse atter beror på ydre forhold, der kan afhjælpes, eller på indre forhold, der ikke lader sig ændre, er et spørgsmål, der er lige så tvivlsomt som spørgsmålet om balancen mellem anlæg og milieu hos det enkelte menneske.

En ting ligger klart. Sansen for og opdragelsen til ureflekeret disciplin har i Tyskland spillet en særlig skæbnsvanger rolle. Hitler befalede, Himmler befalede, Heydrich befalede, enhver befalede og adlød opefter. De „Store“, der nu kæmper for deres liv og eftermæle, og deres tusinder og atter tusinder af hjælpere og hjælpere har levet i en mærkværdig verden af uansvarlighed. Enten gav de ordre og følte sig uden gerningsmandens ansvar, eller de fulgte ordre og følte sig derfor ansvarsfri.

Nu må tingene stilles på plads, ledene må pilles ud af kæden, de må blive til mennesker igen og drages til ansvar som mennesker. Det er det, der sker i Nürnberg.

Skyd en fransk general!

En af anklagerne i Nürnbergprocessen sagde til mig: Når jeg tænker tilbage på alt, hvad denne proces har bragt for dagen, er der ét bestemt forhold, der står tydeligere for mig end alle de andre. Det er mordet på den franske general *Maurice Mesny* i januar 1945. I dette ene tilfælde har vi hitlerismen i en nøddeskal.

Den nærmere mundtlige beretning om dette tilfælde gjorde et stærkt indtryk. Forholdet blev også af afgørende bevismæssig betydning under selve processen. Dokumenter, der omhyggeligt var opbevaret i det tyske udenrigsministerium, afslørede her generalerne *Keitel*s og *Jodl*s direkte ansvar for en forbrydelse, for hvilken betegnelsen „slet og ret mord“ er på sin plads.

Enkelthederne i sagen foreligger offentliggjort i en artikel af dr. *Robert Kempner* i det ansete amerikanske tidsskrift *The Jour-*

nal of Criminal Law and Criminology (1947, bind 38, nr. 3). De har krav på interesse uden for kriminalisternes fagkreds.

I efteråret 1944 omtalte rigspressechef *Otto Dietrich* i førerhovedkvarteret, at den tyske general *Brodowski* efter sigende skulle være blevet dræbt af franske partisaner. *Hitler* blev rasende, og skønt forholdet ikke var nærmere undersøgt, gav han straks udtryk for den opfattelse, at en fransk general i tysk krigsfangenskab skulle dræbes til gengæld og med det formål at sprede terror i den franske modstandsbevægelse.

Ordren blev ikke modsagt fra nogen side. Et referat fra konferencen, udarbejdet af legationsråd *Horst Wagner* i udenrigsministeriet, og forelagt *von Ribbentrop*, viste, at Keitel, Jodl og gestapochefen *Ernst Kaltenbrunner* havde med sagen at gøre. I dette memorandum blev det foreslået, at mordet skulle finde sted på en nærmere angivet dato, og der vedføjedes en detaljeret plan til udførelse. Det hedder heri ordret:

„I Königstein-lejren er der 75 franske generaler. Det har længe været tanken at overføre disse generaler til ... Transporten vil nu begynde på den måde, at i første omgang fem, seks franske generaler, hver af dem i en særlig bil, bringes til det nye bestemmelsessted. I hver af bilerne vil der være en chauffør og en tysk ledsager. Hver vogn skal bære værnemagtens emblemer. De to tyskere skal bære værnemagtens uniformer. Det skal være særligt udvalgte folk. General *Deboisses* vogn skal undervejs gå i stå for at skille den fra de andre. Derved vil der blive lejlighed til at få generalen skudt bagfra „under forsøg på flugt“. Tidspunktet skal være under tasmørkets indtræden. Der vil blive sørget for, at ingen af egnens beboere er i nærheden. For at sikre sig mod senere undersøgelser har man tænkt at brænde liget og sende urnen til kirkegården ved fæstningen Königstein ... Man vil ved valget af de personer, der får med sagen at gøre, og ved tilvejebringelse af dokumentariske bevisligheder sørge for, at der ved eventuel henvendelse fra beskyttelsesmagten (det var Schweiz, der varetog Frankrigs interesser under krigen) om en undersøgelse, er de fornødne dokumenter til stede til afvisning af en klage.“

Ved et senere udenrigsministerielt memorandum af 13. december 1944 blev en række ændringer i den oprindelige plan fastlagt:

„Transporten skal udføres i tre biler, således at to i rang yngre generaler kører i hver af de to første vogne, medens den pågæl-

dende, rangmæssigt ældre general kører alene i den sidste vogn, således at der herved tages særligt hensyn til ham i henhold til hans rang. Bilerne skal føres af SS-personale i værnemagtsuniform.

Ordren vil blive udført under kørselen, enten

1) ved skydning under flugt ... eller

2) ved forgiftning med kulilte. Til dette formål udkræves en særlig bygget vogn, der allerede er konstrueret. Generalen skal sidde alene på bagsædet. Dørene skal låses for at hindre ham i at springe ud undervejs ... Ruderne vil under henvisning til det kolde vintervejr være lukket. Mulige lufthuller vil blive særlig tilstoppet. Lugtfri kulilte vil under kørselen blive ledet ind i det lukkede rum ved hjælp af et særligt apparat, der betjenes fra forsædet ...

Der vil blive tilvejebragt bevis for, at kulilte fra motoren på grund af brud på udblæsningsrøret trængte ind i passagerrummet og ubemærket førte til hans død.“

Som nævnt ved gengivelsen af det først udarbejdede memorandum, var navnet på den til døden udsete general oprindeligt *Deboisse*. Men på dette ikke uvæsentlige punkt blev der i sidste øjeblik foreslået en forandring. Der foreligger herom et brev fra *Kaltenbrunner* til *Himmler*:

„Man har bragt i erfaring, at navnet på den pågældende mand (*Deboisse*) er blevet nævnt i flere fjerntelefonsamtaler mellem førerhovedkvarteret og chefen for krigsfangesager, og denne foreslår derfor nu, at man bruger en anden mand med de samme egenskaber. Jeg er enig heri og foreslår, at valget overlades til ham.“

Endnu var sagen dog ikke klar til aktion, *Ribbentrop* ønskede en nøjagtig redegørelse for, hvilke krav Schweiz som beskyttelsesmagt, folkeretligt kunne stille ved meddelelsen om generalens død. En embedsmand i udenrigsministeriet udarbejdede et responsum, hvorefter de Gaulle-regeringen ikke var repræsenteret af Schweiz og derfor kun modtog dødsmeddelelser gennem det internationale Røde Kors, der ikke havde krav på yderligere oplysninger.

Dagen efter modtagelsen af dette responsum blev general *Mesny* skudt på vejen mellem Königstein og Golditz, nær Dresden. Den tyske kaptajn *Schweinitzer*, der sad på forsædet ved siden af chaufføren, dræbte ham ved pistolskud inde i bilen og rapporterede, at han var skudt under flugtforsøg. Hans enke fik officiel meddelelse herom gennem Røde Kors. – Generalen blev bisat under militære æresbevisninger på kirkegården i Dresden.

Om valget af general Mesny som offer for det af en hel regering planlagte mord beroede på en tilfældighed eller ej er uopklaret. Måske har det spillet en rolle, at general *Giraud*, der flere år tidligere var flygtet fra Königstein, havde fundet tilflugt hos madame Mesny i Lyon.

Hvorledes man nåede frem til de fældende dokumenter i denne sag, beretter dr. Kempner intet om. Den mand, der fremlagde anklagematerialet i Nürnberg, *Whitney Harris*, har imidlertid herom fortalt mig følgende, der er en god illustration til, hvor vanskeligt det er at iværksætte og skjule den „fuldendte forbrydelse“, selv hvor et helt regeringsapparat står bag. General Mesny havde blandt de øvrige tilfangetagne franske generaler en fortrolig ven. Med ham havde han haft en indgående samtale umiddelbart før transporten fra Königstein. Herunder havde han sagt, at det var hans overbevisning, at krigen snart ville være til ende med Tysklands nederlag, at *de Gaulle* havde genrejst Frankrigs militære ære, og at der ville være store opgaver for de franske officerer i det nye Frankrig. Han ville derfor under ingen omstændigheder nu sætte sit liv på spil ved flugt eller begå selvmord. Hans kræfter skulle være rede til at sættes ind for Frankrig ved det snart kommende uundgåelige tyske sammenbrud. Denne ven af Mesny *vidste* derfor, at meddelelsen om, at han var skudt under forsøg på flugt, måtte være usand. Og han satte alt ind på at få forholdet undersøgt, så snart han kom på fri fod. Gennem utallige afhøringer og efterforskninger nåede man omsider på sporet af de personer og papirer, der afslørede forbrydelsen.

Da *Whitney Harris* forelagde de rystende dokumenter, der er gengivet i det foregående, i retten i Nürnberg, blev forsvarsadvokaterne, efter hvad dr. Kempner beretter, frygteligt chokerede. Deres klienter, særlig Ribbentrop og Keitel, havde med fasthed nægtet nogen som helst delagtighed i ordinær kriminel virksomhed, og her var klart bevis for det modsatte. Her var officielt mord, planlagt og beordret af dem såvel som af Hitler og Himmler.

Det er svært at sige, hvad der er de mest slående kendsgerninger i denne af originaldokumenter og vidneudsagn klart belyste mord-sag. Man kan hæfte sig ved det ejendommelige i selve eksistensen af dette dokumentmateriale, at man virkelig omhyggeligt har nedfældet og opbevaret forslag og ordrer af en så kompromitterende karakter. Men dette træk kender vi igen fra en lang række andre for-

hold, hvor det nazistiske embedssystem – eller er der tale om et mere alment bureaukratisk fænomen? – har forelsket sig i den grad i sine egne meriter, at alt sagt og gjort skulle bevares for efterverdenen.

Men nu indholdet af disse dokumenter. Hvilket helhedsbillede tegner der sig ikke af dette „mord på regeringsordre“! Man ser de højeste militære og civile myndigheder planlægge en forbrydelse med en bandes lumpne midler, alt er skin og bedrag, udadtil skal folkeret og militær æreskodeks holdes i hævd, bag forhænget angår diskussionen giftgas eller revolver, mennesket, der ofres, er en ting, en brik, der kan ombyttes.

Mest påfaldende er dog vel hele spillets meningsløshed. *Hitler* har givet en ordre, eller var det måske blot et ønske? Den gale mand skal uden modsigelse lydes. Det står fast, at en fransk general skal aflives. Men formålet, at sprede terror, glemmes undervejs. Mordet camoufleres som drab under flugtforsøg, og ofret bisættes under militær anstand. Der kan meldes til føreren: Din vilje er sket. Andet formål tjenes ikke.

Og da sammenbruddet kommer, og hele det forrykte mareridt er til ende, kan den embedsmand, legationsråd *Wagner*, der på udenrigsministeriets vegne og i den smukkeste tjenstlige form har varetaget sagens ekspedition, kun erklære til forhørsprotokollen:

„Det, der gjorde det frygteligste indtryk på mig under min tjeneste, var planen om mordet på en fransk general. Idéen og planlægningen hørte udelukkende ind under den øverste ledelse. De underordnede kunne intet gøre for at hindre udførelsen“.

Er den her skildrede forbrydelse under nazistregimet allerede for gammel til at burde fremdrages? Skal vi ikke nu, når talen er om Tyskland, alene se fremover?

Til disse spørgsmål vil jeg svare: Vi bør af al vor evne støtte og opmuntre det Tyskland, der søger at forme et nyt og retfærdigt samfund. Men det er både for Tyskland selv og for os andre af stor vigtighed, at fortiden ikke tilsløres eller glemmes.

Morder eller redningsmand?

Ved kriminalretten i Köln blev i 1953 afsagt en dom, der kaster skarpt lys over et af Hitler-tidens uhyggeligste fænomener og samtidig viser, hvor svært det er for de nu fungerende tyske domstole at øve ret og skel i sager fra denne periode.

Det drejer sig om en af de såkaldte euthanasi-sager. I den medicinsk-juridiske sprogbrug benyttes ordet euthanasi, der ordret betyder en blid død, særlig om dødslindrende hjælp og medlidenhedsdrab. I Tyskland blev det under krigen den gængse betegnelse for de masse mord, der på Hitlers befaling blev iværksat over for „livsuelige“ personer, særlig sindssyge og åndssvage. Efter de nu foreliggende oplysninger regner man med, at ca. 100.000 voksne og et lignende antal børn, der var anbragt i tyske plejeanstalter, er blevet dræbt i en systematisk gennemført tilintetgørelses-aktion.

Grundlaget for nazismens makabre „euthanasi-program“ er en af Hitler personlig i august 1940 udstedt hemmelig „førerbefaling“, der blev tilbagedateret til 1. september 1939. Den har følgende ordlyd:

„Rigsleder Bouhler og dr. med. Brandt er under ansvar befuldmægtigede til at udvide de beføjelser, der tilkommer nærmere ved navn angivne læger, således at der kan gives syge, der efter den mest kritiske bedømmelse af deres sygdomstilstand efter menneskeligt skøn er uhelbredelige, nådesdøden.

Adolf Hitler.“

Ordlyden af denne „befaling“ dækker ikke dens hensigt eller konsekvenser. Det var ikke barmhjertighed, man tilstræbte. Det program, der blev tilrettelagt og i vid udstrækning gennemført, gik ud på at dræbe sindslidende patienter, der som arbejdsudygtige var en økonomisk belastning for staten. Med dette krast materialistiske program var sammenkædet eugeniske, pseudovidenskabelige hensigtsmæssighedsbetragtninger med rod i den særlige nazistiske forestillingskreds.

Aktionen satte ind med fuld kraft i efteråret 1940. Fra rigsindenrigsministeriet tilgik der de psykiatriske anstalter omhyggeligt udarbejdede spørgeskemaer angående patienternes tilstand og arbejds-evne. En negativ besvarelse var en dødsdom. SS-kommandoer ind-

fandt sig på anstalterne og transporterede de værdiløse i omnibusser til gaskamrene.

Omkring midten af 1941 skiftede euthanasi-aktionen taktik. Massedrabene af de voksne sindssyge uden for plejeanstalterne havde ikke kunnet holdes skjult for de pårørende og videre kredse af befolkningen, og en betydelig uro var opstået. Man besluttede da at gå over til mindre opsigtsvækkende drabsformer. Aktionen blev forskudt fra massedrab af voksne i gaskamre til enkeltdrab af børn inden for anstalterne, udført af disses egne læger og plejere ved forgiftning med veronal og lignende midler og over for de pårørende camoufleret som naturlig død gennem falske dødsattester. De til disse drab villige læger fik deres ordrer fra et centralt rigsorgan i Berlin med det smukt klingende navn „Rigskommissionen til videnskabelig bedømmelse af arve- og anlægsbetingede lidelser“.

En af disse læger var den i Kölner-processen anklagede dr. *Alfred Leu*. Som leder af børneafdelingen ved sindssygehospitalet Sachsenberg ved Schwerin havde han, efter hvad han selv har indrømmet, givet ordre til plejepersonalet til at dræbe omkring 100 børn og halvvoksne patienter med barbitursyre-præparater. Ordrene er blevet udført. Plejerne er ved østtysk domstol blevet dømt til døden, men benådet til livsvarigt fængsel. Ved den af retten i Köln i december 1953 afsagte dom blev dr. Leu derimod pure frifundet. En tidligere frifindende dom i samme sag var blevet kasseret ved højere instans. Men resultatet blev efter fornyet langvarig retsbehandling det samme.

Jeg skal forsøge at belyse frifindelsesdommens forudsætninger og begrundelse og knytte en kommentar dertil.

Straffeprocenen mod dr. Leu er et led i talrige sager af lignende art, der har været ført frem for de tyske domstole efter krigen. Naturligvis har de nu fungerende retsorganer i disse sager taget afstand fra den forbryderiske euthanasi-aktion. Det forsvar, de anklagede læger til at begynde med særlig holdt sig til, nemlig at de havde handlet *efter ordre*, er blevet underkendt. Den ovenfor gengivne „førerbefaling“ var i formen ingen lov, men en privat erklæring fra Hitler, der end ikke blev offentliggjort. Og selv om den formelt var fremtrådt som gyldig lov, måtte den frakendes retsvirkning som stridende mod fundamentale retsprincipper. Dette synspunkt, der sætter en grænse for, hvad et diktatur kan legalisere med bindende virkning

for en efterfølgende retslig vurdering af dets forbrydelser, er fastslået ved flere højesteretsdomme i den vesttyske forbundsrepublik.

Når dog læger, der har stillet sig til rådighed ved gennemførelsen af Hitlers kriminelle drabsprogram, har kunnet frifindes, skyldes det altså ikke, at deres handlemåde er blevet anset for lovlig. I den her omtalte sag begrundes frifindelsen med, at vedkommende læge kun har medvirket til de kriminelle drab *for at undgå, at et langt større antal af hans patienter skulle blive dræbt* af ivrigere og mere hensynsløse hjælpere, der med sikkerhed ville blive sat ind, hvis han nægtede at medvirke. Dommen godtager dr. Leus forklaring, hvorefter han var en modstander af euthanasi-programmet og saboterede dette med det resultat, at alene de dybest abnorme, håbløst lidende af hans patienter blev ofret, medens flertallet af børnene, der var redningsløst fortabt, hvis en gruppe SS-læger i stedet for ham skulle have truffet afgørelsen, ved hans indsats bevarede livet. Den, der handler således i en konfliktsituation, mangler efter den tyske dom vilje til at øve uret. Han er, selv om han objektivt begår en forbrydelse, uden *skyld* og må derfor frifindes.

For så vidt angår det her gengivne principielle synspunkt, kan man følge de tyske domstoles holdning uden forargelse. De pågældende læger *kan* i de givne situationer uforskyldt være blevet tvunget over i en handlemåde, der vel ikke kan betegnes som retmæssig, men som dog ikke kan lægges dem til last, fordi de ud fra etisk agtværdige motiver handlede, som de bedste mænd, placeret i deres situation, ville have handlet.

Men denne betragtning må begrænses til klare undtagelsestilfælde, hvor der ikke kan være tvivl om, at den handlende har befundet sig i en virkelig samvittighedskonflikt og i denne konflikt har handlet som et hæderligt menneske. Benyttes derimod teorien om manglende skyld til at besmykke en i virkeligheden uundskyldelig handlemåde, foreligger der et misbrug af en smuk retstanke. Ved læsningen af den her omtalte dom i sagen mod dr. Leu undgår man ikke et forstemmende indtryk af, at han er blevet frifundet med en begrundelse, der ikke holder stik.

Den første betingelse for at acceptere hans forklaring om, at han kun har handlet for at redde så mange som muligt, må være, at han i hvert fald har holdt sig strengt inden for det påtvungne euthanasi-program. Men hans lægekolleger i anstalten, plejere og andre vidner

har under sagen erklæret, at de er overbevist om, at han på egen hånd har dræbt talrige af sine voksne patienter, før den officielle aktion satte ind og efter dens ophør. Lægerne støtter deres overbevisning på iagttagelser, som for dem ikke har levnet nogen tvivl om dr. Leus morderiske virksomhed. En i retssagen tilkaldt sagkyndig retsmediciner har på grundlag af de foreliggende oplysninger fuldt ud sluttet sig til denne anklage.

Det står fast, at kollegerne har bebrejdet dr. Leu hans behandling af patienterne og på lægekonferencerne ligefrem har sigtet ham for mord, uden at han har søgt at rense sig. Videre undersøgelser eller skridt fra kollegernes side blev forhindret gennem en anmeldelse til de nazistiske myndigheder. Kollegerne mener, at anmeldelsen hidrørte fra dr. Leu.

Det står også fast, at dr. Leu i de udtalelser, han er fremkommet med, efter at euthanasi-aktionen begyndte, fuldt og helt er gået ind for dennes berettigelse. Hans forsvar over for de samstemmende vidnesbyrd herom har været, at han måtte skjule sin virkelige mening for at kunne gennemføre sit redningsværk. Der måtte ingen medvidere være, som kunne forråde ham under en eventuel afhøring. Det står ikke i samklang hermed, at han påstår dog at have sat anstaltens cheflæge ind i sine motiver og planer. Og påstanden er lidet værd, da dette hans eneste vidne er død for egen hånd og gået tavs i graven.

Mange andre enkeltheder kunne anføres, der slutter sig sammen til en tungtvejende indiciekæde mod dr. Leu for en omfattende frivillig drabsvirksomhed uden undskyldende omstændigheder. Men domstolen i Köln har tilsidesat dem alle som manglende afgørende beviskraft.

Dommen minder mere om et forsvarsskrift end om en upartisk afvejelse. I sin søgen med lys og lygte efter forhold, der taler til gunst for den anklagede, kommer retten ind på en række omstændigheder, der skal vise, at en virkelig tilslutning til euthanasi-programmet ville stride mod dr. Leus karakter. Hvad der anføres til støtte for, at dette program var den anklagede „personlighedsfremmed“, forekommer imidlertid påfaldende svagt sammenholdt med de data, der taler i modsat retning.

Dr. Leu meldte sig allerede i 1933 ind i nazistpartiet. Han opnåede adskillige betydningsfulde hverv i det nazistiske lægevæsen og dets organisationer og virkede bl. a. som konsulent for „Arve-

sundhedsretten“ i samarbejde med det stedlige racepolitiske departement. Han stod i personlig god forbindelse med Mecklenburgs Gau-leiter, Hildebrand, han var anset i partikredse og gjaldt inden for anstalten ligefrem som eksponent for nazistpartiet.

Så godt som alle vidner, der har haft føling med hans virksomhed som anstaltslæge under krigen, var allerede dengang overbevist om, at han i stort omfang forgav sine sindssyge patienter, og der er ingen tvivl om, at han i hvert fald på en af de øvrige anstaltslæger misbilliget måde til stadighed indgav urolige patienter maksimale veronaldoser. Han har selv erkendt, at han lagde dem i en „kemisk spændetrøje“ ikke blot for deres egen skyld, men for at lette de overarbejdede plejere deres hverv.

Man bør i almindelighed være særdeles varsom med at kritisere en rets bevisbedømmelse på grundlag af dokumentarisk materiale. Den foreliggende dom, der fylder mere end 100 maskinskrevne foliosider, giver imidlertid efter sin egen argumentation solide holdepunkter for kritik.

Bevislighederne for, at en forsætlig forbrydelse er begået, skal være stærke og uomtvistelige. Men er disse bevisligheder til stede – og i det foreliggende tilfælde er der ingen tvivl om, at dr. Leu i hvert fald er ansvarlig for drab af 100 uskyldige børn – må der omvendt godtgøres stærke grunde for at statuere manglende skyld som følge af en tragisk samvittighedskonflikt. I den afsagte dom er der imod enhver tvivl også i denne henseende regnet den anklagede til gode. De beviskrav, dommen stiller for ikke at tro på denne læges undskyldninger, er umulige at opfylde. Da hans lægekolleger i sin tid gang på gang fandt hans (voksne) patienter døende af kramper med alle tegn på veronalforgiftning, var de afskåret fra at anstille nærmere undersøgelser. Deres samstemmende iagttagelser må være tilstrækkelige til at udelukke „manglende skyld“ som forsvar for de drab, der er indrømmet.

Da man efter den første verdenskrig overlod det til tyske retsinstanter at dømme tyske krigsforbrydere, blev retsopgøret en parodi på retfærdighed. Belært af erfaringerne overtog allierede militærdømstole i 1945 straffesagerne mod den sidste krigs forbrydere på tysk side. Megen kritik har været rettet herimod. Med stor interesse har man derefter fulgt, hvorledes de tyske instanser selv i de sager, der er blevet dem overladt, har øvet justits over Hider-tidens

kriminelle foreteelser. Mange af de domme, der er blevet afsagt, har vist god vilje til at genskabe tilliden til tysk retsvæsen. Over for andre står man undrende. Det gælder ikke mindst den her omtalte dom.

Så vidt vides har anklagemyndigheden indbragt den for højere instans. Skulle det være muligt, at tysk retsplejes sidste ord i denne sag blev en frifindelse?

Efterskrift: Den omtalte frifindelsesdom blev afsagt af en nævningeret i Köln den 4. december 1953, efter at sagen først havde været pådømt af en anden nævningeret, der ligeledes havde frikendt, men hvis afgørelse var blevet kasseret af Bundesgerichtshof. En af anklagemyndigheden begæret revision af den sidst afsagte dom blev ikke gennemført, da den af den overordnede anklagemyndighed blev anset for uigennemførlig.

Dommen over von Manstein

Professor *Ranulf* mener – i *Politiken's* kronik den 4. april 1952 – at den dom, som en britisk militærdomstol i 1949 afsagde over feltmarskal *Erich von Manstein*, er uretfærdig. Så vidt man kan se, beror hans kendskab til sagen og dens forudsætninger på et skrift, udsendt af en af *Mansteins* forsvarere, den engelske advokat *R. T. Paget*. I dette skrift rettes en voldsom, glimrende formet, men yderst ensidig kritik mod retsforfølgningen mod *von Manstein* og mod de allieredes krigsforbryderprocesser i det hele taget. – Professor *Ranulf* gør denne kritik til sin med det ene forbehold, at han ikke vil tage stilling til dommens juridiske holdbarhed. Han betegner dommen som moralsk forkastelig og politisk uklog og føjer hertil nogle bemærkninger, der i forbindelse med overskrifterne og indledningen til hans kronik giver det indtryk, at den har bredere sigte, ja ligesom *Pagets* skrift er vendt mod hele det retsopgør, der indledtes med processen i Nürnberg mod de førende nazistiske krigsforbrydere.

Jeg værdsætter højt *Ranulfs* intellektuelle redelighed og trang til hensynsløs objektivitet. Men *Pagets* skrift leder let vild, når en objektiv redegørelse for *Manstein*-sagen og dens udfald skal gives. Og sagen berettiger i hvert fald ikke til generelle konklusioner om

krigsforbryderprocessernes uretfærdighed eller moralske forkastelighed. Den politiske klogskab eller uklogskab kan vi i denne forbindelse lade ligge. Den kan hverken være afgørende for den retlige eller moralske bedømmelse.

Et udgangspunkt for sagen, som ikke må glemmes, er omfanget og arten, man kan uden overdrivelse sige uhyrligheden af de forbrydelser mod civilbefolkning og krigsfanger, som blev begået på okkuperet område, der var under Mansteins militære overkommando. Selv hans ivrigste forsvarer kan ikke bestride, at hvor hans hære drog ind og satte sig fast i Polen og Rusland, fulgte et rædselsherredømme. Den jødiske befolkning blev ydmyget og likvideret, russiske partikommissærer henrettet uden dom, repressalier anvendt i uforholdsmæssigt omfang, og i tusindvis af mennesker tvangsforflyttet til arbejde i den tyske krigsindustri.

Alt dette og meget mere af samme slags var ikke tilfældigheder eller temporære afvigelser fra en hæderlig krigsførelse, men en bevidst tilstræbt og på forhånd klart tilkendegivet politik fra den tyske hærs øverste leder, Hitler, som Manstein ifølge sin egen forsvarers udsagn beundrede og følte sig bundet til i usvigelig loyalitet.

I forsvaret for Manstein var der tre hovedpositioner: 1) Ansvar for masseforbrydelserne mod civilbefolkningen kunne ikke pålægges den militære befalingshavende; det sorterede under Himmler og hans folk. 2) Manstein kendte intet til den terror, der udøvedes af organer uden for værnemagten; han vidste intet om koncentrationslejrene og gaskamrene, intet om SDs nedslagtning af værge-løse ofre i byer, han holdt besat. Og han havde derfor ingen anledning til at gribe ind. 3) I de tilfælde, hvor det sort på hvidt kan dokumenteres, at han har vidst besked med, autoriseret eller tilladt handlinger i strid med Haagerkonventionen eller andre love og sædvaner for krig og besættelse, kan der dog intet bebrejdes ham. En officer er ikke bundet af international lov, men kun af sin regerings ordre. Krigshandlinger i henhold til sådan ordre er statsakter, der under ingen omstændigheder kan medføre individuelt strafansvar.

I modsætning til professor Ranulf mener jeg, at det er retfærdigt og moralsk rigtigt, at den britiske domstol i Manstein-sagen, ligesom andre domstole i tidligere sager af lignende art, har nægtet at godtage et forsvar efter disse linjer.

Det er uholdbart, at der, således som det nazistiske magtapparat

var organiseret, skulle kunne drages en skarp og ubetinget skillelinje mellem den øverste hærkommandos ansvar og ansvaret for ugeringer, der i ly af hærens magt udøvedes på okkuperet område af sikkerhedspoliets uhyggelige bander. Dommen over Manstein, der frifandt ham for en lang række af de alvorligste anklagepunkter, har i denne forbindelse snarere fulgt forsvaret for vidt end for lidt.

Det forekommer i høj grad usandsynligt, at Manstein i den grad, han har påstået, har kunnet være uvidende om, hvad der foregik bag hans frontlinjer. Men hans engelske dommere, der til det yderste har været varsomme i deres bevisbedømmelse, har i det væsentlige lagt hans forklaringer til grund for dommen. Trods udsagn bl. a. fra SD-generalen Ohlendorff, der har erklæret, at Manstein var fuldt ud informeret om likvidationen af jødiske befolkningsgrupper m. v., blev han frifundet for en vidende medvirken, der ville have medført dødsstraf. Men han blev dømt for at have forsømt den pligt, der som militær befalingshaver påhvilede ham til at sikre offentlig orden og sikkerhed og til at værne borgernes liv inden for hans kommandoområde. Udtrykkene er hentet fra Haagerkonventionen. De dækker her over mordene på titusinder af uskyldige ofre.

Og endelig henvisningen til den højere ordre som legitimerende enhver handling, som borttagende ethvert ansvar. Ifølge Paget er pligten til at følge den kompetente myndigheds ordre ubetinget. Han anfører som et ganske vist fantastisk eksempel, at hvis den lovlige engelske myndighed (the King in Parliament) beordrede udryddelse af alle rødhårede mennesker, da ville efter national lov denne udryddelse ikke være kriminel, og kun national lov, ikke international lov, binder individet. En regerings ordre til en kommanderende general angående forholdsregler over for en anden nation har præcis den samme bindende og ansvarsbefriende kraft, ganske uden hensyn til, hvad den går ud på. Det er en nem doktrin. Og behagelig for de kommanderende generaler. Hvad den kan føre til under et forbryderisk diktatur, der tilsidesætter ethvert retshensyn, har erfaringerne vist. Har krigsforbryderprocesserne ikke haft anden fortjeneste eller mission, har de i hvert fald haft den, at de har stemplet denne lære som absurd. I Hitlers Tyskland ville den konsekvent gennemført have ført til ansvarsfrihed for enhver af hans bødler. Efter den samme karikatur af en retsidé ville naturligvis også Hitler selv have været ansvarsfri. National lov tillader ikke, at statsoverhovedet undergives strafansvar.

Paget lægger i sin bog ikke skjul på sin beundring for den tyske værnemagt, for de tyske soldateregenskaber og særlig for det tyske officerskorps pligtopfyldenhed og høje moralske kvalitet. Der er ingen grund til at tvivle om, at han giver et korrekt billede af Erich von Manstein, når han fremstiller ham som personifikationen af det prøjsiske militærideal. At der i en personlighed af denne type rummes en række værdifulde træk, vil jeg ingenlunde bestride. Heller ikke skal det bestrides, at han sandsynligvis har søgt at dæmme op for de værste excesser af den nazistiske mentalitet i forskellige situationer, og at selve værnemagten under hans kommando som helhed har udvist disciplin og militær moral. Hertil kan føjes, at Pagets egen holdning er præget af en smuk og tiltalende ridderlighed overfor en slagen fjende, med hvis militære æresbegreber han føler sig solidarisk.

Men disse indrømmelser må ikke forflygtige hovedsagen, som er den, at ikke selv den hæderligste officer kunne gennemføre et felttog og en okkupation i Polen og Rusland som Hitlers højre hånd bundet til hans ordrer, loyal mod hans idéer, uden at kompromitere sig selv. Det kan nu engang aldrig blive den højre hånd uvedkommende, hvad den venstre gør.

Og det er på denne baggrund misvisende at sidestille de handlinger, Manstein er blevet dømt for, med de vestallieredes egen krigsførelse og besættelsespolitik under den anden verdenskrig.

En fundamental svaghed i efterkrigstidens processer mod de tyske (og japanske) krigsforbrydere er åbenbar: det er de sejrende magters domstole, der har dømt. Men kan der peges på noget rimeligt alternativ? Man prøvede efter 1918 at overlade jurisdiktionen til tyskerne selv. Eksperimentet udelukkede gentagelse. – Skulle man have ladet de mest åbenbare, rystende forbrydelser under det nazistiske regime upåtalet og ustraffet?

Al menneskelig retfærdighed er ufuldkommen. Og den er særlig ufuldkommen, når rammerne omkring det sædvanlige, indarbejdede retssystem sprænges. Men det er mit bestemte indtryk, at man i det retsopgør, som man har kunnet kontrollere fra vesteuropæisk side, har stræbt efter retfærdighed. En sandere retfærdighed end den, der ville være blevet resultatet, om man i retfærdighedens navn havde givet afkald på enhver dom.

Hidtil har den overvejende kritik uden for Tyskland angrebet,

at man var for mild. Det er ikke længe siden, at en række amerikanske benådnings og revisioner af afsagte domme blev voldsomt kritiseret. Jeg har imødegået denne kritik. Jeg har, som professor Ranulf også nævner, på et tidligt tidspunkt gjort mig til talsmand for, at man skulle drage rimelige grænser for strafansvaret. Men der er lige så megen grund til at vende sig mod Paget og Ranulf, når de karakteriserer dommene over de tyske krigsforbrydere som en politisk hævn.

Hvad jeg har anført i det foregående, er af principiel karakter. Det er en korrektur til en ensidig fordømmelse af de tyske krigsforbryderprocesser. At der kan være begået og sandsynligvis er begået fejl i disse processer, vil jeg ikke benægte. Det er kun rimeligt, at sager af denne art tages op til revision. Der kan også foreligge særlige grunde til benådninger. Oplysningerne i den enkelte sag kan give et indtryk af menneskelige kvaliteter hos den domfældte, som skulle synes uforenelige med de handlinger, han er dømt for, men hvis tilstedeværelse man dog må anerkende og tillægge vægt. Det kan netop ske i en sag, hvor den dømte har stillet militært geni, ubetinget lydighed og pligtfølelse til rådighed for en usurpator, der for ham har stået som fædrelandets frelse, hvem alt var tilladt, og som han måtte følge, bogstavelig talt blindt.

Hvem skader mest en sund udvikling i det nye Tyskland? De, der gennem rettergang og dom med ærlig vilje til at øve retfærdighed søger at åbne den tyske ungdoms øjne for den kriminelle karakter af Hitlers regime og utilladeligheden af at være hans mest umenneskelige ordrer følgagtig? Eller de, der tilråber den tyske nation, at man dømmes deres krigshelte uden større ret end, om man ville dømmes de allieredes statsmænd og generaler? Spørgsmålet er vanskeligt. Måske skader begge grupper lige meget. Måske er det overhovedet umuligt udefra at bidrage til at bygge et demokrati op på nederlagets ruiner, under og efter en langvarig besættelse. En retssag ved udenlandsk domstol mod en af landets førende militærpersoner, der i sig inkorporerer nogle af nationens vigtigste dyder, vil i hvert fald være sikker på at fremkalde uvilje. Gennemføres den alligevel, kan den være et eksempel på, at ikke alene hævn, men også retfærdighed har sin pris.

Rosenberg-sagen

I 1951 dømte en nævningedomstol i New York den 33-årige elektroingeniør *Julius Rosenberg* og hans tre år ældre hustru *Ethel* til døden for spionage. Henrettelserne blev stadig udsat på grund af begæringer fra de dømte om revision af dommen ved højere instans, genoptagelse af sagen eller benådning.

Så vidt jeg har kunnet se, fremkaldte dommen oprindelig ikke offentlig kritik. Det synes at have været den almindelige opfattelse, at beviserne var fuldtud sikre. Men i august 1951, et halvt års tid efter dommen, rettedes der i en serie artikler i bladet *The National Guardian* angreb mod politiets, anklagemyndighedens og rettens optræden i sagen, og dommen stempledtes som uretfærdig. Siden satte en stedse stærkere og mere organiseret kampagne ind til fordel for Rosenbergerne. I Amerika dannedes en „Committee to Secure Justice to the Rosenbergs“, og også uden for USA foregik en systematisk propaganda med indsamling af underskrifter mod dommens fuldbyrkelse, krav om ny prøvelse af sagen og lignende. Agitationen udgik overvejende fra kommunistisk side. En af dens hovedpåstande var, at Rosenbergerne var blevet dømt, fordi de var kommunister. Forsvaret for de dømte udvidedes til mere almindelige angreb på amerikansk retspleje. Kampagnen antog efterhånden dimensioner, der gav den en fremskudt plads i den kolde krig. Fra begge sider appelleredes til frisisindede jurister og intellektuelle. Man må danne sig en mening om sagen.

Lad mig først – på grundlag af domsudskrifter og andre officielle akter – give et rids af de faktiske omstændigheder, der efter vidneførslen i nævningeretten har været anset for bevist.

Sagen har sit udspring i den tilståelse om atomspionage til fordel for Sovjet, som den tyskfødte fysiker *Klaus Fuchs* i begyndelsen af 1950 afgav til det engelske politi. Som medskyldig angav han bl. a. den amerikanske statsborger *Harry Gold*, med hvem han havde været i kontakt i 1945 under sit arbejde på den amerikanske atomstation i Los Alamos, New Mexico. Gold blev kort efter denne tilståelse anholdt i USA og gik til bekendelse. Han angav atter som en af sine kontakter en mand, der i 1945 havde arbejdet som militær mekaniker i Los Alamos i et af de hemmelige værksteder,

hvor atombomben fremstilledes. Denne mands navn var *David Greenglass*. Han blev omgående anholdt og afgav hurtigt en detaljeret tilståelse, der bekræftedes af hans hustru, *Ruth*, som havde været vidende om hans kriminelle virksomhed. Forklaringen indtog ægteparret Rosenberg i sagen. Ethel Rosenberg var David Greenglass' søster. Det var hende og hendes mand, Julius, der havde anstiftet til spionagen, dirigeret den og bragt den i forbindelse med russiske spionagenter.

Som hovedpunkter i David og Ruth Greenglass' forklaringer, som de fastholdt under indgående forhør og krydsforhør i nævningeretten, og som blev fældende for Davids søster og svoger, kan fremhæves følgende:

David var begyndt at gøre tjeneste i Los Alamos i juni 1944. I november samme år skulle Ruth besøge ham. Før afrejsen overtalte Julius og Ethel hende til at søge at få David til at give oplysninger, der skulle gå videre til Sovjet, om atomforsøgs-stationens beliggenhed, personale, sikkerhedssystem, eksperimenter m. v. David vægrede sig først, men under indtryk af Rosenbergenes argumenter om nødvendigheden af at støtte russerne i kampen mod nazisterne, lod han sig dog bevæge til at give en række oplysninger. I januar 1945 kom David på orlov til New York. Han gav her nærmere skriftlig rapport til Julius og tegnede bl. a. en skitse af en særlig anordning til udløsning af atombomben. Det blev aftalt, at en kurér skulle komme fra russerne til Los Alamos for at få yderligere oplysninger gennem Ruth, som Julius nu fik installeret i en lejlighed i en nærliggende by. Julius rev omslaget af en pakke buddingpulver i to stykker og gav Ruth det ene brudstykke. Agenten skulle legitimere sig ved at fremvise det andet brudstykke og ved at „hilse fra Julius“. I juni 1945 ankom Harry Gold til Ruths bopæl med brudstykket og den aftalte hilsen og fik af David en ny teknisk skitse og oplysninger om funktionærer, der kunne tænkes at ville spionere for Sovjet. Ifølge Golds senere forklaring for retten havde han fået dette hverv – og den aftalte legitimation – af sin russiske overordnede *Anatoli Jakovlef*, der gjorde tjeneste i det russiske diplomati i USA og siden skal være flygtet. – I september 1945 kom David på ny til New York og overgav her til Julius og Ethel tegninger og beskrivelser af den sidste, forbedrede model til atombomben. Dermed slutter Davids spionagevirksomhed. Mod Julius' råd udtræder han i 1946 af hæren. Han køber derefter i forbindelse med Julius

et mindre maskinværksted, og der opstår senere stridigheder og uoverensstemmelser mellem dem angående dette.

I forklaringerne til politiet fremkom David og Ruth også med oplysninger om, hvad Julius og Ethel havde betroet dem om den spionage, de drev uden for atomområdet. Efter disse oplysninger skulle Julius fra sommeren 1944 og helt frem til afsløringen have spillet en ledende rolle i en russisk dirigeret spionring, der søgte og fik informationer om militærets hemmeligheder gennem sympatisører, som man fandt frem til inden for flådens og hærens tekniske afdelinger, og som man undertiden fik anbragt på kollegier til videre faglig uddannelse. Blandt disse folk var et par af Julius Rosenbergs gamle studiekammerater, ingeniørerne *Max Elitcher* og *Morton Sobell*. De blev begge anholdt, Sobell efter en dramatisk flugt og pågribelse i Mexico. Elitcher bekendte blankt sit samarbejde med Rosenberg og gav herom en række oplysninger, der bekræftede rigtigheden af Davids og Ruths forklaringer. Sobell nægtede, men blev sammen med Rosenbergerne fundet skyldig og dømt til 30 års fængsel.

Af andre vidneudsagn kan her nævnes, at en miss *Elizabeth Bentley*, der notorisk har arbejdet i Sovjet-spionagen, og med hvem Rosenberg efter Davids forklaring skal have stået i forbindelse, erkendte, at hun havde modtaget telefoniske meddelelser fra en kontaktperson, der blev navngivet som „Julius“, og at hun fra sin overordnede, *Golos*, havde erfaret, at denne „Julius“ boede i Knickerbocker Village, hvilket netop var Julius Rosenbergs hjemsted.

Megen vægt er også lagt på de oplysninger, der foreligger om forberedelser til flugt fra familierne Greenglass' og Rosenbergs side, efter at Fuchs og Harry Gold var blevet afsløret som spioner. Ifølge David Greenglass' forklaring opfordrede Julius ham straks efter meddelelsen om Fuchs anholdelse til at flygte til Rusland via Mexico og Schweiz. Til dette formål gav han ham 5000 dollars og søgte at skaffe ham de til rejsen til Mexico fornødne vaccinationsattester. Julius og Ethel ville også selv flygte, og de fortalte David og Ruth, at de i maj eller juni 1950 fik taget pasfotos i den anledning. Der kom imidlertid hindringer i vejen for flugten, bl. a. et ulykkestilfælde, der medførte et hospitalsophold for Ruth. Under domsforhandlingen i sagen fremstillede anklagemyndigheden en fotograf *Ben Schneider*, som man først dagen forinden havde opsporet, og som bevidnede, at han til den givne tid havde taget pas-

fotos af ægteparret Rosenberg. Schneider erindrede dette tydeligt, da der havde været tale om et usædvanligt stort antal fotos, og da optagelserne var blevet forstyrret ved tilstedeværelsen af ægteparrets to, meget urolige børn. Han oplyste yderligere, at Rosenberg havde fortalt, at familien skulle rejse til Frankrig for at ordne en arv, der var tilfaldet fru Rosenberg.

Det er hele denne kæde af forklaringer og omstændigheder, der af politiet, anklagemyndigheden, juryen og rettens juridiske formand, dommer *Irving R. Kaufman*, er blevet anset som tilstrækkeligt bevis for ægteparret Rosenbergs skyld. Efter dommer Kaufmans udtalelser var beviset ikke blot tilstrækkeligt, men „overvældende“.

Ethel og Julius Rosenberg har fra første færd og uden ændring nægtet sig skyldige. De hævder, at David og Ruth Greenglass' beskyldninger mod dem er pure opspind, opfundet for at formindske eller ophæve deres eget ansvar. De påstår, at de aldrig har deltaget i spionage, og at alle vidneforklaringer i modsat retning er løgnagtige. De har aldrig modtaget oplysninger af David eller Ruth, har aldrig tænkt på flugt og har aldrig givet andre personer penge til flugt. Udspurgt om deres forhold til det kommunistiske parti, har de nægtet at svare.

Disse rene benægtelser over for detaljerede forklaringer fra anden side har på retten gjort et ganske utroværdigt indtryk. Til gengæld har vidnerne mod dem virket sandfærdige og overbevisende.

Vi må imidlertid nu se nærmere på, hvad Rosenberjerne og deres forsvarer, *Emanuel H. Bloch*, under deres mange forsøg på at få dommen omstødt, har anført til støtte for, at de er blevet uskyldigt dømt.

Der foreligger for det første en række formalitetsindsigelser og indvendinger mod dommens juridiske grundlag. Disse indvendinger kan vi her lade ligge. De er nøje efterprøvet i appelinstansen, hvor de er blevet afvist som åbenbart betydningsløse, og heller ikke USAs højesteret har fundet grundlag for en revision af dommen af formelle eller legale grunde.

Vægtigere er en påstand om, at Rosenberjerne ikke har fået en fair proces, fordi de på forhånd var dømt af den offentlige mening. Der henvises her særlig til, at pressen, informeret af politi og anklager, før og under processen bragte meddelelser, der stemplede dem

som kommunistiske agenter, der havde udleveret atombombens hemmelighed til russerne. De var blevet anholdt, netop da Korea-krigens udbrud hidsede den antikommunistiske stemning op til et højdepunkt. Den fjendtlige, panikbetonede stemning omkring dem influerede på juryen og dommeren og udnyttedes af anklageren, der idelig kredsede om deres kommunistiske overbevisning – de skal i 1934 være indtrådt i det kommunistiske parti, hvad dog ikke med sikkerhed synes oplyst – og afhængighed af russiske paroler.

Appelretten har gennemgået denne side af sagen i enkeltheder. Det samme har været tilfældet i første instans, hvor dommer *Ryan*, efter at dommer Kaufman havde ønsket at vige sit sæde, ved en kendelse af 10. december 1952 har afvist alle grunde for sagens genoptagelse. Noget videre hold i påstanden om unfair proces synes der efter denne gennemgang ikke at foreligge. Anklagemyndigheden har ikke forceret sagen frem i forbindelse med krigsudbruddet i Korea. Processen begyndte først den 6. marts 1951, syv måneder efter Sobell's arrestation. Der var – ifølge dommer Ryan – ingen sensationel interesse omkring sagen, da den først kom op. Forsvareren erklærede sig tilfreds med juryens sammensætning efter benyttelse af en omfattende udskydningsret. Han komplimenterede også ved sagens afslutning dommeren for den måde, hvorpå forhandlingen var ledet. Alt i alt kan fingeren næppe sættes på noget bestemt graverende punkt, der har kunnet øve en utilbørlig indflydelse på bevisvurderingen. Men det kan vel på den anden side ikke bestrides, at stemningen – på baggrund af den almindelige mentalitet i disse års Amerika – ikke har været gunstig for de anklagede i en sag som denne.

Efterhånden som propagandaen mod dommen er blevet forstærket, er det også blevet et mere fremtrædende træk i denne, at afgørelsen skulle være blevet påvirket ikke blot af antikommunistiske, men også af antisemitiske tendenser. Denne påstand er let at fremsætte, men svær at bevise eller modbevise. På mig gør den indtryk af at have et agitatorisk formål. Faktum er, at ikke blot de anklagede, men også dommeren og anklageren i sagen var af jødisk afstamning. Det er en frit i luften svævende påstand, at dommeren, netop fordi han var jøde, skulle have været særlig ivrig efter at få de anklagede dømt og derved bevise sin egen loyalitet. Alt hvad der foreligger oplyst om dommer Kaufman, giver indtryk af en fast, retsindig karakter. Den nævnte påstand er mere egnet til at

fremme end til at afværge antisemitisme. Det er da også et faktum, at samtlige jødiske foreninger og sammenslutninger i USA i en fælleserklæring af 13. maj 1952 bestemt tager afstand fra, at dommen over Rosenberjerne på nogen måde kædes sammen med spørgsmålet om jødiskfjendtlige tendenser.

På en række mere specielle punkter har man søgt at påvise uholdbarheder i bevismaterialet. Man har således hævdet, at David Greenglass, der er uden egentlig videnskabelig uddannelse, umuligt – på egen hånd og uden støtte i skriftligt materiale, alene efter erindringen – har kunnet give de tegninger og beskrivelser af atombomben og dens dele, som han påstår at have givet. At han var i stand dertil under retssagen siger intet, da han i mellemtiden kan have haft lejlighed til at studere og indprente sig materialet. De ekspertudtalelser, forsvareren har fremskaffet om dette spørgsmål, har man imidlertid ikke fundet afgørende ved spørgsmålet om sagens genoptagelse.

Forsvareren har også peget på, at Ruth Greenglass under afhøringen i retten var ude af stand til at erindre, hvad der havde stået på det omslagsbrudstykke, hun opbevarede til brug for den ventede sovjetagents legitimation. Men retten fandt, at man ikke kunne afvise den mulighed, at hun kun eller mest havde hæftet sig ved brudflagens kant og derfor ikke havde skænket teksten særlig interesse.

Et andet punkt, som forsvareren har fremhævet, er, at David under afhøringen for retten erklærede, at han, der blev arresteret den 15. juni 1950 kl. 14, samme aften afgav fuld forklaring til politiet. Anklageren har imidlertid været uforsigtig nok til, da David blev dømt, at udtale, at han samarbejdede med politiet „næsten fra begyndelsen“. Heri skulle ligge, at han først har aflagt fuld tilståelse på en senere dag end anholdelsen, og der skulle således have været tid til, at politiet og han i forening kunne fabricere en historie. Argumentet, der unægtelig forekommer hårtrukket, er afvist af dommer Ryan.

Endelig har man særlig villet anfægte fotograf Schneiders vidneudsagn. På et spørgsmål, om han havde set Rosenberjerne, siden han fotograferede dem, svarede han nej. Det er imidlertid blevet oplyst, at en politimand, før han førte ham som vidne, tog ham ind i retssalen for at spørge ham, om han kunne genkende Rosenberg.

Denne ukorrekthed har man dog ikke kunnet tillægge betydning, allerede fordi Rosenberg ikke turde bestride, at han faktisk havde ladet sig fotografere hos Schneider, således at det afgørende punkt ikke blev selve genkendelsen, men derimod, om Rosenberg havde udtalt sig om en Frankrigsrejse etc., som af Schneider påstået.

Der kan nævnes flere enkeltheder af mindre væsentlig betydning i kritikken af bevismaterialet og dets vurdering, men de forrykker, så vidt de er mig bekendt, ikke det helhedsindtryk, at en afgørende afsvækkelse af beviset ikke har fundet sted. Beviset står og falder med, om ægteparret Greenglass har givet en i det store og hele sandfærdig forklaring, eller om deres forklaring i det hele er opspind.

For forklaringens sandfærdighed taler – ud over den dømmende rets umiddelbare indtryk – at den stemmer godt sammen med sagens øvrige, i sig selv mindre relevante, bevisligheder. Mod den er blevet anført, at David og Ruth havde særlige motiver til at drage søsteren og svogeren i ulykke. Et sådant motiv kan dog næppe findes i en muligt tilstedeværende fjendtlighed mod disse familie-medlemmer. Ganske vist havde der som tidligere nævnt været uoverensstemmelser af forretningsmæssig art mellem parterne. Og ganske vist har Rosenberg forklaret, at han afviste at give svogeren en sum penge, og at denne i den anledning fremsatte en forbløffet trusel. Men der er intet som helst oplyst om et dyberegående fjendskab mellem parterne, et fjendskab så dybt, at det kunne forklare en ligefrem dødelig hævn. Skal hypotesen om en løgnagtig anklage mod Rosenbergs underbygges med nogen rimelighed, må den have en anden begrundelse. Det har man også søgt at give den: David købte ansvarsfrihed for sin hustru og forholdsvis mild straf for sig selv mod at sælge de uskyldige Rosenbergs til politiet.

Hvad der tilsyneladende kan tale for denne version, er, at det må betragtes som en kendsgerning, at der i amerikansk retspraksis sættes en præmie for tilståelser, i hvert fald i spionagesager, hvorved nettet af medskyldige trevles op. Det skal kunne betale sig at tilstå – og ikke betale sig at nægte. Men nærmere eftertanke må dog føre til, at præmien kun gælder for rigtige tilståelser. Det amerikanske efterretningsvæsen havde, efter alt hvad der foreligger oplyst, ingen særlig interesse i at ramme ægteparret Rosenberg. Det havde interesse i at nå frem til Greenglass' virkelige medskyldige og bagmænd. Og Greenglass havde interesse i at udlevere dem og kun dem.

At FBI (Federal Bureau of Investigation) mener, at de i Rosenbergerne fik fat i de rigtige folk, er udenfor enhver fornuftig tvivl. At beviset trods alt kan have været forkert, må anerkendes som en mulighed i denne som i andre sager. Mig forekommer beviset ikke „overvældende“. Men jeg tror ikke, det er svagere, end at også en dansk domstol ville have domfældt på det samme grundlag.

Der står imidlertid det spørgsmål tilbage, om ægteparret Rosenberg – omend skyldige i det, de har været anklaget for – dog ikke er dømt for strengt, eller med andre ord, om det er retfærdigt, at de er dømt til døden. Det er i virkeligheden dette spørgsmål, der har optaget offentligheden mest. Og mange af dem, der har sluttet sig til kampen mod dommen, har mest ladet sig lede af, at de fandt dommen for streng.

Når man nu vil bedømme dette spørgsmål, kan man naturligvis ikke uden videre bygge på de synspunkter og traditioner, der er rådende her i landet. Dommen er afsagt i et land, der anvender dødsstraf, og den er afsagt i henhold til en lov – spionageloven af 1917 – der giver retten valget mellem at anvende frihedsstraf indtil 30 år eller dødsstraf. Var frihedsstraf blevet idømt, ville der have været mulighed for prøveløsladelse efter ti års forløb. Dommer Kaufman fandt dette alternativ for mildt og dømte til døden.

Til grund for den strenge afgørelse ligger den opfattelse, at de to Rosenbergere har haft en førende rolle i Sovjets amerikanske spionagesystem, og at de har et hovedansvar for udlevering af atomhemmeligheder af den allerstørste betydning. Efter denne opfattelse har de berøvet USA et forspring med hensyn til atombombens fremstilling, som var af vital betydning for verdensfredens bevarelse. Uden deres forræderi ville Koreakrigen ikke være kommet til udbrud. De har, med dommer Kaufmans ord, begået forbrydelser, der er værre end mord.

Over for hele denne tankegang er der grund til nøgtern kritik. De offentligt tilgængelige oplysninger i sagen tyder næppe med synderlig styrke på, at Rosenbergerne har haft en så fremtrædende plads i spioneringen som påstået af deres anklagere. Man får snarere det indtryk, at de er relativt mindre brikker i spillet. Og der er blandt sagkyndige meget delte meninger om, hvor stor betydning det kan have haft for russerne at blive bekendt med de oplysninger, der har kunnet fremskaffes gennem David Greenglass. De kan vel i hvert

fald ikke sættes i klasse med, hvad en Klaus Fuchs har meddelt. Mest autoritativ er formentlig en vurdering afgivet for nylig i en officiel rapport fra The Joint Committee on Atomic Energy. Herefter har den virksomhed, der er udfoldet af Fuchs, Pontecorvo, Greenglass og Allan Nunn May, *tilsammen* fremskyndet Sovjets atomprogram med mindst 18 måneder.

Til tvivlen om, hvorvidt Rosenbergenes virksomhed virkelig har været så ekstraordinært grov og farlig, som anklagemyndigheden og dommer Kaufman har givet udtryk for, kommer, at en række særlige omstændigheder taler imod at anvende den yderste straf i dette tilfælde. Den groveste del af spionagen – den, der angår atomhemmelighederne – er foregået i en periode, da Sovjet og USA var allierede i krigsførelse mod Hitler. Det er uomtvisteligt, at Rosenberjerne har handlet ud fra en politisk overbevisning, uden at tilsigte eller modtage personlig berigelse.

Fuldbyrdelse af en dødsstraf over både far og mor til to uskyldige børn må være dikteret af grunde af overordentlig og overbevisende styrke. Men det er en kendsgerning, at dødsstraf for spionage aldrig er blevet fuldbyrdet i USA i fredstid. Og ingen af de andre, der har deltaget i den samme spionering, er blevet dømt til døden. Harry Gold er blevet dømt til 30 års fængsel, David Greenglass til 15 år, og mod Ruth Greenglass er tiltale blevet frafaldet. I England har den farligste af alle spionerne fået 14 års fængsel (maksimalstraffen efter den i betragtning kommende engelske lovbestemmelse). Nu kan det ganske vist siges, at det af efterforskningsmæssige grunde kan være en nødvendighed, at der gives en strafformildelse til spioner, der tilstår. Kun derved bliver det muligt at få oplysninger om medskyldige. Men denne, i sig selv betænkkelige indrømmelse på retfærdighedens bekostning, kan aldrig legitimere, at straffen skærpes udover et rimeligt mål for den, der ikke tilstår. Dødsstraf må ikke blive en straf for ikke at tilstå. Det rummer fare for fremkaldelse af urigtige tilståelser.

Kritiske bemærkninger om en strafudmåling må ikke forveksles med en kritik af selve skyldspørgsmålets afgørelse. Der gør sig ved strafudmålingen hensyn gældende, som det er vanskeligt at bedømme udefra. I Rosenbergsagen har politiske overvejelser og hensigtsmæssighedsbetragtninger spillet ind ved overvejelserne af, hvorvidt man må anse en formildelse af straffen for ønskelig. Her i landet, hvor vi i det hele er mod anvendelse og fuldbyrdelse af dødsstraf

i fredstid, ville sikkert de fleste, der har sat sig ind i sagen, hilse det med tilfredshed, om en benådning endnu i sidste øjeblik kunne finde sted.

Efterskrift: Julius og Ethel Rosenberg blev henrettet den 20. juni 1953.

Levende model

Hvilke grænser gælder der for litteraturens og kunstens ret til at benytte virkelighedsmotiver? Spørgsmålet har særlig været fremme i forbindelse med nøgleromaner. Men det rækker langt videre. Det angår alle tilfælde, hvor bestemte personer kan føle sig krænkede over, at begivenheder fra det virkelige liv gøres til genstand for litterær, dramatisk, filmisk eller anden kunstnerisk gengivelse. Særlig for filmens vedkommende er problemet blevet aktuelt under jagten efter emner.

At der er en fare for, at en filmisk fremstilling kan komme i konflikt med personer, der tror sig afbildet i filmen, har filmselskaberne for længst måttet erkende. Enhver biografgænger kender det forbehold, der ofte indleder amerikanske film: den følgende forestilling har ingen forbindelse med nogen virkelig person eller begivenhed. Men et sådant forbehold er kun en forsigtighedsforanstaltning. Det er ikke afgørende ved bedømmelsen af en eventuel konflikt.

Afgørelsen kan komme til at bero på et vanskeligt skøn. Er den foreliggende film (bog, skuespillerpræstation etc.) holdt så nær op til virkeligheden, at bestemte personer kan identificeres som levende model? Og i bekræftende fald: Er disse personers rettigheder gået for nær, afvejet mod hensynet til den litterære og kunstneriske ytringsfrihed?

Til belysning af begge disse spørgsmål foreligger en norsk højesteretsdom, der i flere henseender frembyder almen interesse.

En meget opsigtvækkende mordsag i Norge i 1926 – sagen mod lensmandsmorderne – hvorunder en dramatisk jagt på de to sigtede afsluttedes med den enes selvmord og den andens tilfangetagelse, førte til, at denne sidste, en kun 18-årig ung mand, blev idømt fængsel på livstid. Han blev efter en lang årrække løsladt og har siden

generhvervet sine borgerlige rettigheder, skabt sig en agtet tilværelse og lever nu under gode familieforhold med børn, der ikke kender hans fortid. Jeg undlader her at fremkomme med enkeltheder eller betegnelser, der kan røbe hans identitet.

I begyndelsen af 1930erne udgav forfatteren Gunnar Larsen en litterært værdifuld bog, „To mistenkelige personer“, der var bygget over denne kriminalsag. På dette tidspunkt sad den pågældende mand, lad os kalde ham X, i fængsel, og bogen gav hverken da eller siden anledning til påtale. For nogle år siden besluttede selskabet Norsk Film at lægge denne bog til grund for en filmatisering. Da X blev bekendt hermed gennem en avisnotits, protesterede han og hans tilsynsværge mod filmens indspilning. Men filmselskabets bestyrelse, der oprindeligt ikke havde været bekendt med, at X var i live, og som ved protestens modtagelse allerede havde anvendt et betydeligt beløb på filmens forberedelse, nægtede at tage hensyn til protesten. Da filmen var færdigindspillet, krævede X dom for, at selskabet var uberettiget til at lade filmen opføre. Sagen blev i første omgang pådømt af Oslo byret, dernæst af Norges højesteret. I begge instanser blev der – dog ikke enstemmigt – givet X medhold. Hovedargumentationen fra parternes og dommernes side i denne sag, der fremkaldte respons fra en række nordiske retslærde og andre sagkyndige, skal i det følgende kort refereres.

Det første stridspunkt var, om filmen overhovedet kunne siges at gøre brug af levende model. Navnene var forandrede, tidsfæstelsen var skubbet et par årtier frem, og indholdsmæssigt var stærk vægt blevet lagt på en karakteristik af de optrædende personers psykologi, tegnet med litterær frihed. Men i det ydre handlingsforløb var der så mange og så væsentlige lighedspunkter med begivenhederne omkring den virkelig stedfundne forbrydelse, at presse og publikum ikke kunne være i tvivl om sammenhængen, hvad da også de allerede fremkomne avismeddelelser tydeligt viste. Hvad enten det havde været filmselskabets hensigt eller ej, ville altså filmens fremvisning give anledning til en genoplivelse af omtalen af den gamle sag og den rolle, X havde spillet deri. Og domstolene konkluderede da, åbenbart med rette, at en sådan lighed i handlingsforløbet er tilstrækkelig til antagelse af, at levende model er brugt, uanset navneskifte og lignende ændringer og uanset, at filmen ikke giver sig ud for at være en dokumentarfilm.

Men om levende model er brugt, er det ikke dermed givet, at brugen er utilladelig. Der meldte sig her først det spørgsmål, om filmen indeholdt nogen strafbar eller retstridig *ærekrænkelse* af X. Filmselskabet bestred, at dette var tilfældet, og fik på dette punkt medhold ved retten. Den afgørende betragtning var herved ikke, som man måske kunne tro, at X jo vitterligt var dømt for den forbrydelse, filmen handlede om. For selv om der foreligger en straffedom over en person, er det – hverken efter norsk eller dansk ret – uden videre berettiget mange år efter at grave det gamle forhold op igen. Hvis der ikke er en tilbørlig eller rimelig grund til påny at komme frem med beskyldningen, kan man straffes for ærekrænkelse uanset det sandhedsbevis, der ligger i den i sin tid afsagte dom. Afgørende var derimod, at filmen ikke indeholdt noget egentligt ærefornærmende for X, fordi den fremstillede ham i et udpræget sympatisk lys, nærmest som forført af den anden deltager i forbrydelsen, og uden direkte ansvar for de begåede drab.

Det næste spørgsmål måtte derfor blive, om filmen var retstridig over for X ud fra det synspunkt, at den krænkede, hvad man kalder *privatlivets fred*. Efter den norske straffelov kan man straffe den, som krænker privatlivets fred ved at give offentlig meddelelse om „personlige eller huslige forhold“. Den danske straffelov går noget videre, idet beskyttelsen mod offentlig omtale omfatter ikke bare „rent private hjemlige forhold“, men også „andre privatlivet tilhørende forhold“, som med rimelig grund kan forlanges unddraget offentligheden“. Hverken den norske eller danske lovbestemmelse lader sig imidlertid naturligt anvende på et forhold som det foreliggende, der jo angik en forbrydelse, som i højeste grad havde påkaldt offentlighedens interesse. Man er her hinsides grænsen for, hvad der kan henføres til forhold, som angår privatlivet. Det blev da også ved dommen i den omtalte sag fastslået, at et forbud mod filmen ikke kunne støttes på den norske lovbestemmelse om beskyttelse af privatlivets fred.

Tilbage stod imidlertid det spørgsmål, som blev afgørende for sagens udfald, nemlig om der uden positiv lovhjælp, eller, som man siger, ud fra forholdets natur, må anerkendes et *personlighedens retsværn*, der beskytter den enkelte mod utilbørlige angreb på hans ret til at leve i fred og ubemærkethed. Dette spørgsmål blev med gode grunde besvaret bekræftende og ville sikkert have fået samme besvarelse ved en dansk domstol. Brændpunktet i diskus-

sionen, og det punkt, hvor de to domsinstanser delte sig i flertal og mindretal, blev herefter alene, hvorvidt opførelsen af den pågældende film, alle konkrete omstændigheder taget i betragtning, måtte opfattes som et utilbørligt indgreb i personlighedens retsværn. Her må de modstridende interesser vejes mod hinanden.

På den ene side stod Norsk Films meget betydelige økonomiske interesser i filmens opførelse. Indirekte var dette en samfundsinteresse, idet selskabet ejes af det offentlige. Direkte knyttedes her til den samfundsinteresse, der ligger i fremme af god filmproduktion. Der var blandt de kunstnerisk sagkyndige enighed om, at man stod over for en film af fin kvalitet. Det måtte også mere i almindelighed erkendes, at det er af betydning for produktionen af kvalitetsfilm, at der er en vis frihed til at bygge på virkelighedsmotiver. Dette må ses i sammenhæng med de meget vægtige hensyn, der i det hele taler for en vidtgående litterær og kunstnerisk ytringsfrihed. Disse almene hensyn støttedes til en vis grad af konkrete omstændigheder. Det var givet, at man ikke havde handlet for at skade eller krænke X. Hans person og handlemåde var tværtimod sat i et gunstigt lys. Og man havde bygget på en bog, hvis retmæssighed aldrig var blevet bestridt. Det ydre, sensationelle handlingsforløb i det virkelige begivenhedsgrundlag var endvidere blevet underordnet en psykologisk analyse, der særlig beskæftigede sig med den magt, en stærk forbrydernatur kan udøve over en ung, ubefæstet sjæl.

Men heroverfor stod på den anden side meget tungtvejende hensyn til X og – i videre perspektiv – til samfundsinteresser, som hans person og skæbne kunne siges at repræsentere. Filmen og publiciteten omkring den ville i vide kredse og i den snævre kreds, der nu omgav ham, genopvække tankerne om den forbrydelse, som han havde udstået sin straf for, og skadevirkningerne heraf for ham og hans familie var uoverskuelige. Der forelå oplysninger om, at filmens opførelse i sig selv ville påføre ham svære psykiske lidelser, og man kunne ikke vide, om disse ville gribe hindrende ind i hans bestræbelser for en fortsat social livsførelse. Han havde i tide gjort, hvad han kunne for at hindre filmens indspilning, og selskabet havde ved at tilsidesætte hans protest selv taget risikoen for, at dets tab blev så stort. Mere alment måtte det særlig tages i betragtning, hvilke alvorlige skadevirkninger der kan være forbundet med, at løsladte fangers kriminelle fortid udsættes for offentlighedens søgelys. Den førstvoterende dommer i højesteret fremsatte om dette spørgs-

mål nogle bemærkninger, som jeg gerne vil gengive. Han pegede på „den almindelige erfaring, at de fleste, som har været straffet, er særlig sårbare og ømtålelige; de løsladte fangers kår er både objektivt og subjektivt så vanskelige og deres sociale stilling så labil, at såvel menneskelige som samfundsmæssige hensyn tilsiger, at de ydes al mulig støtte. På det kriminalpolitiske område er det derfor anerkendt som en samfundsopgave at lægge vilkårene til rette for, at den løsladte forbyrder skal kunne genoptages i det normale samfundsliv og ernære sig på hæderlig vis. Et led i disse bestræbelser er netop at undgå enhver unødigt publicitet om hans forbyrderiske fortid.“

Ved afvejningen af navnlig de her omtalte hensyn og modhensyn blev resultatet som nævnt, at flertallet af dommerne i de to instanser kendte filmen uberettiget til opførelse. Én af byrettens tre og én af højesterets fem dommere kom dog til det modsatte resultat. Disse dissenterende dommere ville lade de ovenfor nævnte hensyn til den kunstneriske ytringsfrihed og de konkret undskyldende omstændigheder, bl. a. det lange tidsforløb siden den begåede forbrydelse, omdigtningen af de faktiske hændelser gennem navneændringer m. v., den tidligere upåtalte bogpublikation, veje tungere end hensynet til X, navnlig i betragtning af, at de ikke anså det for sandsynligt, at filmen ville skade hans position blandt dem i hans hjemstavn, der havde mulighed for at identificere ham med filmens person.

Der findes ingen objektiv målestok, hvorefter det i en sag som den her omtalte kan afgøres, om flertallet eller mindretallet blandt dommerne har ramt det „rigtige“ resultat. Dommen er resultatet af et skøn, der med gode grunde kunne falde ud til forbud, men også med gode grunde til frifindelse. Den retsafgørelse, der træffes i et sådant tilfælde, hvor lov eller sædvane ingen sikker vejledning giver, har mere karakteren af en *retsskabende* akt end en konstatering af, hvad forud for dommen var gældende ret.

Fremover vil dommen kunne forventes at få megen betydning i beslægtede sager. Naturligvis skal man være forsigtig med at generalisere fra en retsafgørelse, der er baseret på en mosaik af konkrete omstændigheder, der aldrig vil forekomme på ny på nøjagtig samme måde. Det er f. eks. ikke sikkert, at en opførelse af filmen uden for Norges grænser ville blive anset for retstridig. Men under alle

omstændigheder er dommen, omhyggeligt forberedt og fortrinligt begrundet som den er, navnlig gennem den forbilledlige votering i den norske højesteret, en vigtig strømpil i nordisk retspraksis om personlighedens retsværn. Den vil mane til den største varsomhed med brug af levende model særlig inden for filmproduktionen. Og den understreger det ansvar, vi alle har overfor dem, der efter udstået straf kæmper for en ny social tilværelse.

Kamp om et barn

I et foredrag på Københavns Universitet om det evige emne: Hvad er retfærdighed? belyste den østrigske retslærde professor *Hans Kelsen* umuligheden af at løse visse konflikter mellem mennesker, uden at nogen uforskyldt lider smerte. Retfærdighedens mål var i Platons filosofi at gøre mennesker lykkelige. Men den enes lykke er ikke sjældent den andens ulykke.

Kelsen mindede om kong Salomons dom om barnet, som de to kvinder stredes om. Den er gennem tiderne blevet betragtet som udtryk for den højeste visdom i retfærdighedens udøvelse. Men hvad, om kvinderne havde elsket barnet lige højt? Da ville al Salomons visdom have været forgæves. Om de begge havde givet afkald eller begge havde fastholdt deres krav på barnet, ville ingen dom have kunnet yde dem begge retfærdighed.

Det gamle stridsspørgsmål, der således blev anført til belysning af den jordiske retfærdigheds relativitet, sætter for tiden¹ sindene i bevægelse i en barnesag her i landet. Det er en sag, der har krav på mere end almindelig interesse. Den angår principielle spørgsmål, og den appellerer til stærke følelser. Men vil man søge at danne sig et upartisk og begrundet standpunkt i sagen, må man have klarhed over dens faktiske forudsætninger, som de foreligger fastslået i de retslige akter, og man må alvorligt overveje de moralske og juridiske hovedbetragtninger, der ligger til grund for børnemyndighedernes og domstolenes modstridende afgørelser.

Med udeladelse af alle mindre væsentlige detaljer, der delvis tilhører privatlivets fred, kan sagens fakta i største korthed resumeres således:

1. Foråret 1954.

Paul, hvorom talen er, er født i Tyskland i 1941 som barn af tyske forældre. Faderen er så vidt vides faldet på Østfronten. Moderen er i 1948 blevet gift med en mand, der nu er politibetjent i Bremerhafnen. Vi kalder hende i det følgende fru S. De første to år af sit liv tilbragte Paul hos sin mor. I 1943 blev hun tilpligtet at arbejde i en ammunitionsfabrik uden for sit hjemsted. Hun blev da nødsaget til at anbringe barnet i et børnehjem. Hun betalte for barnets ophold og besøgte det, så ofte det var hende muligt.

I begyndelsen af 1944 blev hun imidlertid af Gestapo tvangsanbragt i en særlejr, da hendes helbred ikke tålte arbejdet på ammunitionsfabrikken, hvad den stedlige SS-læge ikke ville anerkende. Hun blev derved i nogen tid afskåret fra samkvem med barnet. Da hun i efteråret 1944 var blevet udskrevet fra lejren og fra et følgende sygehusophold og på ny ville besøge sin søn i børnehjemmet, fik hun at vide, at barnet var flyttet, uden at hun kunne få anden besked, end at det var i gode hænder.

Først i slutningen af 1944 erfarer hun ved et tilfælde, at barnet er udleveret til fru B., der har ønsket at adoptere det og har fået tilladelse til at bringe det med sig til Danmark. Siden har fru S. gjort, hvad der stod i hendes magt for at få Paul tilbage. Men på grund af vanskeligheder med at opspore barnets adresse, postspærringen efter Tysklands sammenbrud i 1945 m. v., lykkes det først at komme i kontakt med fru B. i 1947. I den følgende tid indtil dato har hun gennem forhandlinger og retslige skridt kæmpet for at få sit krav om udlevering af Paul gennemført.

Lad os nu se på sagen fra fru B.s side. Hun, der er dansk af fødsel, blev i 1942 gift med en tysker, som hun havde lært at kende flere år før krigen. Hun kom derefter til Tyskland. Ægteskabet var barnløst, og i januar 1944 henvendte hun sig til børneværnet i Bremerhafnen for at adoptere et barn. Hun blev henvist til det børnehjem hvor Paul var anbragt. Efter de oplysninger, hun fik, måtte hun tro, at moderen til dette barn ikke interesserede sig for det og gerne så det bortadopteret. Hun pointerede, at hun og hendes mand kun ville tage barnet til sig, hvis de var sikre på at kunne beholde det, og man forsikrede hende, at hun kunne være tryk i så henseende. Man havde været i forbindelse med moderen, der havde erklæret sig indforstået med adoptionen. Der manglede kun hendes formelle underskrift. Den 13. februar 1944 blev Paul udleveret til fru B., og den 29. juli rejste hun med barnet på ferie til sine foræl-

dre i Danmark. Hun medførte en attest fra de tyske myndigheder, hvorefter barnet var optaget i hendes og hendes mands hjem med adoption for øje.

På grund af de stadig voldsommere bombardementer i Tyskland blev hun og barnet boende her. I 1947 blev hun skilt fra sin tyske ægtefælle og har siden generhvervet sin danske statsborgerret. Paul har hun, siden hun fik ham i 1944, betragtet som sit barn, uanset at formaliteterne i sin tid ikke var blevet bragt fuldt i orden. Paul taler kun dansk, går i dansk skole og er følelsesmæssigt knyttet til fru B., som søn til mor. Hun kæmper ikke blot for sin egen skyld, men lige så meget for Pauls skyld, for at han ikke skal blive revet ud af et godt og kærligt hjem og mod sit ønske anbringes i et fremmed miljø mellem mennesker, der er ham ganske ukendte, og hvis sprog han end ikke forstår.

Ved dette referat af parternes forhold har jeg set bort fra alle ubeviste påstande og beskyldninger, der kan sætte nogen af dem i et dårligt lys. Som sagen foreligger belyst gennem parts- og vidneforklaringer, er der intet at bebrejde dens parter. Fru S. er uden skyld i, at hendes barn er kommet fra hende, og hun har intet forsømt for at få det tilbage. Fru B. har været i god tro med hensyn til sin ret til at modtage og beholde barnet som sit. Begge gør krav på barnet ud fra agtværdige motiver, og begge kan byde det et godt hjem under beskedne kår.

Det var nemmere at tage stilling til sagen, hvis forholdene lå mere ulige. Men det karakteristiske ved sagen er netop, at sympatien med lige ret og vægt kan placeres på hver sin side. Der er ingen nem løsning.

I november 1950 var der omsider gjort klar til den retslige kamp om barnet, der nu har været i tre-fire år. Gennem sin beskikkede sagfører krævede fru S. fogdens kendelse for, at hendes barn skulle udleveres. Men fogden skønnede med rette, at sagen ikke var egnet til summarisk afgørelse ved fogedretten. Kravet om udlevering måtte først prøves gennem en almindelig retssag ved domstolene.

Efter indgående behandling af sagen ved Østre Landsret afsagdes dom i marts 1952. Juridisk lå forholdet klart. Der var intet holdpunkt for at antage, at forældremyndigheden var blevet frataget fru S., eller at hun frivilligt havde givet afkald derpå. Plejeforholdet i Danmark var etableret uden hendes samtykke, og uden at tyske myndigheder havde autoriseret, at barnet for bestandig blev

fjernet fra sit hjemland. Sagen forelå rent som en strid mellem de to kvinder, uden at det danske børneværn endnu havde intervereret. Udfaldet af sagen kunne herefter ikke være tvivlsomt. Fru S. blev kendt berettiget til at kræve Paul udleveret.

Men nu sattes børneværnet i bevægelse. Der blev udfærdiget plejetilladelse for fru B., og i oktober 1953 nedlagde børneværnet i henhold til forsorgslovens § 114 forbud mod, at Paul uden børneværnets samtykke flyttedes fra sit plejehjem. Samtidig frafaldt fru B. den anke til Højesteret, som hun havde iværksat over for Landsrettens dom.

Den nævnte bestemmelse i forsorgsloven forudsætter, at der lovligt er etableret et plejeforhold. I så fald har børneværnet en vis adgang til at hindre, at barnet fjernes fra plejehjemmet uden rimelig grund. Men bestemmelsen har ikke haft et tilfælde som det foreliggende for øje. Dette var også klart tilkendegivet som Landsrettens opfattelse i den afsagte dom, men nogen direkte, for børneværnet bindende afgørelse, forelå dog ikke.

En ny fogedsag påfulgte, denne gang med børneværnet som intervenient støttet af landsnævnet for børneforsorg og socialministeriet. Fogden fandt det klart, at landsretsdommen måtte følges. Forbudet mod barnets fjernelse fra plejehjemmet fandtes ugyldigt, og der afsagdes kendelse om, at begæringen om barnets udlevering burde nyde fremme.

Umiddelbart efter denne kendelses afsigelse den 23. januar 1954 foretog børneværnet et nyt dramatisk skridt i sagen. Uden udsigt til at få sin opfattelse af forsorgslovens § 114 tiltrådt af domstolene besluttede man at inddrage Paul under dansk børneforsorg i henhold til forsorgslovens § 130, stk. 1. Efter denne bestemmelse skal, når hensynet til barnets velfærd kræver det, børneværnet beslutte „fjernelse fra hjemmet“, bl. a. dersom barnets sjælelige eller legemlige sundhed eller udvikling udsættes for alvorlig fare. Ved at anvende bestemmelsen anerkendte man, at Pauls legale hjem i og for sig var hos moderen i Bremerhafen, men „fjernede“ af forsorgsmæssige grunde barnet fra dette hjem, overtog dermed forældremyndigheden og satte barnet i pleje hos fru B.

For tredje gang måtte fogedretten sættes i aktion. Den skar uden tøven gennem børnemyndighedernes forskansning. Børneværnet var inkompetent til at beslutte fjernelse af et barn fra et hjem i Tyskland. Den fornyede kendelse om udlevering blev kort efter

stadfæstet af Østre Landsret. Der er næppe mange retskyndige, der vil være i tvivl om, at kendelsen er juridisk rigtig. Selv bortset fra kompetencespørgsmålet forekommer det mere end vanskeligt at ville bringe det foreliggende tilfælde ind under reglerne om fjernelse af børn fra dårlige og forsømmelige hjem.

Børneværnets forsøg på at hindre fuldbyrdelsen af Landsrettens dom i denne sag har vakt stærk kritik. Man har beskyldt det for myndighedsmisbrug og andet ondt. Jeg melder mig som forsvarer for dets holdning, skønt jeg erkender dens juridiske svaghed.

De afsagte domme og retskendelser er utvivlsomt rigtige i den forstand, at ingen domstol kunne komme til andet resultat. Når et barn uden sine forældres vilje eller skyld er blevet unddraget dem, har de retten på deres side i en kamp for at få det tilbage. Denne overalt anerkendte grundregel bygger på, hvad der fra et forældresynspunkt må synes naturligt. Normalt falder hensynet til barnets tarv sammen med dette synspunkt, for normalt er det bedst for et barn at være hos sine naturlige forældre.

Men der er undtagelser. Der er tilfælde, hvor et barn og plejeforældre er vokset sammen i en naturlig enhed, som ikke kan opløses, uden at der skæres i levende væv, og hvor den „virkelige“ mor må føles som en udefra kommende magtfaktor, der i kraft af livsfjerne paragraffer trænger sig ind i et bestående harmonisk familieforhold.

Kan man se bort fra den sjælekval, der ved ødelæggelsen af et sådant forhold voldes den pleje- eller adoptivmor, der af hele sit sind har gjort sig til barnets mor? Kan man se bort fra de tusinder af tråde, hvormed hun har bundet sig til barnet i opvækstens lyse og vanskelige stunder? Ja, vil måske mange svare, man *må* se bort derfra. For over for al den smerte, der kan tilføjes hende, står det savn, der nager den kvinde, som fødte barnet, og som aldrig har villet give afkald på det. Ingen kan måle disse følelser mod hinanden.

Men hvad vi i hvert fald ikke kan se bort fra, og hvad navnlig børneværnet ikke har kunnet se bort fra, er hensynet til den tredje part, der er i sagen, den part, der er selve stridens genstand, barnet.

I de foged- og landsretskendelser, der i denne sag gang på gang har statueret, at Paul skal udleveres til sin tyske mor, er ingen stilling taget til, hvad der bedst tjener barnets tarv. Begrundelsen for

udleveringspligten er af mere formel karakter: Fru S. har ikke afgivet forældremagten, barnet er kommet fra hende uden hendes samtykke, der foreligger ingen gyldig adoption, barnet er ikke lovligt sat i varig dansk pleje, det danske børneværn kan ikke fjerne et barn fra et hjem i Tyskland. Om barnets sjælelige tarv ikke et ord.

Men Københavns børneværn, magistratens 3. afdeling, landsnævnet for børneforsorg, har i alt, hvad de har gjort og skrevet i sagen, haft et andet, ét eneste udgangspunkt: barnets tarv!

Skal man bebrejde dem det? Skal man bebrejde dem, at de ikke er vejet tilbage fra selv hårtrukne fortolkninger af forsorgsloven for at værne om, hvad de utvivlsomt og med gode grunde har anset for at være fornødent for barnets velfærd?

Man må vide, at børneværnets standpunkt ikke beror på et løst skøn eller forgodtbefindende. Psykologer og læger, der har lært Paul og hans plejehjem at kende, er enige om, at han er vokset fast i sit nuværende miljø, at han holder af det og nødig vil bort derfra, og at det er en utilrådelig, betænkelig handling at flytte ham derfra. Selv om det nye hjem i Tyskland måtte vise sig at være aldrig så godt, kan det blive til ubodelig skade for denne 12-årige drengs psykiske udvikling at skulle omplantes dertil.

Et barn er ikke en ting. Børneværnet har kæmpet for, at der ikke skulle ske et levende lille menneske skade i den sårbarste alder. Vore forsorgsmyndigheder får ofte foreholdt, at de er for stive og bureaukratiske. Her har de handlet varmhjertet.

Juridisk har de tabt. Det skyldes ikke, at de har handlet mod barnets tarv. Men det skyldes, at barnets tarv i en sag som denne efter gældende ret ikke er eneafgørende eller blot af overvejende betydning. Det primære er moderens ret. Og på denne er børneværnets aktion strandet.

Man kunne tænke sig en retsordning, der i alle stridigheder om et barn lod hensynet til dette være afgørende, uden hensyn til landegrænser og nationalitet, fødsel og forældrerettigheder. Vi er langt på vej til en anerkendelse af dette synspunkt. Ved skilsmisse afgøres fordelingen af børnene især under hensyntagen til børnenes tarv, ikke først og fremmest efter, hvem der er skyld i skilsmissen. Overførelse af forældremyndighed til pleje- og adoptivforældre kan kun tillades, når det må antages at være til barnets tarv. Og det offentlige kan i vidt omfang skride ind over for forældre, der forsømmer

deres børn, og sørge for barnets vel i strid med forældrenes vilje.

Det er forståeligt, at børneværnet på denne baggrund har ment at kunne tage skridtet fuldt ud, så at barnets velfærd blev den afgørende faktor også i et tilfælde som det her foreliggende, hvor et barn ved et spil af uheldige sammenræf er bortkommet fra sin mor og har haft hele sin opvækst i et andet hjem i et andet land. Det kunne vel også tænkes, at sagen ved en lille drejning i dens menneskelige og sociale baggrund, f.eks. ved oplysninger om, at Pauls mor var absolut uegnet til at have ham hos sig, så at sige kunne have tvunget domstolene til at tage barnets tarv i betragtning. Som sagen nu foreligger, er der dog, når alt kommer til alt, kun en *fare* for psykiske skadevirkninger ved omplantningen. Det kan også gå godt. Men var en ubodelig skade *sikker*, måtte vel nødretlige betragtninger have hindret en udlevering. Nogen absolut umulighed for en retlig anerkendelse af børneværnets holdning i en sag som denne bør næppe fastslås.

Det er sjældent, at danske domstole og danske administrative myndigheder er tørret så stærkt sammen som i Paul-sagen. Men sammenstødet tjener ingen af dem til forklejning. Domstolene har fulgt en klart optrukket juridisk linje, baseret på hævdvunden retsopfattelse. Børnemyndighederne har behjertet og uformalistisk varetaget det hensyn til barnets tarv, som det er deres opgave at varetage til det yderste. Det er sagens tragiske konflikt, der bevirker den retligt-administrative konflikt. Kong Salomon var rede til at hugge barnet over. Gældende ret er rede til at løbe en risiko for dets velfærd. Ingen domstol kan her skabe den fuldkomne løsning. Nu må de to kvinder, der begge elsker eller påstår at elske barnet, appellere til hinanden. Den opgave, de skal løse, kan kun løses i fællesskab – uden rettens videre indblanding.

„Århundredets forbrydelse“

I sommeren 1924 bortførte to amerikanske studenter, *Nathan Leopold* og *Richard Loeb*, en 14-årig skoledreng i Chicago. De dræbte ham og skjulte liget og søgte derefter at afpresse forældrene løsepenge. Forbrydelsen var omhyggeligt planlagt. For afpresningen var lagt et sindrigt system. Det blev gennemført med den største kynisme.

Forbrydelsen vakte en uhyre forbitrelse. Gerningsmændenes afsløring og retssagen, der fulgte, gav genlyd verden over, og selv nu så længe efter, da sagen mod Loeb og Leopold af de fleste kun dunkelt erindres, har den en fremtrædende plads i kriminalhistorien og beskæftiger den kriminalpsykologiske forskning.

En af grundene til den særlige sensation omkring denne forbrydelse var, at den foregik i et miljø af hovedrige familier. De skyldige såvel som ofret var millionærsønner, opdraget i rigdom og luksus. Det var ikke til at forstå, at disse studenter skulle have dræbt for at opnå en økonomisk fordel. Og hvorledes skulle man overhovedet forklare deres adfærd? De kom fra hjem, der ikke kunne sættes en plet på. De var mere end normalt begavede og havde med deres 18–19 år allerede givet brillante løfter i retsstudiet. Og dog var de bag ryggen af forældre og kammerater kommet ind i en kriminel tilværelse, der kulminerede i mord og pengeafpresning.

Den hidtil foreliggende faglige litteratur omkring Loeb og Leopold har hæftet sig ved de påvirkninger, de to unge drabsmænd skal have fået ved læsning af Nietzsche. Herremorale, overmenneske-teorien, skulle have forgiftet dem. Den stærke måtte handle uhæmmet af gængs moral. Prøvestenen for overlegen styrke og intelligens skulle være, om man evnede at udføre den mest rystende forbrydelse uopdaget og uden anger. Derfor havde de dræbt og afpresset penge uden at føle sig moralsk skyldige, før afsløringen beviste, at de ikke havde magtet at udføre den fuldendte forbrydelse.

Denne forklaring er for nem til at kunne være sand. Lad Nietzsche – som Machiavelli – bære en del af skylden for politisk magt-ideologi. Men lad os være varsomme med at tillægge filosofiske værker ansvaret for individuelle forbrydelser mod den borgerlige straffelov. Der skal virke mange faktorer sammen i en sær konstellation for at gøre Nietzsche farlig. Det er som med troen på en bunden vilje. Skønt den konsekvent turde føre til ophævelsen af et moralsk ansvar, begår determinister ikke flere forbrydelser end de, der mener sig i besiddelse af en fri vilje.

Der foreligger nu en bog, som mere indtrængende end nogen tidligere fremstilling søger at udrede det fletværk af psykologiske faktorer, som fik Loeb og Leopold til at begå deres uhyrlige gerning. Bogen hedder „Compulsion“ („Tvang“) og er forfattet af den

kendte journalist og skribent Meyer Levin (Simon and Schuster, New York 1956).¹ Den er fængslende som en roman, eller rettere den *er* en roman, en såkaldt „dokumentarisk roman“: den holder sig i begivenhedsforløbet nær op til virkeligheden, er i vidt omfang direkte referat af politiundersøgelsen og retssagens akter, de steno-grafiske referater af anklagernes og forsvarernes taler, vidneudsag-nene o. s. v., men den dokumentariske reportage suppleres af sam-taler og skildringer, som beror på forfatterens forsøg på at indleve sig i de optrædende personers psyke og i hele baggrunden for begi-venhederne. Set fra et kriminologisk synspunkt er det naturligvis et minus ved bogen, at den ikke giver tilkendende, hvad der er objek-tivt konstateret virkelighed, og hvad der er fantasi. Men på den an-den side er der intet i forfatterens udfyldning af de givne rammer, som ikke kan være sandt.

En særlig forudsætning for at skrive denne bog har Levin haft i et personligt kendskab til de to forbrydere. Han og de var jævnaldrende studenterkammerater, da mordet blev begået. Og Levin havde allerede den gang tilknytning til sagen og dens opklaring. Som begyndende dagbladsreporter tog han ivrigt del i efterforsk-ningen og gjorde sig berømt ved at fremskaffe bevismidler, der bi-drog til indkredsningen af de skyldige.

Bogen bærer i høj grad præg af denne personlige kontakt og af den journalistiske medleven i forbryderjagten, afsløringen og doms-forhandlingen. Fremstillingen er fri for bogstøv, den er oplevet, ak-tuel og virkelighedsnær. I de mere end 30 år, der er gået, har for-fatteren ikke kunnet slippe sagen af sit sind. Han er nu en moden betragter af de dunkle drifter i denne mordgåde, som – ikke uden en vis overdrivelse – er blevet betegnet som „århundredets forbry-delse“, dels på grund af den opsigt, den vakte, dels fordi der i drabs-mændenes mentalitet var træk, som skulle være karakteristiske for vor epokes gangsteruvæsen og masseforbrydelser under magtpolitisk diktatur.

Den romanagtige islæt i fremstillingen har givet forfatteren grund til at ændre personnavnene fra de virkelige til fiktive navne. Leo-pold er blevet til *Judd Steiner* og Loeb til *Artie Strauss*, den emi-nente forsvarsadvokat Clarence Darrow optræder under navnet

1. Udkommet på dansk i 1957 under titlen: *Hvorfor?* (Hasselbalch's For-lag).

Jonathan Wilk og så fremdeles. Måske har det også spillet en rolle for denne omskrivning, at den ene af de to domfældte endnu er i live. Processen, der i sin tid formede sig som en bitter kamp mellem anklager og forsvarer om anvendelse af dødsstraf eller frihedsstraf, endte med, at de to unge forbrydere blev dømt til fængsel på livstid for mord, og dertil føjedes for hver af dem en straf lydende på 99 års fængsel for kidnapning. Tilføjelsen kan forekomme latterlig, men havde den reelle betydning at udelukke den almindelige adgang til prøveløsladelse.

En af de ting, som et nærmere kendskab til sagen klargør, er, at Loeb og Leopolds forbrydelse ingenlunde var en isoleret, mere eller mindre tilfældig, personlighedsfremmed begivenhed i deres tilværelse. Allerede længere tid før mordet havde de i fællesskab begået brandstiftelse og tyveri. Meget tyder på, at Loeb tillige var gerningsmand til flere uopklarede mord i Chicago. I hvert fald for hans vedkommende ville det være ganske misvisende at tillægge Nietzsches overmennesketeori synderlig betydning som drivkraft bag kriminaliteten. Hans fornøjelseslæsning var så at sige udelukkende de tarveligste kriminalromaner og kulørte hæfter. Og det var ham, der havde den afgørende indflydelse på Leopold. De var bundet sammen i et forhold, der fra Leopolds side havde karakteren af en voldsom passion. Han var rede til alt for at bevare den andens bevågenhed. Det var faktisk kommet så vidt, at de to unge havde indgået en formelig kontrakt, hvori Leopold forpligtede sig til ubetinget lydighed over for Loeb. Der kan næppe være tvivl om, at de sammen ville have fortsat med at begå de groveste forbrydelser, hvis afsløringen ikke var kommet kort efter drengemordet. Visse træk i dette og i behandlingen af drengens lig lader formode, at seksuelle motiver har spillet med i forbrydelsen. At der tillige har været et stærkt økonomisk motiv må – trods drabsmændenes gode økonomiske forhold – betragtes som overvejende sandsynligt. Der bliver her efter ikke meget tilbage af påstanden om, at mordet blot skulle have været en slags filosofisk eller psykologisk eksperiment eller alene skulle være begået for at opleve „the thrill“ – den kildrende fornemmelse – af mordforbrydelsens spænding. Et vist psykologisk selvbedrag eller trang til at gøre handlingen mere interessant og acceptabel for dem selv og deres omgivelser må man dog vist nok regne med.

Loeb og Leopold-sagen gav anledning til den indtil da mest omfattende psykiatriske og psykologiske undersøgelse i en straffesag.

Anklagemyndighedens sagkyndige gik blankt ind for de to sigtedes fulde tilregnelighed. Forsvaret havde en vanskeligere opgave. Man turde ikke påstå, at de anklagede var ligefrem sindssyge i gerningsøjeblikket. En sådan påstand ville automatisk have medført, at sagen var blevet undergivet nævningebehandling, og resultatet heraf ville utvivlsomt være blevet dødsstraf for dem begge. I stedet valgte man den taktik, at de anklagede erkendte sig skyldige, hvorved nævningebehandling bortfaldt, og forsvarets mål var da at bevæge den juridiske dommer, der ene skulle dømme i sagen, til at undlade at anvende dødsstraf på grund af de tiltaltes unge alder og unormale (omend ikke sindssyge) psyke.

Det billede, som forsvarets psykiatere efter en lang række undersøgelser tegnede af de unge morderes sjælelige struktur, er velkendt fra talrige senere kriminologiske undersøgelser. Mest karakteristisk var den dybe forskel mellem udviklingen af de intellektuelle evner og af følelseslivet. Intellektuelt var både Loeb og Leopold fremragende, emotionelt var de blevet stående på et stade som ni-års drenge. Begge levede i dagdrømme og barnlige fantasier og fulgte uden ansvarsfølelse deres umiddelbare impulser. Deres hele psyke led således af en „funktionel forstyrrelse“. Man søgte også – skønt Freud dengang endnu ikke var kommet i den grad på mode som noget senere – at spore forstyrrelsens årsager tilbage til konfliktbetonede barndomsoplevelser m. v. Levin følger hertil i sin bog for egen regning et forsøg på i mere ortodoks freudiansk stil at give en direkte psykoanalytisk tydning af forbrydelsen og dens baggrund med påvisning af seksual-symboler i mordvåben og fremgangsmåde. Ødipuskompleks, selvødelæggelsesdrift projiceret udad til drabshandling o. s. v. Man kan tro på denne forklaring eller lade være.

Et synspunkt, som forekommer mere holdbart, og som også blev fremdraget under sagen, er den skæbnesvangre betydning, det i en sag som denne kan have, at to, hver for sig abnormt prægede personer træffer sammen og udløser instinkter i hinanden, som der skulle netop denne specifikke konstellation til at udløse. Der kan her opstå noget i retning af en gensidig betinget „to-personerssindssygdom“ („*folie à deux*“). For Leopolds vedkommende er det blevet sagt, at hans chance for at møde en udløsende faktor som Loeb var som 1 til 1 million.

Richard Loeb eksisterer ikke mere. Han blev for længere tid siden dræbt i fængslet af en medfange. Nathan Leopold afsoner stadig sin straf. For nylig er der gjort forsøg på ved særlig foranstaltning at få ham løsladt. Måske var Levins bog også tænkt som et led i denne bestræbelse. Men forsøget har været forgæves.

Leopold er nu en mand i 50erne. Hans videnskabelige evner som sprogmand, ornitolog og på andre felter er, efter hvad jeg har erfaret, kommet til smuk udfoldelse under det livslange fængselsophold. Efter sigende skal han også være forfatteren til flere sagkyndige artikler om fængselsforhold og strafspørgsmål, der under pseudonym er blevet offentliggjort i ansete fagtidsskrifter. Det ville unægtelig være af betydelig interesse, om denne mands ejendommelige udvikling kunne blive belyst af ham selv. Indtil dette måtte ske, vil man ikke kunne få bedre oplysning om en af dette århundredes mest omtalte straffesager end i Meyer Levins bog.

Efterskrift: Efter at ovenstående var skrevet, er Leopold blevet prøveløsladt. Han har skildret sine fængselsår i en meget læseværdig bog: *Life plus 99 years*, New York, 1958, hvori han på forskellige punkter tager afstand fra Levins fremstilling.

Skyldens cirkel

I foråret 1955 blev i New York begået et drab, som fik den hærdede storstad til at fare sammen. I aviser og fjernsyn skildredes forbrydelsen som et koldblodigt mord udøvet af en ung bandit fra Puerto Rico mod en uskyldig skoledreng på vej til biografen. På den ene side en farvet gangster, brutal og aggressiv, udklækket i en rådden slum, på den anden en hvid mønsterdreng af god familie, en løfterig gymnasiast, plaffet ned på åben gade af meningsløs ondskab. Den offentlige mening var klar. Her måtte den elektriske stol træde i funktion.

Sagen fik et andet forløb end ventet. Herom kan man læse i en bog af den amerikanske psykiater, dr. Fredric Wertham, hvis skrift *The Circle of Guilt* (Rinehart & Co., New York 1956) giver en indtrængende analyse af forbrydelsen og dens personlige og sociale baggrund.

Drabsmanden – *Frank Santana* – var 17 år. Dr. Wertham, der efter forsvarernes ønske fik lejlighed til at observere ham i varetægtsfængslet, skildrer ham som en uudviklet, lidt sky og mut yngling, svær at komme i kontakt med. For en flygtig betragtning kunne han synes „følelseskold“ men denne karakteristik holdt – som det så ofte er tilfældet med unge forbrydere – ikke stik ved en nærmere analyse. Den viste, at der bag hans indelukkede væsen og mangel på evne til at udtrykke sig, skjulte sig et følelsesberedskab, som blot var holdt nede af ugunstige ydre faktorer. Også hans begavelse måtte karakteriseres som normal. Han var hverken sindssyg eller åndssvag, og dog var der noget mentalt abnormt ved denne dreng. Efter dr. Werthams diagnose led han af en „*etisk konfusion*“, han følte sig som hørende til en gruppe af inferiøre og uønskede, og i forbindelse hermed var hans sans for ret og vrangt blevet forstyrret. Han var hverken hadefuld eller aggressiv, ville i virkeligheden gerne tilpasse sig, gøre som de andre og blive værdsat. Men som faderløst medlem af en familie under hårdt økonomisk pres, som puertoricaner i et fjendtligt miljø, havde han ikke kunnet finde en social tilpasning og havde i stedet trukket sig ind i sig selv og var blevet en blanding af manglende social evne og interesse, kronisk modløshed, forsøg på at tilpasse sig til en lille gruppe af ligestillede, og umoden impulsivitet. På denne baggrund var drabshandlingen en kortslutningsreaktion. Drabet var ikke, som aviserne havde fremstillet det, en uprovokeret handling, men svar på et angreb, som var rettet mod hans gruppe og hans tilværelse.

Drengen, der blev skudt ned, *William Blankenship*, var 15 år. Han var med i en drengebande, the Red Wings, der særlig havde sat sig som mål at overfalde drengene fra Puerto Rico. Nogle af disse, deriblandt Frank Santana, havde dannet en boldklub, the Navajos, under ledelse af en 14-årig dreng kaldet Superman. Det var kommet til slagsmål mellem disse grupper, og Navajonerne havde væbnet sig med en revolver. Drabet var led i et sammenstød mellem de to bander med William som den angribende part. Frank havde – ifølge dr. Werthams fremstilling – handlet i selvforsvar. Meget tydede på, at skuddet var gået af uden hans vilje.

Noget sikkert billede af, hvad der er passeret, giver Werthams bog ikke. Hans interesse er mere rettet på, hvad der har gjort en godmodig knøs som Frank Santana til drabsmand.

Frank var født i 1937 i San Juan, Puerto Rico. Faderen døde, da drengen var 4 år. Da han var 13, forlod moderen hjemstavnen og tog til USA. Han fulgte efter næste år. Deres økonomiske vilkår blev meget vanskelige, da moderen på grund af sygdom måtte opgive sin stilling som fabriksarbejderske. Forholdet inden for familien var kærligt og godt. Men uden for hjemmets vægge måtte drengen færdes i en verden, der kun viste ham kulde og foragt. Forfatteren retter i denne forbindelse et voldsomt angreb mod det amerikanske styre af Puerto Rico og mod de racefordomme, der forfølger øens befolkning, når den, drevet bort fra hjemstavnen af sult og nød, slår sig ned i de amerikanske storbyers fattigkvarterer. For Franks vedkommende blev skolegangen i New York en lidelse. Da han ikke fik lov at få den tekniske uddannelse, som var den eneste, der interesserede ham, begyndte han at skulke. Fra tidligt om morgenen blev hans opholdssted nu biografen, og i den tid, han ikke tilbragte dér, var han en forslugen læser af tegneserier i kulørte kriminalhæfter.

Jeg tror, Wertham har ret, når han i en så ekscessiv forfaldenhed til biografbesøg som hos Frank Santana ser et vigtigt symptom på svigtende kontakt med andre mennesker. Biografen med dens skjulende mørke føles som en aflastning fra det sociale pres, en flugt fra virkeligheden over i dagdrømmens verden. Man er uden forpligtelse, ingen ser på én. Selve det, der foregår i filmen er af underordnet betydning, ikke omfattet af en umiddelbar medleven. Og dog siver en række indtryk af sig selv ind i bevidstheden. Gennem en uendelig kæde af krigs- og gangsterfilm indstilles drengens sind på vold og brutalitet. Og disse film er i Franks drenge- og ungdomsår blevet bestandig mere rå og sadistiske.

Til denne indflydelse kommer så seriehæfterne i deres værste form, de bloddrypende „creeps“. Santana læste ca. fem af dem om dagen. I hver af dem forekom fem-seks mord. Wertham er her inde på sit yndlingstema: tegneseriernes fordærvelige indvirkning på amerikansk ungdom. Han har tidligere skrevet en meget diskuteret bog derom („*Seduction of the Innocent*“). Måske overdriver han, og måske opholder han sig for ensidigt ved denne særlige litteraturskadevirkninger. Men det er svært at modsige ham, når han i sit nye skrift sammenfattende siger: „Gennem creeps og bio lærte vi Santana, at vold er ikke noget problem, men en løsning“.

Et interessant træk i Werthams undersøgelse af Santana-sagen er

den vægt, han lægger på de *sociale faktorer* bag forbrydelsen. Han har efterhånden fjernet sig langt fra visse retninger inden for psykiatri og psykologi, der alt for snævert har villet begrænse synsfeltet til endogene (d. v. s. indre, individuelle, sjælelige) faktorer. Vendt mod disse retninger fremhæver Wertham det forkerte i at se alene på den subjektive side af problemet og advarer mod at tro på, at „løsningen“ kan findes gennem psykoanalytisk fremkaldelse af en enkelt fortrængt episode i gerningsmandens sind.

Det er i det hele taget forkert, siger Wertham (nu i en vis modsætning til tidligere skrifter fra hans side) at udpege en enkelt faktor som en slags „standardformular“ til forklaring af kriminaliteten. Og navnlig er det misvisende og farligt for et reformarbejde at antage, at „forbrydelse er en sygdom“. Dette synspunkt har kun ret snævert begrænset gyldighed og gør uden for dette område skade ved at svække sansen for de sociale faktorerets betydning. Bekæmpelsen af disse faktorer støder i forvejen på modstand fra magtfulde økonomiske interesser og bør ikke yderligere vanskeliggøres. Hertil kommer, at kun et meget lille antal af unge lovovertrædere behøver intensiv psykiatrisk behandling. Men, tilføjer Wertham, de behøver alle vejledning, råd og opmuntring.

Er det nu således, at ingen psykisk eller social faktor isoleret kan gøres til kriminalitetens hovedårsag, må man dog ikke heraf slutte, at så mangler der holdbart grundlag for at bekæmpe de enkelte skadefaktorer. Wertham, der i sin kampagne mod de blodige seriehæfter gang på gang har mødt den indvending, at han kun havde fat på en enkelt del af et stort mønster, skummer af foragt over en sådan „ultravidenskabelig pseudo-nøjagtighed“. Vil man ikke skride ind over for en åbenbart skadelig indflydelse, blot fordi det må erkendes, at kriminalitetens årsagsforhold er kompliceret og mangesidigt, ender man i den rene nihilisme og kompromitterer i praksis den videnskabelige metode.

Denne betragtning er rigtig, og det er værdifuldt, at den fremhæves så stærkt som i den her omtalte bog. Det må også hilses med glæde, at en fremstående psykiater har blikket så åbent for de sociale forholds kriminogene (forbrydelsesskabende) betydning. Når den subjektive analyse af lovovertræderen kombineres med en analyse af den sociale baggrund, må det erkendes, at den enkelte kriminelle persons ansvar over for samfundet, er uløseligt forbundet med samfundets ansvar over for ham. Samfundet og forbryderens skyld er en

ond cirkel, „*the circle of guilt*“. Et samfund, der lader strømme af impulser til vold og mord skylle ind over værgeløs ungdom gennem en kommercielt motiveret, hensynsløs produktion af sadistisk underholdning, som lokker børn og umodne sjæle til ukontrolleret køb af mordvåben, som diskriminerer store grupper på grund af race og hudfarve og omgiver dem med terror og undertrykkelse, er i eminent grad meddelagtigt i skyldens store cirkel.

Hysteriet omkring Santana-drabet måtte efterhånden vige for en mere nøgtern erkendelse. Det lod sig ikke gøre at opretholde anklagen for et „mord af første grad“ med dødsstraf som følge. Anklagemyndigheden og forsvareren enedes om at betragte sagen som et „mord af anden grad“ udøvet uden overlæg og kun strafbart med frihedsstraf. Herefter erklærede Frank Santana sig skyldig, nævningebehandling bortfaldt, og Wertham fik ikke lejlighed til at møde som sagkyndig for en jury. Dommen lød på fængsel fra 25 år indtil livstid.

Dr. Wertham lader ingen illusion tilbage om, at der efter en sådan straf skulle kunne blive et menneske ud af drengen fra Puerto Rico.

Hvad Wertham ikke fik sagt til nævningerne, har han villet sige til en videre kreds gennem sin bog. Selv om forholdene bag denne forbrydelse og den retslige behandling ikke umiddelbart kan overføres fra amerikanske til danske forhold, har bogen noget at sige og så til os.

En sag om hukommelsestab

I England er udkommet det første bind af en ny række referater af kriminalsager i lighed med den berømte serie *Notable British Trials*.¹

Indledningsværket giver en fremstilling af straffesagen mod den tyske statsborger *Günther Podola*, der den 5. november 1959 blev henrettet efter at være kendt skyldig i at have nedskudt en politimand, da denne pågreb ham som sigtet for indbrud og pengeafpresning. Sagen vakte opsigt, dels fordi der opstod rygter om, at kolle-

1. *Rupert Furneaux*: *Guenther Podola*. Crime Documentary No. 1. Stevens & Son Limited. London 1960.

ger af den dræbte betjent, som nogen tid efter drabet opsporede og overmandede Podola, skulle have mishandlet ham, dels fordi processen kom til at dreje sig om det interessante spørgsmål, hvorvidt et af tiltalte påstået hukommelsestab var ægte eller simuleret.

Med hensyn til mishandlingsspørgsmålet gav vidneforklaringerne ikke støtte til de i pressen fremkomne angreb på politiet. Nogen tvivl om tiltaltes skyld som gerningsmand til drabet forelå heller ikke. Al interesse samlede sig om det påståede hukommelsestab. Ganske vist kunne dette ikke i sig selv fritage tiltalte for det fulde ansvar for drabet, men det kunne muligvis have den processuelle følge, at straffesagen måtte hæves eller udsættes på grund af tiltaltes manglende evne til at varetage sit tarv („unfitness to plead“). F. eks. ville tiltaltes hukommelsestab afskære ham fra eventuelt at gøre gældende, at det dræbende skud var et våde- eller skræmmeskud.

Det tør siges, at det nævnte spørgsmål blev indgående behandlet. I hele ni dage procederedes det for nævningerne, der fik alt at vide om ægte og fingeret amnesi (hukommelsestab).

Ifølge den forklaring, Podola fremsatte i retten, var han, da han vågnede til bevidsthed i St. Stephen's Hospital, hvortil han var blevet overført af politiet, ganske uvidende om, hvorfor og hvorledes han var blevet anbragt dér. Om sit liv forud for anbringelsen havde han kun få og uskarpe minder. Han så således for sig, nærmest som et drømmebillede, at han lå mellem to jernbanespor, medens et tog passerede hen over ham. Om noget sådant var hændet ham i virkeligheden, kunne han ikke sige. En anden erindring omfattede billedet af en kvinde med et lille barn. Det stod for ham, som om kvindens navn var Ruth og barnets navn Mickey. Og dette stemte med oplysninger om navnene på hans kone eller kæreste og barn i Amerika. Han vidste ikke, hvor han var født og opdraget, men ville gerne tro, at det, som man fortalte ham, var sket i Tyskland. Han kunne tale og forstå tysk, men med nogen vanskelighed. Engelsk talte han nogenlunde flydende. Han vidste intet om forældre eller søskende. Hvilke beskæftigelser han havde haft, kunne han intet sige om.

Om alt, hvad der var sagt og sket omkring ham efter opvågningen på sygehuset, havde han derimod klar erindring.

Han havde spillet skak med nogle fængselsbetjente og med lægen, dr. Latham. Til at begynde med måtte han tænke over brikkerens bevægelsesmåde, men snart efter faldt spillet ham naturligt. På

samme måde var det gået med forskellige kortspil og domino. Han havde læst en del bøger og magasin-artikler, bl. a. en artikel i National Geographical Magazine om New York City. Artiklen indeholdt et stort billede af byens omrids, og på dette billede havde han over for en betjent udpeget og navngivet Chrysler-bygningen, Empire State og de Forenede Nationer. Da betjenten spurgte ham, hvorledes dette kunne gå til, når han hævdede at have mistet hukommelsen, svarede han: „Det er løjerligt. Men dette her kender jeg.“ Under opholdet i varetægtsfængslet havde Podola modtaget et postkort underskrevet Ron Starkey og af følgende indhold: „Kære Mike, er der noget, jeg kan gøre for dig med hensyn til tobak eller spiseligt, så send mig et kort, og jeg kommer og ser til dig. Godt held, Ron“. Podola hævdede, at han ikke havde haft nogen som helst erindring om, hvem den pågældende kunne være, og at han nærmest havde tænkt sig, det var en sindssyg person. Men han havde, i håb om at få nogle cigaretter, skrevet et længere brev til ham. Dette brev, der blev holdt tilbage af fængslets censur, fik en ikke ringe betydning for bedømmelsen af simulationsspørgsmålet. Det var holdt i en fortrolig tone og tydede i høj grad på at være skrevet til en gammel bekendt, om hvis identitet Podola ikke var i tvivl.

Flere enkeltheder kunne anføres fra det mesterlige forhør, anklageren, Mr. Maxwell Turner, underkastede Podola i retten, enkeltheder, der kunne tyde på, at hans erindring var mere omfattende, end han ville tilstå. Men nogen sikker blottelse gav han sig ikke, heller ikke da han i retten blev konfronteret med Starkey.

Spørgsmålet om ægte eller fingeret hukommelsestab og spørgsmålet om det ægte hukommelsestab som en tilstand, der må medføre ophævelse eller udsættelse af en straffeprocess, har – mærkeligt nok – ikke tidligere foreligget til afgørelse ved britisk domstol. Podola-sagen var derfor en mærkesag, der gav anledning til vidtløftige juridiske udredninger. Af større interesse er imidlertid de lægelige betragtninger for og imod antagelsen af simulation.

Fire læger – dr. Colin Edwards, dr. Michael Ashby, dr. Edward Larkin og dr. Stafford Clark – udtalte sig til støtte for ægtheden af Podolas amnesi. Man fremhævede særlig følgende grunde:

1) Det ægte hukommelsestab medfører en vis ligegyldighed og mangel på skyldfølelse med hensyn til handlinger, der omfattes af amnesien. I fransk psykiatri har man døbt denne holdning „la belle

indifférence“. Podola var præget af denne „behagelige ligegyldighed“. Drabshandlingen var ham uvedkommende.

2) Det er karakteristisk for den ægte amnesi – eller nærmere betegnet den ægte såkaldte hysteriske amnesi – at den fremkaldes ved et chok eller anden psykisk og fysisk overbelastning, der medfører en flugtmekanisme, en fortrængning af det mest pinagtige erindringsstof. Podolas tilstand i dagene efter drabet og omstændighederne ved hans tilfangetagelse var velegnede til at hidføre en sådan amnesi.

3) Den ægte amnesi er som regel ikke komplet. Det er karakteristisk for den, at enkelte erindringsbilleder bevares og gradvis udfyldes, således som det netop var tilfældet for Podolas vedkommende.

4) Det er almindeligt ved den omtalte type af hukommelsestab, at dette ikke omfatter tillærte færdigheder, såsom evnen til at køre en vogn, spille kort og lignende, mestre et fremmed sprog o. s. v., og heller ikke almindelige kundskaber, der er uden forbindelse med den begivenhed, der har bevirket amnesien. Podolas bevarelse af færdigheder og almen viden – som han ikke på noget punkt havde søgt at skjule – stemte ganske med dette sygdomsbillede.

5) Hertil kan føjes en række andre iagttagelser, der passede ind i det kliniske billede af ægte hukommelsestab, såsom hans evne til at sove 9–10 timer det første døgn i varetægtsfængslet („la belle indifférence“), og det forhold, at hans første erindring om Ruth og Mickey var af rent visuel karakter, samt endelig at han ikke – som de fleste simulanter er tilbøjelige til – i det hele søgte at overdrive en sygelig tilstand.

Over for disse bedømmelser i Podolas favør stod skarpt udtalelser fra to af anklagemyndigheden førte lægevidner, dr. Francis Bisby og dr. Denis Leigh. Disse læger hæftede sig særlig ved mangelen af andre symptomer på hysterisk amnesi end selve det påståede hukommelsestab. Navnlig ved amnesi, der omfatter mere end en kortvarig periode af den pågældendes liv, måtte man vente at finde en flerhed af hysteriske symptomer. Dr. Leigh gik et stort skridt videre, idet han hævdede, at den ægte amnesi medfører tab af alle færdigheder og kundskaber, der er tillært i en periode, der omfattes af amnesien. Man ville ikke kende navnene på berømte personer, ikke genkende sine forældre, en giraf, en elefant eller en banan, være ude af stand til at binde sine sko o. s. v. Med denne mening

stod Leigh ene blandt de sagkyndige. Dr. Clark gik bestemt imod ham. I de sidste ti år havde denne psykiater haft 20 tilfælde af hukommelsestab til behandling. Det var hans erfaring, at den „komplette hysteriske amnesi“ fortrænger alle den pågældendes erindringer om personlige enkeltheder i hans liv, bevidstheden om hans egen identitet. Denne tilstand fjerner så meget af den øjeblikkelige grund til det tryk, der hviler over patienten, at andre hysteriske symptomer ikke nødvendigvis indtræder, og patienten bevarer færdigheder og almen viden, der ikke har relation til hans sjælelige konflikt. Det var således intet argument for simulation, at Podola havde indrømmet, at han kunne huske, at der i butikker i Montreal taltes engelsk og fransk, at SS var Hitlers garde, og hvem der regerede i Østtyskland.

Efter langvarig rådslagning nåede juryen i Podolasagen til det resultat, at hans hukommelsestab var simuleret, og det var da klart, at sagens udgang måtte blive dødsstraf. Det var muligt, at sagens udfald ville være blevet det samme, også hvis nævningerne på dette punkt var kommet til det modsatte resultat. I hvert fald antog appelretten – The Court of Criminal Appeal – som fik sagen forelagt, at selv et ægte hukommelsestab ikke i sig kunne antages at have karakteren af en sådan „sindssygdom“, at den nødvendigvis måtte udelukke straffesagens fortsættelse.

Bedømt ud fra de grundige oplysninger, der gives i Furneaux's fortræffelige bog, må simulationsspørgsmålet i sagen efterlade en del tvivl. Det blev gang på gang fremhævet fra sagkyndig side, at Podola kun kunne have gennemført sin rolle som simulant, hvis han havde været i besiddelse af en meget høj intelligens og en god portion psykiatrisk viden. Spørgsmålets besvarelse har Podola taget med sig i sin grav.

For nævningernes vedkommende er det sandsynligt, at visse enkeltheder har gjort større indtryk end psykiaternes forklaringer. Der var først og fremmest det ovenfor omtalte brev fra Podola til vennen Ron Starkey. Der var også et punkt som dette: forespurgt i retten, hvorfor han havde vægret sig ved at indtage nogle piller, som blev tilbudt ham på sygehuset, og som han kan have frygtet skulle indeholde et „sandhedsserum“ eller lignende, svarede han: „Jeg tager ikke piller. Så vidt jeg véd, har jeg aldrig taget piller“. Var dette ikke en fortaelse? Og hvorfor havde han aldrig til læger eller an-

dre på sygehuset udtalt forundring over, at han, da han vågnede til bevidsthed i hospitalssengen, lå med håndjern fastgjort til sengen?

Et fransk ord siger: „La peur est un grand inventeur“ (frygten er en stor opfinder). Mon ikke den sandsynligste løsning på gåden er, at Podola har følt sin hukommelse svigte, da han kom til sig selv efter de voldsomme optrin ved hans arrestation, og at han derefter har indset, at det kunne være til hans fordel at vedblive i denne rolle? En fin intelligens parret med en højst begrundet dødsfrygt – tør det afvises, at denne konstellation har gjort ham til en stor skuespiller?

Dommen over Oscar Wilde

Interessen omkring Oscar Wildes domfældelse for forbrydelser mod sædeligheden er stadig levende. Efterhånden som Wilde-litteraturen vokser, afdækkes slør efter slør, der hidtil omgav tragedien. Bortfald af seksuelle tabuer muliggør nu publikation af oplysninger, der tidligere kun kunne antydes. Litterært har Wilde vist sig at kunne overleve katastrofen, menneskeligt møder han en forståelse, der blev ham nægtet i hans sidste tragiske leveår.

Oscar Wilde blev i 1895, da han i en alder af 40 år stod på højden af sin litterære produktion, stødt ud i det yderste mørke. Han, den succesombruste dramatiker, stjernen på Londons teaterhimmel, den raffinerede æstetiker, hvis ekstravagante vaner, paradoksale vid og impertinente charme skabte en kreds af beundrere omkring ham og fortryllede enhver, han kom i berøring med, fik i tre retssager offentligt optrevet sit intimeste privatliv og blev sluttelig, skandaliseret til det yderste, dømt til 2 års tugthus som skyldig i homoseksuelle forhold med en række skumle eksistenser, unge mandlige prostituerede og pengeafpressere, som han på kompromitterende måde havde indladt sig med.

Han tømte straffens og ydmygelsens kalk til bunden. Kendt er hans egen skildring i *De profundis* af den tort, der overgik ham ved overførelsen fra Wandsworth-fængslet i London til Reading Gaol. I en halv time måtte han stå på Clapham stationens perron iført fangedragt og håndjern. Der var ingen tid blevet givet ham til at ordne sin påklædning, „Jeg var den mest groteske genstand, man kunne forestille sig. Når folk så mig, lo de. Med hvert tog, der kom ind, svulmede antallet af tilskuere op. De morede sig grænseløst. Så-

dan var det, før de blev klar over, hvem jeg var. Så snart de fik det at vide, steg latteren yderligere. I en halv time stod jeg dér i den grå novemberregn omgivet af mængdens spot. – Gennem et år efter, at dette var gjort mod mig, græd jeg hver dag på den tid af dagen, dette var hændt.“

Hvad to års hårdt strafarbejde måtte betyde for denne mand, kræver ingen nærmere forklaring. Da han efter straffens fulde udståelse slap ud, var han brudt itu. Økonomisk ruineret, vanæret og udstødt døde han få år efter i Paris, hvor han havde søgt skjul under et påtaget navn.

Den interesse, der knytter sig til Wilde-processerne, har dels en juridisk, dels en seksualpatologisk og dels en litteraturhistorisk, for uden naturligvis en almenmenneskelig side. Fra hvilket udgangspunkt man end nærmer sig sagen, vil man have betydeligt udbytte af at gøre sig bekendt med et i 1948 udkommet kildeskrift: *Trials of Oscar Wilde*, udgivet af advokaten *H. Montgomery Hyde* i serien af *Notable British Trials* (Hodge). Her fremlægges for første gang de fulde stenografiske referater af retssagerne, og hertil knytter udgiveren en særdeles instruktiv introduktion, der er frugten af mange års studier og rummer nyt materiale af stor interesse, bl. a. en række førstehåndsmeddelelser fra den mand, der var Wildes nærmeste ven og den direkte anledning til hans ulykke, Lord *Alfred Douglas*.

Retssagerne, der fældede Oscar Wilde, har tidligere været udførlig omtalt i forskellige værker. Herhjemme har *Th. Thorsteinsson* i et brillant lille rids givet et levende billede af den første af disse sager, der blev den i realiteten afgørende forpostfægtning (Fra fremmede Retssale, 1941, s. 75 ff.).

Det ejendommelige ved denne første sag er, at Wilde i denne ikke stod som anklaget, men som anklager. Han havde ladet sig tvinge ud i en injurieproces mod marquisen af *Queensberry*, den unge Lord Douglas' fader, en onskabsfuld, halvforrykt kværlant, der lå i strid med hele sin familie, og som under maske af omsorgsfuld fader forfulgte sin søn og Wilde og truede med skandale, hvis forbindelsen mellem dem ikke øjeblikkelig blev brudt. Hvor langt denne forbindelse gik ud over et platonisk venskab og åndeligt hengivenhedsforhold er aldrig blevet fuldkommen klarlagt, men der er overvejende sandsynlighed for, at den har haft en homoseksuel ka-

rakter. I hvert fald var det halsløs gerning af Wilde at tage en kamp op ved domstolene som forfulgt uskyldighed. Lord Queensberry havde på et kort, indleveret til hans klub, beskyldt ham for at „posere som sodomit“, og for berettigelsen af denne påstand var det ikke vanskeligt at tilvejebringe de fornødne bevisligheder. Men hvad værre var: der kunne føres vidner på, at Wilde ikke havde indskrænket sig til at „posere“ i rollen som homoseksuel.

Det står som noget af en gåde, at Wilde virkelig turde skride til sagsanlæg, og endnu mere besynderligt er det, at de fremragende advokater, han henvendte sig til, ikke fik ham til at opgive sit forsæt. I den nu foreliggende bog, der er dediceret til mindet om Sir *Edward Clarke*, der førte sagen for Wilde og siden var hans forsvarer, da anklagen vendtes mod ham, nævnes, hvad der kan anføres til støtte for de skæbnesvangre sagførermæssige skridt, der blev Wildes skæbne. Argumentationen virker ikke overbevisende. Man kan ikke frigøre sig for det indtryk, at de forhold, sagen drejede sig om, Oscar Wildes personlighed og atmosfæren omkring ham, stod de ansete jurister så fjernt, at deres stillingtagen til sagsanlæg blev præget af en vis naivitet.

Psykologisk mere interessant er Wildes egen holdning. Han måtte vide, at hans blotte forbliven i England, efter at striden med Lord Queensberry var brudt ud, var farlig for ham (han havde flere gange været udsat for pengeafpresning i anledning af breve, han havde sendt til Lord Alfred), og han måtte vide, at denne fare mangedoblede, når han anlagde sag. Der kan naturligvis peges på, at han havde alt at vinde af en proces, der slog beskyldningerne ned, og lidet at tabe, da Queensberry ville gøre livet i England uudholdeligt for ham, hvis han ikke blev bremset. Men på den anden side var chancen for at gå rensat ud af processen meget ringe, og han kunne søge frelse i Frankrig, hvor de forhold, han beskyldtes for, var straffri. Af større betydning for hans beslutning har måske Lord Alfred Douglas' indflydelse været. Der er ikke tvivl, om at denne unge mand, som Wilde var fuldkommen betaget af, fejlagtigt troede, at processen kunne give ham lejlighed til som vidne at føre et knusende slag mod sin forhadte far. Men det er dog troligt, at man må søge efter mere dunkle motiver end de her nævnte for virkelig at trænge ind til en forståelse af Wildes handle måde både med hensyn til retssagens anlæg og hans senere holdning, da han ved flere lejligheder kunne have unddraget sig den katastrofale ud-

vikling ved flugt. Hyde refererer i den omtalte bog en samtale, som Wilde havde med *André Gide* i Algier kort før sagsanlægget:

„Hvad vil der ske, hvis De rejser tilbage“, spurgte Gide. „Ved De, hvilken risiko De løber?“

„Det er bedst intet at vide,“ svarede Wilde. „Mine venner er storartede. De bønfaller mig om at være forsigtig. Men hvordan kan jeg være forsigtig? Det ville være et skridt tilbage. Jeg må gå videre, så langt som muligt. Der er noget, som er bestemt til at ske – noget andet.“

Det vides nu, at Oscar Wilde otte dage, før hans sagsanlæg kom for retten, blev bekendt med, at modparten havde opsporet navnene og adresserne på de unge mænd, han havde stået i forhold til, og ville føre dem som vidner. Det berømte krydsforhør, hvorunder *Edward Carson* fældede ham, kunne ikke komme ham som en overraskelse. Alligevel fortsatte han stædigt sagen. *Frank Harris*, *Bernard Shaw* og andre venner trængte forgæves ind på ham for at få ham til at opgave sagen og rejse bort. Mon ikke nøglen til hans handlemåde ligger i en selvødelæggelsesdrift, en trang til ikke bare at spille et højt og farligt spil, men til at pådrage sig straf og fornedrelse?

Der findes i det mærkelige brev, han fra tugthuset skrev til Alfred Douglas, og som i stærkt beskåret tilstand blev udgivet efter hans død under navnet „De profundis“, passager, som gør denne hypotese sandsynlig.

Wilde taler her om den nydelse, han følte ved at omgås Picadillys mandlige bærme:

„Det var som at feste med pantere; faren var den halve tiltrækning.“

Han søger sin undergang. „Træt af at være på højderne dukkede jeg bevidst ned i afgrundene for at søge en ny oplevelse.“

„Jeg husker,“ skriver han et andet sted i denne forunderlige og gribende selvførelse, „at da jeg sad på anklagebænken under den sidste proces mod mig og lyttede til *Lockwoods* frygtelige aktorat – det var som et stykke af Tacitus, som en passage hos Dante, som en af Savonarolas anklager mod Paven af Rom – og jeg blev syg af rædsel ved, hvad jeg hørte, at det da pludselig gik op for mig, hvor vidunderligt det ville være, hvis det var mig, der sagde alt dette om mig selv. Jeg indså, at hvad der siges om et menneske, betyder intet. Det kommer an på, hvem der siger det. Jeg er ikke i tvivl om,

at det højeste øjeblik i et menneskes liv er, når han knæler i støvet og slår sig for sit bryst og bekender alle sit livs synder.“

Følelser og stemninger som disse må tages i betragtning, når man vil søge at forstå, hvorfor Wilde lod sig fange i den britiske straffelovs net og undlod at frigøre sig derfra, da det endnu var muligt. Man kan hermed sammenholde den psykoanalytiske teori om et neurotisk skyldkompleks og strafbehov, der ubevidst søger hen imod en domfældelse.

Sagerne mod Wilde indeholder adskillige juridiske finesser af mere speciel interesse. De belyser den advokatoriske kunst i engelsk retspleje, og de rummer væsentlige bidrag til de oprædende eminente juristers biografi. De kaster også et skarpt lys over den victorianske æras officielle syn på seksuelle afvigelser. I de dommerord, der fulgte efter den sidste fældende nævningekendelse – efter at en tidligere jury ikke havde kunnet nå til enighed om bevisbedømmelsen – udtaltes den dybeste afsky, og lovens strengeste straf blev bragt til anvendelse. Wildes forbrydelser blev under retsforfølgningen betegnet som værre end mord. Han havde dog i intet tilfælde misbrugt børn, og det må antages, at han heller ikke har forført nogen ung mand.

Mest levende står endnu Wildes egne udtalelser under sagerne. Han søgte til det sidste at gennemføre en benægtelse af egentlige seksuelle handlinger af strafbar art, men den åndelige, æstetiske, artistiske glæde ved omgangen med unge mænd gav han frit og uforbeholdent udtryk for. En lang række af hans replikker er funkulende aforismer. Selv har han senere udtrykt sin væmmelse ved at være tvunget over i en filistrøs ærbarheds rolle.

Ingen kan nu tvivle om, at han var skyldig i juridisk forstand, og at han for så vidt blev dømt med rette. Wildeforskningen synes at have godtgjort, at han oprindelig har haft et normalt seksualanlæg. Efter en genoplussen af en syfilitisk lidelse ophørte imidlertid hans ægteskabelige samliv, og siden da bliver han udpræget homoseksuel.

Når en lysende ånd knuses under en massiv lovanvendelse, påtrænger spørgsmålet om straffens dybere berettigelse sig med særlig styrke. Dobbelt tragisk bliver Wildes skæbne, når det betænkes, at hans handlinger lå i det grænseland mellem forbrydelse og egenart, hvor det beror på tid og sted, om loven skal gribe ind eller lade stå til.

I tugthuset skrev Oscar Wilde: „Alle straffesager er sager om ens liv, og alle domme er dødsdomme.“ En ung skuespiller, *Seymour Hicks*, der overværede domsafsigelserne over Wilde, skrev længe efter: „Jeg har set mange frygtelige ting i Old Bailey, men ingen dødsdom har forekommet mig så skrækkelig som den, dommer *Wills* afsagde, da pligten bød ham at ødelægge og borttage fra verden den mand, der havde givet den så meget.“

Dommen over Oscar Wilde *var* en dødsdom, over ham selv, over hans værker, over hans umoral, hans kunst for kunstens skyld. Hans skuespil blev taget af plakaterne, hans navn begravet. Men i sin fornærelse skabte han værker af ny og dyb alvor. *Sangen om Reading Fængsel* lever uforglemmeligt. Og hans fængselsfaringer har givet stødet til indgribende reformer i det engelske fængselsvæsen.

Dommen over Oscar Wilde er ikke så let at afsige i dag som i 1895. Den, der vil opføre sig en personlig mening, bør ikke gå Montgomery Hydeshes her omtalte bog forbi.

Crippen – den blide morder

Der udkommer i England et kriminalistisk serieværk, som jeg tidligere har haft lejlighed til at henlede opmærksomheden på, nemlig *Notable British Trials* (Berømte engelske straffesager). Værket har en høj faglig standard. Hver enkelt publikation gengiver i stenografisk referat en nævningesag af særlig interesse, og en fremstående jurist kommenterer sagen klart og upartisk. Disse retssagsreferater er en udmærket kilde til indsigt i britisk retspleje. Som regel er de også spændende læsning. Replikskiftets knappe dramatik, bevisførelsens gang, advokaternes levende indlæg, retsformandens opsummering, der – ofte i mesterlig form – skiller væsentligt fra uvæsentligt, og juryens lakoniske kendelse, der afgør liv eller død – alt dette ruller begivenheder og skæbner op, der stiller mange af de bedste kriminalromaner i skygge og konfronterer fiktion med virkelighed.

Et af disse værker, der som regel kun trykkes én gang, er i 1950 udkommet i ny udgave.¹ Det drejer sig om sagen mod dr. Crippen, en mordsag, der for 40 år siden vakte en usædvanlig opsigt, og som

1. *The Trial of H. H. Crippen*. Edited by Filson Young. William Hodge & Co. London 1950.

har bevaret sin berømmelse. Den har, ikke mindst i lyset af den nyeste tids personlighedsforskning, en psykologisk interesse, der gør den fortjent til omtale.

Hawley Harvey Crippen var en amerikansk læge, der i året 1900 i en alder af 38 år kom til London, hvor han blev knyttet til et medicinalfirma og iøvrigt drev almindelig lægepraksis. Han var gift med en noget excentrisk dame af russisk-polsk og tysk afstamning, kaldet Cora Turner eller med et kunstnernavn, som hun havde tiltaget sig i en aldrig lykkedes stræben efter at komme til scenen, *Belle Elmore*. Hun skildres som en overstrømmende vital og temperamentsfuld kvinde, udadtil sangglad og munter med venner og bekendte i kabaretkunstneres kreds, forfængelig, overlæst med juveler og pelsværk, indadtil i sit hjem herskesyg, sjusket, påholdende og i sine senere år kølig og afvisende overfor manden.

Efter 17 års ægteskab, der af omgivelserne, deriblandt nære venner, betragtedes som helt igennem harmonisk, skete katastrofen. *Belle Elmore* forsvandt pludselig fra hjemmet. Til den forundrede bekendtskabskreds fortalte dr. Crippen, at hun var blevet kaldt til Amerika på grund af en slægtnings sygdom. Da man i nogen tid intet havde hørt fra hende, og vennerne begyndte at blive urolige, underrettede han dem om, at hun var blevet alvorlig syg under opholdet i udlandet, og kort efter kundgjorde han hendes død. Forskellige mistænkelige omstændigheder ved denne historie bevirkede en henvendelse til politiet om at foretage en undersøgelse. Det havde bl. a. vakt foragelse, at dr. Crippen kort efter konens påståede bortrejse havde deltaget i et bal i kunstnerkredsen sammen med sin kontordame Miss Ethel le Neve, der ved denne lejlighed bar et af fru Crippens smykker, en karakteristisk broche.

Overfor politiet erkendte Crippen straks, at det var urigtigt, hvad han havde fortalt sine venner. Mrs. Crippen var ikke blevet kaldt til Amerika, og han havde ikke modtaget nogen meddelelse om hendes død. Hun havde derimod forladt ham, fordi hun var træt af ham og ville søge til en anden mand, og siden havde han intet hørt fra hende. For at undgå skandale havde han opfundet historien om sygebesøget og hendes påfølgende død.

Crippen gav denne forklaring på en så troværdig måde, og en undersøgelse af hans hus samme dag gav et så negativt resultat, at der ikke skønnedes at være grundlag for en arrestation, og der kunne måske være gået nogen tid, før yderligere efterforsknings-

skridt var blevet foretaget, hvis ikke Crippen selv havde tabt besindelsen. Umiddelbart efter politiets afhøring iværksatte han sammen med Miss le Neve en flugt til Amerika. Hans bortrejse gav anledning til en fornyet grundig undersøgelse af lægeboligen, og derved fandt man nedgravet under kælderens et lemlæstet lig, der, omend ukendeligt, kunne være resterne efter Mrs. Crippen.

Stikbreve udsendtes øjeblikkelig efter dr. Crippen og Miss le Neve, der på dette tidspunkt befandt sig om bord på S. S. „Montrose“ på vej fra Antwerpen til Quebec. Parret sejlede under falsk navn som far og søn, hun i mandlig forklædning. Kaptajnen genkendte dem uden vanskelighed efter signalementet. Båden var udstyret med trådløs telegrafi. For første gang i kriminalhistorien blev dette middel taget i brug til pågribelse af en forbryder. Kaptajnen sendte lange telegrafiske beretninger om parret, som han med en sand jagtglæde holdt under observation uden at lade dem ane, at de var genkendt. Med en hurtigeregående båd lykkedes det det engelske politi at komme om bord på Montrose kort før ankomsten til Canada og arrestere de to flygtninge. Gennem pressen havde den gamle og nye verden med tilbageholdt åndedræt fulgt denne morderjagt over havet på et par, der trygt følte sig undsluppet forfølgernes.

I Old Bailey i London blev Crippen nogle måneder senere dømt til døden. Han nægtede sig til det sidste skyldig, men beviserne var overvældende, skønt ligdelene ikke med absolut sikkerhed lod sig identificere. Miss le Neve blev derimod frifundet for en sigtelse for efterfølgende meddelagtighed i mord. Det turde ikke antages, at hun på noget tidspunkt havde været vidende om, at Crippen havde dræbt sin hustru. Crippen blev hængt i Pentonville i november 1910, ti måneder efter mordet.

Hvad der nu så mange år efter, da de dramatiske enkeltheder ved forbryderens pågribelse og den efterfølgende proces forlængst er blegnet, stadig gør denne sag bemærkelsesværdig, er det indblik, den giver i et menneskesinds muligheder for at forene tilsyneladende uforenelige modsætninger.

Dr. Crippen var virkelig på en gang en Dr. Jekyll og en Mr. Hyde. Vi har ingen indgående mentalobservation af ham, hvorpå vi kan bygge en sikker viden om hans psyke. Men en lang række samstemmende beretninger om hans væsen og væremåde og breve, han selv har efterladt, giver os dog et nogenlunde pålideligt billede af, hvad man kan kalde dagsiden af hans jeg.

Ingen, der kendte ham, ville have troet ham i stand til at begå en grufuld forbrydelse og dække over den med et net af løgne og hykleri. Han skildres fra alle sider som en blid og stiltfærdig, venlig, godhjertet natur. I forholdet til sin hustru var han utvivlsomt i mange år en oprigtigt forelsket ægtemand, villig til at bøje sig for hendes luner, med en tendens til selvudslettelse, glad ved at give hende alt, hvad hun ønskede sig, uden at fordre noget for sig selv. Ubetydelig og stiltfærdig har han indordnet sig under hendes dominerende væsen og tilsyneladende kritikløst fulgt hende ind i den spraglede lille kunstnerverden, hvor hun spillede en rolle uden talent.

Vendepunktet i hans tilværelse indtræder med forholdet til Ethel le Neve. Hun var blevet ansat på hans kontor i en alder af 19 år. Der udvikler sig et venskab mellem dem, der efter fem års forløb går over til et kærlighedsforhold. Efter alt, hvad vi ved, har hun været en god og fin kvinde, en ægte natur, uden forbehold og beregning. Han på sin side udfoldede i forholdet til hende den ømme hengivenhed. Under hele retssagen frem til eksekutionens øjeblik var alle hans tanker og bestræbelser rettet på at skåne og trøste hende. Han viste her en finhed og sjælsstyrke, der aftvang alle respekt. I forordet til den omtalte bog, skriver udgiveren, *Filson Young*:

„Og ligesom anklagemyndigheden, trods alle sine oplysningsmidler, ikke havde været i stand til at fremskaffe en eneste person, der kunne sige andet end, at Crippen i et hvilket som helst livsforhold altid havde vist venlighed, hensyntagen og uselvskhed, således så enhver, der kom i berøring med ham fra processens begyndelse til hans død – og nogle af disse var hærdede fængselsmænd – på ham ikke bare med respekt, men med noget i retning af sympati.“

Sæt nu overfor denne karakterskildring, hvis sandfærdighed der ikke er grund til at betvivle, det billede sagens bevisligheder tegner af forbryderen dr. Crippen. Vi må antage, at han – ved indgivelse af giftstoffet hyoscin – forsætlig har dræbt sin hustru, at han derefter har lemlæstet liget for at gøre det ukendeligt, fjernet dets hoved og gravet kroppen ned under sin bolig. Sporene af denne ugering har knap været fjernet, før han har modtaget sin elskerinde i hjemmet og ladet hende overnatte hos sig. Ligeledes har han umiddelbart efter forbrydelsen sat sig i besiddelse af de juveler, han havde foræret den myrdede kvinde, og har pantsat dem eller givet

dem til Ethel, der også modtog hendes pelsværk og andre beklædningsgenstande. Han har spillet en afskyelig komedie overfor sin omgangskreds ved først at fortælle om konens bortrejse og derefter om hendes død. Intet har manglet i falskspillet, om det så var breve med sørgerand, hvori han oprådte som den dybt nedbøjede enke-mand.

Hvorledes er alt dette muligt? Hvorledes kan der bygges en bro til forståelse af disse to verdner indenfor den samme personlighed?

En del af forklaringen må søges i den affekt, den voldsomme følelsesbølge, hvorunder han trods sin ydre ro må have handlet. Han har været besat af tanken om at blive en fri mand i forhold til Ethel le Neve. Hustruen stod hindrende i vejen med sin stærke personlighed og sine økonomiske krav, der ville gøre ham til en fattig mand, hvis de skulle skilles. Som katolik har han måske heller ikke anset skilsmisse for mulig. Han er kommet til at hade og foragte hende uden at turde vise det for nogen. Ethel, som han elskede og højagtede, måtte sættes i hendes sted. Det var Ethel, der havde den virkelige ret til at være ved hans side, til at modtage hans gaver, til at blive forkælet af ham for alles øjne.

Her har vi grundmotivet i denne *crime passionel*. Det er en forbrydelsesart, der erfaringsmæssigt kan rydde alle hindringer til side. Og vi har for os passionsforbrydelsens konstellation i en af de farligste af dens former: den halvthundredårige mands erotiske betagethed af en tyve år yngre kvinde, medens han er bundet til et samliv med en hustru, han afskyer.

Under denne affekt handler han med en brutalitet, der ellers er ham væsensfremmed. Alt foregår i en storm. Kun for en overfladisk betragtning er der tale om en snedig gennemført, koldblodig plan. I virkeligheden handles der med den største ufornuft. Hans løgne er dømt til at afsløres. Med en skrigende uforsigtighed indfører han elskerinden i hustruens rettigheder. Det kan ikke gå hurtigt nok. Han går den direkte vej til galgen.

Men under en sådan affekt, der efter sin art og grad er sjælden, som falder uden for de borgerlige normer og har sit hjemsted i romanens eller forbrydelsens verden, trænges det sociale jeg ud af sine fuger. Man kan sige, at personligheden spaltes. Den normale personlighed står fremmed over for disse kræfter. Den trænges tilbage, sættes ud af funktion. Der kan indtræde en abnormtilstand, hvor det ene jeg bliver fremmed for det andet og slet ikke véd eller

erindrer, hvad individet i denne tilstand foretager sig. Der bliver da spørgsmål om strafferetlig uansvarlighed. Men hyppigere ligger forholdet således, at den kontrollerende bevidsthed ikke går tabt. Den er til stede og bevarer sin erindring, men den er for svag til at dæmme op for den kriminelle drivkraft. Det kan da gå således, at den akcepterer denne, omformer og forskønner den, lader den træde i et højere formåls tjeneste, der tillader alt. Også her er der en spaltning mellem den personlighed, der bærer individets normale præg, og den personlighed, der tager magten i og omkring forbrydelsen. Men spalten udglattes ved en forening af de to verdener. Forbrydelsen kryber ind i sindets moralske ham. Den eticeres i gerningsmandens bevidsthed.

I sådanne tilfælde tør det kriminalretlige ansvar ikke opgives. Grænsen til de normalpsykologiske foreteelser er for usikker. Men der trænges til dyberegående undersøgelser af disse sjælelige fænomener. Kriminalhistorien byder et righoldigt materiale.

Hypnose og forbrydelse

Kan man hypnotisere nogen til at begå en forbrydelse? Spørgsmålet har ofte været stillet. Det appellerer på særegen måde til fantasien. For mange er det omgivet af uhygge og mystik. Hvad siger den kriminalistiske sagkundskab og erfaring?

Hypnose er i dag et anerkendt, omend mere eller mindre værdsat middel i psykiatrisk teknik og lægebehandling. Fra den lægelige praksis foreligger nu et omfattende og sikkert erfaringsmateriale, der viser, at et stort antal mennesker, men langt fra alle, kan bringes i en hypnotisk tilstand af lettere eller dybere karakter. En del af disse personer er modtagelige for såkaldte posthypnotiske befalinger, d. v. s. påbud givet under hypnose om udførelse af bestemte handlinger på et senere tidspunkt. Den pågældende følger da tvangsmæssigt den indgivne suggestion på et tidspunkt, da han tilsyneladende bevæger sig frit omkring, og uden at han selv er klar over, at han handler under fremmed påvirkning. Det er tilfælde af denne art, der giver anledning til spørgsmålet om hypnotisk forbrydelse.

Når der således ikke kan være tvivl om muligheden af en efterhypnotisk ledelse, der resulterer i bestemte handlinger, er det uden videre klart, at man heller ikke kan afvise muligheden af, at disse

handlinger kan være af kriminel karakter. Det, vi kalder forbrydelser eller strafbare handlinger, adskiller sig ikke efter biologiske eller psykologiske love som væsensforskelligt fra, hvad der er juridisk tilladt. Hvad der kan rejses spørgsmål om, er alene, om man ved hypnose kan formå en person til at begå handlinger, som han i bevidst, upåvirket tilstand ville vægre sig ved at foretage, fordi de strider mod hans etiske overbevisning, hans moralske jeg, eller mod stærke hæmninger, begrundet i frygt for straf og samfundets dom.

Det er her den almindelige opfattelse blandt sagkyndige, at der normalt må regnes med visse grænser for hypnosens muligheder. Ligesom selve hensættelsen i hypnose er betinget af et beredskab, en frivillig given sig ind derunder, synes dens virkninger begrænset af grundkomponenter i personligheden, der er i stand til at øve en vis censur, et hertil og ikke længere. Man tør derfor regne med, at et normalt menneske i almindelighed ikke vil kunne hypnotiseres til mod sin vilje at begå et mord, en brandstiftelse, et tyveri eller anden alvorlig forbrydelse.

Dette udelukker imidlertid ikke, at der gennem en langvarig, ofte gentagen hypnotisk påvirkning, der udarter til en ligefrem sjælelig dressur, kan ske en nedbrydning af oprindelige hæmninger og udvikling af et latent beredskab til selv groft kriminelle handlinger. Navnlig hvis det lykkes hypnotisøren at snige sig ind i den pågældendes etiske forestillingskreds og følelsesliv, således at forbrydelsen gøres akseptabel for ham som stemmende med et højere formål, med idealer, han godkender, eller med en hengivenhed, der føles som hævende enhver skranke, står muligheden åben for gennem hypnose-suggestionen at skabe et viljeløst redskab. Livet og litteraturen lærer os for øvrigt, at noget lignende kan forekomme, særlig i seksuelle afhængighedsforhold, uden anvendelse af hypnose i teknisk forstand.

Der foreligger til belysning af de her berørte spørgsmål talrige og omfattende bidrag i kriminologiske skrifter, navnlig i den psykiatriske litteratur. Mange af disse skrifter er af mindre pålidelig karakter. De erfaringer, der kan indhøstes ved hypnotiske eksperimenter på dette område, er efter sagens natur af begrænset værdi. Fra det virkelige retsliv foreligger som den hidtil dybestgående undersøgelse af faglig standard en indgående beretning af den tyske læge, dr. *Ludwig Mayer* – *Das Verbrechen in Hypnose*, München 1937 – om den i sin tid meget omtalte Heidelberg-proces.

Efter de i denne sag foretagne lægelige undersøgelser ansås det for bevist, at en mand, Walter, havde lokket en ung kvinde ind under en mangeårig hypnotisk påvirkning, derunder havde misbrugt hende seksuelt og formået hende til flere mordforsøg på hendes ægtefælle. Denne kvinde skildres som en moralsk uaddeleg person. Afsløringen af de hypnotiske misbrug stødte på de største vanskeligheder, idet hypnotisøren ved hjælp af en særlig teknik havde etableret en række såkaldte spærremekanismer hos ofret til hindring af en eventuel afhypnotisering.

Skønt den hypnotiske forledning til forbrydelse i Heidelberg-sagen forekommer vel dokumenteret, er den dog ikke ubestridt. Psykiateren, professor *Bürger-Prinz* har i en artikel i et fagskrift i 1938 stillet sig kritisk over for antagelsen. Den omtalte kvinde kan have handlet under indflydelse af stærk suggestiv påvirkning af partneren i et kærlighedsforhold, uden at det er muligt at føre bevis for, at der har foreligget en hypnose, som udelukker en vis selvbestemmelse. Hendes handlemåde kan forklares som driftspræget med hysterisk islæt. Hvad hun under den senere lægehypnotiske behandling beretter om de misbrug, hun skal have været genstand for, kan være usandt eller fordrejet. Hypnosen er en redningsplanke. Den kan fri hende for moralsk og juridisk ansvar. Men selv om hun virkelig har været undergivet en systematisk hypnosebehandling af den påståede art, er det et spørgsmål, i hvor høj grad hun selv har været indforstået med behandling og mål. Heidelberg-sagen kan i hvert fald ikke bevise, at hypnosen kan overvinde en stærk indre modstand.

Dr. Mayer har udførligt imødegået denne kritik. Den lader sig vanskeligt forene med en række enkeltheder i det foreliggende undersøgelsesmateriale. Men herom må henvises til den nævnte bog og til diskussionen i det omtalte fagskrift (*Monatsschrift für Kriminalbiologie*, 1938). Hvorom alting er: selv i det bedst dokumenterede tilfælde er der rejst tvivl fra sagkyndig side, om man virkelig står over for et konkret bevis for hypnotisk anstiftelse til forbrydelse.

De tilfælde, der i øvrigt er anført i litteraturen med henvisning til domstolsafgørelser, siger gennemgående ikke ret meget eller er vanskelige at efterkontrollere. Der kan dog være grund til at nævne den ejendommelige svenske bandesag mod den såkaldte Sala-liga, der i årene 1930–36 begik fem mord og talrige andre forbrydelser i og omkring den lille by Sala. I denne sag foreligger oplysninger, der ty-

der på, at bandelederen har øvet en hypnotisk indflydelse på medlemmer af ligaen. Men med sikkerhed kan der dog næppe siges mere end, at der har foreligget en meget stærk suggestiv påvirkning med religiøs-mystisk baggrund.

Når der trods megen tale om hypnose og forbrydelse knap lader sig efterspore et eneste sikkert tilfælde af retligt relevant sammenhæng hverken i udlandet eller herhjemme, beror dette først og fremmest på *bevisvanskeligheder*. Muligheden af hypnotisk anstiftelse kan, som sagt ovenfor, ikke afvises. Og der er intet til hinder for, at der kan have foreligget tilfælde af denne art, som aldrig er blevet afsløret.

Bevislighederne er vanskelige at tilvejebringe, og grænsen mellem hypnotisk suggestion og andre former for suggestion kan være flydende. Men tillige er konsekvenserne af en juridisk anerkendelse af hypnose som grundlag for forbrydelse farlige. Der kan let gå mode i en undskyldningsgrund af denne art. Der er fare for simulation, falske beskyldninger, angst for hypnotisk påvirkning, hysteri m. v.

Det kan derfor ikke undre, at domstolene har været – og stadig vil være – yderst tilbageholdende på dette område. Hypnotisk anstiftelse vil, også med den viden vi har i dag, kun i ganske sjældne undtagelsestilfælde kunne blive fastslået ved dom. Så længe der er andre og mere sikre muligheder for at nå frem til et tilfredsstillende domsresultat, vil man holde sig til dem.

Her må jeg afsluttende pege på straffelovens § 23, hvorefter enhver straffebestemmelse omfatter ikke bare gerningsmanden, men også den, der har *tilskyndet* til gerningen. For at spørgsmålet om hypnose overhovedet kunne få praktisk betydning i en bestemt retssag, må det i hvert fald ligge klart, at gerningsmanden har været udsat for en kraftig påvirkning fra en anden persons side. På dette grundlag kan et ansvar for denne person statueres i henhold til medvirkningsbestemmelsen i § 23, uden at det behøver at antages, at påvirkningen har været hypnotisk. Dermed går sensationen af en eventuel fængselskendelse og en dom over anstifteren.

Derimod kan det være svært at komme uden om en direkte stillingtagen til hypnosespørgsmålet, når dom skal afsiges over selve gerningsmanden. Et menneske er ikke ansvarligt for, hvad det har foretaget sig under hypnotisk tvang. Det kan tænkes, at en frifindelse for strafansvar kan begrundes og kun kan begrundes på denne

måde. Men det kan også tænkes, at den handlende ikke blot har været under en vis hypnotisk påvirkning, men tillige – og mere eller mindre uafhængig heraf – har været *sindssyg* i gerningsøjeblikket.

Der er grund til at tro, at domstolene i så fald vil holde sig til sindssygdommen som straffrihedsgrund. Det sikre for det usikre.

Efterskrift. Efter offentliggørelsen af foranstående har danske domstole i en opsigtsvækkende drabssag beskæftiget sig med spørgsmålet om hypnotisk påvirkning. Det drejer sig om et bankrøveri, hvorunder gerningsmanden (Palle Hardrup) skød to bankfunktionærer ned. Under straffesagen hævdede han at have handlet under hypnose af en medskyldig (Bjørn Schouw Nielsen). Sagen, hvori Østre Landsrets nævningeting afsagde dom den 17. juli 1954 og Højesteret den 18. november 1955, er refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1956, s. 31 ff.

Det gjordes under sagen gældende mod Schouw Nielsen, at han havde øvet en påvirkning, der i udstrakt grad skulle have taget yogaøvelser, hypnose og lignende stærkt suggestive midler i brug. Retslægerådet anså det imidlertid for at ligge uden for sin opgave at vurdere beviserne for en sådan påvirkning, men erklærede dog, at der principielt ikke var noget til hinder for, at en sjælelig abnormtilstand som den hos Hardrup forefundne havde kunnet udvikle sig under påvirkninger af den i sagen omhandlede beskaffenhed. Derimod fandt rådet, at der ikke var holdepunkter for den antagelse, at forbrydelserne var udført *under* hypnose i egentlig forstand, og ej heller ansås det med sikkerhed at være godtgjort, at der forelå en posthypnotisk suggestion. Ikke desto mindre antog nævningerne – og retten – at Schouw Nielsen havde gjort sig skyldig i tilskyndelse til forbrydelsen „ved påvirkning af forskellig art, *herunder hypnotiske påvirkninger*“. – Schouw Nielsen blev herefter dømt til fængsel på livstid og Hardrup til psykopatforvaring. Højesteret stadfæstede dommen.

Nogen tid efter Højesterets dom tilbagekaldte Hardrup sin forklaring om hypnotisk påvirkning, og sagen indbragtes for Den særlige Klageret med påstand om genoptagelse. Under proceduren for Klageretten præciserede anklagemyndigheden, at man ikke havde gjort gældende, at Hardrups forbrydelser var udført i egentlig forstand under hypnose eller som følge af posthypnotisk suggestion.

Hvad man hævdede var, at der forelå suggestion fra Schouw Niensens side, og at denne havde anvendt hypnose som støtteforanstaltning. I hvert fald forelå der anstiftelse og dermed tilstrækkeligt grundlag for den afsagte dom.

Klageretten tog afstand fra hypnose-antagelsen, jfr. Ugeskrift for Retsvæsen 1958, s. 200. Den fremhævede, at der udover de af Hardrup afgivne forklaringer kun var tilvejebragt sparsomme direkte oplysninger om de af Schouw Nielsen foretagne hypnoseforsøg over for Hardrup. Og den tog udtrykkelig afstand fra at lægge den af dr. Reiter hævdede opfattelse¹ til grund, hvorefter Schouw Nielsen ved påvirkninger af hypnotisk art skulle have tilskyndet Hardrup til forbrydelse. Når Klageretten alligevel ikke bestemte, at ny domsforhandling ved landsretten skulle finde sted, begrundedes dette kort – efter min mening alt for kort – med, at „de i øvrigt foreliggende bevisligheder (for Schouw Niensens medskyld) ikke er bedømt urigtigt“.

1. Denne opfattelse er udførlig fremstillet i Reiters bog *Antisocial or Criminal Acts and Hypnosis*, København 1958.

Drab, selvmord og folkekarakter

Professor *Veli Verkko* i Helsingfors, har udsendt en bog om drab, selvmord og folkekarakter.¹ Bogen er nummer tre i den nye serie: Nordiske studier i sociologi. Emnet har almen interesse, og bogen indeholder en del oplysninger og synspunkter, som giver grund til omtale.

Verkko har i flere tidligere undersøgelser beskæftiget sig med sammenhæng mellem drab og alkoholforbrug. Han har belyst forholdet ved hjælp af kriminalstatistiske metoder. Af et gammelt talmateriale, en svensk-finsk drabsstatistik, der indledtes allerede i 1748, har han uddraget bemærkelsesværdige konklusioner.

Det fremgår af dette materiale, at Finland – indtil adskillelsen fra Sverige i 1809 – havde en næsten dobbelt så høj drabskriminalitet som Sverige. Forskellen er særlig stor ved uoverlagte forbrydelser, hvor alkoholpåvirkethed erfaringsmæssigt spiller en betydelig rolle. Også i nyere tid viser volds-kriminaliteten i Finland særlig høje tal.

Forklaringen må ifølge Verkko søges i bestemte træk i den finske folkekarakter. Påfaldende er finnernes ringe „alkoholtolerance“, d. v. s. evne til at tåle spiritus. Men dette må ses i forbindelse med mere almene faktorer i finsk psyke. Den svigtende alkoholtolerance er den negative side af Finlands *sisu*, dets folkelige ejendommelighed.

De positive sider af denne *sisu* fremhæves stærkt. Bogen indledes med Topelius' smukke karakteristik af det finske folk. Som dets prægende dyder så han gudsfrygt, arbejdsomhed, fasthed, tålmodighed, tapperhed, sejghed, trofasthed og frihedskærlighed.

Verkko betoner i tilslutning hertil navnlig den finske *sisu*s stærke *retsfølelse* og ærlighed. Et udtryk herfor er de relativt høje straffe for tyveri i finsk ret. Finland ser strengere på denne art forbrydelser, end tilfældet er i Sverige og de andre nordiske lande. Antallet

1. Homicides and Suicides in Finland and their Dependence on National Character. Gads Forlag, København 1951.

af tyverier er ringere og opklaringsprocenten højere end f. eks. i Danmark. Dette skal ifølge Verkko bero på, at det finske politi – under indflydelse af den kraftige retsbevidsthed – arbejder mere energisk på opdagelsen og afstraffelsen af tyverier end det danske.

Forfatteren gør også et forsøg på at kæde den omtalte *sisu* sammen med træk, der hævdes at være dominerende i det finske folks legemstyper. Han påberåber sig en finsk fysiolog, Jalavisto. Ifølge denne skal atletisk legemsbygning være meget udbredt i Finlands befolkning. Til denne legemsbygning svarer efter Kretschmers nyere konstitutionsforskning et særligt karakteranlæg eller temperament, det såkaldte *viskøse* temperament, præget af en vis langsomhed og sejt udholdenhed, men med voldsomme affektudbrud ved stærk irritation og med dårlig tolerance over for alkohol. Netop dette temperament er karakteristisk for finnerne, siger Verkko. Og heri må forklaringen søges på, at de under indflydelse af spiritus lettere end andre folk bliver stridbare og øver vold.

Med den her kort refererede opfattelse har professor Verkko i betænkelig grad sluppet tallenes nogenlunde sikre grund og givet sig ud på de farlige hypotesers dybe vand. Teorien om en usædvanlig høj retsbevidsthed som modstykke til en særlig ringe alkoholtolerance er i hvert fald ikke overbevisende. Er det overhovedet godtgjort, at finnerne gennemgående har så svært ved at tåle selv ringe mængder alkohol? Kan der ikke ofte snarere være tale om et stort forbrug? Og hvor er beviset for en retsbevidsthed af større intensitet end hos de andre nordiske folk? I tyveristatistikken kan der ikke findes nogen bærekraftig redningsbøje for den fremsatte påstand. De forskellige tal må ses på baggrund af særlige storbyforhold, politistyrkernes omfang og andre lokale forhold, der kan indvirke både på antallet og opklaringen af tyverier, uden at modviljen mod tyveri behøver at være forskellig. Man kan naturligvis heller ikke måle retsbevidstheden efter strafferammerne. Der skulle i så fald være den højeste retsbevidsthed i lande med dødsstraf og med forældede straffelove. Og hele teorien om den finske atletisk-viskøse konstitutionstype og dens betydning for alkoholpræget kriminalitet er, omend interessant, alt for udokumenteret. Hvor mange procent af befolkningen i Finland kan virkelig henregnes til denne konstitutionstype? Hvor mange procent af finske volds mænd er atleter? Og hvor mange har været spirituspåvirkede i gerningsøjeblikket? På intet af disse spørgsmål giver bogen svar.

I det omtalte værk søges også *selvmordshyppigheden* sat i forbindelse med træk i folkekarakteren, for Finlands vedkommende igen den særlige påvirkelighed af alkohol. Verkko anser det for statistisk godtgjort, at antallet af selvmord i Finland har vist væsentlige stigninger i perioder, hvor drikkeriet har taget til. Ved obduktion af selvmordere har det også vist sig, at spirituspåvirkethed i gerningsøjeblikket spillede en relativt større rolle i disse perioder. Forfatteren mener ligefrem at have ført *bevis* for, at gode og dårlige alkoholsituationer er afgørende for, hvorledes selvmordskurven forløber. Der er en sikker kausalsammenhæng mellem alkohol og selvmord.

Efter min mening overvurderer Verkko betydningen af de tal-mæssige konstateringer. Ikke engang i de tilfælde, hvor det positivt kan godtgøres, at en person har nydt spiritus, lige før han tog sit liv, behøver der at være en årsagssammenhæng som antaget af Verkko. Der kan være tale om en sidste trøst, en sidste stemning, uden dybere sammenhæng med det motiv, der driver til den fortvivlede handling.

Og det er i det hele taget farligt at udnævne en enkelt faktor til hovedårsag til et så kompliceret fænomen som selvmordsfrekvensen. Det antages undertiden, således også af Verkko, at der er visse faktorer, som virker med samme kraft til enhver tid og derfor kan lades ude af betragtning, når der spørges om grundene til opgang og nedgang i selvmordenes tal. Det skulle dreje sig om de indre („endogene“) årsager, navnlig sindssygdomme og andre psykiske forstyrrelser, i modsætning til de ydre miljøfaktorer. Men denne sondring er til en vis grad kunstig. Der findes i virkeligheden ikke nogen rent endogen handlingsbestemmelse.

I det samspil af sjælelige dispositioner og ydre vilkår, som ligger bag ethvert selvmord, må der regnes med en lang række af både typiske og utypiske konstellationer. Man kan på erfaringens grund systematisere typetilfældene under forskellige motiv- eller årsagsgrupper, der angiver, hvad der efter et rimeligt skøn har spillet en afgørende rolle for beslutningen om selvmord. Inden for denne gruppering er det sikkert berettiget at give alkohol (eller dårlig alkoholtolerance) en ikke ubetydelig plads. Men som direkte hovedårsag til selvmord kan den dog næppe konkurrere med skuffelser og konflikter i kærlighedsforhold, ensomhedsfølelse, økonomiske sorger, skuffede forventninger, kriser, krig, politiske omvæltninger, syg-

dom og meget andet, som kan være forskelligt fra tid til tid. Og det er derfor ganske usandsynligt, at alkoholsituationen (alene) skulle være afgørende for selvmords stigning og fald.

Verkko omtaler i forbindelse med den finske selvmordsstatistik også forholdene i Danmark. Han nævner, at medens Danmark i 1880erne i en international sammenligning rangerede som landet med den højeste selvmordshyppighed i verden – 255 selvmord årligt pr. million indbyggere – hørte Finland – med 39 selvmord pr. million – til landene med den laveste selvmordshyppighed. Men i slutningen af 1920erne er forholdet ganske ændret. Danmark er rykket ned på en middelposition – 170 pr. million – langt overfløjet af de krigshærgede lande Østrig, Ungarn, Tjekoslovakiet, Tyskland m. fl., og Finland er blevet det førende nordiske land (med 192 pr. million).

Det er besynderligt, at den kyndige statistiker standser sammenligningen med tal, der ligger ti år tilbage i tiden. Siden 1943 er der igen indtruffet en betydelig stigning i de danske selvmord. De hidtil højeste tal er nået i 1948 og 1949, i 1950 er der et svagt fald. Tallet pr. million er nu omtrent det samme som i 1880 og overgår langt tallene i f. eks. Sverige, Norge, England og Holland. Ser man bort fra de særlige katastroferamte lande, indtager vi igen på sørgelig måde en førende stilling. Schweiz ligger dog lidt højere.

Nogen overbevisende eller blot tilfredsstillende forklaring på, hvorfor lande som Schweiz og Danmark med så (relativt) lykkelige politiske, sociale og økonomiske vilkår er belastede med en meget høj frekvens af selvmord er det hidtil ikke lykkedes nogen at give. Heller ikke Verkkos bog giver nogen forklaring. Og forsøg på at give en besvarelse på grundlag af folkekarakteren har næppe udsigt til at nå til noget videnskabeligt holdbart resultat.

Snarere kunne man pege på de tendenser til selvødelæggelse, som netop højt udviklede kulturforhold synes at begunstige. Der er gode historiske holdepunkter for en gammel kriminologisk teori, hvorefter stigende civilisation – på langt sigt – medfører nedgang i drabsforbrydelser og opgang i selvmord.

Psykologisk betragtet er det vel også forståeligt, at den enkelte, der rammes af modgang, lettere fortvivler i tilfælde omgivelser end blandt lidelsesfæller. Fælles skibbrud indeholder en trøst, som savnes ved individuelt forlis. Måske frigør også lettelser i den nøgne

eksistenskamp med dens udadvendte energiforbrug slumrende kræfter vendt mod individet selv. Psykoanalysens lære om en dødsdrift bag selvopholdelsesdriften kan næppe forkastes.

Synspunkter af denne art kan lede os et stykke på vej, men de er af begrænset rækkevidde. De forklarer ikke de store forskelle i selvmordshyppigheden i de nordiske lande med nogenlunde ensartede kulturelle forhold, lige så lidt som de forklarer de betydelige svingninger i selvmordenes tal i dette århundredes Danmark. Sociologisk og individualpsykologisk er selvmordet fuldt af gåder. I denne kronik er kun ganske enkelte sider berørt.

Verkkos bog kan måske inspirere til dybere og videre undersøgelser.

Efterskrift. Efter den senest foreliggende statistik har der fra og med 1956 til 1960 været nogen nedgang i hyppigheden af selvmord i Danmark. I året 1960 var antallet af selvmord for mænds vedkommende 27,2 pr. 100.000 indbyggere, for kvinder 13,6; (mod 31,7, respektive 15,0 i 1950).

For begge køns vedkommende under eet var hyppigheden i Danmark i 1959 21,0. Sammenlignet med andre lande i 1959 lå den danske selvmordshyppighed under tallene i bl. a. Schweiz, Ungarn, Østrig, Vest-Berlin og Østtyskland.

Børneforsorg og kriminalforsorg

Der har været tider, da opdragelse og straf var begreber, der flød over i hinanden. I det 17. og 18. århundredes tugt- og børnehuse blandedes forsømte og forbryderiske børn under den samme tugt af indespærring, arbejde og prygl. Senere fik teorien travlt med at opstille sondringer mellem børnene. På den ene fløj kom de hjemløse og forladte børn, der blot påkaldte barmhjertighed, på den anden de kriminelle, der skulle have straf. Mellem dem stilledes de forsømte og de forvildede børn, der endnu intet strafbart havde begået. De skulle opdrages, ikke straffes.

Disse sondringer har længe haft magt over sindene. Endnu efter straffeloven af 1866 kunne her i landet børn, der blot var fyldt ti år, dømmes til straf for overtrædelse af straffeloven, når de havde „indset handlingens strafbarhed“. Men denne regel måtte i nyere tid blive en regel på papiret. I 1905 forhøjedes den kriminelle lavalder

til 14 år, og efter den nu gældende straffelov kan intet barn under 15 år dømmes til straf. Det erkendes nu som en selvfølge, at børn er børn. Vandene er igen flydt sammen. Men i barnets århundrede er behandlingens fællesnævner ikke tugt og straf. Løsenet er hjælpende opdragelse, aktiv støtte, forsorg. Lad bestræbelserne være mislykkedes nok så ofte, lad de gamle metoder have været aldrig så sejglivede, udviklingen markerer dog en klar linje fra uforstående afstraffelse til større indsigt i barnets vanskeligheder og stræben efter at yde det værn og omsorg.

Der kan imidlertid ikke standses ved en kunstig aldersgrænse. Lige som det tidligere blev en urimelighed at behandle rene børn som forbrydere, vægrer man sig i dag ved at anvende straffelovens almindelige frihedsstraffe på de ganske unge, der nok er fyldt 15, men endnu ikke 18 år.

Og selv 18 års alderen kan man ikke fastholde som et absolut skel for valget mellem forsorgs- og strafforanstaltninger. Et meget stort tal af de unge, der begår lovovertrædelser, er tilbage i deres psykiske udvikling. Deres biologiske alder svarer simpelt hen ikke til den kronologiske. Over for sådanne psykisk umodne er det rationelt at lade opdragelsessynspunkter slå igennem.

En række bestemmelser i den gældende lovgivning giver da også udtryk for den opfattelse, at der i visse henseender må sættes en højere grænse end 18 år for særbehandling af unge mennesker. Ungdomsfængsel kan således anvendes, når den strafbare handling er begået af en person under 21 år. Bestemmelserne om børneforsorg i stedet for straf kan også i visse tilfælde udvides til unge mellem 18 og 21 år, men dette gælder dog kun i begrænset omfang. Og senest har loven af 1952 om dødsstraf i krigstid fastsat, at denne yderste straf kun kan anvendes på personer, der ved den strafbare handling begåelse var fyldt 21 år.

Der kan således peges på en tydelig tendens til i stigende grad at unddrage også noget højere aldersklasser blandt de unge fra den strafferetlige behandling af fuldvoksne. Medens den civilretlige myndighedsalder og valgretsalderen i dette århundrede er blevet sat ned, er den kriminelle myndighedsalder blevet sat op. Man er på de forskellige områder ved at mødes om anerkendelse af 21 års alderen som betingelse for den fulde sociale kapacitet eller handleevne.

Man kan spørge, om der i fremtidens kriminalret overhovedet

bør fastholdes bestemte aldersgrænser for særbehandling af unge uden for det almindelige strafs-system. Det ideale ville være, om hver enkelt kunne behandles alene under hensyntagen til den individuelle modenhedsudvikling. Fornuftige aldersgrænser kan dog næppe helt undværes. De rummer praktiske fordele, og de værner mod vilkårlighed. Tillige kan de have en folkepædagogisk værdi ved at fastslå, at den, der har nået en vis alder, normalt bærer den voksnes fulde ansvar for sine handlinger. Men ligesom den borgerlige myndighed kan ophæves ved umyndiggørelse uden hensyn til alder, bør der være en ventil i kriminalrettens myndighedssystem, der giver adgang til at udstrække ungdomsforsorg på straffens bekostning til unge sinker og psykoinfantile, hvis (eventuelle) modning ligger hinsides den almindelige aldersgrænse.

Når det nu erkendes, at børn og unge mennesker, som begår strafbare handlinger, skal behandles på en måde, der svarer til deres alderstrin og individuelle udvikling, melder der sig en ny problemstilling, som er affødt af de senere års omformning af kriminalretten og fængselsvæsenet. Tidligere var spørgsmålet det enkle, om det kunne forsvares at holde den unge uden for straffelovens fangarme og blot lade børnemyndighederne tage sig af ham uden stempel af straf. Men nu er kriminalretten ikke længere eller i hvert fald ikke først og fremmest en gengældende strafferet, der tugter en begået brøde. Den tilsigter principielt – og praktisk skulle dette særlig vise sig i forhold til de unge – selv at være en opdragende faktor med positive behandlingsformål og -midler. Ungdomsfængslet er mere en arbejdsskole end et fængsel. De åbne og halvåbne anstalter, der er groet frem i de sidste årtier inden for det almindelige fængselsvæsen og i det stille har reformeret dette, virker i samme retning. Og det samme gælder – måske i endnu højere grad – om de betingede domme med dertil knyttet tilsyn og forsorg uden frihedsberøvelse. Denne form for „kriminalforsorg i frihed“ står nu forhåbentlig over for en væsentlig udbygning og strukturel ændring, hvorved forsorgssynspunktet bliver særlig fremtrædende.

På hele denne baggrund er sondringen mellem behandling af unge i henhold til dom efter *straffeloven* og behandling under børneværnet i henhold til *forsorgsloven* ved at miste sin eksistensberettigelse. Der var engang, da al god opdragelse var straf. Nu er al god straf ved at blive til opdragelse. Det gamle alternativ var børneværn eller straffedom. Og i den bane bevæger vi os stadig.

Hver af mulighederne har sin lov og sine myndigheder. Men den nye problemstilling er denne: hvorledes skal vi mest hensigtsmæssigt behandle den unge lovovertræder inden for de samlede muligheder, som sociallov og straffelov stiller til rådighed i form af en række indbyrdes beslægtede, men kunstigt adskilte behandlingsmidler? Det perspektiv, der åbner sig ved denne problemstilling, er én fælles ungdomsforsorg med forenet sagkundskab, større økonomiske ressourcer og differentierede behandlingsmuligheder.

Vejen henimod en koordinering eller forening af børneforsorg og kriminalretlig behandling af børn og unge bliver ikke let. Der er organisatoriske vanskeligheder, som jeg her må lade uomtalt. Men der er også principielle betænkeligheder.

Mange af dem, der arbejder i børnesagens tjeneste med opdragelsen af elever i skole- og ungdomshjem, ser med ængstelse på en nærmere forbindelse med strafferetten. Som forholdene er for øjeblikket, volder kriminelle elementer blandt børneværnsleverne stor bekymring. Der er hjem, hvor unge forbrydere rejser behandlingsproblemer, som man ikke kan magte. Den tankegang melder sig naturligt, at det ville gavne arbejdet for de mindre vanskelige børn, dersom man helt kunne slippe fri for de virkelig kriminelt anlagte med al den dårlige indflydelse, de udøver.

Det rigtige i denne tankegang skal ikke bestrides. Men det ville være en fejl at tro, at der ved en udsondring af særlig vanskelige børn og unge skal lægges en afgørende vægt på, om de er kriminelle i den forstand, at de har begået alvorlige overtrædelser af straffeloven. Den ydre handling er i disse aldersklasser kun et symptom. Man må trænge ind bag dette symptom til barnets hele psyke. Der bliver da i høj grad plads for en sondring mellem forskellige typer med forskellige behandlingsbehov. De antisocialt eller neurotisk udviklede og andre unge med særlige tilpasningsvanskeligheder bør undergives en særbehandling, der ikke belaster arbejdet med andre mere normale grupper. Men sondringernes hovedsnit skal ikke lægges mellem kriminalitet og anden adfærdsforstyrrelse eller mellem straf og børneforsorg. Inden for den samlede forsorgs rammer kan hver enkelt art af de tilpasningsvanskelige børn og unge finde den mest hensigtsmæssige behandling.

Der kan forventes indvendinger af en anden type. Hver gang strafsynspunktet viger til fordel for et behandlings- eller forsorgssyns-

punkt, hæver der sig stemmer, som frygter en svækkelse af moralen, ansvarsbevidstheden og samfundets sikkerhed. Over for disse røster må det gøres klart, at de reformer, der tilsigtes ved behandlingen af de unge lovovertrædere, *ikke* går ud på en formildelse af hidtidigt strafsysteem. Der tilsigtes behandlingsformer, som kan være mere indgribende og mere langvarige end traditionel frihedsstraf. Man vil søge til ondets rod, hvor man tidligere har holdt sig til dets overflade. I sammenhæng hermed betones nødvendigheden af dyberegående personundersøgelser i forbindelse med adfærdsforstyrrelser hos børn og unge.

Kyndige personlighedsanalyser, psykologisk underbyggede behandlingsformer, sanering af uheldige hjemforhold, forældreopdragelse, arbejdsstræning og anden aktiv forsorg er bedre våben i ungdomskriminalitetens bekæmpelse end selv de strengeste straffe.

Helt forfejlet ville det være, om man under indtryk af en voksende og forgrovet ungdomskriminalitet ville rejse krav om tilbagevenden til de gode gamle dages sunde pryglestraf. Der er ingen reel baggrund for en panikbetonet indstilling til ungdomskriminaliteten. Den har i årene efter krigen været faldende i forhold til den samlede kriminalitet. Selv om udviklingen blev mere truende, måtte pryglestraf og hele den mentalitet, den er udtryk for, afvises. De gamle dage var ikke gode, og pryglestraf har aldrig været sund. Den pædagogik, der nu må sættes ind over for de vanskeligste børn og unge, skal ikke savne fasthed og alvor. Det kan være på sin plads at stille strenge krav og gennemføre dem strengt. Men strenghed er intet universalmiddel. Om den kan gøre gavn eller skade, må i det enkelte tilfælde bero på psykologisk indsigt.

Endnu en betænkelighed over for sammensmeltning af børne- og kriminalforsorg for unge skal her strejffes. Man kan frygte for, at en mulighed for at inddrage tilpasningsvanskelige unge over 18 år under en tvungen ungdomsforsorg kan forringe retssikkerheden for de unge ved at true dem med indgreb i den personlige frihed, uden at de har begået nogen strafbar handling og uden domstolsbeskyttelse. Denne frygt er ikke ubegrundet. Efter min mening må man, for at imødegå den kræve, at der i loven fastsættes klare, bestemt afgrænsede vilkår for indskriden over for denne aldersklasse, og at afgørelsen kommer til at bero på en domstols beslutning. At komme ind på enkeltheder herom ville føre for vidt.

Efterskrift. Ovenstående er udsnit af et foredrag holdt på Børnesagens Fællesråds 50 års stævne i 1953. – Hovedsynspunktet om koordinering af børne- og ungdomsforsorg med kriminalretlig forsorg for unge lovovertrædere har fundet tilslutning i Straffelovskommissionens Betænkning vedrørende ungdomskriminaliteten (1959) og i ændringslov til straffeloven af 31. maj 1961. – Det kan tilføjes, at et fremtrædende træk i de senere års kriminalpolitik er en stærkt øget anvendelse af ungdomsfængsel overfor unge lovovertrædere.

Bøller og prygl

Hukommelsen er kort. Den diskussion, der af og til raser landet over med krav om prygl af voldsmænd, er gammel. Alle argumenter er vendt og drejet. For snart hundrede år siden afskaffede man pryglestraf her i landet som straf over for voksne. Det skete efter sindig overvejelse. I 1911 tog man skridtet fuldt ud og ophævede adgangen til korporlig straf også over for børn og unge. Tilbage blev kun prygl som disciplinærmiddel over for opsætsige fanger. Det har vist sig, at man også i fangebehandlingen kan undvære dette primitive middel. Det blev afskaffet ved den nye straffelov i 1930 og har ikke været savnet siden.

Nu og da vil man mane spøgelse op igen. Behjertede mænd og kvinder tror, at de repræsenterer den sunde fornuft og et ufordæret retsinstinkt, når de gør sig til talsmænd for, at bøllerne skal have prygl. Men de tager fejl. Om meget kan der være tvivl i den moderne kriminalitetsbekæmpelse. Men ikke om pryglestraffens skadelighed.

Der har været bølgeoptøjer og vold mod sagesløs person før i dag. Visse bølgebevægelser forekommer i disse som i andre kriminalitetsformer. Undertiden kan de optræde epidemisk, ligesom selvmord. Også ved tidligere lejligheder er der blevet råbt vagt i gevær over for stigende voldskriminalitet. Men set på langt sigt har vold været vigende som forbrydelsesform. I tidligere århundreder dominerede den. Nu spiller den en beskeden rolle i forhold til berigelsesforbrydelser, der iværksættes ved ikke-voldelige midler.

Jeg vil ikke trætte med en historisk redegørelse, men blot nævne et par ting af betydning for emnet inden for de sidste menneskealder. I 1897 blev der som reaktion mod en del voldshandlinger vedtaget en særlig „bøllelov“, som udvidede adgangen til offentlig påtale og skærpede straffen ved indførelse af tvangsarbejde. Loven fik

ikke stor betydning, og nogle år efter opfordrede en kvindeadresse med mere end 180.000 underskrifter regeringen til genindførelse af pryglestraffen. Tanken stødte på kompakt modstand hos den samlede kriminalistiske sagkundskab med mænd som professor Carl Torp og den senere rigsadvokat August Goll i spidsen.

Alberti, der dengang som justitsminister var på sin magts højde, så anderledes på sagen. Han satte al sin kraft ind på at gennemføre et lovforslag om pryglestraf for volds- og visse sædelighedsforbrydelser, og det lykkedes ham virkelig, til dels ved at kæde forslaget sammen med en række gode og tiltrængte reformer af den gamle straffelov, med kneben majoritet at gennemføre forslaget til lov i 1905. Denne lov, den såkaldte „pryglelov“, fik dog kun en meget begrænset levetid og inden for denne en yderst sparsom anvendelse. Den var kædet til Albertis navn og faldt med ham, da han afsløredes som storforbryder. Fem år efter sin tilblivelse ophævedes loven, og dermed var for lange tider punktum sat i dansk debat om legemsstraf.

Blader man nu forhandlingerne og skrifterne omkring den gamle pryglelov igennem, finder man et næsten nøjagtigt sidestykke til diskussionen i dag. Som et lysende indlæg, klart, behersket og sagligt overbevisende, står stadig den pjece, hvori medlemmer af Dansk Kriminalistforenings bestyrelse sammenfattede argumentationen mod pryglestraf („Pryglestraffen“, Gyldendal, 1904). Hvis dens tilhængere nu efter 50 års forløb blot ville gøre sig den ulejlighed at læse dette lille skrift igennem, ville de måske miste noget af deres frejdighed.

Det hyppigst anførte argument for pryglestraf er, at det er en *effektiv* straf. Det er noget, bøllerne har respekt for. Hvis de véd, at de får en ordentlig omgang tæsk, skal de nok lade andre være i fred. Men hele denne påstand svæver i luften. De erfaringer, vi har, taler imod. August Goll har oplyst – se hans Udvalgte Skrifter, s. 108 – at han som politimand har været med til at prygle ca. 2000 bøller, medens de var små eller ganske unge, og det viste sig dengang, at pryglene var den virkningsløse af alle straffe. Tilbagefaldsprocenten var efter en af Goll udarbejdet statistik større end ved nogen anden strafform. Og når det forholder sig således, hvor pryglene gives den unge med det modtagelige sind, hvor langt mindre må man da ikke vente sig af pryglestraffen over for den allerede forhærdede voksne?

I England blev pryglestraffen for voksne afskaffet i 1861, men under en panikstemning genindført to år efter for voldelige røveriske overfald. En engelsk regeringskommission afgav i 1938 en betænkning om erfaringerne efter denne lov. Betænkningens tal er tiltetgørende for troen på pryglestraffens effektivitet. Det hedder i betænkningen bl. a.:

„Efter at have gennemgået alt tilgængeligt materiale har vi ikke kunnet finde nogen kendsgerning eller nogen statistisk oplysning, som viser, at adgang til piskning har medført en nedgang i antallet af de lovovertrædelser, som kan straffes med denne straf, eller at de forbrydelser, for hvilke straffen kan pålægges, har vist tendens til at tage til i antal, når der blev gjort sparsom brug af straffen, eller tendens til nedgang, når der blev gjort mere udstrakt brug af den.“ – Kommissionen anfører særligt, at „antallet af voldsomme røverier faldt støt i årene før krigen, på trods af en ringe og aftagende brug af legemsstraffen, medens de senere år har vist en tendens til stigning på trods af en meget hyppigere og stigende brug af legemsstraf.“

En række undersøgelser, som den engelske kommission foretog af de straffedes senere forhold, viste også den højeste tilbagefalds-procent blandt dem, der var straffet med legemsstraf. Det samme gjorde sig gældende specielt for de unges vedkommende. Af dem, der var dømt til ris, blev 76 % sigtet på ny inden for 2 år.

Konklusionen af undersøgelsen var, at legemsstraf er en ineffektiv foranstaltning, og denne konklusion var så stærkt underbygget, at det endelig i 1948 lykkedes at gennemføre pryglestraffens afskaffelse i England. Der har været gjort forsøg på at få den genindført, men forsøget er strandet.

Troen på nytten af de tørre hug strander ikke blot på de tørre tal. Den er også uforenelig med psykologisk indsigt. En rå voldsmand er ikke så bange for prygl, som man gerne vil bilde sig ind. Han er vant til slag og hug, der gør mere ondt end den officielle pryglestraf. En alvorlig frihedsstraf er gennemgående mere afskrækkende.

Men selv om det i nogle eller endda i mange tilfælde forholdt sig anderledes, således at man virkelig kunne regne med, at voldsmanden skyer prygl mere end nogen anden straf, ville det være helt urealistisk at mene, at vi kunne nedsætte antallet af bølleoverfald væsentligt gennem anvendelse af pryglestraf. De allerfleste voldsforbrydelser begås uoverlagt under påvirkning af *alkohol*. En dansk fangeundersøgelse har vist, at 73 % af voldsmandene var be-

rusede i gerningsøjeblikket. Volden er en affektforbrydelse, en udladning af aggressive impulser, når den normale hæmning er brudt ned af alkohol. Udsigten til en straffedom og dens følger af den ene eller den anden art er for fjern til at danne en effektiv barriere for impulsen.

Kunne alkoholfaktoren elimineres, ville voldsproblemet praktisk taget være ude af verden. Men dette er en utopi, selv om meget kunne gøres for at begrænse den. Der behøvede f. eks. ikke at være 240 beværtninger alene i Vesterbrokvarteret. Så længe reformerne ikke sættes ind på dette område, skal man ikke vente sig for meget af straffen. Langt mere effektiv er da den hindring, der sættes ind på stedet. En storby må naturligvis have et synligt politi.

Pryglestraffen er ikke blot uegnet for sit formål. Den er positivt skadelig. Den er egnet til at støde delinkventen ud i en mere vedvarende og forrået kriminalitet. Den er skadelig for dem, der skal eksekvere den. Og den er først og fremmest skadelig for samfundet som helhed. Pryglementsmentaliteten er smitsom, dens anerkendelse i straffuldbyrdelsen et utvivlsomt kulturelt tilbageskridt.

Alt dette er sagt før og sagt med al den vægt og autoritet, som generationers kriminalistiske sagkundskab – uenig i øvrigt om mangt og meget – har rådet over. Hvorfor skal det da siges igen? Hvad er det for irrationelle strømninger og tendenser, der stadig på ny gør spørgsmålet aktuelt?

På dette spørgsmål er svaret simpelt. Det er det aldrig udryddede krav om hævn, der stikker hestehoven frem. Formålsbetragtningerne er underordnede. Det er ikke fornuften, men følelsen, der taler. Hvorfor skal netop voldsmand straffes med prygl, hvorfor ikke tyve og bedragerer? Fordi der er tale om et følelsesbestemt gengældelseskra, et lige for lige, vold for vold.

Vel, kan man svare, lad det være indrømmet, at ønsket om prygl til bøllen bunder i en umiddelbar følelse. Men har den ikke også sin ret? Trænger samfundet ikke til en sund indignation, til en retfærdig harme, der uden alt for megen snak om formål og forebyggelse giver sig udtryk i dom og straf?

Dette er en vigtig problemstilling, der fører os ud over det specielle emne, som her behandles. Men skal der svares i korthed, må svaret blive, at indignation vissevis er et uundværligt salt i et samfunds kamp mod forbrydelser og uret, men at spontan harme og

hævnfølelse må lutres og omformes, når de skal indgå som faktorer i retsplejen. Der skattes daglig til den sunde indignation eller retsfølelsen i de straffedomme, der afsiges. Hvis det ikke var tilfældet, kunne mangfoldige straffe undværes. Men det er en uhyre landvinding, at gengældelseskravet dog ikke umiddelbart eller alene bestemmer dommenes resultat. Strafferettens historie er belastet med vildfarelser og grusomme overdrivelser i tider, da der er givet frit afløb for hævn og gengældelse. Her skræmmer i sandhed sporene. Prygl til bøllerne er den første indrømmelse til et princip, der i retsfølelsens navn har autoriseret lemlæstelse af sædelighedsforbrydere, bålbrand af brandstiftere og kogen i sydende olie af falskmøntnere.

Indignation er et sprængstof. Rettet mod forbrydelsens årsager i sociale misforhold kan den gøre mere gavn end alle fornøftbetragtninger. Rettet mod lovovertræderen uden humane modhensyn, uden respekt for den enkeltes menneskeværdighed, kan den sprænge århundreders arbejde for at bygge diger mod barbariet. Kravet om voldsomme midler i retsplejen er udslag af en usikkerhedsfølelse med aggressiv tendens, der er symptomatisk for en nervøs, ustabil samfundstilstand. Selv om det er sikkert, at der ingen praktisk mulighed foreligger for at gennemføre disse krav her og nu, må de tages alvorligt som symptom.

Historisk er det kun et begrænset spænd af år, der skiller os fra love, som uden hæmning lod samfundets voldsinstinkter tilfredsstilles mod forbryderen i rettens navn. Lad mig til skræk og advarsel anføre en – selv til skræk og advarsel – udstedt dansk forordning fra Christian VI's tid, forordningen af 27. januar 1738 om skærpet straf „for at hemme de paa nogen Tid saa ofte forøvede forsætlige og grove Mord“:

„... den, som uden given Aarsag eller forhen hafte Klammerie skyder eller stikker meuchel-morderisk efter nogen for at ombringe ham, skal (uagtet han ei opnaar sin onde Hensigt og enten den af ham bleserede bliver i Live eller ikke), andre til Exempel og Afskye dømmes i 9 Uger efter hinanden eengang ugentlig at pidskes af Skarpretteren paa Gierningsstedet, ved en der oprettet Pæl, med 27 Slag af 9 Riis; derpaa henbringes til det sædvanlige Retter-Sted og der radbrækkes fra neden af og uden Naade-Stød levende lægges paa Steile.“

Et historisk perspektiv kan være gavnligt for dem, der lamenterer over den moderne pladderhumanisme i strafferetten.

Bør der lovgives om insemination?

Omkring hvert tiende ægteskab her i landet er barnløst. I de fleste tilfælde er barnløsheden uønsket. Der kan rådes bod på savnet gennem adoption, undertiden til fuldkommenhed. Men denne løsning tilfredsstillende ikke alle eller altid.

Som regel beror barnløsheden på en mangel hos manden. Den kan være fysisk eller psykisk betinget. I begge henseender har nyere lægekunst reduceret forekomsten af uhelbredelig impotens. Det er da en naturlig ting, at de barnløse ægtefæller i første række søger lægens bistand. Viser det sig, at manden kan producere forplantningsdygtig sæd, er der en mulighed for kunstigt at overføre denne til hustruen med graviditet til følge. Man taler da om *homolog insemination*, d. v. s. sædoverførelse fra ægtefælle.

Den ægteskabelige insemination rejser ikke særlige problemer. I den betænkning, der i 1953 blev afgivet af den danske kommission vedrørende lovgivning om insemination, undlader man med rette at foreslå lovbestemmelser om denne art af befrugtning. Den tilhører privatlivets fred, og dens frugt er biologisk og juridisk parternes ægtebarn.

En særlig problemkreds opstår derimod omkring den menneskelige insemination, når sæd kunstigt overføres fra en anden end ægtefællen, den såkaldte *heterologe insemination*.

Om denne særlige problemkreds handler i første række den lige nævnte udvalgsbetænkning, der udmunder i et formeligt lovforslag. Tilsvarende betænkninger med lignende – dog på enkelte vigtige punkter afvigende – lovforslag er samtidig fremkommet i Finland, Norge og Sverige efter samråd mellem nordiske udvalg. Det er også den heterologe insemination og dens legalisering, der har givet anledning til en voldsom kritik, bl. a. i et svensk skrift „Inseminationen – experiment med människolivet“, udgivet af E. Rönne-Petersen på Nordstedts forlag umiddelbart efter offentliggørelsen af betænkningerne.

Udgangspunktet for lovforslaget er, at insemination fra anden end ægtemand i de senere år faktisk har fundet sted i et vist, dog næppe betydeligt antal tilfælde. Der er, særlig blandt de læger, hvis bistand er blevet påkaldt, opstået ønske om en legalisering og regulering af de indgreb og deres følger, hvorom der her er tale.

Efter de nu foreliggende lovudkast skal et barn, der er avlet ved insemination af en gift kvinde med ægtemandens samtykke, have retsstilling som ægtebarn. Det får således også arveret efter ægtemandens slægt. Donor (sædgiveren) har som regel ingen forsørgelses- eller bidragspligt over for barnet eller dets moder, og der opstår i øvrigt ingen retlig familieforbindelse mellem ham og barnet.

Med hensyn til betingelserne for inseminationen foreskriver udkastet, at den som regel kun må foretages af en læge med specialisterkendelse i gynækologi og kun finde sted på stats- og kommunehospitaler. Insemination må ikke foretages, når der er nærliggende fare for, at barnet vil blive alvorligt arveligt belastet, og heller ikke når kvinden og hendes ægtemand efter lægens skøn savner forudsætningerne for at opdrage og forsørge barnet på forsvarlig måde. Hvis kvinden er ugift, må insemination kun foretages, når særlig vægtige grunde kan anføres for denne, og kvinden findes fuldt ud egnet til alene at opdrage og forsørge barnet. Som regel skal lægen udpege donor, uden at dennes identitet bliver parterne bekendt, og uden at han bliver bekendt med, hvem kvinden eller hendes ægtefælle er. Når særlige grunde taler derfor, kan dog en bestemt navngiven donor anvendes.

Som det vil ses, har udkastet ikke gjort inseminationens lovlighed betinget af en forudgående tilladelse fra det offentlige. Inseminationen bør efter udvalgets opfattelse alene – inden for lovens rammer – være et mellemværende mellem lægen og hans patient. Det foreslås dog, at den behandlende læge skal give indberetning til Sundhedsstyrelsen om den foretagne insemination, hvori parternes identitet angives ved deres for bogstaver og fødselsdato, og bilagt de i sagen afgivne erklæringer i forsejlet konvolut.

Den kritik, der i det ovenfor nævnte svenske skrift sættes ind imod tanken om at lovfæste inseminationsbetingelserne og retsfølgerne, vender sig principielt imod selve ideen om kunstig befrugtning med fremmed donor. For så vidt denne kritik hidrører fra bogens forfatter, ligger den i et plan, der ikke indbyder til saglig drøftelse. Hvad der imidlertid har interesse, er, at skriftet bringer en række bidrag fra fremstående europæiske og amerikanske psykologer, læger og sociologer, der alle vender sig skarpt fordømmende mod inseminationen og dens legalisering.

De betragtninger, der anføres, er for det første af almenkulturel

karakter. Inseminationen stemples som et dekadencefænomen. Den er, som den schweiziske psykolog C. G. Jung former det, udtryk for, at rent materialistiske synspunkter vinder frem på bekostning af kulturelle værdier. Inseminationen er en forplantningsmetode, der hører hjemme i kvægavlen. Den rummer en katastrofal formindskelse af den menneskelige individualitets værdi og er uforenelig med menneskets værdighed. Tillige er den egnet til at undergrave den naturlige families betydning som fundament for vor kultur.

En anden gruppe af de kritiske indvendinger er overvejende af individualpsykologisk karakter. Den kunstige befrugtning med en upersonlig sædgiver som det biologiske ophav vil for det barn, der bliver bekendt med sin abnorme oprindelse, indeholde en utålelig psykisk belastning. Hemmeligholdelse af inseminationen ved fremmed donor er et bedrag, som ikke kan gennemføres uden svære psykologiske skadevirkninger for moderen, den officielle fader og barnet selv. Forholdet mellem ægtefællerne vil blive neurotiseret, og allerede under det kunstigt frembragte svangerskab vil moderen være truet af en uro og disharmoni, der kan påvirke fosterets udvikling.

Med forskellige variationer er det hovedsynspunkter som disse, der præger de stærkt følelsesbetonede indvendinger mod insemination. Når der hertil undertiden føjes udtryk for ligefrem væmmelse over for metodens teknik, måtte dette konsekvent også omfatte den homologe (ægteskabelige) insemination, hvad dog næppe er meningen. Et højdepunkt af aversion nås af angribere, der stempler inseminationen som et livsfjendtligt princip.

For en nøgtern vurdering må det stå klart, at en kritik baseret på synspunkter som de nævnte skyder langt over målet. Man skulle tro, at der var tale om en almindelig afskaffelse af den naturlige forbindelse mellem ægtefæller som grundlag for livets fortsættelse og ikke om en nøddudvej i sjældne tilfælde, hvor et barn intensivt begæres, uden at de normale muligheder for at realisere ønsket er til stede. Og der argumenteres, som om de nordiske lovkommissioner ville til at indføre en hidtil ukendt eller utilladelig forplantningsmetode inden for menneskeheden, medens forholdet i virkeligheden er det, at denne metode kendes og praktiseres, uden at politi eller domstole i noget land endnu har blandet sig deri.

Også bortset fra overdrivelserne og mangelen på konsekvens er den kritik af inseminationen, der her er refereret, angribelig. Den

er alt for ensidig. Det er rigtigt, at denne metode, selv kun anvendt i sjældne undtagelsestilfælde, rummer særlige betænkeligheder, ikke mindst med henblik på mulige psykiske skadevirkninger for barnet. Men det er på den anden side sikkert, at der i enkelttilfælde kan foreligge højværdige etiske motiver for at muliggøre et moderskab og et forældreforhold på denne måde og samtidig god udsigt til at skabe et nyt menneskeliv under gode og trygge opvækstforhold. Herom vidner erfaringer af en langt mere konkret og pålidelig karakter end de betragtninger, der anføres i modsat retning.

Skønt jeg således er bunduenig i en generel fordømmelse af inseminationen som nødudvej af en smertelig følt barnløshed, og idet jeg navnlig tager afstand fra de overdrivelser, der præger en del af indlæggene mod insemination, kommer jeg dog på det praktisk vigtigste punkt til samme resultat, som disse indlæg. Jeg mener, at *lovgivning* om insemination, således som der er givet udkast til bl. a. i den danske kommissionsbetænkning, for det første er overflødig, for det andet er skadelig og for det tredje kan kritiseres i enkeltheder.

Den er *upåkrævet*, så længe der kun i teorien og ikke i retspraksis har vist sig et virkeligt behov for lovgivningsmagtens indgriben på dette ømtålelige område. De vigtigste af de lovbestemmelser, udkastet foreslår til sikring af barnets stilling som ægtebarn og til sikring af, at donor ikke får forpligtelser eller rettigheder som fader til barnet, kan også uden udtrykkelig lovhjemmel anerkendes som gældende ret. For de meget specielle tilfælde, hvor disse regler ikke kan bringes til anvendelse, bør en løsning af eventuelle retskonflikter overlades til domstolenes konkrete afgørelse. Sådanne tilfælde må påregnes at blive overordentlig sjældne, og endnu sjældnere, måske aldrig, vil de – på grund af den hemmelighed, der omgiver inseminationen – påkalde retslig indgriben. Ved flere tvivlsomme spørgsmål i emnet har de nordiske udkast valgt at overlade afgørelsen til retspraksis. Man kan roligt overlade den hele kompetencen. Bliver de enkelte afgørelser, der måtte komme til at foreligge, individuelt prægede, er det kun en fordel. Et inseminationsbarns retsstilling trukket frem til juridisk bedømmelse er i sig selv en katastrofe. Hensynet til „ensartethed og fasthed“ i bedømmelsen træder i denne undtagelsessituation tilbage.

En inseminationslovgivning er dernæst *skadelig*. Den er det, selv om dens mål er at regulere og sikre på en forstandig måde, og selv om den er udformet med så stor omhu, varsomhed og dygtighed, som tilfældet er efter de foreliggende udkast. Den er skadelig af to grunde. Dels giver den alle dem, der i en „legalisering“ af inseminationen ser en nedbrydende tendens, vind i sejlene. Man fremmaner en storm, hvis skadevirkninger i første række rammer de familier, hvis tryghed og fred skulle beskyttes af denne særlige lovgivning. Dels spænder man hele systemet ind i en ramme af på forhånd fastlagte betingelser, der i det enkelte tilfælde, trods al forudseenhed, kan vise sig som hindringer for en rigtig løsning.

Endelig kan vigtige enkeltheder i lovudkastet kritiseres. Jeg tror således, at det er en fejl at overlade skønnet om inseminationens tilladelighed, derunder dens psykologiske og sociale forsvarlighed, til specialister i gynækologi, der ikke som sådanne har særlige forudsætninger for at udøve dette skøn og træffe den endelige, inappellable afgørelse. Man bør i det hele være varsom med at udstrække lægens ansvar og kompetence udover de områder, der kan siges at være af lægelig karakter. Tvivl kan også rejses om berettigelsen af at foreskrive hospitalsophold som betingelse for insemination. Indberetningerne til Sundhedsstyrelsen er betænkelige. Og flere andre spørgsmål kunne nævnes.

Men det er ikke min tanke her at gå i enkeltheder. Mit grundsynspunkt er på den ene side, at insemination ikke skal forbydes eller smædes, på den anden side, at der ikke bør lovfæstes særlige bestemmelser derom. Der er områder af livet, hvor modstridende hensyn brydes i en sådan grad, og hvor konflikterne er i den grad konkret prægede, at lovgiveren med sin lineal og passer bør holde sig tilbage. Det gælder f. eks. på nødrettens område, hvor de alvorligste konflikter er holdt uden for lovregulering. Det gælder på en vis måde om tilintetgørelse af liv ved medlidenhedsdrab, hvor i hvert fald den danske lovgivning har afstået fra at formulere specielle regler og stort set har overladt afgørelsen om strafansvarets udstrækning til afgørelse i det enkelte tilfælde. Det bør også gælde ved den modsatte ekstrem af tilværelsen, hvor menneskeliv i sjældne og konfliktprægede undtagelsestilfælde fremkaldes uden om undfangsens normale lov.

Om straf-systemets sociale funktion

Vi er omgivet af straffebestemmelser, som politi og domstole har travlt med at håndhæve. Om disse bestemmelsers rækkevidde foreligger en righoldig juridisk litteratur; deres historiske baggrund er indgående belyst, og der er utallige værker om straffens filosofiske begrundelse. Men vor viden om, hvorledes strafssystemet *faktisk virker* i samfundet, er det mindre godt bevendt med. Her blander en ny videnskab sig i forskningen: sociologien, eller nærmere bestemt *rettsociologien*. Den er en erfaringsvidenskab, kritisk vendt mod luftig spekulation.

Et interessant arbejde på dette område er udkommet i Norge: „Om straffens sosiale funksjon“ af *Vilhelm Aubert* (Akademisk forlag Oslo 1954). Det har indbragt sin forfatter den filosofiske doktorgrad. En del af dets problemstillinger og konklusioner har bud til videre kredse.

Det hovedspørgsmål, dr. Aubert har stillet sig, er: I hvilket omfang indvirker strafferetten på den almene adfærd, således at denne „ligedannes“ til at stemme overens med det af loven fordrede handlingsmønster? En undersøgelse af ligedanningsprocessen må tage sit udgangspunkt i en undersøgelse af, hvorvidt der faktisk råder overensstemmelse mellem lov og adfærd.

Efter Auberts opfattelse er overensstemmelsen mellem retsnormer og adfærd mindre end hidtil antaget. Særlig har straffens ligedannende funktion været overvurderet. På den anden side har strafsystemet en række funktioner, som man ikke har været særlig opmærksom på. Disse „latente funktioner“ er måske i virkeligheden af større betydning end den ligedannende virkning.

Den vigtigste støtte for påstanden om straffelovens svigtende evne til at hindre afvigelser fra loven er det indblik, vi efterhånden har fået i den såkaldte skjulte kriminalitet, d. v. s. de lovovertrædelser, som ikke kommer til politiets kundskab. En række kriminologiske undersøgelser har vist, at man ved mange arter af lovovertrædelser må regne med et så betydeligt „mørketal“, at det nærmest har undtagelsens karakter, når påtale af det strafbare forhold finder sted. Det gælder f. eks. voldshandlinger, ærekrænkelser, underslæb, butikstyverier, tyverier på arbejdspladsen, svangerskabsafbrydelser og homoseksualitet (i lande, hvor sådant kønsforhold er forbudt under

strafansvar). Hertil kommer som et i vor tid særlig vigtigt område, overtrædelser af den nyere økonomiske reguleringslovgivning: Pris- og valutaovertrædelser, skattesvig m. v. Alt i alt kan det siges, at kun en lille brøkdel af samtlige lovovertrædelser fremkalder en retslig reaktion.

På denne baggrund undersøger Aubert, om det psykologisk er rimeligt at regne med en betydelig afskrækkende virkning af straffetruslen. Svaret må blive nej. Når der er en overvejende udsigt til at undgå straf, kan truslen om straf ikke virke stærkt motiverende. Men selv bortset herfra må det erkendes, at den almindelige borgers kendskab til retsreglerne i mange tilfælde er for ringe til, at de kan øve afgørende indflydelse på hans adfærd. Ofte er lovsproget tilmed uforståeligt og i hvert fald ikke egnet som propagandamid- del. De anstrengelser, samfundet gør sig for at give lovene publicitet, er for beskedne. Og domstolenes forestillinger om, hvor nuanceret afskrækkelsen gennem udmåling af mildere eller strengere straf vil virke, må betegnes som urealistiske.

I nyere retsvidenskabelig teori har man da heller ikke i så høj grad som tidligere villet tillægge straffebestemmelserne en umiddelbart *afskrækkende* virkning i den konkrete situation, hvor en per- son står over for valget mellem at begå et strafbart forhold eller at handle lovlydigt; i stedet har man stærkt betonet strafferettens mere indirekte *moralskabende* virkning. Straffelovene og deres regel- mæssige anvendelse skaber eller styrker en almen moralsk over- bevisning, der opleves som en pligtfølelse eller bliver grundlaget for en vane, der normalt hindrer, at der overhovedet opstår en fri- stelse til at handle kriminelt. Straffen kan efter denne opfattelse ikke undvære et fremtrædende træk af moralsk misbilligelse over for den pligtstridige adfærd. Denne misbilligelse indpodes mennesket alle- rede fra barneårene, idet opdragelsens forbud og påbud direkte el- ler indirekte er forankrede i samfundets love og de dertil knyttede straffebestemmelser.

Også over for denne opfattelse sætter den foreliggende afhand- ling et stort spørgsmålstegn. Det er rigtigt, at der i det moderne sam- fund kan påvises udbredte moralske overbevisninger og vaner, der stemmer med lovene. Ellers ville vi være inde i et lovløst anarki. Men hermed er ikke sagt, at den juridiske straf er hovedfaktoren bag pligtfølelsen eller vanen. Ej heller er det godtgjort, at det er en samfundsværdi at oparbejde en moralsk indignation gennem straffe-

lovgivningen. Retssociologiske undersøgelser har vist, at det er muligt for mange mennesker at fordømme andres ulovlige handlinger uden at føre fordømmelsen videre til de handlinger af lignende art, som de selv foretager. Og den moralske indignation er et tveægget sværd. Den kan have destruktive virkninger.

Over for den gængse antagelse af strafferettens moraldannende funktion sætter den sociologiske retning, som Aubert repræsenterer, det synspunkt, at moraldannelsen og opinionsformningen afhænger af det enkelte menneskes indstilling til andre og nærmere autoriteter end statsmagten. Disse autoriteter er smågrupper som familien og kammeratflokkene og andre „primærgrupper“ med umiddelbar kontakt ansigt til ansigt. I sådanne grupper formes den menneskelige adfærd gennem et uformelt socialt tryk, der ikke er influeret af retsvæsenet.

I selve familiegruppens struktur ligger en stærk opfordring til at håndhæve visse moralske principer, som har paralleller i straffelovgivningen. Familien må forbyde incest (blodskam) for at undgå rivalisering inden for gruppen, den må forbyde vold og tyveri. I disse og mange andre forhold kan den familiære kontrol have været den primære moralfaktor, der herfra har bredt sig til videre krese.

Indøvelsen af familiegruppens elementære moral er ikke baseret på straf. Og dette er heller ikke tilfældet i kammeratgruppen. Børns retsfølelse udvikler sig gennem gensidig respekt og samhørighed. De voksnes påbud og eksempel er af underordnet betydning. Straffes der inden for gruppen, er det en straf, der udspringer af indre sociale relationer i modsætning til den officielle straf, der pålægges udefra.

Den voksne borgers forhold til staten bestemmes af barnets erfaringer i dets forhold til forældrene. En analyse af de forskellige psykiske komponenter, som danner grundlaget for autoritetsindstilling, må gøre én skeptisk over for mange traditionelle antagelser om borgernes holdning til statslige symboler og organer. Respekten er ikke nær så universel, som strafferetsteorien har antaget. Der findes et ganske stort antal normale mennesker, som i nogen grad er generelt indstillet på ulydighed mod autoriteter.

Loyaliteten over for det lovgivende organ afhænger af, i hvor stor udstrækning individet føler loven som udtryk for hans egne normer. Lovgivningen er ikke bare „normsender“, den er også „normmodtager“. Retsnormerne er påvirket af de uformelle sociale normer.

Hvis straffelovene kun har en „ligedannende“ virkning af ret begrænset betydning, hvis lovgivningen ikke danner moralen, men selv er dannet af den, må man søge forklaringen på den rolle, straffetretten faktisk spiller i samfundet, i andre, mere skjulte funktioner end dem, man i almindelighed er sig bevidst.

Fra sociologisk side peges her først på, hvad man kan kalde straffetrettens *symbolske* funktion. Der hersker i vide kredse en næsten magisk overbevisning om, at et socialt problem er løst i og med, at en bestemt ordning af forholdet er fastslået i lovs form. Heraf lovens beroligende virkning. Loven har godtaget vedkommende borgeres normer. Troen på loven kan opfyldes, uden at retshåndhævelse behøver at finde sted i alle tilfælde. Det er tilstrækkeligt med en symbolsk håndhævelse af og til. Den amerikanske sociolog W. T. Arnold har udtrykt forholdet således: „De fleste af de straffebestemmelser, som ikke håndhæves, bliver opretholdt for at tilfredsstille moralske indvendinger mod gængs handlemåde. De håndhæves ikke, fordi vi vil fortsætte at opføre os, som vi gør. Men de bliver ikke ophævet, fordi vi ønsker at bevare vor moral“.

Strafinstituttet virker endvidere som en kanal for angrebslyst (aggression). Forbryderen er ud fra dette synspunkt nyttig for samfundet, fordi han fungerer som syndebuk. Gennem kontrasten til dem, der afviger fra samfundets normsystem, skabes grundlag for en social solidaritet. Forbryderen opfattes som et andet slags menneske.

Sideløbende hermed kan der være tale om en anden ubevidst psykologisk mekanisme, der får den lovlydige borger til at misunde lovovertræderen – professor Ranulf har herhjemme givet udtryk for denne teori – eller til at identificere sig med ham. Straffen over forbryderen bliver da, som det er hævdet fra psykoanalytisk side, led i en psykologisk aflastningsproces.

Dr. Aubert går ikke uden videre ind for de her berørte teorier om straffens latente funktioner. Han har mange forsigtige forbehold. Men alt i alt er det dog hans opfattelse, at et kompliceret netværk af irrationelle faktorer i nok så høj grad som en rationel bekæmpelse af kriminaliteten er virksomme i vort gældende strafs system.

Fremover tegner der sig en dobbelt udviklingslinje i dette system. På den ene side er der en markeret tendens henimod en opdragende og lægelig behandling af de kriminelle, på den anden side en vældig øgning i antallet af ordensforskrifter og økonomiske reguleringer under strafansvar.

Set i lys af den foreliggende undersøgelse skulle der ikke være afgørende betænkeligheder ved i stedse højere grad at lade straf i gammeldags forstand afløse af moderne behandlingsformer, hvor talen er om den grovere kriminalitet. Det er lidet sandsynligt, siger Aubert, at en erstatning af straf med behandling vil føre til nogen væsentlig forøgelse i lovovertrædernes omfang som følge af en mindre effektiv afskrækkelse.

Hvad angår samfundsreguleringen gennem ordens- og prisforskrifter og lignende, må propaganda, folkeoplysning og retledning tilkendes større betydning end straffebestemmelser, der kun håndhæves i begrænset omfang.

Det værk, jeg har omtalt i det foregående, er interessant i problemstilling og metode. Og det er fortræffeligt skrevet, levende og respektløst over for juridisk dogmatik uden dækning i virkeligheden.

Men der er svage punkter. Erfaringsmaterialet bag de fremsatte synspunkter er i flere henseender spinkelt. Der tillægges yderliggående socialpsykologiske teorier større betydning end rimeligt er. Og der er i det hele for meget hypotetisk, for få kendsgerninger bag argumentationen. På retssociologiens nuværende stadium kan man ikke bebrejde forfatteren dette. Han er selv klar over, at man står ved begyndelsen af en forskning. Og der er oplæg i bogen til kommende undersøgelser af mere eksakt karakter.

Hvad man derimod nok kan bebrejde dr. Aubert er, at hans kendskab til nyere kriminalretligt og kriminologisk arbejde med de samme problemer som hans ikke er tilstrækkeligt dybtgående. Han ville ikke kunne have lagt den afstand mellem kriminalvidenskaben og sine synspunkter, som han gør, hvis han havde været bedre orienteret. Han ville heller ikke kunne være kommet til helt så generelle konklusioner om straffens svigtende almenprævention (forebyggende virkning), hvis han var gået dybere ind på sondringer mellem de forskellige forbrydelsesarter. Og endelig er det ikke holdbart, når han i en afhandling om straffens sociale funktion praktisk taget helt ser bort fra straffens indvirkning på den enkelte lovovertræder, der rammes af den.

Trods disse indvendinger vil jeg betegne dr. Auberts bog som en landvinding for den kriminalistiske forskning. Dens værdi ligger ikke så meget i det nye, den bringer, som i den friskhed, hvormed blikket fra et nyt synsfelt er kastet ind over forholdet mellem straf

og forbrydelse. Det juridiske aspekt er udvidet til et sociologisk, og nye forskningsopgaver på realistisk grundlag og i samarbejde mellem kriminalvidenskaben og retssociologien er gjort nærliggende.

Dommerens uddannelse

Intet kald står retfærdigheden så nær som dommerens. En uretfærdig dommer er i strid med sit hvervs idé som en vantro præst eller en ukyndig lærer. Med hvor smuk en forestillingskreds har ikke den folkelige bevidsthed i århundredernes, ja årtusindernes løb omgivet dommerens gerning og person. Hvor brændende har man ikke troet på dommerens visdom, på hans evne og vilje til at afspejle en guddommelig retfærdighed. Og efter domsmagtens verdsliggørelse er der blevet en følelse tilbage af dens ophøjethed over menneskelig lidenskab, stræb og partiskhed.

I litteraturen fra alle tider og lande kommer denne indstilling til orde. Der kan være hvas kritik og nærgående karikering som hos Dickens, Daumier eller Tolstoj. Men gennemgående har de store samfundsrevsere følt grund og trang til at lade dommeren som samfundstype gå ram forbi.

Og endnu i vor tids demokrati er troen på domsmagten levende. Et realistisk syn på dommerens vilkår og muligheder har afløst et romantisk. Megen kunstig autoritet er faldet bort under samarbejde mellem fagdommere og lægmænd. Pressen har haft et åbent øje for de menneskelige skrøbeligheder bag dommerværdigheden. Vi véd, at det kan være så som så med domstolens lovpriste uafhængighed, når forholdet dog er det, at retsmyndighederne hverken kan eller bør isolere sig fra den økonomiske og politiske udvikling i det samfund, de tjener. Vi véd dette og meget andet. Og dog må selv den mest nøgterne bedømmelse bøje sig i respekt for det arbejde, vore dommere dag ud og dag ind tålmodigt, grundigt og upartisk udfører for at nå frem til afgørelser, der stemmer med ret og billighed, og til denne respekt slutter sig en erkendelse af det nødvendige i, at domstolens position betrygges og udbygges, ikke mindst til værn for den enkelte borger i konflikt med stat og forvaltningsapparat. Krav om domstolskontrol over for administrative indgreb, straffuldbyrdelse og anden frihedsberøvelse rejses fra alle sider i tillid til domstolene som den sidste garant for et minimum af indi-

viduel frihed og retssikkerhed under en fremadskridende socialisering.

Der har været tider, da der ikke stilledes andre krav til en dommer end, at han skulle være i besiddelse af livserfaring, retsindighed og sund dømmekraft og nyde almindelig agtelse. Noget særligt krav om lovkundskab stilledes da ikke. Sådant er det endnu med hensyn til de engelske fredsdommere. Og på samme måde forholder det sig med hensyn til vore domsmænd og nævninger, der som lægdommere udøver domsmyndighed i straffesager. Men for de egentlige dommeres vedkommende har det for længst været erkendt, at en særlig juridisk uddannelse, der gav indsigt i lov og ret, var påkrævet. Allerede i det 16. århundrede fastslog Olaus Petri i sine berømte svenske dommerregler: „Eftersom dommeren ifølge Guds befaling skal dømme ret, bør han af al magt bestræbe sig for at vide, hvad ret er. Thi ligesom den ikke er egnet som prædikant, der ikke véd, hvad der står i skrifterne og hvad grund og mening deri er, således kan heller ikke han være en dommer, som ikke véd, hvad loven indeholder, og hvad grund og mening deri er, og hvorledes lovene skal anvendes ... For hvorledes skulle de kunne dømme ret, som ikke véd, hvad ret er?“ Her i landet har i det sidste par hundrede år – siden en forordning af 1736 – juridisk eksamen været en betingelse for at opnå dommerembede. Til dette kundskabskrav er efterhånden kommet krav om praktisk virksomhed af nærmere bestemt art som forudsætning for udnævnelse til højere dommerstillinger.

Om kvaliteten af vore dommeres juridiske forudsætninger vil der i dag næppe kunne siges andet end godt. Men det spørgsmål har i de senere år meldt sig med stigende kraft, om disse juridiske forudsætninger nu også er tilstrækkelige. Trænges der ikke til en supplerende uddannelse på fagområder, som grænser op til juraen? Særlig den nyere kriminalretlige udvikling har ført med sig, at tyngdepunktet i en straffesag ofte forskydes fra den rent juridiske rubricering af en begået lovovertrædelse til en individualiserende personlighedsbedømmelse, der kræver en særlig kriminologisk indsigt. Og til spørgsmålet om en videregående teoretisk uddannelse af dommerne har føjet sig spørgsmålet om at skabe fastere rammer end hidtil omkring den praktiske virksomhed, der skal kunne kvalificere til dommerembeder. Dette fører atter over i problemet om at tilvejebringe et kontrol- og udvælgelsessystem, der er egnet til at sikre de

bedst mulige kræfter for dommervirksomheden og i tide udskyde de uegnede.

En kommission til undersøgelse af spørgsmålene omkring dommeruddannelsen blev nedsat af justitsminister Steincke i foråret 1939, men arbejdet blev stillet i bero under krigen og først taget op for alvor, efter at udvalget i 1948 var blevet rekonstrueret med højesteretsdommer Victor Hansen som formand. Arbejdet resulterede (1951) i en udførlig „Betænkning vedrørende dommeres uddannelse“. Betænkningen er enstemmig. Den foreslår væsentlige, til dels vidtrækkende, reformer i dommeruddannelsen. Nogle punkter har formentlig almen interesse.

Tilgangen til dommerstanden foregår hovedsagelig fra dommerfuldmægtigene, justitsministeriets tjenestemænd, anklagemyndigheden og politiet. Ved underretterne udenfor København, der udgør den største gruppe af dommerembeder, besættes stillingerne ganske overvejende med tidligere dommerfuldmægtige, og disse er også den talmæssigt mest fremtrædende gruppe ved dommerudnævnelser til Vestre Landsret. Udvalget finder det ønskeligt, at dommerfuldmægtigene også i fremtiden besætter et betydeligt antal af landets dommerstillinger. Men der lægges vægt på, at stillingen som dommerfuldmægtig i højere grad, end tilfældet er nu, bliver en virkelig uddannelsesstilling med frigørelse for kontormæssigt arbejde og med sikring af en alsidig tjeneste indenfor domstolens virksomhed. Ved rationalisering af fuldmægtigarbejdet vil antallet af dommerfuldmægtige kunne indskrænkes i ikke ringe omfang.

I øjeblikket er det regelen, at der forud for en dommerudnævnelse går en konstitution som dommer i en af landsretterne. Men denne konstitutionsordning frembyder forskellige ulemper og har praktisk kun kunnet gennemføres under det ekstraordinære behov for landsdommere under efterkrigstidens særlige retsoppgør. I stedet for denne ordning foreslås det nu som et hovedpunkt i betænkningen, at der som et fast led i dommeruddannelsen indføres *en særlig tilrettelagt tjeneste af henvend to års varighed som dommerfuldmægtig ved landsretterne*. Under denne tjeneste skal dommeraspiranterne deltage i sagernes behandling og i voteringen, men dog uden dømmende myndighed, og foretage affattelse (koncipering) af dommene. Formålet med tjenesten er dels dygtiggørelse af aspiranterne, dels prøvelse af deres egnethed. Som forudsætning for adgang til

landsretstjenesten kræves normalt mindst fem års praktisk virksomhed, deraf som regel mindst to års virksomhed som dommerfuldmægtig.

Det andet hovedpunkt er indførelsen af *en teoretisk dommeruddannelse som supplement til universitetsuddannelsen*. Udvalget foreslår, at der i forbindelse med landsretstjenesten tilrettelægges en obligatorisk kursusundervisning i kriminologi, sanktionslære, bevislære og andre emner af særlig praktisk og social betydning. Ved kriminologi sigtes her til læren om de individuelle og sociale faktorer, der betinger eller forklarer kriminalitetens forekomst, fremtrædelsesformer og udbredelse. Faget omfatter tillige kriminalpsykologi og orientering i kriminalpsykiatri med særlig tilrettelagte patientdemonstrationer. Sanktionslæren omfatter de retsfølger („sanktioner“), særlig af frihedsberøvende art, der kan ramme lovovertrædere, såsom fængselsstraf af forskellig art, arbejdsbus, sikkerhedsforvaring, psykopatforvaring m. v. Det er selvsagt af den største betydning, at dommerne erholder et virkeligt kendskab til, hvorledes de foranstaltninger, hvortil de dømmer de tiltalte personer, fungerer i praksis. De tider er forbi, da en dommer med fagjuridisk stolthed turde rose sig af, at han aldrig havde sat sine ben i et fængsel; hans opgave var kun at kende loven og dømme, som den bød. Et organiseret samarbejde mellem dommere og fængselsvæsenets praktikere er en bydende nødvendighed. Af stor vigtighed er også, at udvalget går ind for en orientering af dommerne i moderne bevisforskning. Det hedder herom i betænkningen, at der bør lægges særlig vægt på at begrænse de fejlkilder, der er forbundet med afgivelsen og vurderingen af vidne- og partsforklaringer. Der peges også på betydningen af nyere retspsykologi, som bl. a. beskæftiger sig med dommernes egen ubevidste eller irrationelle indstilling, som kan være forbundet med selve arten af det hverv, der udføres. Og – hvad der måske er det allervigtigste – det fremhæves, at muligheden af justitsvildfarelser bør belyses praktisk ved gennemgang af retstilfælde, der kan tjene som advarsel mod urigtig bevisbedømmelse.

En gennemførelse af kommissionens forslag angående disse hovedpunkter om en praktisk og teoretisk dommeruddannelse vil betegne et stort skridt fremad i bestræbelserne for at sikre den danske dommerstands høje standard. Men naturligvis har man været klar over, at en tilgang af de bedst egnede kræfter ikke opnås alene ved at re-

formere den faglige uddannelse, men tillige, og vel først og fremmest, forudsætter en tilfredsstillende ordning af dommerstandens økonomiske vilkår. En nærmere undersøgelse heraf har ligget udenfor kommissionens direkte arbejdsområde.

Udvalget har alene haft til opgave at beskæftige sig med spørgsmål om dommernes uddannelse. Der er en række tilgrænsende spørgsmål, som det nok er værd at overveje og undergive diskussion. Jeg tænker navnlig på dem, der står i forbindelse med domstolenes organisation. Er det mon rigtigt altid at forbeholde de fagligt højest kvalificerede dommere for opgaverne i højesteret? Ville det mon ikke være til gavn for retsplejen, om nogle af disse højest kvalificerede blev udstationeret på andre krævende poster i retsplejen? Burde man ikke sikre sig, at de allerbedst egnede kræfter med særlige evner som forhandlingsledere blev placeret på posterne som retsformænd i landsretterne, disse poster, der mere end andre inden for retsplejen, vender ud mod offentligheden og viser retsvæsenets ansigt? Og kunne til gengæld de store evner, der nu er samlet i højesteret, ikke frugtbargøres endnu mere effektivt, end tilfældet er for øjeblikket, ved en deling af det urimeligt store kollegium, der medvirker i hver enkelt sag? Og burde denne deling ikke omsider ledsages af en gennemførelse af det gamle, stadig lige berettigede krav om en offentlig votering, der betyder dommerevnernes fulde udfoldelse og manifestation? Om alt dette kan her kun spørges med den anledning, en betænkning om dommeruddannelsen giver.

Efterskrift. Den ovenfor omtalte betænkning om dommeruddannelsen har givet anledning til en række reformer i praksis.

Hvad angår det ovenfor berørte spørgsmål om deling af højesteret, må nævnes, at en deling af retten i to mindre afdelinger er blevet indført ved en lov af 31. marts 1953.

RET OG PLIGT

Hvad er ret?

I 1953 udsendte professor *Alf Ross* på Nyt nordisk Forlag sit med forventning imødesete retsfilosofiske værk „Om ret og retfærdighed“, der blev lagt til grund for universitetsundervisningen i almindelig retslære.

Det er svært i korthed og almenfatteligt at redegøre for ideerne i dette arbejde. På den anden side bør opmærksomheden henledes derpå i videre kredse. Bogen rører ved emner af almenvidenskabelig, kulturel og politisk betydning. Den fejrer faste forestillingsæt om rettens natur til side. Den er et kampskrift til forsvar for sand videnskabelig metode, når det gælder om at bestemme, hvad der inderst inde ligger i begreber som ret og pligt, ret og magt, retsnormer og retfærdighed.

Ross betegner selv sit grundlag som *antimetafysisk*, d. v. s. kritisk vendt imod enhver opfattelse, der åbenlyst eller skjult hviler på en tro, hvis rigtighed ikke lader sig videnskabeligt efterprøve. Inden for retsfilosofiens to hovedretninger: den metafysiske idealisme og den videnskabelige realisme, repræsenterer han ubetinget den sidste.

Den første problemkreds, han beskæftiger sig med, er begrebet „*gældende ret*“. For den umiddelbare betragtning synes det klart, at den gældende ret simpelthen er indbegrebet af de retsregler, der i et givet samfund er fastsat ved dets love, anordninger og lignende retskilder. Men hvad giver loven dens bindende kraft? En retsregel kan åbenbart ikke sidestilles med en naturvidenskabelig erfaringsætning. Retsreglens „virkning“ beror på, at den anvendes. Ifølge Ross må den ses som et „direktiv“ til domstolene om under givne betingelser at anordne fysisk tvang. Den almindelige opfattelse, hvorefter lovens forskrifter i første række retter sig til de private borgere, skal altså revideres. Den egentlige retsnorm er en anvisning til dommeren. I forhold til borgeren har retsnormen kun en afledet,

uselvstændig betydning, betinget af hans interesse i at undgå visse reaktioner fra dommerens side.

Da det alene er retsanvendelsen, der er afgørende for de retlige normers gælden, må sandheden af en påstand om, hvad der på et vist område er gældende (dansk) ret bero på, i hvor høj grad det kan sandsynliggøres, at den vil blive fulgt af domstolene. Der kommer herved et relativitetsmoment ind i enhver påstand om, hvad der er gældende ret. Mangfoldige retsafgørelser vil ganske vist kunne forudsiges med praktisk vished, fordi de stemmer med klare og simple lovbestemmelser, som dommerne erfaringsmæssigt føler sig bundet til at følge. Men meget ofte beror afgørelsen på en lovforklaring, hvis forudsigelse er mindre sikker. Og det relative eller usikre i sandsynlighedsberegningen træder endnu klarere frem, hvor der må søges til andre retskilder end en udtrykkelig lovbestemmelse, navnlig tidligere retsafgørelser (præjudikater) og betragtninger baseret på „forholdets natur“ eller den almindelige kulturtradition. Et tilspidset udtryk for hele denne betragtningsmåde giver Ross i disse sætninger:

„Hvad der er ret i dag, er altid et spørgsmål om, hvad der vil ske i morgen. Medbestemmende, men også kun medbestemmende for denne kalkulation, er, hvad der skete i går. Gældende ret er aldrig et historisk faktum, men en fremtidskalkulation“.

Ved bestemmelsen af de fænomener, der udgør retslivet, gennemfører Ross en rent beskrivende metode. Det er ikke videnskabens opgave at opstille normer for, hvad der *bør* anerkendes som ret. Det er derimod dens opgave at analysere, hvad der i den sociale virkelighed præger retsforestillingerne og retshandlingerne. Medens Ross her tager afstand fra den retsfilosofiske idealisme, der søger kendetegnet for retten i en den iboende gyldighed eller forpligtende kraft, går han på den anden side ikke så vidt som visse realistiske retninger, der vil bestemme retten alene på grundlag af, hvad der faktisk effektueres gennem domstolene. Ross mener, at retsmyndighedernes adfærd ikke kan tydes som et rent ydre fænomen, men må ses i sammenhæng med den ideologi, der besjæler dommeren og motiverer hans handlinger. Det er en socialpsykologisk realitet, at der i denne ideologi indgår forestillingen om en bundethed af visse normer. Retten kan ikke defineres, uden at der tages hensyn til dette faktum. Den udtømmes således ikke ved beskrivelsen af den rent

ydre virkelighed. Den er såvel idé som fænomen. *Hvorfor* dommerne har denne ideologi, er et andet spørgsmål, der falder udenfor den retsvidenskabelige analyse.

Et vigtigt træk i den her omtalte retslære er forfatterens iver efter at holde begreberne *ret og moral adskilt*. Ret er betegnelsen for et vist ordenssystem. Betegnelsen har intet med moralsk godkendelse eller fordømmelse at gøre. „Samtidig med at rubricere en vis orden som „retsorden“ kan jeg anse det for min højeste moralske opgave at omstyrte denne orden“.

Af denne opfattelse drager Ross med logisk konsekvens visse ubehagelige slutninger. Han anser det således for et „vilkårlig definitionsspørgsmål uden al interesse“ – videnskabeligt set – om man vil kalde den orden, der hersker inden for en bande for et „retssystem“ eller ej. Videnskaben, hævder Ross, kan ikke i sin beskrivelse af tilværelsens fænomener benytte sig af ord, hvis anvendelse bestemmes af deres emotionelle ladning. Der kan i beskrivelsen ikke gøres nogen forskel mellem en retsorden og et voldsregimente, for der er ikke nogen objektiv forskel, men kun en forskel i den måde, hvorpå individet oplever den herskende orden. Ross gør dog den indrømmelse, at man, om man vil, *kan* begrænse retsbegrebet gennem et objektivt, socialpsykologisk kendetegn, således at der kun tales om ret, når vedkommende orden af det store flertal opleves med ideologisk godkendelse. Men selv afviser han denne begrænsning, „som det i praksis er vanskeligt at arbejde med“.

Denne „renhed“ i retslæren er dog ikke til hinder for, at der tillægges borgernes retsbevidsthed en ikke uvæsentlig betydning. Hvis en faktisk opretholdt orden ikke hos den undergivne finder godkendelse som noget, der har gyldighed, vil den ikke opleves af ham som en „retsorden“, men som et magt- eller voldsdiktat. Og dette vil i sig selv være en svaghed for regimet. Ret og magt er nemlig ikke modsætninger. Rettens tvingende magt beror (blandt andet) på, at den opleves som „gyldig“. Omvendt er „gyldigheden“ en funktion af den faktisk udøvede tvang.

Det ville være fristende at give et nærmere referat af det foreliggende værk. Men pladsen har kun tilladt antydninger om grundidéerne. Disse idéer føres igennem i hele fremstillingen. Den er en sand heksejagt på metafysiske elementer i retsvidenskaben. En ræk-

ke af de faglige grundbegreber revideres til bunds i analyser, der må betegnes som fremragende i indhold og form. Og der gøres op med megen forlorn snak og tågetale i rettens og retfærdighedens navn. Endelig gives der klare retningslinier for en realistisk retsvidenskabs opgaver og for den hjælp, som retsvidenskabsmanden på lige fod med andre sociale teknologer kan yde samfundet som rådgiver for lovgivningspolitikken.

Men – anerkendelse af den tankekraft og det intellektuelle mod, der præger dette betydningsfulde arbejde, er ikke ensbetydende med uforbeholden aksept af dets ideologi eller af enkeltheder i argumentationen.

Den filosofiske retning, Ross tilhører, har gjort et overmåde fortjenstfuldt arbejde ved at føre retslæren fra skyerne ned på jorden og ind til virkeligheden. Men den har også set spørgsmål ved højlys dag. Den megen tale om metafysik, så snart den vender sig mod udsagn om, hvad der bør anerkendes som ret og retfærdighed, kan selv ikke siges fri for en emotionel tendens.

En social etik kan opstilles som fundament for retslæren uden rekurs til det hinsidige. Man kan frakende en sådan etik videnskabelig karakter. Men indvendingen er ikke dræbende. Retsidéen hviler i sidste instans på et postulat om grundlæggende værdier.

En rent beskrivende definition af retsbegrebet er, når alt kommer til alt, urealistisk. Det nytter ikke, at der gøres den indrømmelse til forestillingerne om rettens gyldighed, at dommerne rent faktisk handler ud fra en ideologi, der stemmer med sådanne forestillinger. Det essentielle i retssystemet begribes ikke ad denne vej. Afgørende for retsidéen som socialpsykologisk virkelighedsfænomen er forestillingen om, hvorledes der på et retligt reguleret livsområde *bør* handles af borgerne selv og dømmes af myndighederne.

Når man, som Ross nu gør det, erkender, at retsfænomenerne ikke kan tydes, uden at de opfattes som led i en menings- og motivations-sammenhæng, der beror på en vis ideologi, må skridtet tages fuldt ud, således at denne ideologi indlemmes som led i selve retsbegrebet. I det sæt af spilleregler, hvormed Ross sammenligner retssystemet, indgår som regel nummer 1, at systemet berettiger og forpligter enhver, som det omfatter. Det er den grundlæggende idé, uden hvilken spillet hverken kan forstås eller spilles. Og det er at vende tingene på hovedet, når man vil gøre den tvang, hvormed retssystemet håndhæves, til det primære.

Et retligt normsystem kan ikke frigøres fra en retfærdigheds-ideologi. Den rent logiske analyse fører her på afveje. Det er rigtigt, at det ikke er lykkedes at opstille en videnskabeligt uangribelig formel for det retfærdige. Det er også rigtigt, at retfærdigheds-idealet er blevet misbrugt som banner for snart sagt ethvert magt-system. Alligevel bliver forestillingen om, at en retsorden skal tjene et mål, der føles som retfærdigt, uløseligt forbundet med rets-ideén. Vil man neutralisere rettens etiske komponent og blankt knytte retsbetegnelsen til et hvilket som helst faktisk opretholdt tyranni, isolerer man sig i trangen til videnskabelig klarhed fra noget essentielt i retsbegrebet. Ross vil næppe tilgive mig, når jeg påstår at man da er mere virkelighedsfjern end de naturretlige opfattelser, han med så stor skarpsindighed bekæmper.

Referat og kritik har her kun kunnet gives i en let berøring af emner og synspunkter, der i Ross' store værk er behandlet indtrængende og med imponerende lærdom. I vor retsfilosofiske litteratur rager dette arbejde op som en videnskabelig præstation af høj rang. Det vil blive diskuteret og kommenteret i lang tid fremover og ikke blot inden for Danmarks grænser. Det vil fremkalde bifald og ægge til modsigelse og i begge henseender virke inspirerende.

Af en grundlovstale¹

Love kommer og går, grundloven består. Den er retsbygningens fundament, støbt for lange tider. Den er mere end det. I grundloven rummes det politiske livs struktur. Grundloven er det demokratiske samfunds trosbekendelse. Her står vi.

At samle folkets store flertal om et fundamentalt program, at få uenighed om utallige enkeltspørgsmål til at træde tilbage overfor en dybtgående enighed om det offentlige livs grundvilkår, at nedfælde en bevæget tids følelser og endnu vage idéer i lovsformens klart udtalte principper, kræver en national anspændelse, som er forbeholdt enkelte og sjældne epoker i et folks liv.

For hundrede år siden oplevede Danmark et sådant tidehverv. Overgangen til en fri forfatning var da forberedt på mange måder og gennem lang tid, men alligevel formede de begivenheder, der umiddelbart førte til enevældens afskaffelse, sig som et næsten re-

1. 1948.

volutionært gennembrud. Det blev begunstiget af et sammentræf af omstændigheder, uden hvilke endnu mange år kunne være hengået under den gamle forfatning. Tiden og stedet er her ikke til en analyse af disse faktorer, blandt hvilke frihedskravets aktualisering ved kongeskiftet i 1848 må kæmpe om førstepladsen med den bevægelse, som den tyske trusel mod Slesvig samtidig udløste. Den gav de nationalliberale kræfter, der virkede for grundlovens gennemførelse, en styrke som vel aldrig før eller siden. Det jubilæumsår, vi går ind i, vil utvivlsomt give rig lejlighed til at genopfriske den dramatiske kæde af begivenheder, der udgør, hvad man har kaldt vor frihedstids historie. Her skal jeg alene tale om, hvad grundloven betyder i dag.

Det er et ejendommeligt træk ved en grundlov, der gennemfører et frisindet program, at den ifølge sin natur må være på een gang radikal og konservativ. Vendt bagud bryder den med vante former og tilvant tankegang, vendt fremad fastsætter den garantier for sin egen beståen. En „grundlov“, der kunne ændres lige så let som enhver anden lov, ville kun have navnet til fælles med en virkelig grundlov. Det karakteristiske ved denne er netop de særlige vanskeligheder – kvalificeret majoritet, folkeafstemning, gentagelse af beslutning om ændringer, etc. – hvormed det skal være forbundet at ændre den. Hvad der for dens givere stod som sikring af et opnået fremskridt, vil for eftertiden kunne blive et værn om et passeret udviklingstrin.

Men her møder vi en ny modsigelse i grundlovens karakter. Uanset hvor mange garantier, den udrustes med, virker den dog kun for alvor bindende, så længe dens ånd holdes levende. Naturligvis er der en række bestemt formulerede regler, som altid må gennemføres efter deres bogstav. Men på afgørende punkter, og det gælder ikke mindst med hensyn til de borgerlige frihedsrettigheder, kan loven kun fastslå mere almene principper, der ved deres nærmere gennemførelse er udsat for fortolkning, omskrivning, udvidelser eller indskrænkning indtil henvisnen og bortfald. Vi behøver blot at tænke på den omformning af ejendomsrettens indhold, der har fundet sted siden grundloven af 1849. Og omvendt kan gennem sædvanedannelse nye væsentlige principper blive indlemmet som bestanddele af grundloven. Et eksempel er folketingsparlamentarismen.

Når vi karakteriserer grundloven som et fundament for retsord-

nen, må vi altså samtidig advare mod at slutte for meget af dette eller lignende billeder. Det er i hvert fald ikke et fundament, der kan hviles på. Samfundet er en dynamisk organisme, og hvis der ikke til stadighed er levende kræfter bag dens grundlov, er den ikke meget værd.

Til daglig har den folkelige interesse i vor grundlov gennem mange år ikke været særlig fremtrædende. De forslag til forfatningsændringer, der har været fremsat i nyere tid, har været mødt med en vis ligegyldighed. Da der i 1939 blev afholdt folkeafstemning om en række til dels vidtgående ændringer af grundloven, faldt forslaget til jorden på grund af utilstrækkeligt fremmøde af vælgerne ved afstemningen.

Og når grundloven i årene før krigen blev påberåbt ved domstolene til værn mod love, der påstodes at være forfatningsstridige, var der som regel tale om varetagelse af interesser, som den brede offentlighed ikke følte sig solidarisk med. Det gjaldt f. eks., da godsjerne protesterede mod lensafløsningsloven, og da dommerne hævdede, at fastsættelsen af en aldersgrænse for dommervirksomheden var grundlovsstridig. I disse og i alle andre tilfælde, der har foreligget, gik Højesteret imod at tilsidesætte den af Rigsdagen vedtagne lov. Efterhånden har vel den opfattelse bredt sig mere og mere her i landet, at domstolene overhovedet ikke egner sig til at være barriere mod en lovgivning, om hvis grundlovsmæssighed der kan være tvivl. Domstolene har hidtil klogeligt undgået at sætte spørgsmålet på spidsen. I en politisk kamp ville de næppe evne at standse en regering med et solidt rigsdags- og vælgerflertal bag sig. Tilhængere af domstolenes prøvelsesret bør betænke det lidet ønskelige i, at domsmagten tvinges ud i en situation, hvor dens autoritet kan sprænges. Og de, der vil værne om grundloven, gør i hvert fald klogt i at erkende de juridiske bastioners svaghed og i fortrinsvis at bygge på vedligeholdelse af en politisk opinion, der stiller sig hindrende i vejen for grundlovsstridige vedtagelser.

Under besættelsen fik interessen for grundloven et stærkt opsving. Det skete – ligesom ved dens givelse – under tryk udefra. Grundloven blev symbolet på vor demokratiske retsorden. Den fremmede indblanding i landets styre, fængslingen af kommunisterne, deportationen af jøderne, følte som krænkelse af grundloven og gav modstandskampen styrke.

Nu er vi atter inde i en periode af relativt magsvejr, og skønt vi har en stærk fornemmelse af, at den kan blive kortvarig, er meget af den gamle mentalitet vendt tilbage. Som et træk heri kan noteres, at interessen for grundloven på ny synes dalende. En forfatningskommission er trådt i virksomhed, men den arbejder i ubemærket-hed. Og dog må der regnes med, at stærke kræfter står parate til et livtag om grundloven, når det gælder dens hovedprincipper. Disse kræfter, der brød frem under besættelsen, og som er blevet næret af de sidste års begivenheder, står tøvende overfor enkeltheder i opbygningen af det forfatningsmæssige system, men de vil slås for grundlovens frihedsrettigheder.

Den afgørende ideologiske strid bag døgnets politik er efter kampen mod nazismen, om det stadig skal være den primære opgave at gennemføre grundlovens garantier for demokratisk frihed (valg-frihed og frihed til at danne partier, ytringsfrihed, ret til fri kritik, pressefrihed o. s. v.), eller om de sociale og økonomiske fremskridt kommer først, i den grad først, at de om fornødent gennemføres på bekostning af friheden.

For dem, der ser roden til alle samfundsonder i den private kapitalisme, og som ikke tror på muligheden af at gennemføre socialis-men – i hvert fald ikke „i vor tid“ – i fri konkurrence om vælgerne, står frihedsrettighedernes indskrænkning som det mindre onde i sammenligning med opretholdelsen af social uretfærdighed og småborgerlig mentalitet. Den højt besungne frihed bliver efter denne opfattelse et dække for privatøkonomisk egoisme. Vil man forstå den tid, vi lever i, er det nødvendigt at gøre sig klart, at dette standpunkt kan være båret af en stærk idealisme.

På den anden side står en frihedsfront, der spænder over alle andre partier end det kommunistiske. Stort set falder dens tilhængere i to grupper, som ganske vist ikke følger de politiske skillelinier. Der er dem, for hvem den demokratiske frihed er et så absolut gode (for dem selv eller helheden), at de vil forsvare den, selv om de mener, at den giver dybtgående sociale reformer en ringe chance, og der er andre – måske de fleste – som ikke vil anerkende noget modsætningsforhold mellem kampen for demokratiske frihedsrettigheder og for sociale fremskridt. Til denne gruppe hører både de, der vil indføre socialisme ad reformismens vej, og de, der mener, at den sikreste vej frem til øget produktion, forenklet admini-

stration og retfærdig fordeling – og derfor også sociale forbedringer – går gennem opretholdelse af et liberalt (men ikke ukontrolleret) økonomisk system på det liberale demokratis grund.

For dem, der bekender sig til et liberalt grundsyn, er det en ikke særlig opmuntrende kendsgerning, at de befinder sig i defensiven. De skal forsvare noget bestående. I hvert fald så længe friheden ikke er direkte truet, kan en kamp for dens bevarelse kun tiltrække nye kræfter, dersom den byder på et mål udover det rent formelle eller negative frihedsideal, at den enkeltes frihed ikke må beskæres. Kampen for frihed må have et positivt sigte.

De mænd, der gennemførte grundloven af 1849, var borgerskabets og det akademiske livs mænd. Deres mål var en fri forfatning og et dansk Slesvig. Til de sociale spørgsmål havde de ingen nær rapport. Siden har der fundet en udvikling sted, der har placeret de sociale opgaver i den politiske interessens forgrund. Den linie må fastholdes. På grundlovsdagen hyldes traditionelt friheden. Men kun den frihed, der er så sammenkædet med social ansvarsfølelse, at disse to begreber går op i en højere enhed, kan overleve festlighederne.

Skal grundloven, der nu rykker ind i det store jubilæums farlige alder, bevare sin levende kraft, er det ikke nok, at den gennemgår en foryngelseskur med forfatningskommissionens assistance. Den må bevare sin liberale ånd, men forene den med social vilje.

*Den nye grundlov*¹

Grundloven fastslår regeringsformen. Den indeholder grundreglerne om rigets myndigheder. Tillige er den borgernes frihedsbrev, en art moderne håndfæstning for det kollektive samfund i forhold til den enkelte. Det burde være nok til at gøre den til en levende realitet for enhver.

Men under rolige samfundsforhold er interessen for grundloven ringe. Forfatningen har man vænnet sig til. Og frihedsrettighederne er en selvfølge. Kun i storm, når grunden under et samfund gynger, ruskes vide kredse op til virkelig forståelse af grundlovens betydning.

Den nye danske grundlov af 5. juni 1953 er blevet til i stilfærdighed, uden stærke meningsbrydninger og uden lidenskab eller markeret interesse i den brede befolkning. Den er forberedt i politisk mags-

1. 1953.

vejr af en besindig forfatningskommission, der i otte år efter besættelsen har kunnet forhandle sig til rette om et moderat reformprogram, akseptabelt for alle de større politiske partier, og i sine hovedpunkter også for kommunisterne. Den betegner i ingen henseende nogen revolution, men overalt en naturlig evolution ad de linier, der var angivet ved de tidligere grundlove af 1849 og 1915. Flertallet af den nye grundlovs bestemmelser er en ordret gengivelse af hidtil gældende regler. Af nydannelserne er adskillige af formelt-juridisk karakter eller stadfæstelser af herskende praksis og opfattelse. Tilbage bliver enkelte virkelige og vigtige ændringer, som jeg skal nævne i det følgende. De er afgjort af almen betydning, men det er forståeligt, at de ikke har sat den jævne mands sind i dyb bevægelse.

Det rummer ingen kritik af den nye grundlov at betegne den som led i en jævn demokratisk udvikling og snarere som et led henimod fuldbyrdelsen af en gammel ideologi end ved begyndelsen af en ny. Den rolige forfatningsvækst har umådelige fordele. Den opfordrer blot ikke til fanfarer. Det kan beklages, at der ikke i befolkningen og særlig hos ungdommen viste sig en mere spontan aktivitet omkring grundlovsforslaget og en mere udtalt værdsættelse af de frie forfatningsideers udbygning og konsolidering i dette forslag. Men havde man følt disse ideer i fare, ville billedet nok have været et andet. De mange, der blev hjemme ved folkeafstemningen, har vel i den givne situation vist ligegyldighed, men kan dog næppe tages til indtægt for antidemokratiske strømninger. Det sidste gælder også dem, der stemte imod. Flertallet af dem har sikkert ladet sig lede af frygt for et etkammersystem som sagligt ufyldstgørende og af en almindelig modvilje mod forfatningsændringer uden tvingende grund. De repræsenterer en konservativ, men ikke en udemokratisk tendens. At på den anden side alle virkelige modstandere af det liberale og sociale folkestyre har sagt nej til den nye grundlov kan betragtes som utvivlsomt – og anføres til dennes ære.

Grundloven af 1953 er nu i havn efter med nød og næppe at være slæbt over den procentbarriere, som var ved at umuliggøre en lovlig revision i tide af den bestående forfatning. Lad os gøre op, hvad den har bragt af væsentligt nyt.

De første bestemmelser i grundloven handler om dens gyldighedsområde og om kongemagten. I begge henseender er den nye grund-

lov skelsættende. *Grønland* er fra at være en blot koloni blevet indlemmet som en integrerende del af det danske rige, der på lige fod med den øvrige befolkning omfattes af grundloven og repræsenteres i folketinget. Og kongemagten, der tidligere kun nedarvedes fra mænd til mænd, omfatter nu også *kvindelig tronfølge*, dog at søn går forud for datter.

De folkeretlige og statsretlige forudsætninger for disse bestemmers gennemførelse har udkrævet særlig sagkyndig prøvelse, hvorom man kan læse i forfatningskommissionens betænkning. Politisk og folkeligt har der derimod ikke været tvivl af betydning. Grønlands indlemmelse på den i grundloven angivne måde imødekommer et ønske fra den grønlandske befolknings side og hilses med glæde i Danmark. Og tronfølgens ændring har utvivlsomt bred folkelig tilslutning både i sit princip og konkret betragtet. Den danske tronfølge går nu så vidt som nogen anden europæisk ordning med hensyn til at muliggøre en kvindelig regent. At mænd dog har bevaret en fortrinsstilling, er vel en forsvarlig indrømmelse til traditionelle forestillinger på et symbolsk betonet område.

En principielt vidtrækkende bestemmelse af mellemfolkelig betydning indeholdes dernæst i grundlovens § 20, der åbner mulighed for dansk deltagelse i internationalt samarbejde under frivilligt *afkald på nationale suverænitetskrav*, der tidligere ansås for uopgivelige. Efter denne bestemmelse kan beføjelser, som normalt tilkommer rigets myndigheder, overlades til mellemfolkelige myndigheder, der er oprettet ved gensidig overenskomst med andre stater til fremme af mellemfolkelig retsorden og samarbejde. Tilsvarende bestemmelser er efter den sidste krig blevet optaget i en række udenlandske forfatninger.

Den her omtalte bestemmelse er blevet til på foranledning af den danske gruppe inden for den interparlamentariske union, og den stemmer med ønsker fremsat af foreningen Een Verden. Begrundelsen er klar. Et nærmere samarbejde mellem nationerne er en betingelse for verdensfreden, men et sådant samarbejde kan kun blive effektivt, dersom hver enkelt stat yder visse ofre gennem en opgivelse af suveræniteten til fordel for en overstatslig myndighed, f. eks. til et internationalt kontrolorgan med hensyn til atomenergien eller rustninger mere i almindelighed, internationale domstols- eller politiorganer m. v.

Grundlovens § 20 markerer en ny æra i de mellemfolkelige for-

hold, en vigen af nationalistiske ideer på områder, hvor deres oprettholdelse kan blive skæbnesvanger for en fredelig udvikling.

Indadtil er den vigtigste grundlovsændring landstingets afskaffelse og dermed indførelsen af et *etkammerssystem* med folketinget som eneste repræsentation for vælgerne. Et gammelt programpunkt på venstre fløj af partierne er hermed gennemført under en delvis konservativ regering. Overgangen til den nye ordning vil af befolkningen i almindelighed næppe blive følt som et spring i det politiske system. Man har i praksis ikke mærket meget til landstinget i de senere år. Som politisk magtfaktor har det været ude af spillet i hvert fald siden 1936, da dets flertal blev konformt med folketingets.

Det er imidlertid klart, at dommen over et tokammerssystem som en forældet indretning ikke kan fældes blot på grundlag af de sidste årtiers erfaringer her i landet med hensyn til landstingets virkemåde og betydning. Det var ikke udelukket, at det under nye politiske konstellationer på ny kunne have fået reel betydning. Og i hvert fald kunne der ved den nye grundlov – som i en række andre lande med fri forfatninger – ved siden af folketinget eller af dets midte være skabt et andetkammer, som efter sin valgmåde og funktion ikke kunne rammes af den kritik, der havde gjort landstinget upopulært. Hvis de politiske partier ikke i dette forfatningsspørgsmål havde været indstillet efter paroler fra en svunden tid, ville vejen formentlig være gået til et tidssvarende tokammerssystem i overensstemmelse med den statsretlige sagkundsks anbefalinger.

Den største betænkelighed ved den nu indførte ordning er, at den ikke afgiver overbevisende garantier mod en forhastet lovgivning. En stemningsbølge eller en energisk ministers indflydelse jager nu engang lettere et uigennemtænkt lovforslag gennem eet end gennem to lovgivende organer. Der er også større fare for misbrug af et temporært politisk flertal under en etkammerordning. Og der bliver mindre lejlighed til, at en sagkyndig kritik uden for rigsdagen eller en offentlig meningsdannelse gennem pressen kan gøre sig gældende under behandlingen af et lovforslag. Endelig har man givet afkald på de værdier, der ligger i tokammerssystemets muligheder for at inddrage en række særlig kvalificerede personligheder i lovgivningsarbejdet gennem indirekte valg til det ene af kamrene.

Nogle af disse betænkeligheder har man nu ganske vist søgt at

imødegå ved den nærmere udformning af den nye grundlovs forfatningsordning. Som hidtil kan et lovforslag ikke endelig vedtages, forinden det tre gange har været behandlet i folketinget. Men nu er indført den nye bestemmelse, at to femtedele af folketingets medlemmer kan begære, at tredie behandling først finder sted tolv dage efter forslagens vedtagelse ved anden behandling. Denne i sig selv ikke synderlig betryggende regel har dog visse undtagelser. – Af større interesse er den ved § 42 hjemlede nye adgang til direkte henvendelse til folketingsvælgerne. Herefter kan, når et lovforslag er vedtaget af folketinget, en trediedel af folketingets medlemmer inden tre dage begære *folkeafstemning* om lovforslaget. Til dets bortfald ved denne afstemning kræves dog ikke blot, at flertallet af de stemmende går imod det, men også at dette flertal udgør mindst 30 procent af samtlige stemmeberettigede. Endvidere holdes en række vigtige lovforslag, bl. a. skattelove, uden for folkeafstemningsadgangen. Det er næppe med urette hævdet, at denne rekurs til vælgerne ikke vil få større praktisk betydning over for et folketingsflertals vilje til at gennemføre et lovforslag.

På den anden side må det fremhæves, at etkammersystemet har sine utvivlsomme fordele. Det betyder i bogstavelig forstand en forenkling af lovgivningsmaskineriet. Det samlede antal af rigsdagsmedlemmer går ned fra 227 til højst 179. En skadelig visnepolitik over for klare og faste folkekrav umuliggøres. Og folketingets autoritet som udtryk for vælgerbefolkningens vilje fremtræder med størst mulig tydelighed i en forfatning, der ikke blot reelt, men også formelt gennemfører princippet „ingen over eller ved siden af folketinget“. I forhold til den til enhver tid siddende regering er dette princip blevet yderligere understreget i den nye grundlov ved en udtrykkelig lovfæstelse af det parlamentariske princip, hvorefter ingen minister kan forblive i sit embede, efter at folketinget har udtalt sin mistillid til ham.

Man må da håbe, at det nye forfatningssystem, der med de magtbeføjelser, det giver een enkelt lovgivende forsamling, placerer Danmark yderst på fløjen af de få eksisterende etkammersystemer i demokratiske stater, vil fungere hensigtsmæssigt. Hertil kræves, at der med folketingets øgede magt og ansvar følger en øget ansvarsbevidsthed hos dets ledende kræfter, ikke mindst med henblik på lovforslagenes saglige forberedelse. Af største vigtighed bliver også i fremtiden, at der sikres folketingets udvalgsbehandlinger betryg-

gende arbejdsvilkår. At en række af disse udvalg bliver permanente organer – som finansudvalget og det udenrigspolitiske nævn – der rummer tingets kyndigste og mest erfarne kræfter, må forekomme ønskeligt og kan i nogen grad erstatte, hvad der ellers kunne opnås ved forhandlinger i et særlig kvalificeret andetkammer udgået af tingets midte.

I forbindelse med den nye forfatnings lovgivende organ skal endnu nævnes den vigtigste ændring i valgretsbestemmelserne, nemlig *valgretsalders nedsættelse* fra 25 til 23 år. Når det tages i betragtning, at stødet til en forfatningsændring efter besættelsen var en udbredt erkendelse af, at ungdommens indsats under frihedskampen nu omsider måtte føre til at tilkende den politisk myndighed, må det opnåede resultat betragtes som en beskeden ændring. Alle aldersgrænser er kunstige, men 23 års grænsen er det i særlig grad. Den vil i fremtiden kunne ændres, f. eks. til 21 år, ved en almindelig lov, der ikke forkastes ved en folkeafstemning.¹

En mindre bemærket ændring i valgretsbestemmelserne er en bestemmelse, hvorefter straffede personer ikke længere som vanærede skal udelukkes fra valgret. Ændringen stemmer med nyere kriminalistiske bestræbelser for at lette dem, der har udstået straf, vejen til genoptagelse i samfundet.

Næst efter lovgivningsmagten er forvaltningen og den dømmende magt genstand for grundlovens bestemmelser.

For forvaltningens eller administrationens vedkommende har dens uhyggeligt stigende område og magtbeføjelser affødt trang til korrektiver. En erkendelse af denne trang ligger i to nye grundlovsbestemmelser om indførelse af en eller flere ombudsmænd (efter svensk mønster) til at have indseende med statens civile og militære forvaltning samt om eventuel indførelse af forvaltningsdomstole til påkendelse af spørgsmål om øvrighedsmyndighedens grænser. Der skal ved lov træffes nærmere bestemmelser om ombudsmandsinstitutionen.² Til en sådan lov har forfatningskommissionen afgivet et udkast. Efter dette udkast, der i sine hovedtræk kan forventes at ville blive fulgt af den kommende lov, skal folketinget efter hvert folketingsvalg vælge en ombudsmand. Han er tillidsmand for folke-

1. Dette skete ved lov af 16. juni 1961, der fastsatte aldersgrænsen til 21 år.

2. Dette er sket ved lov af 11. juni 1954.

tinget og kan til enhver tid afskediges, hvis han ikke længere nyder folketingets tillid. Det er også folketinget, der fastsætter de almindelige bestemmelser for ombudsmandens virksomhed. I øvrigt skal han, som det udtrykkeligt siges i lovudkastet, i udøvelsen af sit hverv være uafhængig af folketinget. Om denne uafhængighed bliver en realitet, vil tiden vise.

Ombudsmandens virksomhed skal ifølge udkastet omfatte ministrene, statens tjenestemænd og alle andre personer, som virker i statens tjeneste. Han har indseende med, om disse personer gør sig skyldige i fejl eller forsømmelser under udøvelsen af deres administrative tjeneste. Derimod falder det – i modsætning til, hvad tilfældet er i Sverige – uden for hans kompetence at påpege eller påtale fejl, som dommere måtte begå under udøvelse af judicielle funktioner. Ombudsmanden skal tillige føre tilsyn med behandlingen af personer, som er undergivet frihedsberøvelse af en eller anden art. Nogen selvstændig straffe- eller anklagemyndighed er ikke tillagt ombudsmanden, men han kan foranledige, at straffesag eller disciplinærsag rejses, ligesom han altid over for den pågældende tjenestemand kan fremsætte sin opfattelse. Kommer han til kundskab om fejl eller forsømmelser af større betydning, skal han give meddelelse herom til folketinget og til vedkommende minister.

Ombudsmandsinstitutionen er en såre interessant nydannelse i dansk forvaltningsret. Den er blevet hilst med bange anelser i kredse, der anser den for overflødig og frygter, at den vil blive et nyt omsvøbsdepartement bebyrdet først og fremmest med de faste kværunterklagers klagemål. I princippet hviler den imidlertid på en sund idé. Dens autoritet og hele betydning vil komme til at bero på, om det lykkes at besætte posten med den rette mand. Lønnen er efter det foreliggende udkast som en højesteretsdommers på højeste løntrin, men varigheden af hvervet er uvis og opgaven ikke umiddelbart tillokkende.¹

Hvad angår den dømmende magt, er der grund til at fremhæve et *nyt grundlovsforbud mod anvendelse af særdomstole* med dømmende myndighed, d. v. s. domstole, der uden for den almindelige domstolsorganisation nedsættes til pådømmelse af en eller flere allerede foreliggende sager. Bestemmelsen rummer en udvidet rets-

1. Da dette blev skrevet, anede forfatteren naturligvis ikke, at han selv skulle blive den første ombudsmand.

garanti til værn mod vilkårlig retspleje. – I strafferetsplejen skal som hidtil i et vist omfang medvirke *lægmænd*. De nærmere bestemmelser herom fastsættes ved lov. Det har ikke været meningen at ændre den nu gældende ordning, hvorefter det læge element som regel medvirker i form af domsmænd og kun i et mindre tal af særlig alvorlige sager som nævninger. Det i retsplejedyndige kredse almindelige ønske om en fuldstændige ophævelse af nævningeinstitutionen til fordel for den praktisk bedre virkende domsmandsinstitution er derimod ikke blevet imødekommet i den nye grundlov, der tværtimod binder retsplejen til også i fremtiden at arbejde med nævninger i hvert fald i nogle arter af straffesager. I bestemmelsen herom har man set en folkelig garanti. Den er af tvivlsom værdi. Retsplejen og dermed også den folkelige interesse er bedre tjent med domsmænd i samvirken med rettens juridiske dommere.

Fra forskellige sider har det været ønsket, at den nye grundlov skulle fastslå *domstolens kompetence til at påkende spørgsmål om lovens grundlovmæssighed*. Ønsket er ikke blevet taget til følge, og det henstår nu som før som tvivlsomt, hvorvidt der tilkommer domstolene en sådan beføjelse. Efter hidtidig praksis må der regnes med, at domstolene og specielt højesteret ikke vil afvise muligheden af at kunne underkende en lov som stridende mod grundloven, men at man dog vil pålægge sig den størst tænkelige tilbageholdenhed med at gøre denne mulighed til en realitet. Hidtil er ingen lov blevet tilsidesat som grundlovsstridig af landets øverste domstol. Og stærke grunde taler for, at en varsom linie følges. En censurvirksomhed fra domstolenes side over for lovgivningsmagtens virksomhed vil let hvirvle dommerne ind i en politisk kamp, som kan blive til større skade end gavn for domstolenes uafhængighed.

Grundlovens *bestemmelser til sikring af den individuelle frihed* og de elementære borgerrettigheder er lovens smukkeste del. De er samlet i dens kapitler VII og VIII, der i knappe, markante sætninger, til dels arvet fra junigrundloven af 1849, fastslår religionsfriheden, den personlige friheds, boligens og ejendomsrettens ukrænkelighed, den fri og lige adgang til erhverv og undervisning, trykkefrihed, forenings- og forsamlingsfrihed. Til dette katalog over menneskerettigheder med udspring i oplysningstidens frihedsidealer og naturretlig filosofi, er føjet en bestemmelse, der kæder nutidens forestillinger om den demokratiske stats pligt til at sørge for

det *socialle velfærd* sammen med liberalismens grundsætninger og derved gør grundloven til udtryk for den social-liberale ideologi, der har præget dansk politisk udvikling i den sidste menneskealder. Det er den nye grundlovs § 75, der i sit første stykke binder lovgivningsmagten til at „tilstræbe, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for at arbejde på vilkår, der betrygger hans tilværelse“, og i sit andet stykke grundfæster socialforsorgens opretholdelse. Een gang indlemmet i grundloven vil disse programbestemmelser om *ret til arbejde og ret til forsorg* vanskeligt kunne tænkes fjernet. Hvilken praktisk rækkevidde de vil få, er et spørgsmål, afhængigt ikke af grundloven, men af den politiske udvikling.

I forhold til grundloven af 1915 er de egentlige frihedsrettigheder blevet udbygget under indflydelse af de senere årtiers dystre erfaringer. Der værnes nu udtrykkelig mod raceforfølgelse. Ingen kan på grund af sin trosbekendelse eller afstamning berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder. Den personlige frihed trækkes i forgrunden som genstand for retsbeskyttelse. Ingen dansk borger kan på grund af sin politiske eller religiøse overbevisning eller sin afstamning underkastes nogen form for frihedsberøvelse. Frihedsberøvelse kan iøvrigt kun finde sted med hjemmel i loven. Administrativ frihedsberøvelse i henhold til lov, f. eks. forsorgslovgivningen eller lovene om sindssyge og åndssvage, skal altid kunne forelægges domstolene til prøvelse. De gamle regler om beskyttelse mod husundersøgelser og krænkelser af posthjemmeligheden suppleres af en bestemmelse, hvorefter telefonaflytning som regel kun kan ske efter forudgående retskendelse. En udvidet beskyttelse af ejendomsretten hjemles ved en videre grundlovsbestemmelse end hidtil om domstolsprøvelse af ekspropriationsspørgsmål, specielt af erstatningens størrelse.

Ved bedømmelse af grundlovens frihedsregler og den revision, de nu har været genstand for, anlægger mange, ikke mindst jurister, et skeptisk synspunkt. Grundlovsbestemmelser af denne art er – og må nødvendigvis være – udformet i stor almindelighed og må som regel forstås med mange forbehold. Friheden er ukrænkelig, men forbrydere kan naturligvis indespærres, og det er den almindelige lovgivningsmagt, der bestemmer, hvilke handlinger der er forbrydelser. Boligen er ukrænkelig, men efter retsplejeloven kan politiet dog foretage husundersøgelse uden kendelse, når det er påkrævet i en straffesag. Ejendomsretten er ukrænkelig, men den kan udhules

til intet gennem skatter og restriktioner. Censur er afskaffet, men trykte skrifter kan dog beslaglægges på grund af ulovligt indhold, og film er stadig under forhåndskontrol. Der er foreningsfrihed, men kun for lovlige foreninger, og det er stort set overladt til den almindelige lovgivning og domstolene at afgøre, hvilke mål og midler der er tilladt. Kort sagt, man kan ikke af en grundlov umiddelbart udlæse, hvor stor den reelle frihed og beskyttelse for borgerne virkelig er. Diktaturstater kan have de nydeligste grundlovsbestemmelser – på papiret.

Den skeptiske bedømmelse har sin berettigelse, særlig som modstykke til en alt for rosenrød romantik om vort samfunds frihedsgoder og deres forfatningsmæssige beskyttelse. Det er sundt at se realistisk på tingene. Frihedsideologien er ikke urokkeligt forankret, og i manges sind kommer den ikke i første plan, før de goder, den skulle sikre, er tabt eller i aktuel fare. Grundloven rummer et vist, men kun begrænset værn, ingen fritstående, selvvirkende garanti. Hvis ikke myndighederne, der skal virke under den, de politiske strømninger, den offentlige mening og folkets anonyme kræfter samvirker om at opretholde grundlovens bekendelse til det fri demokrati, bliver kun dens tomme skal tilbage. Den er et magna charta, hvis kernes bevarelse kræver aktiv indsats fra hvert nyt slægtled.

Grundloven af 1953 er blevet til uden stor begejstring og med kniberi med hensyn til det stemmetal, der skulle til for at føre den igennem. Et større antal vælgere end venteligt efter den politiske enighed på rigsdagen gik imod. Kritikken har været for streng og passiviteten for stor. Jeg anser det for utvivlsomt, at den nye grundlov bedømt som helhed betegner et betydeligt demokratisk fremskridt.

I hvert fald i een vigtig henseende kan vist alle være enige om, at den rummer en væsentlig forbedring, der er egnet til at sikre en rolig forfatningsudvikling her i landet. Jeg tænker på de nye bestemmelser om muligheden af grundlovens *ændring*.

En grundlov skal ikke helt let kunne forandres. Den er udtryk for, hvad der bør ligge fast gennem lang tid, mens regeringerne og lovene skifter. Men erfaringerne har vist, at grundloven af 1915 havde strammet båndene om den bestående ordning for stærkt. Den nye grundlovs § 88 giver en sundere balance mellem nutidens trang til at sikre, hvad flertallet anser for ret og rigtigt, og fremti-

dens krav på at omsætte nye erfaringer og resultater af udviklingen i grundlovens form. Den erstatter den hidtidige 45 procents regel med en regel, hvorefter grundlovsændringer vedtaget af to folketing efter hinanden kan gennemføres ved et folkeafstemningsflertal, der udgør blot 40 procent af de stemmeberettigede. Måske burde også denne skranke med dens indrømmelse til den passive vælgerbefolknings magt have været fjernet eller lempet. Men det gælder om denne som om så mange andre af de nye grundlovsbestemmelser, at som den nu engang er, har den gjort grundloven bedre, end den var.

Den svageres ret og pligt

Den 16. maj 1905 skrev Georg Brandes *Politikens* første kronik, under titlen „Den Svageres Ret og Pligt“. Udgangspunktet for kronikken var det opråb, han i oktober 1904 havde rettet til de tyske studenter som svar på en opfordring til at skrive i deres „frie Almanak“. I dette opråb havde han taget til orde mod magtovergreb over for det danske mindretal under prøjsisk herredømme. Han pegede på krigen mod det danske sprog, den tyske jordpolitik og andre udslag af tysk imperialism, „der betragter og behandler de ikke tyske Folkeslag som andenrangs“.

Nogen tid forinden havde Brandes appelleret til Europas universiteter om støtte til universitetet i Helsingfors, der mishandlede af den russiske regering ved forvisning af professorer og studenter. Henvendelsen var fra tysk side blevet forbigået i tavshed. Nu drager Brandes den frem på ny: „Den skandinaviske Kultur bliver angrebet fra to Sider, i Slesvig sydfra, i Finland nordfra ... Mit Ønske over for de tyske Studenter er dette: Gid de vilde betænke, at engang var Tyskland og Humanitet næsten enstydige Ord, og at ogsaa en kraftig tysk Nationalitetsfølelse meget godt lader sig forene med Velvilje for de smaa Kulturfolk og derfor med levende Uvilje mod deres brutale eller barbariske Undertrykkere.“

Kronikken den 16. maj 1905 fortæller om det svar, opråbet fik. Ikke én stemmes positiv tilslutning, kun hidsige nationalistiske riposter og ukvemsord. Det attende århundredes retsidealer: menneskerettighederne, humaniteten, var blevet afløst af et nationalitetsprin-

cip og dette igen af en imperialism, der udviskede modsætningen mellem magt og ret.

I denne situation, hvor den stærkeres ret dominerer, stiller Georg Brandes som modstykke „den svageres ret“: retten til at bedømmes og behandles ikke efter sin udvortes svaghed, men efter sin indre kraft, sin værdi for den almindelige civilisation, det eksempel, man giver, den kulturhøjde, man har nået. Til denne ret svarer en pligt: „Har vi Ret til ikke at tabe Danskheden i Sønderjylland af Syne, saa er dette dog i endnu højere Grad vor simple Skyldighed. Jo mindre Landet og jo svagere Folket er, i des højere Grad maa det værne om sit Sprog og dets Omraade“. Og vendt mod den da lige indførte og endnu 50 år efter berygtede Alberti'ske pryglelov lader Brandes sit syn på den svageres pligt skifte over til et andet perspektiv: „... den Svage, som stadig maa appellere til Retssans og Menneskelighed imod Brutaliteten, har langt mere end den Stærke Forpligtelse til ingensinde, hvor han tilfældigvis har Magten, at vise sig herskesyg og brutal“.

Fortjent at mindes er også det program, hvori kronikken udmunder: „Den opvoksende Ungdom maa være gennemtrængt af, hvor stærkt vor Svaghed som Statssamfund forpligter Regering og Repræsentation til værdig Holdning i vor indre Politik, og hvor stærkt den forpligter hver enkelt af os til at gøre det mest mulige ud af sine Evner og i alle Forhold udadtil at føle sig sam-ansvarlig med Danmark“.

Hvorledes er det gået med den svageres ret i det sidste halve århundrede? Krig mellem lande, revolutioner og borgerkrig har i dette spand af tid kostet flere mennesker liv og lykke end i noget tilsvarende tidsrum af menneskehedens historie. Størst har lidelsernes sum været for de svage, de grå masser, der er alle folks store flertal. Deres elementære ret til det liv, de blev født til, knustes under granater og bomber, og store værgeløse folkegrupper blev systematisk udryddet, skændigt frakendt eksistensberettigelse, som var de skadedyr. Set fra denne synsvinkel, som vor generation ikke kan undrage sig, står det 20. århundredes hidtidige forløb som en sort tragedie, menneskerettighedernes og medmenneskelighedens sammenbrud.

Intet lader sig sige, som kan kaste et forsonende skær over de rædselsgerninger, som med en moderne stats magt er blevet iværk-

sat over for millioner af forsvarsløse uskyldige. Gennem århundreder vil en dump klage stige op fra vor tids koncentrationslejre og rettersteder. Side om side med den kan ingen billig fremskridtsoptimisme trives.

Og dog ville det være urigtigt at se vort århundrede som en slagmark for destruktive kræfter. Barbariet har haft sin tid og sine sejre. Men som en spiral, hvis opdrift ikke lod sig kue, har ideen om den svageres ret, som er selve retsideens drivkraft, banet sig vej til videre gyldighed og anerkendelse end nogen sinde tidligere. I national og mellemfolkelig ret har tanken om menneskenes og folkenes ligeberettigelse gjort landvinding efter landvinding. Og har der ofte kun været tale om sejre på papiret, skal værdien af disse sejre ikke underkendes. De går ind i en idéhistorie, som rækker årtusinder tilbage og vidt ud i fremtiden.

På de to områder, der i 1905 gav Georg Brandes anledning til at tale om den svageres ret, har den etik, som fordømmer brutal magtanvendelse, i dag et fast retsgrundlag. De forenede Nationers pagt bekræfter i sin indledning „troen på fundamentale menneskerettigheder og menneskets personlige værdighed og værd, på mænds og kvinders såvel som på store og små nationers lige rettigheder“. Og i strafferetten har synspunkter, der anerkender fangen som vort medmenneske og tager afstand fra nedværdigende straffemetoder, vundet større og større udbredelse.

Ser vi på spørgsmålet om den svageres ret i en bredere sammenhæng, politisk, socialt og retligt, springer det i øjnene, i hvor høj grad nyere lovgivning – talen er her særlig om Danmark – har søgt at varetage den svages tarv.

I det sidste halve århundrede er således resterne af forskelsbehandling med hensyn til indrømmelse af valgret blevet fjernet. Indtil 1915 havde kvinder og tyende ikke valgret. Nu er alle lige. De hidtil svage er politisk blevet de stærke.

Socialt har den nyere forsorgslovgivning givet de økonomisk nødstedte, invaliderne, de syge og gamle retskrav på forsorg uden præg af fattighjælp som nådesakt. Der er skabt sociale forsikringsordninger mod ulykker og arbejdsløshed, sørget for lægehjælp til enhver, opbygget et system af retsregler og forholdsregler med arbejderbeskyttelse som mål.

Den økonomisk svagere part i kontraktsforhold eller over for erhvervslivets trustdannelser søges værnet gennem en lang række lovbestemmelser indført i dette århundrede, f. eks. om ugyldighed af aftaler, der er opnået ved udnyttelse af en andens underlegenhed, straffebestemmelser mod åger, pris- og monopollovgivning vendt mod misbrug af konkurrencebegrænsninger, huslejelovgivning, rationeringsbestemmelser i krisetider, o. s. v. Eller tænk på dette århundredes landbolovgivning med dens ihærdige bestræbelser for at give og sikre den lille mand hans eget brug. Eller på skatterne og arveafgifternes progressive system, der – hvad ondt der end kan siges om skat og afgift – dog søger at sætte byrden i forhold til betalingsvevnen.

Mest af alle er børnene blevet genstand for århundredets omsorg. Skolevæsenet har været under rig udvikling, særundervisning er blevet iværksat for blinde og døve børn, for evnesvage og andre særlige grupper. Børn født uden for ægteskab er fra en foragtet undtagelsestilling blevet hævet op til en retlig position med krav på faderens navn og arveret.

Strafferetsplejen er blevet reformeret. Det gamle undersøgelses-system med dommer og anklager forenet i samme person er afløst af en anklageproces, der giver sigtede partsrettigheder på lige fod med anklagemyndigheden. En lang række garantier er indført til sikring mod misbrug og justitsvildfarelser. Det må her være nok at nævne straffesagerens offentlighed, domsmænds og nævningers medvirken og beskikkelsen af forsvarer for den sigtede i enhver sag af betydning. Og i videre udbygning af retsplejeformen af 1919 er tyve år senere indført en særlig retsinstitution, Klageretten, der giver betryggende muligheder for, at en uskyldig domfældt kan få sin sag genoptaget.

Til vor gældende strafferetspleje, der er sund i sine grundprincipper, på enkelte punkter forbilledlig og i det hele en af de store værdier i vort demokrati, svarer en straffelov og en retspraksis, der i takt med tiden har givet plads for en individualiserende behandling af lovovertræderne under vid hensyntagen til deres muligheder for tilpasning til en social tilværelse. Anvendelse af straf som en bagudrettet gengældelsesforanstaltning er i stigende grad blevet opgivet til fordel for særbehandling af unge lovovertrædere gennem børneforsorg og kriminalforsorg. Forståelsen af psykiske abnormiteter som årsag til og baggrund for kriminalitet og deraf følgende

krav om lægelig indsats i fangebehandlingen har været i stærk vækst. Fængselsvæsenet har i stilfærdighed gennemgået en reformering fra cellestraf henimod åbne anstalter og prøveløsladelse under tilsyn, der bygger bro mellem fangetilværelsen og livet på fri fod. Hvis det er rigtigt, at et samfund kan bedømmes efter den måde, det behandler sine fanger på, kan Danmark i dag gøre krav på et godt skudsmål, i hvert fald et betydeligt bedre, end da Brandes skrev om den svageres ret i 1905. Pryglestraf er forsvundet, også som disciplinærmiddel. Og dødsstraf blev ophævet i 1930 og kan nu kun anvendes over for de groveste forbrydelser under krig eller besættelse.

Som et led i denne udvikling, hvis ideologiske baggrund er anerkendelsen af den enkeltes menneskeværd og krav på beskyttelse mod statens overmagt, har vi ved grundloven af 1953 fået en ombudsmandsinstitution. Det er for tidligt at spørge om denne institutions praktiske betydning i det danske samfund. Men meningen og den gode vilje er klar. Staten selv indsætter en uafhængig censor og kontrollant af sin virksomhed, hvor den kommer i konflikt med den enkelte og giver ham grund til klage.

Det foregående er intet skønmaleri, men en opremsning af kendsgerninger. Vi glemmer dem let i vor kritik af det bestående og vor kamp for forbedringer. Der er langt fra grund til selvtilfredshed. Men aktivernes værdi skal ikke underkendes. Danmark har fulgt den linje, som Brandes for 50 år siden krævede fulgt af en lille stat som dens pligt, når den selv vil påberåbe sig den svageres ret. Mange andre eksempler end de ovenstående kunne anføres – men også beklagelige afvigelser.

Bredere set stemmer den udvikling, der har fundet sted her i landet, vel med den erklæring om menneskerettighederne, som De forenede Nationer vedtog i 1948:

„Alle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder ... Enhver har krav på alle de rettigheder og friheder, som nævnes i denne erklæring, uden forskelsbehandling af nogen art, f. eks. på grund af race, farve, køn, sprog, religion, politisk eller anden anskuelse, formueforhold eller national eller social oprindelse.“

Anerkendelsen af den svageres ret er en idé eller et ideal. Som alle ideer og idealer har den sit modstykke i en diametralt forskellig opfattelse, her magtforherligelsen, bekendelsen til den stærkeres ret.

Denne opfattelse trækker sin stribe i ideernes og begivenhedernes historie side om side med humanitetens. Blandt dens forkyndere i nyere tid er store og små begavelse, idealister og folkeforførere. Den appellerer til lag i den menneskelige bevidsthed, der synes lige så uudrydelige og endnu mere primitive end evnen og trangen til medfølelse med den svage.

Skal de aggressive drifter, hvad enten de fremtræder i filosofisk klædebon eller i deres nøgenhed, holdes nede til fordel for humane og sociale kræfter, må disses forkæmpere være sig pligtsiden af deres idealer bevidst. Brandes pegede med rette på dette i sin kronik. Der kan imidlertid næppe i en enkelt formulering siges meget om den pligt, som modsvarer den svageres ret. Hver eneste rettighed indebærer en pligt. Den svages ret forpligter til ikke at misbruge svagheden. Den må give vækstvilkår for produktive kræfter og skabende begavelse eller gå til grunde sammen med dem.

Enhver, der gør krav på politiske rettigheder, har pligt til at interessere sig for mere end sit eget tarv. I en skildring af udviklingen i dansk politik fra 1830 til 1848 beretter dr. P. Munch – omtrent samtidig med Georg Brandes' kronik – hvorledes dette synspunkt bar den frie danske forfatning frem. I løbet af dette tidsrum havde borgerne erhvervet sig „den stærkeste følelse af, at det er deres *ret* at øve indflydelse på statens styrelse og deres *pligt* at bryde sig om den ...“

Et folkestyre i dag – den eneste garant for den svageres ret – er stadig betinget af politisk interesse. Vi må holde den vågen. Og vi må være kritiske. „Det er en livsbetingelse for demokratiet, at der ikke vises skånsomhed mod de fejl og mangler, som vil kvæle det,“ har Torgny Segerstedt sagt. Brandes kunne have sagt det samme og som Segerstedt have tilføjet: „I frihedens kølige, friske luft skal dygtigheden trives og det uduelige få den bratte ende, som er nødvendig for sundhedens bevarelse.“

Højesterets stilling gennem 300 år

Efter statskuppet i oktober 1660 konsolideredes det enevældige kongedømme hurtigt. Religion og retsvæsen blev bærepiller i det nye magtsystem, som de har været det i så mange regimer før og siden.

Som retsplejens øverste myndighed oprettedes ved en kongelig forordning af 14. februar 1661 landets nye Højesteret. Den har bestået siden, i ubrudt kontinuitet under enevælden og folkestyret.

Jubilæet fejredes i stilfærdig form, uden festligt optog af herolde og hestgardister som i tidligere tiders ceremoniel omkring Højesteret, men værdigt og respektfuldt, som det sømmer sig over for en så hæderkronet institution, der på én gang er rodfæstet i svunden tid og af alle anerkendes som den højeste retsautoritet i vore dages danske retsstat.

En fornem markering af 300-året har Højesteret selv foranstaltet gennem udgivelsen af et i omfang og udstyr overmåde stateligt festskrift.¹

I to bind på tilsammen mere end 1100 sider redegør her en række historikere for rettens grundlæggelse og virkefelt, dens organisation og virkemåde, dens betydning for retsudviklingen m. v. Et omfangsrigt afsnit behandler særlig rettens strafferetlige virksomhed. Af forfatterne er der grund til at fremhæve professorerne Bent Christensen, Stig Iuul og Thøger Nielsen samt – som ydere af særlig fyldige bidrag – magister Svend Ellehøj, justitssekretær Tage Holmboe og dr. phil. Georg Nørregaard.

Det store bogværk, der oplives af en mængde billedtavler, rummer talrige retshistoriske oplysninger og juridiske analyser af betydelig faglig interesse. Men fremstillingen er som helhed for tung til at kunne fængsle en bredere læserkreds. Det må også siges, at værdien af artiklerne eller afhandlingerne er ret svingende.

En omtale af værket her kan kun tangere enkelte af dets emner. Af disse er Højesterets forhold til politiske magtfaktorer af størst interesse.

Det siger sig selv, at enevældens forfatningssystem ikke fra først af kunne give plads for en domsmagt, der indskrænkede regeringens magtfuldkommenhed. Højesteret virkede i begyndelsen som udtryk for kongens vilje med majestæten selv som rettens præsident, enten ved personlig tilstedeværelse eller symboliseret gennem sin tronstol i rettens midte. Noget andet er, at i sager, hvori ingen særlig vægtig interesse gjorde sig gældende fra monarkens side, kunne han og de øvrige dommere mødes omkring det fælles ideal at dømme

1. Højesteret 1661–1961. Udgivet af Povl Bagge, Jep Lauesen Frost, Bernt Hjejle. Gads Forlag, 1961.

retfærdigt og uden vilkårlighed efter gældende lov. Man fortsatte her traditionen fra det kongelige retterting, som Højesteret afløste. Stort set havde de danske domstole forud for enevælden bestræbt sig for at dømmes i overensstemmelse med lov og ret uden hensyn til standsinteresser, og der synes at have hersket almindelig tillid til rettertingets visdom og upartiskhed. Af samtiden betragtedes den nye Højesteret ikke som væsensforskellig fra den tidligere øverste domstol. Kun i sin sammensætning bød den på noget væsentligt nyt, idet den ikke blot kom til at bestå af adelige rigsråder, men optog dommere af borgerlig stand i lige antal med adelige.

Kongeloven af 1665 gav Frederik III og hans efterkommere ubegrænset magt til at undtage hvem de ville fra loven, og kongemagt og domstol var i det hele infiltreret i hinanden. Retten kunne henskyde afgørelsen i den enkelte sag til kgl. resolution, og kongen kunne anordne ny foretagelse af en afgjort retssag. Udviklingen gik dog stadig i retning af at gøre domsmyndigheden til en mere selvstændig instans. I hvert fald fra midten af det 18. århundrede var det almindelig erkendt, at retsplejen burde udøves uafhængigt af regeringen. Der byggedes således bro mellem Højesterets position under enevælden og dens fortsatte virksomhed efter, at grundloven af 1849 havde knæsat princippet om domsmagtens uafhængighed af den udøvende magt.

Denne jævne overgang, hvorved Højesteret uden videre kritik toges i arv af det nye statsstyre, fandt sted, skønt retten henimod den enevældige epokes ophør var kommet i en vanskelig situation i konflikten mellem det herskende regime og de frembrydende liberale kræfter. En lang række pressesager med krav om straf og censur for de frisindede redaktører gav genlyd landet over. Som regel førte sagerne til domfældelse for overtrædelse af trykkefrihedens grænser. Højesteret tog imidlertid forholdsvis mildt på disse sager og gik ud af perioden med sin høje anseelse i behold, trods den belastning som fulgte med dens domme over Orla Lehmann, M. A. Goldschmidt, Balthazar Christensen, Frederik Barfod m. fl. De noget tidligere fældede hårde domme over dr. Dampe og P. A. Heiberg blev ikke indbragt for Højesteret.

En alvorligere og mere udbredt kritik fremkaldte rettens og dens dommers holdning efter grundloven af 1849, særlig i forbindelse med den frifindende rigsretsdøm af 1856 i den af Folketinget anlagte sag mod A. S. Ørsted og hans ministerkolleger. Her må også

nævnes Højesterets strenge straffedom over arbejderbevægelsens pionerer Brix, Geleff og Pio i 1873, en dom, der langt ind i borgerlige kredse følte som urimeligt hård, og hvis juridiske rigtighed kan omtvistes. Og endnu skarpere blev kritikken mod Højesterets holdning i de politiske straffesager, som rejstes af regeringen under provisorieårene. Ikke færre end 54 sådanne sager passerede Højesteret i årene 1877–1894, efterladende en langvarig bitterhed mod retten som medansvarlig for opretholdelsen af det provisoriske styre i strid med grundloven. Ganske særlig vakte den fængselsstraf, der i 1886 overgik venstremanden Chresten Berg i den såkaldte Holstebrosag, harme, og denne dom blev i lange tider en svær belastning for tilliden til Højesteret. Det er langt senere blevet oplyst, at dommen fældedes med 7 stemmer mod 6.

Under besættelsen spændtes dansk retsvæsen til sin yderste bærevne i sager mod danske modstandsfolk. Højesteret ville og kunne ikke sprænge landets officielle politik, der blandt andet så det som sin opgave så vidt og så længe som muligt at holde jurisdiktionen på dansk hånd. Konsekvensen af denne holdning blev, at Højesteret måtte se sig tvunget til at fælde straffedomme for handlinger vendt mod den tyske besættelsesmagt og til at godkende danske myndigheders internering af kommunister efter tyske krav. Disse forhold fremkaldte dyb misstemning i vide kredse, forstærket af den daværende højesteretspræsidents uheldige optræden. For den afklarede bedømmelse, der nu er mulig, tør det vel siges, at der næppe kan rejses kritik mod Højesterets principielle holdning under besættelsen, selv om der stadig kan sættes et spørgsmålstegn med hensyn til nødvendigheden af ligefrem at skærpe de indankede straffedomme, hvad der fandt sted i 6 af 7 tilfælde.

I dag er Højesterets stilling i det danske samfund ombøjet af tillid fra det overvældende flertal af folket. I de konflikter, der under nogenlunde rolige politiske forhold kan tænkes at opstå mellem borger og stat, er der grund til at antage, at Højesteret vil yde den enkelte borger den videst mulige beskyttelse mod ulovlige eller urimelige indgreb. Det må også føles som en betryggelse for individets ret, at Højesteret anser sig for kompetent til at erklære en åbenbart grundlovsstridig lov for ugyldig.

Mod Højesterets sammensætning og virkemåde kan der for tiden ikke gøres store indvendinger. De 15 dommere, som nu udgør den

samlede ret, tilhører alle den juridiske elite, og det er praktisk utænkeligt, at nogen uværdig skulle kunne udnævnes til medlem af retten.

Delingen af Højesteret i to afdelinger, der fandt sted i 1953, betegner et betydeligt praktisk fremskridt og har ikke svækket de afsagte dommes lødighed. Det er ligeledes en stor fordel, at dommene nu ikke længere fremtræder som en enstemmig erklæring i sager, hvor meningerne inden for retten i virkeligheden har været afvigende. Det skal nu tilkendes gives også, hvad et eller flere mindretal har antaget, og det skal med navns nævnelse oplyses, hvem der står bag hvert enkelt standpunkt.

De nævnte procesreformer vedrørende Højesteret er af forholdsvis ny dato og har ikke været lette at tilvejebringe. Hvor meget godt der end kan siges om Højesteret gennem tiderne, lader det sig ikke påstå – end ikke for de seneste årtiers vedkommende – at retten har været ligefrem reformvenlig. Endnu er der ønskemål tilbage, navnlig om offentlig votering (som i Norge), udvidelse af Højesterets kompetence til i straffesager også at omfatte bevisbedømmelsen samt mundtlig afhøring af vidner og parter direkte for Højesteret i visse særlige tilfælde. Næmmere at gennemføre end disse ønsker er et ofte fremsat krav om fyldigere begrundelse af de afsagte domme. De tider er forlængst forbi, da parolen var, at domsresultatet skulle tale for sig selv som en inappellabel afgørelse. Nu er der kun spørgsmål om, *hvor* fyldige præmisserne bør være. I de sidste år har Højesteret i mange domme imødekommet ønsket – særlig hos advokaterne – om virkelig indgående domsbegrundelser. Men som det fremgår af det omtalte festskrift, kan der endnu være trang til en videregående praksis på dette område. Det må siges rent ud, at hvis det ikke viser sig muligt gennem domspræmisserne at give et klart billede af meningerne bag dommen, er alternativet en offentlig votering.

Værket om Højesterets historie rummer som baggrund for denne en fyldig redegørelse for strafferettens historie i den samme periode. Skønt der heller ikke her er tale om revolutionære spring i udviklingen, er der et uhyre svælg mellem, hvad der følte som retfærdigt og forsvarligt i det 17. og 18. århundrede, og hvad der stemmer med nyere tiders syn på forbrydelse og straf.

I epokens første del blev der endnu afsagt dødsdomme for hekseri. En troldkvinde blev levende brændt i 1693 i henhold til Høje-

sterets dom. For mord på husbond, madmoder m. v. fastsattes i en forordning af 1697 følgende straf: først skulle forbryderen knibes med gloende tænger på forbrydelsens gerningssted og dernæst på alle offentlige torve eller – hvis det drejede sig om en forbrydelse begået på landet – tre gange mellem gerningsstedet og retterstedet og endelig på selve retterstedet. Derefter skulle den højre hånd afhugges og dernæst hovedet, hvorefter liget skulle lægges på hjul og stejle og hovedet sættes på en stage. Holmboe, der fortæller dette – værkets andet bind side 67 – betegner denne straf som en skærpelse „næsten til det barbariske“, hvilket ikke turde være nogen overdrivelse. Om en dom i 1737 i henhold til samme forordning berettes, at den domfældte efter sin moders ydmyge anmodning blev benådet for knibningen på gerningsstedet under hensyn til, at der var en mil fra dette sted til retterstedet. De øvrige fire knibninger omfattedes ikke af nåden. Det kan også nævnes, at Højesteret i 1739 dømte to bønder, der havde anstiftet 9 andre bønder til mord på en landsdommer, til at knuses levende.

Sammenlignet med sådanne grusomme straffe forekommer almindelige dødsdomme for mindre forbrydelser humane. Hvis der kan tales om menneskelighed i denne forbindelse, kan et barsk eksempel herpå findes ved halshugningen af en kvinde for barnemord i året 1770, idet skarpretteren inden eksekutionen, på skrømt anbragte en kiste på retterstedet, for at den ulykkelige kvinde skulle finde trøst i udsigten til at blive begravet som andre mennesker i kirkelig jord. Efter henrettelsen førtes kisten tom tilbage til lignende brug ved andre eksekutioner.

Hvad der i den senere oplysningstid bevirkede en vidt udbredt og stedse større afsky ved al denne blodbesudlede retspleje, lader sig ikke henføre til nogen enkelt faktor, men må ses i sammenhæng med hele humaniseringen af sæd og skik. Til Højesterets ære må fremhæves – som det også sker i det foreliggende festskrift – at Højesteret selv, efterhånden som tiderne gik og de gamle drakoniske straffebestemmelser måtte føles som forældede, udfoldede en betydningsfuld virksomhed i formildende retning, blandt andet gennem talrige indstillinger til benådning.

I det foregående er givet enkelte glimt af det med stor grundighed og kyndighed samlede materiale omkring retsudviklingen under og som følge af Højesterets virksomhed i det lange spænd af tid siden

1661. Hvis en interesseret læser skulle ønske at få et lettere tilgængeligt kendskab til problemstillinger omkring Højesteret af mere aktuell karakter, kan der henvises til et samtidig med det store festskrift offentliggjort særhefte af tidsskriftet Juristen med titlen „Højesteret 1661–1961“, der kort og klart gør rede for forholdet i dag mellem den øverste domstol, lovgivningsmagten, administrationen, advokaterne m. v.

Tilsammen giver de omtalte publikationer en meget værdifuld orientering om Højesterets indsats i dansk retshistorie og nutidens retspleje.

OMBUDSMANDEN

Ombudsmandens virksomhed

Hvor der handles – der spildes. Og hvor der udøves magt, er der fare for magtmisbrug. Dette gælder også for den offentlige administration. I et så kæmpemæssigt maskineri må der regnes med en vis margen for hændelige ekspeditionsfejl. Sager forlægges af og til, en forkert adresse skrives på en konvolut, en besked, der skulle være bragt videre, glemmes, o. s. v. Det er vigtigt, at sådanne småfejl, der jo dog i det enkelte tilfælde kan få skæbnesvangre virkninger, holdes nede på det lavest mulige tal. Men det har ikke været meningen med ombudsmandsordningen, at der fra ombudsmandens side skal tages hårdt på fejl af denne art. Han vil som regel indskrænke sig til at gøre opmærksom på det passerede og holde sig underrettet om, at fejlen så vidt muligt berigtiges. Med henblik på den kommunale forvaltning, der fra den 1. april 1962 inddrages under ombudsmandens tilsyn,¹ er det da også i lovens forarbejder udtrykkelig betonet, at rene småfejl ikke skal gøres til genstand for kritik.

Men det hænder ikke så sjældent, at der – skønt den danske administration gennemgående står på et højt stade – forekommer fejl og forsømmelser af noget alvorligere karakter. Som eksempler på sådanne forhold kan nævnes, at en sags behandling trækkes urimeligt længe ud, at en afgørelse er truffet på ufyldstgørende grundlag, at et forvaltningsorgan har overskredet sin lovlige kompetence, at der foreligger en forkert lovfortolkning, eller at en forvaltningsafgørelse, der beror på et skøn, må betegnes som urimelig eller vilkårlig. I disse og andre lignende tilfælde kan der være brug for en ombudsmand.

Man kan spørge, om ikke den administrative myndighed selv, eventuelt gennem sine overordnede led med vedkommende minister som øverste top, kan holde tilstrækkelig justits i konflikter mellem administrationen og den enkelte borger. Dette spørgsmål må i

1. Dog med visse begrænsninger i henhold til lov nr. 142 af 17. maj 1961.

vidt omfang besvares bekræftende, særlig hvis der er adgang til at indbringe afgørelsen for de almindelige domstole. Men ombudsmandsordningen rummer en yderligere garanti, som i praksis har vist sig tiltrængt, og den tilfredsstillende tillige et socialpsykologisk behov: Et udbredt ønske i befolkningen om at få konflikter med administrationen undersøgt af en uvildig instans, der uafhængig til alle sider kan belyse og bedømme sagen.

„Folketingets ombudsmand“ er en ny institution i dansk folkestyre. Den er indført ved grundloven af 1953 (§ 55), og dens vigtigste principper er nedfældet i en lov af 11. juni 1954 med senere ændringer. Som hovedregler kan fremhæves:

1) Ombudsmanden vælges af folketinget, ikke af regeringen. Hvert nyt folketing står frit i spørgsmålet om genvalg eller nyvalg af en ombudsmand.

2) Ombudsmandens stilling beror på folketingets tillid til ham. Mister han denne tillid, må han gå.

3) Ombudsmanden er iøvrigt uafhængig af folketinget. Ingen – hverken i tinget eller regeringen – kan påbyde eller forbyde ham at tage en sag op til undersøgelse og bedømmelse.

Ombudsmanden har „indseende“ med statens civile og militære forvaltning og med den kommunale forvaltning. Derimod omfatter hans kompetence ikke domstolene eller selve folketinget og dets udvalg.

Ombudsmandens virksomhed omfatter (med den lige anførte begrænsning) enhver tjenestemand og enhver anden, der virker i statens eller kommunernes tjeneste, herunder også regeringens medlemmer i deres egenskab af administrationschefer.

Ombudsmanden bestemmer selv, hvilke sager han vil tage op til undersøgelse. Som regel vil han træde i funktion på grundlag af klage fra en borger, der føler sig personlig forurettet. Men han kan også handle i henhold til klage fra borgere, der ikke selv er parter i sagen, eller helt uden klage udefra.

Ombudsmandens tilsyn er først og fremmest tænkt som en virksomhed til værn for den enkelte borger i sammenstød med det offentlige. Men når forholdene taler derfor, kan ombudsmanden også tage sager op, hvor ingen enkeltmand direkte er ramt, men hvor der er tale om mulige misligheder eller fejladministration til skade for offentlige interesser.

Det påhviler ombudsmanden at være opmærksom på, om nogen,

der omfattes af hans kompetence, forfølger ulovlige formål, træffer vilkårlige eller urimelige afgørelser eller på anden måde gør sig skyldig i fejl eller forsømmelighed ved udførelsen af tjenesten.

Enhver, der er berøvet sin personlige frihed, har ret til i lukket skrivelse, at rette henvendelse til ombudsmanden.

Bliver ombudsmanden opmærksom på mangler ved gældende love eller administrative bestemmelser, skal han give folketinget eller vedkommende minister meddelelse herom. Ad denne vej – der i flere tilfælde er blevet benyttet i praksis – kan ombudsmanden øve indflydelse blandt andet til klargøring af gældende love, fjernelse af selvmodsigelser i disse og til fremme af andre reformer af upolitisk karakter vedrørende love og bestemmelser.

Til at bestride de opgaver, som nu i korthed er nævnt, er ombudsmanden udstyret med en række beføjelser af vidtrækkende karakter. Han kan først og fremmest kræve oplysninger og dokumenter fra de myndigheder og personer, han kontrollerer, og han kan indkalde hvem som helst til for retten at afgive vidnesbyrd om forhold, som er af betydning for hans undersøgelse. Der er dog visse begrænsninger i oplysningspligten svarende til, hvad der gælder i retssager i henhold til retsplejeloven. Men i praksis har myndighederne hidtil ikke påberåbt sig nogen hemmeligholdelsesret eller -pligt, men har – tildels i fortrolighed – stillet alt materiale, der har kunnet belyse sagens administrative behandling, til rådighed for ombudsmanden. Denne har forøvrigt selv tavshedspligt med hensyn til omstændigheder, hvis hemmeligholdelse efter sagens natur er påkrævet.

Ombudsmanden er endvidere berettiget til at undersøge enhver offentlig virksomhed og til at inspicere ethvert tjenestested. I de forløbne år har inspektion fundet sted i en lang række fængsler og lignende anstalter, militærnægterlejre, opdragelseshjem m. v.

Endvidere kan ombudsmanden pålægge anklagemyndigheden at rejse straffesag for forbrydelser i offentlig tjeneste eller hverv, ligesom han kan pålægge vedkommende styrelse at rejse disciplinærsag.

Denne strafferetlige side af ombudsmandsinstitutionen har dog hidtil ikke spillet nogen videre rolle i praksis. I mere alvorlige tilfælde har myndighederne af egen drift skredet ind mod vedkommende tjenestemand. Og ved de mindre alvorlige fejl, som ombudsmanden har haft til behandling, har han som regel nøjedes med at

benytte sig af den adgang han – i medfør af ombudsmandsloven § 9 – har til at „*frem sætte sin opfattelse af sagen*“. Der ligger heri en adgang til overfor den pågældende tjenestemand at udtale og offentliggøre en kritisk vurdering. Gennem denne og dens udførlige begrundelse kan konflikter mellem borger og stat eller kommune finde en løsning, der sætter tingene på rette plads. Skønt ombudsmandens tilkendegivelser ikke har retskraft som en bindende dom, har de dog hidtil i så godt som alle tilfælde virket som det sidste ord i sagen, og det hvad enten de giver klageren medhold eller ej.

I praksis indskrænker ombudsmanden sig ikke til en ren konstatering af eventuelle fejl, men han virker tillige for at få fejlen redresseret til fordel for vedkommende borger. Dette sker i form af henstillinger til administrationen, herunder eventuelt henstilling om at bevilge klageren fri proces ved domstolsbehandling af sagen.

Om ombudsmandens samlede virksomhed må det fremhæves, at betydningen af den ikke kan måles alene ved antallet og arten af de sager, ombudsmanden behandler. Det må anses for givet, at mange fejl, særlig forhaling af sagernes behandling, undgås som følge af muligheden for klage til ombudsmanden.

I de år, den nye institution har virket i Danmark, har den behandlet årligt cirka 1000 sager. Langt de fleste af disse har måttet afvises som faldende udenfor ombudsmandens kompetence eller som forældede (der gælder en klagefrist på 1 år) eller åbenbart urimelige. Men tilbage bliver 200 à 300 sager årligt, der kræver dyberegående – ofte meget omfattende – undersøgelse. Af disse giver omkring 20 procent anledning til kritik eller særlige henstillinger. Men det må tilføjes, at selv i de sager, der straks kan afvises, finder der ofte personlige samtaler sted med klagerne, som ikke sjældent derigennem bringes til forståelse og beroligelse.

Der har nu og da i pressen været ytre bekymring for, at ombudsmandsinstitutionen skulle kunne svække ministrenes ansvar. Tankegangen er den, at ministeren ved at skyde en undersøgelse fra sig og overlade den til ombudsmanden, skulle kunne slippe for under eget ansvar overfor folketinget at holde justits indenfor sit område.

Denne bekymring deler jeg ikke. Det er min bestemte opfattelse, at ombudsmandsordningen så langt fra at svække noget ministeransvar tværtimod fremdrager og understreger dette. I enhver under-

søgelse, der tangerer spørgsmål om fejl og forsømmelser fra vedkommende ministers side, vil søgelyset blive rettet mod ministeren. Det siger sig selv, at en udenforstående, uafhængig myndighed som ombudsmanden i langt højere grad end ministerens eget departement er egnet for denne opgave.

Gennem sin hele virksomhed bidrager ombudsmandsordningen til indskærpelse af administrationens ansvar for retfærdig og effektiv forvaltning af borgernes anliggender i stort og småt. Da ordningen for godt 150 år siden blev indført i Sverige, fastsloges det, at „folkets almene og individuelle rettigheder skulle overvåges af en af rigsdagen indsat vogter over lovenes efterlevelse ...“ Det er ombudsmandens opgave efter al sin evne at bidrage til, at ansvarsfølelsen overfor den enkelte borger holdes spillevende hos enhver, der har en myndighed at udøve.

Bureaukrati

Den danske ombudsmandsordning er kendt verden over. Måske takket være sin nyhed har den vakt større opmærksomhed end sit gamle forbillede, den svenske „justitieombudsman“, som for nylig fyldte 150 år, og som er lige så indgroet i svensk retsbevidsthed, som det er – eller indtil for kort tid siden var – ukendt uden for Skandinavien.

Interessen for „Folketingets ombudsmand“ har i udlandet givet sig udtryk i foredrag og studiebesøg, tidsskriftartikler og boglige publikationer, nu senest i to engelske værker, som her skal omtales. Det drejer sig om *E. Strauss*, *The Ruling Servants* (George Allen and Unwin Ltd.) og *T. E. Utley*, *Occasion for the Ombudsman* (Christopher Johnson Publishers Ltd.). I den første af disse bøger kommer ombudsmanden ind som en kortfattet omtalt, men fint placeret mulighed for at råde bod på tidens bureaukrati, hvis natur og vækst forinden er gjort til genstand for en vidtspunden udredning. I Utley's langt knappere fremstilling er derimod ombudsmanden det direkte hovedemne og spørgsmålet om den danske ordnings omplantning til britisk jord det centrale problem.

Bag hele denne interesse for det danske ombudsmandssystem ligger en vidt udbredt erkendelse af, at borgerne – og også samfundet som helhed – i stigende grad trænger til værn mod overgreb, om-

svøb og manglende effektivitet fra den offentlige administrations side. Denne opfattelse trænger sig på i alle lande uanset styrets politiske karakter, og den giver sig højlydt udtryk i protester og klage-mål. Et følsomt barometer for folkestemningen er også vittighedspressen og revyen, hvis latterliggørelse af hr. kontorius for længst ville have virket dræbende, dersom bureaukratiet overhovedet lod sig udrydde – hvilket har vist sig ikke at være tilfældet.

Selve ordet bureaukati er tvetydigt. Det stammer fra Frankrig og betyder sprogligt nærmest kontorvælde. Normalt bruges det i ned-sættende betydning som udtryk for alt det kritisable i administra-tionen, såsom – for at bruge en opregning i en engelsk kommissionsbetænkning fra 1944 – præcedensdyrkelse, livsfjernhed, utilgænge-lighed, mangel på initiativ og fantasi, ineffektiv organisation og spild af kræfter, sylteri og uvilje mod at påtage sig et ansvar. Lad mig straks tilføje, at dette sørgelige katalog absolut ikke giver no-get retfærdigt billede af den højtstående danske statsadministrati-on, men nok af de angreb, der ikke sjældent rettes mod den. Og en rem af huden har enhver masseorganisations forvaltningsappa-rat.

I en anden betydning bruges „bureaukati“ som en ganske neu-tral betegnelse for administrationen i det hele taget. Det har givet anledning til nogen forvirring. Her – ligesom hos Strauss i den om-talte bog – bruges ordet og begrebet i den ovenfor nævnte kritiske betydning. Det er i denne mening bureaukratiet kan sammenlignes med de bånd, der berøvede den gode Gulliver friheden, og – med en vending af Strauss – kan karakteriseres som „one of the most pro-minent monsters of our time“ (et af vor tids værste uhyrer).

Spørgsmålet om de bureaukratiske onder er ikke begrænset til sta-ten. Også de politiske partier, fagforeninger og religiøse organisa-tioner har deres bureaukati. Strauss beskæftiger sig dog i det væ-sentlige kun med bureaukati i stat og parti.

Udviklingen af bureaukratiet hænger ifølge forfatteren sammen med vor tidsalders masseorganisationer, der atter har deres ud-spring i det industrielle gennembrud, som dybtgående ændrede samfundenes økonomiske og sociale struktur. Samtidig med denne udvikling har frygten for bureaukratiet været i vækst siden begyn-delsen af dette århundrede.

Masseorganisationerne skabes af „primære sociale kræfter“, som

regel en social gruppe eller økonomisk klasse. Den meget teoretiske udredning af disse kræfters karakter og „formål“, hører ikke til bogens stærke sider. Af større interesse er en analyse af de træk i bureaukratiet, der virker negativt i forhold til organisationens målsætning. Fremstillingen er dog lidet overskuelig, og jeg må indskrænke mig til at fremhæve enkelte synspunkter.

En af forvaltningens „defekter“ er den overvældende betydning for den enkelte medarbejder af spørgsmålet om forfremmelse. Dette moment – hensynet til karrieren – kan lamme den underordnedes indsats og kan fremelske den „sygdom at sætte alle kræfter ind på for enhver pris at undgå at begå nogen fejl“. Men som *Parkinson* har bemærket: „Den mand, som man har nægtet mulighed for at træffe afgørelser af vigtighed, ender med at betragte de afgørelser, der overlades ham, som vigtige“. Forfremmelsespolitikken er i det hele et af administrationens vanskeligste problemer. Forf. peger i denne forbindelse på visse fordele gennem en udstrakt decentralisering af forvaltningen.

Et andet emne, som Strauss tager op, er spændingen mellem de politiske chefer og tjenestemændene. Hvis ikke et administrativt system skal udarte til et regerende embedsmandssystem, må en minister holde fast på, at det er hans opgave over for sin departementschef at gøre det klart, hvad offentligheden ikke vil finde sig i. Omvendt skal embedsmanden ikke snakke sin minister efter munden. *Churchill* har sagt det rammende: „Fristelsen til at fortælle en chef på høj post de ting, han helst vil høre, er en af de hyppigste grunde til en fejlslagen politik“.

Efter en udførlig gennemgang af den administrative og politiske udvikling i Rusland, Frankrig og England – der nok har historisk interesse, men for en stor del kun luftig forbindelse med forfatterens egentlige emne – fører Strauss undersøgelsen særlig ind på en vurdering af den aktuelle situation i England. Som i enhver anden stor administration møder man her bureaukratiske brist, men næppe en fuldbyrdet udvikling af „bureaukratisk degeneration“, d. v. s. transformation af et administrativt system til et regerende embedsvælde, hvilken udvikling eller faren derfor betegnes som et af de vigtigste problemer i det moderne samfund. Opmærksomheden må rettes på midler til at sanere den nuværende ordning.

En del af kritikken må imidlertid efter Strauss' opfattelse afvises.

Forretningsverdenens raseri mod bureaukratiet er i virkeligheden en reaktion mod statens indblanding i privat erhverv, en propaganda mod offentlig kontrol.

Men til værn for den enkelte borger er den nuværende parlamentskontrol utilstrækkelig. Den i England stærkt benyttede adgang til gennem et parlamentsmedlem at fremkomme med klager mod administrationen er værdifuld, men dog ufyldstgørende. I denne situation skulle der – mener Strauss – være en god mulighed for at tage ideer op fra udlandet. Og her er det særlig ombudsmanden, der kommer i søgelyset. Forfatteren bedømmer denne institution med sympati, for så vidt angår dens virksomhed til hjælp for borgere, der anser sig for forurettede. Den gør her en værdifuld indsats til forbedring af „public relations“. Derimod stiller Strauss sig afvisende over for muligheden af en generel kontrol med forvaltningen gennem ombudsmanden og betegner den danske ordning i denne retning som en skueret. Her foreligger der imidlertid en misforståelse, vistnok som følge af en uheldig formulering i den engelske oversættelse af den danske lovtæst, hvorefter ombudsmanden har „indseende“ med hele forvaltningen. Meningen med denne bestemmelse er ikke, at ombudsmanden af egen drift permanent skal udøve aktiv kontrol med den samlede administration – en i sandhed umulig opgave – men blot, at ombudsmanden *har adgang til*, når en klage eller andre særlige omstændigheder gør det aktuelt, at foretage en undersøgelse af et bestemt forhold. Dette har i praksis vist sig overkommeligt, selv med en fåtallig stab af medarbejdere.

Utleys bog er udgivet af det engelske *Society for Individual Freedom*. Den indledes med en redegørelse for den danske ombudsmandsordnings historie og virksomhed. Forfatteren føler sig særlig tiltalt af ordningens ejendommelige kombination af vidtgående undersøgelsesret og manglende eksekutiv magt. I et følgende afsnit omtales de muligheder, der er til stede i gældende engelsk ret, for behandling af klagemål i administrative anliggender. Forfatteren kommer særlig ind på den såkaldte *Frank's Report*, en i 1957 af Sir *Oliver Frank* udarbejdet betænkning i anledning af en affære omkring en ekspropriation i Crichel Down. I betænkningen fremsættes en lang række reformforslag, særlig med henblik på de „tribunals“ – d. v. s. administrative nævn – der florerer i England (såvel som

her i landet). Disse reformer er stort set blevet til gennem de sidste år, men dækker kun delvis behovet for en britisk ombudsmandsordning – eller noget i den retning.

Utley drøfter indgående parlamentets rolle som garant for den enkelte borger mod administrative fejl og forsømmelser. Særlig kommer han ind på muligheden af at fremdrage sådanne forhold i parlamentets *Question Time* og den såkaldte *Adjournment Debate*, som eventuelt kan finde sted efter sagens forudgående behandling i spørgetiden. Han kommer til det resultat, at det er så godt som håbløst ad denne vej at få et privat klagemål virkelig belyst.

Konklusionerne af Utley's undersøgelse – der også rummer en gennemgang af en række konkrete engelske klagesager fra de senere år – er navnlig følgende: Der er et overvældende behov for en bedre kontrol med administrativ adfærd i England. En ombudsmandsordning ville være langt mere i harmoni med britisk opfattelse end en forvaltningsdomstol i smag med det franske Conseil d'État. Dog ville man ikke kunne tænke sig at betro varetagelsen af borgernes interesse over for staten til en bestemt enkeltmand. Man måtte foretrække, at kontrollen udøves af parlamentet selv gennem en eller flere komiteer. Kun parlamentsmedlemmer skulle kunne indbringe klager for vedkommende komité. Forfatteren mener, at en ordning efter denne linie ville være bedst i overensstemmelse med britisk tradition og egnet til at styrke parlamentets anseelse.

Hertil er imidlertid at sige, at et komitéarbejde af denne art sikkert ville overstige de enkelte medlemmers kræfter. Det ville også være betænkeligt at udlevere de fortrolige dokumenter, som den danske forvaltning i praksis stiller til rådighed for ombudsmanden, til en større gruppe af politikere. Og fatalt for den af Utley foreslåede ordning ville det være, at den ikke ville kunne forlene undersøgelse med det præg af politisk uafhængighed og upartiskhed, som er noget essentielt for ombudsmandsordningen.

Utley's bog slutter med optryk af en artikel, som sekretær i Justitsministeriet, frøken *I. M. Pedersen*, har skrevet i tidsskriftet *Public Law* om ombudsmandsinstitutionen. Den giver en udmærket fremstilling af dennes virksomhed, belyst ved en række tilfælde, som har foreligget i praksis.

Fra dansk side kan man jo kun være glad for, at der gives udlandet god besked om institutionen, og man skal ikke tage sig det nær,

hvis den ikke findes egnet til direkte omplantning på fremmed grund. I hvert enkelt land er der traditioner og særlige forhold, som må respekteres, når talen er om at forme en indgribende ny kontrolinstans i den offentlige forvaltning. I Danmark kunne man heller ikke, da ordningen skulle indføres her, simpelt hen kalkere den svenske model. Det er endvidere meget tvivlsomt, om den nordiske institution overhovedet egner sig for lande, hvis befolkningstal mange gange overstiger de nordiske landes. I hvert fald måtte der i de store lande skabes regionale systemer eller anden fordeling af sagerne mellem flere tilsynsmyndigheder.

Men det danske forbillede har under alle omstændigheder vakt levende opmærksomhed og styrket indtrykket af Danmark som en retsstat i forreste linie af en sund udvikling. Selve betegnelsen „ombudsmand“ er blevet optaget som en anerkendt glose i britisk sprogbrug, både videnskabeligt og populært.

Og eksemplet fra Norden er – hvad enten det direkte måtte blive fulgt eller blot måtte virke inspirerende på fremkomsten af nye institutioner med samme opgaver – blevet en faktor af betydning i den universelle kamp for at holde bureaukratiet stangen.

Den personlige samtale

Ikke sjældent kan der påkomme det enkelte menneske en følelse af afmagt overfor staten. Det kan ske ikke blot i en dramatisk konflikt-situation, hvor han eller hun står som anklaget overfor politi og domstol, eller hvor myndighederne skrider ind for at fratage nogen forældreretten over et barn eller for at spærre nogen inde som sinds-syg og farlig for sig selv og sine omgivelser. Også i langt mere dagligdags situationer, som vi alle kender, kan man føle sig pris-givet og hjælpeløs overfor samfundets magt. Det kan dreje sig om en skatteligning, der føles uretfærdig, om en afskedigelse eller forbi-gåelse i offentlig tjeneste, om nægtelse af en bevilling eller bolig-tilladelse eller tusind andre ting, der har det fællesmærke, at den pågældende er ude af stand til at trænge igennem med sine retskrav eller synspunkter overfor den offentlige myndighed, der har magten til at bestemme.

Der er samfund, hvis ledende principper uden betænkelighed godkender, at således skal det være. Den enkelte tæller lidet eller

intet. Staten er alt. Dens greb tør ikke løsnes for ikke at svække dens slagkraft indadtil og udadtil.

Men også i vort hjemlige samfund, i dagens Danmark, hvor den enkeltes ret er grundlovsfæstet, anerkendt og besunget, kan enkeltmand føle sig fortabt i forhold til myndighederne. Vel har vi en fin retspleje fuld af bestemmelser til sikring af enhver anklaget mod retsovergreb og justitsvildfarelser. Der er sørget smukt for forsvarerbistand, for offentlighed i retsforhandlingerne, for ankemuligheder o. s. v. Den fattige kan få fri proces i sager mod stat og kommune. Forvaltningen er under stadig kontrol og kritik gennem særlige kontrolorganer, presse og folketing. Og dog. Den, der er fortrolig med de faktiske forhold, véd at mangfoldige mennesker – med rette eller urette – føler sig hjælpeløse i forhold til det offentlige, dette vide og vage begreb, der i den almene bevidsthed burde stå som udtryk for noget hjælpende og beskyttende, men som ofte tegner sig som noget fjernt, koldt og foruroligende.

Det er ikke så meget de gældende retsregler, det er galt med. Der kan heller ikke rettes nogen generelt gyldig kritik mod vore tjenestemænd, hverken på de højere og højeste poster eller de lavere grader. Som helhed er de besjælet af samfundssind og retfærdighedssans. Hvad der af den enkelte jævne borger kan føles som utilfredsstillende, er noget mere upersonligt og uhåndgribeligt: manglende kontakt med en for hans sag afgørende myndighed, følelsen af at være kommet ind i et maskineri med en rutine, der leverer ringe plads for individuelle hensyn, en fornemmelse af at stå overfor et uoverskueligt system af kontorer og instanser med en fælles prestige og et kollegialt sammenhold overfor den, der beklager sig.

Jeg siger ikke, at disse følelser og indtryk i almindelighed har et objektivt grundlag i noget virkelig passeret. Utallige embedsmænd og funktionærer i det offentliges tjeneste har utvivlsomt et smukt medmenneskeligt forhold til borgere, der søger deres råd og vejledning eller forebringer dem klagemål. Men lige så utvivlsomt er det, at følelser som de nævnte er vidt udbredt i befolkningen. I stort omfang har de i de seneste år fundet udtryk gennem henvendelser til folketingets ombudsmand.

Skal der gøres nogen virkelig nytte gennem denne nye faktor i forholdet mellem stat og borger, er det af den største vigtighed, at ombudsmanden ikke blot fungerer som en juridisk garant for, at

folk behandles rigtigt og forsvarligt af administrationen. Der må tillige lægges an på i videst muligt omfang at imødekomme tran-gen til en personlig kontakt med ombudsmanden, et tillidsforhold udover kold embedsrutine og papirbureaukrati.

Her sætter spørgsmålet om den personlige samtale ind. Mine medarbejdere og jeg har fra første færd gjort os det til regel aldrig at afslå et ønske fra nogen klagers side om en mundtlig forhand-ling, og i vidt omfang har vi tillige forhandlet mundtligt med de tjenestemænd og administrationschefer, hvem klagen angår. Det har ført til et pulserende liv i ombudsmandsinstitutionens kontor på Christiansborg og har forebygget sagsbehandlingens stivnen i skematisk form. Det tør også siges, at en forstående, venlig samtale med klageren om den uret, han tror sig tilføjjet, ofte har haft en be-roligende virkning, selv i de mange tilfælde, hvor klagemålet ikke har kunnet fremmes, fordi det faldt udenfor ombudsmandens kom-petence eller savnede bevisligt grundlag.

Den personlige samtale med mennesker, der er oprevet af en konflikt med myndighederne, kan være et uvurderligt gode for den pågældende og i det lange løb også for statens interesser. Den byg-ger i ombudsmandens gerning en bro, om end ofte spinkel og skrøbe-lig, mellem den enkelte og det upersonlige, kolde og uhåndgribe-lige væsen, som staten hidtil har været i denne borgers bevidsthed.

Et stort spørgsmål må det naturligvis være, om den praksis med hensyn til personlige samtaler, der har været fulgt i ombudsmands-virksomhedens første års levetid, rent tidsmæssigt lader sig opret-holde i fremtiden. Der *kan* komme et sådant pres på institutionen, at ombudsmanden personlig og den ganske lille kreds af medarbej-dere, der nu udgør hans stab, simpelt hen tvinges til at indskrænke antallet af samtaler. Jeg håber, at udviklingen ikke vil gå denne vej. Måske tør man udtrykke det ønske, at publikum i almindelighed vil udvise nogen tilbageholdenhed med indgivelse af håbløse kla-ger og især ikke søge ombudsmanden i sager, som han efter loven intet har at gøre med. Jeg tænker her særlig på sager, der er afgjort af domstolene, klager over folketingets lovgivende virksomhed og klager, der angår private mellemværender.

PRESSEN

Pressen og kriminaliteten

Der er en udbredt forestilling om, at pressen i højere og højere grad svælger i forbrydelser. Når der tales om kulturforfald, drages vor tids kriminalreportage i den vesteuropæiske og amerikanske kulturkreds ofte ind i billedet som et særlig uhyggeligt og ildevarslende fænomen.

Men hvor galt er det egentlig? Hvad véd vi med sikkerhed om udviklingen på dette område og om dens påståede skadevirkninger?

Det er usikkert, om kriminalreportagen i dag er mere omfattende og sensationel, end den var omkring århundredskiftet. En statistisk undersøgelse, der blev offentliggjort i Nordamerika i 1932,¹ var egnet til at slå koldt vand i blodet. Den viste, at der i 30-års perioden 1890–1920 ikke var sket nogen procentvis forøgelse af kriminalstoffet i de undersøgte dagblade. Målt i forhold til kriminalstatistikens tal, var kriminalstoffet gengivet forholdsvis mindre intensivt ved periodens slutning end ved dens begyndelse. Dette gjaldt også specielt med hensyn til mord.

Lignende europæiske undersøgelser er mig ikke bekendt. Men der findes naturligvis en del spredte oplysninger af mindre solid karakter. Fra Danmark kan nævnes en oversigt over avisstoffets fordeling bygget på en gennemgang af samtlige københavnske dagblade i tiden 1.–14. september 1945.² Kriminalstoffet („politireportagen“) optog her gennemsnitligt 7,2 pct. af det samlede læsestof (efter fradrag af annoncerne). Det er en ret høj procent, men den ligger dog under procenterne for emnegrupper som indenrigspolitik, udenrigsnyt, økonomiske spørgsmål, socialt stof, kunst, sport og underholdning.

1. *Frank Harris: Presentation of Crime in Newspaper. A Study of Methods in Newspapers Research.* Hannover–Minneapolis–Liverpool, 1932.

2. *Knud Skrivergaard: Hvad bruger aviserne deres frihed til?* Gads Danske Magasin, 40. årgang, nr. 2, København 1946.

Et andet spørgsmål, der trænger til nærmere belysning, er, i hvilket omfang dagspressens kriminalstof faktisk bliver læst. Klarhed herover kan vindes gennem enquêter efter Gallup-systemet og lignende metoder. Et bidrag til spørgsmålets besvarelse foreligger i en undersøgelse foretaget i Danmark i 1946 af den danske ungdomskommission.¹ Denne undersøgelse viste, at ungdommens foretrukne læsning er aviser og ugeblade, og at det avisstof, der læses mest, handler om forbrydelser og ulykker. En af et stort dagblad iværksat læserundersøgelse – hvis resultater ikke foreligger offentligt – gav derimod forholdsvis lave tal for interessen for „retsreferater“ sammenlignet f. eks. med interessen for rent underholdningsstof, filmanmeldelser og politik. Men i dette rundspørge var „forbrydelser“ ikke udtrykkelig nævnt som interesseobjekt.

Selv om der således mangler eksakte oplysninger om kriminalstofets omfang i den moderne europæiske dagspresse og om den interesse, hvormed det læses, kan der dog ikke være tvivl om, at kriminalreportagen rummer problemer og udøver virkninger, der må påkalde den største opmærksomhed.

Enhver kan pege på iøjnespringende ulemper ved uforsigtig, hensynsløs kriminalreportage. Den kan vanskeliggøre politiets efterforskningsarbejde, påvirke jury og dommere, forvanske kendsgeneringer, skandalisere uskyldige og ramme skyldige og deres pårørende uforholdsmæssigt hårdt. Den kan i sensationel form og ved udpenslede referater af volds- og sædelighedsforbrydelser virke forrående og fremkalde en psykisk smitte, der resulterer i forbrydelser, og den kan ved beskrivelse af hidtil ukendte eller mindre kendte forbrydermetoder virke direkte kriminogent (forbrydelsesfremkaldende). Ingen kan bestride, at alle disse og en række andre farlige muligheder er til stede.

Men i hvor høj grad realiseres disse muligheder? Meget af den kritik, der høres, skyder over målet. Bevidst falske meddelelser forekommer nu praktisk taget ikke i nogenlunde ordentlige blade. En journalist, der vil skabe sensation ved den slags meddelelser, vil miste sin stilling. Og som direkte incitament til forbrydelser spiller avislæsning næppe nogen synderlig rolle. Undersøgelser foretaget

1. Ungdommen og fritiden. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen. København 1952, s. 121 ff.

bl. a. af Healy og Cyril Burt viser, at den særlig modtagelige ungdom, som disse forfattere har kendskab til, kun ganske undtagelsesvis er blevet påvirket til deres kriminelle handlinger gennem artikler i dagspressen.

Stil så her over for kriminalreportagens utvivlsomme muligheder i sociale værdiers tjeneste: dens kontrollerende funktion over for politiet og retsvæsenet, der garanterer, at retsplejen foregår som den skal i dagens fulde lys, den ansporende virkning, der ligger i udsigten til offentlig kritik af enhver, der virker i retsplejen, bladomtalenes præventive virkning, der atter er en betingelse for strafforfølgningens advarende og afskrækkende funktion, og pressemeddelelsernes betydning for den enkelte forbrydelses opklaring. Hvorledes man end vil opgøre den faktiske værdi af denne plussaldo på pressens sociale regnskab, må det stå fast, at et demokratisk samfund ikke kan give afkald på den principielle frihed til gennem omtale af forbrydelser og deres behandling at belyse sociale misforhold og reaktionerne derimod. Pressens ret til frit at referere, kommentere og kritisere må ikke anfægtes. Den praktiske diskussion drejer sig alene om, hvad der kan gøres for at varetage modstående hensyn af særlig vægt og for at undgå uheldige udvækster af kriminalreportagen.

Ad lovgivningens vej kan man i et vist omfang beskytte offentlige og individuelle interesser, der har et rimeligt krav på, at undtagelser gøres fra det almindelige princip om retsplejens offentlighed. Der kan gives bestemmelser om udelukkelse af offentligheden fra retssalen eller om referatforbud for at værne om statshemmeligheder, af hensyn til sædeligheden, for at beskytte vidner eller for at undgå, at der tilføjes sigtede, navnlig unge sigtede, en skade, der kan hindre deres resocialisering eller tilføje dem uforholdsmæssig lidelse. De fleste moderne proceslove indeholder bestemmelser af denne art. Men efter deres natur kan og bør disse regler kun have et begrænset anvendelsesområde. Der kan også værnes om retsreferaters rigtighed gennem straffebestemmelser, og der kan gives forbud mod, at aviserne tager stilling til skyldspørgsmålet, inden dom er faldet. Men disse og lignende lovforbud er uden større betydning. De kan let omgås og giver sjældent anledning til, at straffe- eller erstatnings-sag rejses. Det er en erkendelse, der trænger mere og mere frem, at man i det hele taget kun kan nå til meget begrænsede resultater ad

lovgivningens vej i bestræbelserne for at dæmme op for hensynsløs kriminalreportage. Forbud er til syvende og sidst kun negative midler. Hvad det gælder om, er at fremme en indsats i kriminalreportagen, der får dennes positive værdier til at træde i forgrunden. Det kan kun ske med pressens egen gode vilje. Blandt nordiske kriminalister er det nu den overvejende opfattelse, at der må appelleres til denne gode vilje gennem et gensidigt forstående samarbejde mellem pressemand og kriminalister, der sigter til på frivillighedens grund at fastlægge visse retningslinjer for kriminalreportagen og skabe visse organer til påtale af misbrug.

Ud fra denne erkendelse nedsatte Dansk Kriminalistforening i 1949 et udvalg, der trådte i forbindelse med repræsentanter for den danske dagspresse. Resultatet af de forhandlinger, der førtes, er offentliggjort i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1951, s. 130 ff. Nogle hovedpunkter kan gengives her.

Med hensyn til politireportagen fremhævede kriminalistforeningen det uheldige i, at der fra uofficielle og inkompetente kilder inden for politiet tilflyder pressen meddelelser om straffesager, og man foreslog en ordning, hvorefter meddelelser til pressen fra politiet skulle gives gennem visse nærmere angivne ansvarlige politimænd. Det lykkedes ikke at få pressen til at binde sig til en ordning som den foreslåede, men man var dog enig i, at oplysninger, der stammer fra andre end politiets ansvarlige chefer, skal forelægges disse, før offentliggørelse finder sted. Endvidere akcepteredes det fra pressens side, at bladenes faste politireportere skal introducere journalister, som agter at beskæftige sig med politistof, til politiet. Af vigtighed er det også, at man enedes om, at der bør afholdes kursus for politireportere om straffe- og retsplejespørgsmål.

Hvad angår politireportagens indhold og form, fremhævedes det misforhold, der undertiden består mellem overskrifter og tekster, og det uheldige i, at skyldspørgsmålets afgørelse undertiden foregribes. Hertil kan føjes et ønske om at neddæmpe gadeplakaternes alt for voldsomme og smagløse tekster. Pressen erkendte, at hvor der kan være tvivl om skyldspørgsmålet, bør der tages fornødent hensyn hertil i referat og omtale af sagen. I øvrigt var der enighed om bl. a. følgende punkter:

Selvmordsforsøg og selvmord bør som regel ikke omtales. – Detaljerede skildringer i drabssager og sædelighedssager bør undgås. –

Med hensyn til billedreportage bør der udvises takt og tilbageholdenhed.

For retsreferaternes vedkommende fastsloges bl. a. følgende retningslinjer: Referaterne skal give rimeligt udtryk for både anklagemyndighedens og forsvarrets synspunkter. Når et anklageskrift refereres, skal det gøres klart for læserne, at der kun er tale om en anklage, ikke om en domfældelse. – Psykiatriske erklæringer bør kun gengives, når de oplæses i retten, og selv da med skånsomhed. – Betinget domfældte bør ikke nævnes ved navn, når det drejer sig om unge mennesker. Man bør i øvrigt undlade navngivelse af personer, der er impliceret i kriminalsager, når navngivelsen uden at tjene noget fornuftigt formål vil tilføje vedkommende eller hans pårørende en urimelig krænkelse. – Referaterne bør fremtræde som rene referater, således at referentens kommentarer på en for læserne tydelig måde udskilles fra referatet. – Kritik af domstolene bør have en strengt saglig karakter.

I Sverige og Norge er lignende retningslinier blevet vedtaget efter forhandlinger mellem pressen og repræsentanter for retsplejen.¹ I Sverige står publicistklubben, i Norge presseforbundets hovedbestyrelse inde for pressens godkendelse af disse regler som udtryk for god presseskik. Det indskræpes i de norske og svenske bestemmelser, at de informationer, der i pressen gives om retssager, først og fremmest skal være korrekte, at overskrifterne ikke må gå videre end teksten, at referat og kommentar skal holdes adskilt, at ingen må dømmes uhørt, og at der i det hele skal handles med ansvarsbevidsthed og særlig vises hensyn i spørgsmål om navngivelse af mistænkte og dømte personer. Særlig de norske bestemmelser, der er opstillet i paragrafform, indeholder en række mere detaljerede og præcise anvisninger, f. eks. at politianmeldelser, der endnu ikke har givet anledning til forfølgning, i almindelighed ikke bør omtales, at sigtelser og tiltalebeslutninger i almindelighed ikke bør offentliggøres, før den person, som sagen angår, er gjort bekendt med beslutningen, at offentliggørelse af navne på sigtede og vidner i almindelighed ikke bør finde sted, så længe vedkommende straffesag befinder sig på efterforskningsstadiet, og at det af hensyn

1. Se *Carl Holmbergs* referat i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1953, s. 61 ff., samt *Medlemsblad for Den norske Dommerforening*, maj 1953.

til retssikkerheden må anses for utilbørligt, om pressen interviewer personer, som er eller kan ventes afhørt i forbindelse med efterforskning i en straffesag. Refereres fra et retsmøde angreb på person eller institution, må også den angrebnes svar refereres. Og det fastslås som værende i strid med god presseskik at udnytte udtalelser fra vidneførsel eller procedure således, at de understreges eller trækkes mere i forgrunden end sket i retten.

At pressens ansvarlige organer selv går med til at anerkende eller opstille retningslinjer, som de nævnte, er en omstændighed, hvis betydning for en sund kriminalreportages udvikling ikke må undervurderes. Men hverken i Danmark, Norge eller Sverige har det hidtil været muligt at etablere tvangsmidler, der sikrer reglernes gennemførelse. Hver enkelt bladredaktion afgør selv, om den vil følge, hvad standen har erkendt som den rigtige, moralsk forpligtende kodeks. Dette er en iøjnespringende svaghed. I Sverige afhjælpes den noget derigennem, at pressen selv har indstiftet et opinionsnævn, til hvilket klager kan indgives. Nævnet kan erklære, at den påklagede artikel eller meddelelse strider mod god publicistisk skik og brug. Og i Norge kan klager indgives til Norsk Presseforbunds faglige udvalg, der også på eget initiativ kan tage sager op om krænkelse af god presseskik i kriminalreportagen m. v.

Det ville være et betydeligt fremskridt, om et nævn med en tilsvarende kompetence oprettedes af pressen i andre lande. En tilnærmelse dertil ligger i en aftale, der i Danmark er truffet mellem pressens repræsentanter og kriminalistforeningen om at opretholde kontakt i spørgsmål om kriminalreportagen. Men helt godt bliver det formentlig først, når pressen beslutter at oprette en kollegial domstol eller lignende institution, der får magt til at skride ind med advarsel og bod over for åbenbare tilsidesættelser af god presse-moral i behandlingen af kriminalstoffet. Et sådant organ ville blive hilst med tilfredshed fra kriminalistisk side og utvivlsomt også fra langt videre kredse i befolkningen og ville samtidig være i stand til at højne pressens anseelse og indflydelse uden at gå nogen berettiget interesse for nær.

Efterskrift. Et nyt initiativ til formulering og vedtagelse af regler om god presseskik i forbindelse med pressens behandling af straffesager er for nylig taget af Danske Dagblades Fællesrepræsentation.

Efter et forberedende arbejde i et udvalg – bestående af chefredaktør Svend Aage Lund, højesteretssagfører Carl Ricard, højesteretsdommer Jørgen Trolle og professor Stephan Hurwitz – blev de af dette udvalg foreslåede vejledende bestemmelser vedtaget på dagbladenes plenarmøde den 23. november 1960.

Bestemmelserne er inddelt i 24 punkter, der hver indledes med en kortfattet henstilling, hvortil føjes en forklarende tekst. Blandt de vigtigste henstillinger eller bud kan her fremhæves følgende:

Kald ingen skyldig, før han er dømt!
Vis hensyn!
Følg en fast linie med hensyn til nævnelse af navn!
Brug pålidelige kilder!
Billedstof kræver takt!
Overskrifter skal dækkes af indholdet!
Pas også på plakaten!
En anmeldelse eller sigtelse kan være ubeføjet!
Tiltale er ikke dom!
Lad fortiden ligge!
Skriv objektivt og loyalt!
Undgå ensidigt referat!
Pas på statens sikkerhed!

Vægten ligger iøvrigt særlig på de nærmere regler, der er knyttet til de enkelte punkter i manifestet. Det vil imidlertid føre for vidt her at redegøre for alle disse bestemmelser. Vigtigt er, at pressen nu som helhed selv har forpligtet sig til en sober kriminalreportage. Man må med forventning imødesee udviklingen i pressen efter denne vedtagelse. Men min personlige opfattelse er dog den, at det i det lange løb vil vise sig påkrævet, at der af pressen skabes et nævn eller råd med myndighed til at skride ind overfor krænkelser af den nu fastslåede standard for god presseskik.

Alvorsord om pressen

Om betydningen af en fri dagspresse er sagt, hvad der kan siges. Kortest af Thomas Jefferson: „Hellere leve i et land med aviser og uden regering end omvendt“.

I dagens Danmark er en argumentation for pressefrihed upåkrævet. Den føles som noget selvfølgeligt og uopgiveligt. Opmærksomheden samler sig om jævne problemer. Hvorledes skal man forhindre, at pressen inddrages i en arbejdskamp, der standser dens virksomhed? Hvorledes skal man undgå, at regeringsforanstaltninger i form af papirrestriktioner og lignende i krisesituationer hæmmer bladvirksomheden? Der er nok af advarende eksempler. I 1947 lammede typografstrejken hovedstadsbladenes udgivelse i fire måneder som følge af en konflikt mellem bogtrykkerforeningen og de københavnske typografer. For nylig truedes store dele af den engelske presse af en trykkeristrejke, hvis udgangspunkt var en konflikt i farvefabrikkerne. Der er en klar offentlig interesse i at forhindre, at noget sådant finder sted. Den bedste udvej ville vel være, at bladudgiverne og typograferne fandt frem til en frivillig voldgiftsordning, som det skete i Sverige i 1937, og som det blev foreslået her i landet ved folketingets dagsorden i 1950, der henstillede til de nærmest interesserede parter at udelukke muligheden af arbejdskonflikter, som medfører standsning af dagspressen, „så grundlaget for den frie opinionsdannelse undergraves“.

Hvorfor lod den danske typografstrejke det store publikum nogenlunde kold i hvert fald i de første måneders tid? Svaret kan kun være, at pressen er mindre populær, end man gerne vil tro i pressekredse. Der har summet sig en ret betydelig irritation op over for dagligdagens avis. De store blade betragtes af mange som storindustrielle virksomheder, hvis første og væsentligste opgave er at få oplaget og udbyttet så højt i vejret som muligt, ofte på bekostning af sandfærdighed og god smag.

Får stemninger af denne art frugtbar jord at vokse i, kan de blive dødsens farlige.

Eller overdriver jeg? Prøv som modstykke at læse en bladmands vurdering af situationen. Redaktør A. P. Hansen skriver i en bog om International Nyhedsformidling (Berlingske Pressebibliotek, 1953) følgende:

„Den nordiske presse ledes i dag af mænd, der kender deres ansvar overfor sig selv, overfor landet – og ikke mindst overfor læserne. Den nordiske presse, der i sin struktur har sammensmeltet det bedste af udlandets, og som i dag fremtræder i skikkelse af et kompromis mellem de bedste traditioner i verdenspressen, kan med

fuld ret kaldes en af verdens ypperligste. Den er et spejlbillede af den oplyste læserskare, til hvem den henvender sig – og resultatet af eksperter og vidende medarbejders indsats. Den bygger på friheden, der er ideen bag dagspressens tilblivelse og fundamentet for dens eksistensberettigelse“.

Hatten af for pressen på en jubilæumsdag. Men hvor mange kan selv i festligt lune tiltræde en sådan skønmalerisk karakteristik? Pressen er ikke tjent dermed. Den er tjent med en kritisk vurdering, gerne en streng kritik, hvis den bundet i omsorg for det frie ord og dets ansvar.

En engelsk pressekommission afgav i 1949 en betænkning, hvori det hedder: Det må erkendes, at pressen har taget færre skridt til at beskytte sin faglige standard end nogen anden institution af lignende betydning. – Dette passer også på danske forhold. De journalistkursus, der nu har været afholdt i en årrække ved Aarhus Universitet, har vel nok bødet på forholdet. Og på vigtige og vanskelige områder råder de store og større blade over medarbejdere af høj faglig standard. Men alligevel mangler meget, før kravet om den bedst mulige journalistuddannelse er fyldestgjort.

Særlig på kriminalreportagens område syndes der ofte mod regler for god presseskik.¹ Jeg har tidligere fremhævet, at pressen burde opretholde en kollegial domstol eller lignende institution, der får magt til at skride ind med advarsel og bod over for åbenbare tilsidesættelser af god presse-moral i behandlingen af kriminalstoffet.

Kravet herom er moderat. Til sammenligning kan anføres, at chefredaktøren af Daily Mirror den 25. marts 1949 af Lord Goddard blev idømt 3 måneders fængsel og hans blad en bøde på 10.000 pund sterling for at have omtalt en for mord sigtet arrestant som skyldig før sagens behandling i retten (det drejede sig om Haigh, den såkaldte „syremorder“, der før den pågældende artikels fremkomst havde erkendt sig skyldig over for politiet i en række bestialske mord).

Trangen til at sanere en sensationsbetonet journalistik, navnlig med henblik på redaktionen af bladenes overskrifter og kiosklakater, gav sig for nogle år siden udtryk i dannelsen af en privat komité

1. Se nu herom ovenfor side 154–60.

med Københavns universitets rektor, H. M. Hansen, som formand. Målet var ved stiltfældig henvendelse til de respektive redaktører at gøre opmærksom på sensationelle bladmeddelelser, der ifølge komiteens sagkyndige medlemmer kunne have uforvarlige skadevirkninger for den enkelte og for almenheden. Det er mit indtryk fra denne komité's virksomhed, at en privat organiseret kontrol eller vejledning ikke har udsigt til at komme ret langt med sine forsøg på at påvirke mere hårdkogte repræsentanter for pressen på sensationernes slagmark.

Her som på andre områder af pressens reportage og kommentarer må indsigelser støttes på et af lovgivningen eller pressen selv autoriseret organ, der har myndighed til at skride ind over for misbrug af pressefriheden.

Hvis dagspressen vil gøre en virkelig indsats – større end hidtil – for at imødekomme den kritik af dens egen virksomhed, som vitterligt gør sig gældende i vide befolkningskredse, vil den med forøget slagkraft kunne stille *sine* krav om sikring og udvikling af dens ytrings- og informationsfrihed.

Jeg tænker i denne forbindelse særlig på tre ting: *referatfrihed, beskyttelse af kilden og offentlighedsprincip.*

Ifølge straffelovens § 269 er en sigtelse straffri, når dens sandhed bevises, såvel som når den, der i god tro fremsætter sigtelsen, har været forpligtet til at udtale sig eller *har handlet til berettiget varetagelse af åbenbar almeninteresse* eller af eget eller andres tarv. Jeg har i min fremstilling af den danske kriminalret hævdet den opfattelse, at pressen må kunne påberåbe sig den her omtalte ytringsfrihed. Om betingelserne for den i det enkelte tilfælde er til stede, kan imidlertid være tvivlsomt. Ligeledes har jeg antaget, at der kan være givet en udtalelse en så bred offentlighed, f. eks. gennem dens fremsættelse på et offentligt møde, at et videre referat af den ikke bør bedømmes som retstridigt. Er pressen tilkaldt til et møde med fri adgang til referat, må et sådant møde efter min mening som regel opfattes som offentligt. Disse antagelser har dog ikke fuldt ud vundet domstolenes tilslutning. Pressen må gøre sig fortjent til en anerkendelse af disse krav.

Efter den gældende retsplejelov er pressen kun i meget begrænset omfang fritaget for at oplyse, hvem der er kilden til en bladmeddelelse. Som bekendt opfattes det imidlertid af pressens folk som en æresforpligtelse ikke under nogen omstændighed at angive sin kilde

uden dennes samtykke. En journalist lader sig hellere fængsle i månedsvis end at bryde sin tavshed. Mon vi ikke turde følge svensk ret på dette område og ligesom denne i trykkefrihedens interesse fritage journalisten for vidnepligt i spørgsmål om kilden.

Endelig offentlighedsprincippet. Endnu arbejder den danske offentlighedskommission med spørgsmålet om at indføre en ordning, hvorved der bliver adgang for enhver interesseret – og herunder i første række pressen – til at gøre sig bekendt med forvaltningens dokumenter. Hvor langt man skal gå i denne retning – og om man overhovedet skal gå videre end i gældende praksis – vil bl. a. afhænge af den tillid, der næres til pressens ansvarsbevidsthed.

I redaktør Martin Pedersens bog „Dagspressen under Debat“ (1950) står der om pressens storindustrielle virksomhed: „Den beskæftiger i Dag ca. 10.000 Mennesker, og dens samlede Omsætning ved Abonnement, Avissalg og Annonceindtægt er ca. 120 Millioner Kr. Det vil igen sige, at Pressen, hvad angår Beskæftigelse og Omsætning, ligger over Stor-Industrier som Tobaksfabrikker og Savværker, og nærmer sig Jernskibsværfterne“.

I samme skrift peger han på, at talen om ændringer i pressen altid møder modstand og skepsis. Journalisterne henviser til, hvad redaktionerne forlanger. Redaktionerne siger, at det er udgiverne, der vil have det sådan, for de vil se resultater i større oplag. Udgiverne skyder atter skylden på konkurrenterne, og konkurrenterne henviser til, hvad læserne forlanger.

Men således må ansvaret ikke forflygtiges. Der kan godt vises læserne mere tillid. Og læserne vil den dag, da pressens frihed kommer i knibe, slutte stærkere op om en presse, der har været sit ansvar voksen, end om den presse, hvis store oplagstal er nået under tilsidesættelse af blad-etiske krav.

Pressen under besættelsen

På foranledning af Dansk Journalistforening har Instituttet for Presseforskning og Samtidshistorie udgivet et værk på mere end 500 sider om den danske dagspresses vilkår og virksomhed i årene 1940–45 (Universitetsforlaget, Aarhus 1960). Den digre bog er forfattet af redaktør *Bindsløv Frederiksen*, der har arbejdet med den overvældende stofmængde siden foråret 1957.

Forfatteren har samlet sit materiale fra mange kilder. Stof af interesse er blandt andet fremdraget fra besættelsestidens arkiver. Hvad der præger bogen, er dog ikke så meget arkivalia som fyldige uddrag af bladene selv, særlig de ledende artikler gennem besættelsestidens skiftende faser. Krigens og besættelsens forløb trækkes prægnant op som baggrund for hovedsagen: skildringen af pressens vilkår under den stadige stramning af ytringsfriheden og dens reaktioner over for mere og mere pågående krav fra tysk side.

Citaterne er i denne bog det vigtigste. De skal – som forfatteren selv siger – belyse strømninger i pressen omkring markante begivenheder og problemer. „Kun ved at meddele direkte citater, kan man give et indtryk af den journalistiske linedans, der var karakteristisk for perioden 1940–45, som datidens læsere forstod, og som tyskerne vanskeligt kunne ramme. Kun ved at tage disse vilkår i betragtning under vurderingen af stoffet kan man yde en retfærdig bedømmelse af pressens virke under besættelsen“.

Bogen er lagt an i to hovedafsnit: tiden indtil forhandlingspolitikens sammenbrud i 1943, da pressen var „*under tysk opsig*“ og tiden derefter, da den var „*under tysk åg*“.

I den første af disse perioder spiller en række mere eller mindre „frivillige“ ordninger en dominerende rolle med Udenrigsministeriets Pressebureau og det af bladene selv oprettede Pressenævn som hovedkræfter. Man sætter sig som mål at bevare pressen under dansk ledelse og dansk ansvar og er til gengæld villig til at underkaste sig et sæt af retningslinier, der fastlægges af den danske regering og går ud på at hindre offentliggørelse af nyhedsstof og andre meddelelser, som besættelsesmagten kræver mørklagt. Pressenævnet får myndighed til at påtale overtrædelser af de detaljerede ytringsforbud og kan som sanktioner idømme bøder, standse vedkommende blads udgivelse for en tid, standse bladets forsyning med informationer m. v.

Forfatteren giver en udførlig gennemgang af denne ordningsforløb i praksis. Der er et uendeligt tovtrækkeri mellem bladene og de tyske myndigheder via Udenrigsministeriet. Nye skærpede krav fremsættes ideligt med smålige bebrejdelser mod pressen som anledning. Der stilles krav om bestemte bladmænds fjernelse fra redaktionerne, arrestationer finder sted, stigende kontrol og infiltration præger udviklingen.

Bogen giver et levende indtryk af, at den danske presse med sej-

hed og kløgt og i visse tilfælde med betydeligt mod under disse vanskelige, ofte utålelige vilkår kæmpede for at holde de vigtigste bastioner. Navnlig springer det i øjnene, med hvilken frimodighed mange blade landet over tog afstand fra og udkammede interne forsøg på at undergrave det nationale og demokratiske sammenhold. Dette gælder især forholdet til de danske nazister og deres medløbere.

Langt værre blev forholdene efter den 29. august 1943. Det kommer nu til en direkte tysk censur. Protyske artikler og forfalsket telegramstof tvinges optaget i bladene, angreb på danske nazister forbydes, overskrifter og opsætning af stoffet tvinges ind under tysk-nazistisk tendens, o. s. v.

Det spørgsmål påtvinger sig under læsningen, om det var prisen værd, at de danske dagblade vedblev at udkomme under dansk redaktion, efterhånden som mere og mere ydmygende krav måtte efterkommes. Så længe forhandlingspolitikken endnu var en mulighed og havde største delen af folket bag sig, kunne vel den dertil svarende pressepolitik forfægtes med god samvittighed. Hvad pressen i denne periode gjorde sig til talsmand for, stemte stort set med dens egen virkelige mening om, hvad der tjente landet bedst. Der kan således næppe være tvivl om, at den så godt som enstemmige fordømmelse i besættelsestidens første afsnit af den begyndende sabotage, af Kauffmanns uafhængighedserklæring og Grønlands-politik og af Christmas Møllers flugt, var ægte udtryk for en da rådende opfattelse. Meget af hvad der blev skrevet, må i dag forekomme skævt og forstemmende, men en vurdering må ske ud fra den da foreliggende situation. Til sin kredit kan pressen i hvert fald påberåbe sig, at den – med kun få undtagelser – gik til den yderst mulige grænse for at bekæmpe den hjemlige nazisme og tilløb til uparlamentarisk regeringsdannelse. Der er en direkte forbindelse mellem pressens indsats i disse år og den bekendelse til dansk demokrati, der gav sig udslag i nazismens nederlag ved folketingsvalget i 1943. Den foreliggende fremstilling fremhæver med rette denne side af besættelsestidens pressehistorie.

Ulige sværere er det at forsvare pressens virksomhed efter samarbejdspolitikken sammenbrud og modstandsbevægelsens fremvækst. Men atter her giver det omtalte skrift en dokumentation, der afværger en kategorisk fordømmelse. Det står fast, at pressen af al magt værgede sig imod at virke opinionsdannende til fordel for tysk

politik og ideologi. De artikler, der blev påtvunget bladene blev på en eller anden måde mærket som optagne efter fremmed ordre, og de ledende artikler begrænsedes til at angå neutrale emner. I hvert fald tilfredsstillende pressens holdning langt fra de tyske myndigheder. Påtale og tvangsforholdsregler bringes gang på gang til anvendelse. Og magthavernes irritation og raseri over pressens modvillighed mod at gå deres ærinde giver sig uomtvisteligt udtryk i den lange række terroraktioner, der finder sted i form af Schalburgtage af det ene bladtrykkeri efter det andet.

Selv med erkendelse af disse kendsgerninger, som forfatteren omsorgsfuldt fremdrager, kan den legale presses virksomhed i de sidste besættelsesår dog aldrig gøres til en heroisk bedrift. En sådan betegnelse må være forbeholdt den illegale presse, der blomstrede frem som opinionsfaktor i modsætning til de lænkebundne dagblade, ofte for øvrigt under medvirken af disses journalister.

I LITTERATURENS SPEJL

Om at læse kriminalromaner

I min post var der et brev fra en forlægger, der spurgte om mit syn på kriminalromaner. Hvorfor læser folk disse bøger? Tilfredsstiller de et sundt eller sygeligt behov? Gør kriminalromanerne skade?

Man går åbenbart ud fra at en kriminalist har de bedste forudsætninger for at besvare spørgsmål som disse. Jeg er ikke sikker på, at det er tilfældet. Måske burde man snarere spørge en psykolog eller nervelæge, eller en journalist eller sociolog. Emnet kan i virkeligheden ses fra så mange sider, at der ikke kan forventes en udtømmende analyse fra et bestemt fagligt udgangspunkt. Kriminalisten har dog vel den særlige forudsætning for emnets behandling, at han kan drage sammenligninger mellem forbrydere og forbrydelse i fiktion og virkelighed. Faktisk har spørgsmål vedrørende kriminalromaner i en årrække beskæftiget den kriminologiske forskning. Der er skrevet doktordisputater om dem. De er blevet inddelt på kryds og tværs. Her vil jeg blot anstille nogle fordringsløse betragtninger.

Videnskabens interesse for kriminallitteraturen afspejler dens betydning. Kriminalromanen behersker bogmarkedet. Efterspørgselen er umættelig. Ansete forlag afstiver deres økonomi gennem bogserier af denne art, de førende forfattere arbejder som fabrikanter i en industrivirksomhed, produkterne spredes af en verdensomfattende salgsorganisation. Manden i S-toget til København sluger den samme mordhistorie som hans kollega i New York.

Det ville være af interesse at få undersøgt, hvorledes læserne fordele sig på de forskellige befolkningslag. I øjeblikket må man nøjes med et skøn. Mon der ikke er en jævn spredning? I hvert fald kan mere intellektuelle kredse ikke melde hus forbi. I min bekendtskabskreds er der en ambassadør, en dommer og en chefredaktør, der samler på kriminalromaner som andre på frimærker – og som virkelig læser bøgerne.

En vanskelighed i diskussionen om læsning af kriminalromaner er det, at begrebet kriminalroman er utilgængeligt for en stramtsiddende definition. Der kan ikke ensidigt lægges vægt på, om romanens hovedemne er en forbrydelse og dens afsløring, i hvert fald ikke hvis man vil undgå, at en del af verdenslitteraturens ypperste frembringelser henføres under begrebet, hvad der ville være upraktisk. Afgørende er heller ikke kvaliteten. Hvis man ville karakterisere kriminalromanerne som underlødige litteratur, måtte man i hvert fald anerkende talrige undtagelser. Skal man ramme, hvad der typisk stemmer med det almindelige forestillingsbillede, må kriminalromanen bestemmes gennem en kombination af indhold og form. Det centrale i indholdet er en forbrydelse (eller flere), som regel mord. Og den teknik, hvormed denne forbrydelse opklares, særlig ved at der findes frem til den skyldige mellem en flerhed af mulige gerningsmænd, spiller i almindelighed en stor rolle, undertiden så stor, at betegnelsen detektivroman bliver mere træffende end kriminalroman. Genren er handlingsmættet med stærkt fremtrædende spændingsmomenter. Formen beherskes af hensynet til at holde læserens interesse fangen. Forfatteren må nok stille gåder, men han må ikke trætte. Kriminalromanen er derfor aldrig langtrukken og sjældent dybsindig. En virkelig indgående karaktertegning fører ud over kriminalromanens rammer. Det samme gælder mere indtrængende skildringer af sociale forhold og misforhold. Enhver filosofi ligger kriminalromanen fjernt. Den indlader sig heller ikke på en finere analyse af følelseslivets nuancer. Vil man sætte en grænse mellem kriminalromanen og værdifuld litteratur, beror den kort sagt på, om forfatteren har noget alvorligt på hjerte og søger at give udtryk derfor. Al kunst er vanskelig. Enhver kriminalroman er nem (selv om håndværket kun beherskes af få). Forøvrigt er denne diskussion teoretisk. I praksis kendes kriminalromanen på dens omslag, dens forfatter og dens pris.

Indenfor disse rammer forekommer alle afskygninger, også med hensyn til bonitet. En kriminalroman kan være et mesterværk og et makværk. De virkelig gode kriminalromaner har som regel succes. Men da en del af denne litteraturs læsere er ude af stand til at sondre mellem fine og ufine effekter eller mellem intelligente og tåbelige problemstillinger og løsninger, har også makværkerne deres chance.

Hvorfor læses der så megen kriminallitteratur? Der kan gives simple og kunstfærdige forklaringer på spørgsmålet. Den simpleste og måske rigtigste er, at folk læser disse bøger, fordi de er *spændende*. Men hvorfor er de spændende? Vi må bag om romanen til dens emne, til forbrydelsen. Det er en kendsgerning, at de i virkeligheden forekommende gådefulde forbrydelser, særlig mord, øver en stærk tiltrækningskraft på vide befolkningskredsens fantasi og kombinationsevne. Kriminalromanen bygger på denne tiltrækningskraft, udnytter den til det yderste, men skaber den ikke. Den er der i forvejen som en primær psykologisk faktor.

Jeg oplevede for nylig denne spænding på virkelighedens grund. Episoden var direkte egnet som indledning til en kriminalroman. Det var en natte-time i en øde egn af det nordvestlige Jylland. Jeg stod sammen med en ven uden for mit bondehus, fra hvis ruder en petroleumslampe sendte et svagt skær ud i natten. Ellers var alt mørkt. Vi var netop ved at gå ind, da der pludselig hoppede to lyskegler frem bag en høj klit cirka 100 meter foran os. En lille bil strøg med stærk fart frem over en hullet vej, der ender blindt nede ved stranden. Der var milevidt til anden beboelse. Hvad havde en bil at gøre her på denne tid? Føreren måtte være stedkendt efter farten at dømmе. Vi hviskede sammen om spørgsmålet. Kunne det være smuglere? Nej, både kunne ikke gå ind til kysten. Der lyste i det samme et stærkt glimt op på himlen. Det kunne være et signal, men det kunne også være et lyn. Medens vi endnu overvejede, om vi skulle anstille nærmere undersøgelser, hørtes på ny motorstøj. Bilen kom hurtigt tilbage ad den samme vej. Men denne gang standse den omtrent ud for mit hus. Vi kunne skimte en skikkelse, der stod ud af vognen og lyste på jorden med en lommelygte. Han – eller hun – stod straks efter ind igen, og bilen kørte bort.

Dette var episoden, som fantasien kunne brodere videre på. Da det blev lyst, gik vi ned til stranden. Hjulsporene viste, at bilen var kørt helt ned til havet, før den blev vendt. Strømmen bar fra land, og vi begyndte at tale om, hvad der ville ske, hvis et lig blev kastet i vandet her. Ingen af de lokale folk kendte noget til, at en bil var kommet kørende.

Det viste sig senere, at det var udensogns folk, der i fuldskab var kørt forkert under søgen efter en kro. Først da bilen var kommet helt ud i vandet, var de kommet så meget til sig selv, at de havde indset fejltagelsen. Løsningen var flov, som når en usandsynlig be-

retning ikke har anden opklaring end tilføjelsen: og så vågnede jeg. Men lad den rigtige forfatter tage fat i et sådant udgangspunkt, lad ham holde spændingen ved lige, forstærke den, suspendere den lidt ved muntre sidespring, brodere sting på sting i et kompliceret mønster uden om forbrydelsen – og man har kriminalromanen som tilfredsstillende af en ganske naturlig, normalpsykologisk tilbøjelighed til – i passende afstand – at være med i en kæde af usædvanlige og uhyggelige begivenheder og nå frem til en forklaring, der ikke forringer disse begivenheders betydning.

Men der er også mere indviklede forklaringer på interessen for mord, morderjagter og kriminalromaner. En af dem er, at der her ved giver sig en sadistisk tilbøjelighed til kende. Man vil gerne høre om bloddryppende begivenheder, torturscener og henrettelser, fordi man inderst inde er grusom og her ad fantasiens vej finder afløb for sine grusomhedstendenser. Denne teori rører vel nok ved noget rigtigt, men den fremtræder ofte i overdreven form og med et krav på gyldighed, som ikke er tilstrækkeligt underbygget af kendsgerninger. Hvad særlig angår kriminalromanerne, indeholder mange af de mest efterspurgte aldeles ingen udpenslinger af kvaler, som kunne tilfredsstille en sadist. De går tværtimod let hen over selve mordhandlingen, bagatelliserer nærmest forbrydelsen eller stiller den i et let komisk skær; den er kun det nødvendige udgangspunkt for efterforskningens genvordigheder og skarpsindige gennemførelse.

I det hele taget er sadisme ved at blive en lidt for udvandet glose. Virkelig sadisme er en sjælden abnormitet. Jeg havde fornylig lejlighed til at besøge kriminalemuseet i det gamle fængsel Gefangenenpoort i Haag. I den smukkeste del af byen, midt i det pulserende liv står her endnu med tilgitrede ruder et middelalderligt fangetårn, der har været rammen om de grusomste pinsler, og hvori trofast opbevares rædselens minder. Her fremvises torturkælderen i fuldt bevaret stand med alle dens instrumenter, cellen, hvor fangerne sultedes til døde med duften af mad fra det ved siden af liggende køkken i deres næse, rummet med radbrækkerbænk og jernstænger til knusning af ofrenes knogler, brændejern o. s. v. Hele huset med de gamle gulvbrædder og fortvivlede indskrifter er gennemsvivet af blod, og man synes endnu at høre ofrenes stønnen. Foran dette hus står nu dagen igennem en kø af besøgende, der lukkes ind i hold. Et stort antal af gæsterne er børn, mange af dem små-

børn ved moderens arm. En gemytlig opsynsmand forklarer, hvad der er foregået i hvert af rummene. Jeg lagde nøje mærke til de besøgendes reaktion. Ansigterne var prægede af nysgerrighed og vantro. Dette kunne ikke være muligt. De værste instrumenter og beretninger fremkaldte smil, ikke rædsel. Jeg tror, den psykologiske mekanisme er nogenlunde den samme over for bøger og billeder med grusomt indhold.

Med det anførte har det ikke været meningen at bestride, at virkelige sadister kan have hang til kriminalromaner, og at denne hang kan være af interesse ved belysningen af deres psyke. Vi har eksempler på dette blandt krigsforbrydere og besættelsestidens torturister. Hvad jeg sætter et spørgsmålstegn ved, er den modsatte slutning: at fornøjelsen ved denne litteratur skulle tyde på et sadistisk anlæg.

Der er andre forklaringer, til dels af luftig art, mere eller mindre i forbindelse med sadisme-teorien. Nogle mener f. eks., at borgeren afreagerer sine af konvention og moral undertrykte aggressive drifter og misundelse over forbryderens hæmningsfrihed ved i fantasien at deltage i forbryderjagten og fordømmelsen over morderen. Denne opfattelse kan vanskeligt forenes med den kendsgerning, at kriminalforfatteren ofte kaster et sympatisk skær over den skyldige. Andre hæfter sig ved, at den myrdede særlig i nyere amerikanske kriminalromaner ofte er et foragteligt individ. Der skulle herigenem appelleres til læserens fordomme, hans trang til at betragte sig selv som overmenneske. Fra kommunistisk side tages dette, i forbindelse med hele voldsmentaliteten i amerikansk kriminallitteratur, som tegn på det kapitalistiske samfunds kulturforfald. Ja, hvad kan der ikke alt siges? Tankegangen er omtrent lige så ukontrollabel som nazismens idé om kulturforfald målt ved bolsjevismens kunst og litteratur.

Alt i alt kan det næppe siges, at kriminalromanerne tjener til tilfredsstillelse af et usundt behov. Interessen for forbrydelser og deres afsløring er i sig selv sund nok. Det ville være farligere for samfundet, hvis publikum tabte interessen derfor. Det ville kun kunne ske, hvis alvorlige forbrydelser var blevet et så udbredt og dagligdags fænomen, at det intet usædvanligt frembød.

Gør kriminalromaner skade? Jeg tror det ikke. Som handlemonstre er de uden betydning for den normale læser. Der er ingen eksempel-

fare af betydning. De bedre eksemplarer af arten kan give selv den intellektuelle læser en fornøjelig adspredelse. Hvis forfatteren, som det ofte er tilfældet, er vel orienteret med hensyn til den virkelige kriminalitets baggrund og former og med hensyn til kriminalprocessens teknik og ikke fjerner sig for langt fra virkelighedens grund, kan han virke mere end blot underholdende. Der kan f. eks. høstes psykologisk og kriminalistisk belæring af en bog som *The Anatomy of Murder*, hvori en række kendte engelske kriminalforfattere gennemgår og belyser visse virkelige retstilfælde.

Faren ligger i de dårlige bøger af genren. Det er ikke så meget en fare for smitte som en fare for fordummelse. En del af den nyeste amerikanske litteratur på dette område er ved at gå over gevind. Tonen er blevet mere rå end tidligere, der arbejdes med mere makabre effekter, den seksuelle islæt er blevet grovere. Personskildringerne svarer til tegneseriernes. Lad mig anføre et par stilprøver fra et af de senest udkomne produkter:

„Han var en ung kæmpe af et mandfolk, næsten lige så bred som en dør. Hans overkrop var blottet og solbrændt. Han havde kraftige, skrånende skuldre og en muskuløs krop ...“ „Der lå en fin fugtig hinde over hans brede bryst, som fik den bronzefarvede hud til at skinne.“ Eller for kvindens vedkommende: „Hun havde fyldige røde læber og en skikkelse som en mannequin ... hendes negle havde samme farve som hindbærgelé.“

Men helheden kan ikke bedømmes efter udartningerne. Og før ellers senere får vi såmænd nok en klub af entusiaster, der tager læsningen af kriminalromaner så alvorligt, at de med streng mine vil skille fårene fra bukkene.

Omkring et skuespil

Branner's „Søskende“ er en digters værk. Dets sandhed er kunstnerisk. Det er koncentreret i sin opbygning, intenst i replikskiftet, inspireret i sin poetiske grundtone og medmenneskelighed.

Uafhængigt af skuespillet som kunstnerisk oplevelse kan man reflektere over dets psykologiske dybdeboringer og dets tankeindhold. Men den tankeudveksling, en digter indbyder til, ligger i et andet plan end hans værk. Hvad der ville virke dræbende for kunsten er en nødvendighed i debatten.

Hovedpersonen i stykket er *dommeren*. Han viser sig ikke på scenen men behersker den gennem sit portræt. En streng, gammeltestamentlig skikkelse iført kappe, sådan karakteriseres billedet i forfatterens sceneanvisning. Man hører hans dødsrallen fra etagen ovenover, hans raseriudbrud og tunge stokkeslag i gulvet. Symbolikken er klar: retfærdigheden anbragt i sin himmel over livets skueplads, på én gang afmægtig og magtfuld. Sønnerne er mærket på livstid af den retfærdige, den ene i underkastelse, den anden i oprør, begge forkvalede, ødelagte.

Lad os se nærmere på det billede, der tegnes af ham gennem samtalerne mellem brødrene og deres søster.

Han har været en indelukket mand. „Den tavse“ har man kaldt ham. Han har altid været menneskesky. Til sidst har han ligesom forsømt alt og alle. Folk har været bange for ham, også hans nærmeste. Han har tiet sin kone ihjel, isoleret sig fra sine børn, pryglet og forstødt den yngste, brudt forbindelsen med de andre, også med den søn, der ydmygt gik i hans fodspor.

Men han har været retfærdigheden selv. „Han har aldrig tænkt en tanke, som ikke var logisk og klar. Aldrig skrevet et ord, som ikke stod ved magt. Aldrig fældet en forkert dom –“, siger sønnen Arthur, politiadvokaten, beundrende. Han isolerede sig fra menneskers kærlighed, som han hungrede efter. Og digteren selv fjerner retfærdighedens maske fra den døende dommer og svøber ham i medlidenhedens kåbe. Hans sidste skrig er et skrig efter den fortabte søn, der lod hånt om retfærdighed. Det er ham og datterens letsind, han elsker. Sønnen, der fører hans gerning videre, den hæderlige juridiske pedant, er ham modbydelig.

Et menneske uden menneskelig kontakt. Men dog ikke uden behov for kærlighed. Datteren Irene, den eneste, der aldrig har været bange for ham, har forstået denne side, den fortrængte del af hans natur. Hun ser hans isolation som svar på skuffelse. Han blev ensom, fordi han følte sig svigtet, fordi han aldrig opnåede menneskers kærlighed, som han hungrede efter. Og digteren selv fjerner retfærdighedens maske fra den døende dommer og svøber ham i medlidenhedens kåbe. Hans sidste skrig er et skrig efter den fortabte søn, der lod hånt om retfærdighed. Det er ham og datterens letsind, han elsker. Sønnen, der fører hans gerning videre, den hæderlige juridiske pedant, er ham modbydelig.

Det er en interessant karaktertegning. Men er den psykologisk overbevisende? Er den sand?

Den rummer træk, der genkendes i konfrontation med virkelig-

heden. Men som helhed er den en konstruktion. Der er intet typisk ved dette dommerportræt. Og det er problematisk, om skildringen kan have gyldighed som dækkende et patologisk særtilfælde. Branner er psykolog og kunne have givet et nuanceret billede af en dommers sind. Men denne dommer er intet menneske. Han er en abstraktion, et symbol, med rette anbragt usynligt i soffitterne. Han skal ikke vurderes psykologisk. Han repræsenterer et retfærdighedsbegreb, mod hvis livsfjendtlige idé skuespillet er vendt. Hvad der interesserer her, er, om forfatteren med dette retfærdighedsbegreb har aftegnet en opfattelse, der behersker tidens retsvæsen. Det har han ikke. Han kæmper mod en forældet opfattelse. Han støder åbne døre ind.

Det er ingen vellykket, næppe nok en brugelig advokat, der er beskikket til at føre retfærdighedens sag i Branners skuespil. Hans ansigt er blegt og hulkindet. Han fører sig unaturligt, med stive bevægelser. Han er usikker, nervøs, overarbejdet, en livsfjern formalist, strengt dømmende som faderen, ensom som han, en tvangsneurotiker i en spændetrøje af ordensforskrifter, en impotent pedant, der alene er viet til sine papirer og akter, og som inderst inde endda er i tvivl, om han øver ret i sin gerning.

Er han således, fordi han skal være eksponent for retsmaskineriet? Eller dets produkt? Ikke direkte usympatisk, men blodløs, et stykke unatur, værdigt som pendant til det menneskeliges forvrængning hos dommeren, den personificerede retfærdighed, der dør som „en nar i sin narrekappe“, som en grimasserende bavian.

Er retfærdigheden sådan? Er det typisk for dens tjenere, at de fornægter livet? Branners stykke genspejler en opfattelse, der er almindelig i digtningens verden, næsten en litterær kliché. Den korrekte, ufølsomme, paragraftørre jurist, hvem alt menneskeligt er fremmed i hans hverv, således er repræsentanterne for retten i Dickens' Bleak House, i Tolstojs romaner og hans uforglemmelige Ivan Illitsj' død, den mest rystende dom over en dommer, litteraturen har frembragt, frem til emnets seneste danske behandling, Tove Ditlevsens Dommeren, en savlende ubetydelighed, der dømmes til døden uden at ane sit ansvar.

Var det ikke værd at tage dette billede op til revision? Digttere er individualister, må og skal være det. De er fødte modstandere af samfundets domme. Men kan det ikke forventes, at deres egne

domme rammer noget tidstypisk? Det er ikke regelen, men undtagelsen, at dommeren i dag, eller anklageren i dag er en virkelighedsfjern skematiker. Han opdrages til social og psykologisk forståelse, til menneskekundskab og ansvarsfølelse. Straffeloven er ikke længer et system af stive retsregler, men et mangestrengt, omend ufuldkomment instrument for bestræbelser, der mere går ud på at genopbygge end på at gengælde.

„Kan man dømmе mennesker efter deres handlinger?“ spørger Irene i Branners „Søskende“. Nej, svarer Arthur. „Men man kan dømmе deres handlinger. Udelukkende deres handlinger. Det er den eneste mulighed, hvis vi ikke skal ende i kaos. Han (faderen) vidste det. Derfor holdt han sig borte fra alle – selv fra sine nærmeste.“

Disse ord hører fortiden til, en død og begravet fortid. Det er mere end 25 år siden, den daværende professor i strafferet Carl Torp karakteriserede opfattelsen på følgende måde:

„Den saakaldte Retfærdighed, som den klassiske Strafferetsskole væsentlig havde for Øje, og som skulde bestaa i at belægge Forbrydelsen med en Straf, der svarer til dens Grovhed under vidtgaende Ensartethed i Udmaalingen – den er netop udsat for at blive et Vrængbillede af Retshaandhævelse ...“.

Siden er personlighedsfaktoren blevet trukket frem som stadig mere relevant for det kriminalretlige reaktionssystem. Ikke isolation fra det menneskelige, men den dybest mulige kundskab derom er løsenet for vor tids kriminalret. Af denne opfattelse udspringer de betingede domme, særforanstaltninger over for unge eller psykisk abnorme lovovertrædere, nye paroler i fangebehandlingen, prøveløsladelser og tilsynsforanstaltninger, reformer i det juridiske studium og dommeruddannelsen med vægtforskydning fra paragrafkundskab til årsagsforskning og behandlingsmidler, skabelsen af kriminologiske foreninger og fagskrifter til fremme af en fordomsfri kriminalvidenskab og meget andet.

Hvad er retfærdighed? Branner kredser om det evige spørgsmål. Der var en tid, da dommerne var præster og enhver dom Guds dom. Der sidder tilbage i os en fornemmelse af, at retsplejen, i hvert fald strafferetsplejen, og især når det gælder livet, skal være det jordiske redskab for en guddommelig retfærdighed. Hvis retfærdigheden

går under, så har det ingen værd mere, at der lever mennesker på jorden, siger Kant. Han tænker på den absolutte retfærdighed, den, som ikke er til for menneskenes skyld, men for hvis skyld menneskene er til.

Men denne umenneskelige teori har intet hjemsted i vor tids retslære. Det er samfundshensyn, der bestemmer retsudøvelsen. Retfærdigheden er – som alt menneskeligt – relativ. Vi erkender det – med resignation. Branner lader også sin politiadvokat erkende det, i en smuk og naturlig passage.

Og dog er retfærdigheden ikke principløs. Den er ikke til fals for uvedkommende hensyn. Den søger at behandle, hvad der er lige, på ligelig måde. Den øser moralsk kraft af samhørighed med de etiske forestillinger i det samfund, hvori den udøves. Den har sin rod i disse forestillinger, men virker samtidig tilbage på dem og former dem. Den er ikke blot en tjener for det bestående, men en dynamisk kraft. Set fra én synsvinkel er den konservativ, fra en anden revolutionær.

Digteren hæfter sig ved det abstrakte, det skematiserende i retfærdigheden. Det er rigtigt, at den ifølge selve sin natur er bundet til love, til det modsatte af vilkårlighed. Ellers ville lige tilfælde ikke kunne behandles ens. Men i bestemmelsen af, hvad der er lige, er der mulighed for en bredde i opfattelsen, som fjerner os milevidt fra den gølge, formelle retfærdighed, der alene hæfter sig ved den ydre handling, den retfærdighed, som Anatole France brændemærkede i en ofte citeret sentens: I sin majestætiske lighed forbyder loven den rige lige såvel som den fattige at sove under broerne, at tigge på gaderne og at stjæle brød. – Det juridiske retfærdighedsbegreb er ikke blevet stående ved denne parodi på lighed for loven.

Retfærdighedsbegrebet er blevet vanskeligere at formulere og vanskeligere at praktisere under sin relativisering. Det kan vanskeligt udtømmes i en afhandling, endnu mindre i et skuespil og slet ikke i en kronik. Spændingen mellem lovmæssighed og enkelttilfældets beskyttelse mod foranstaltninger, hvis art og varighed mere beror på hans personlighed end på den håndgribelige, præcist definerede forbrydelse, bereder problemer af største sværhedsgrad for videnskab og retsanvendelse. Der kunne skrives et moderne skuespil om denne voldsomme spænding mellem gamle og nye principer, der brydes i en endnu uløst problematik.

Dommeren i „Søskende“ har „aldrig skrevet et ord, som ikke stod ved magt, aldrig fældet en forkert dom“. Ingen kyndig jurist eller kriminalist ville give nogen dommer et så naivt skudsmål.

„Enhver dom er en forkert dom. Jo mere logisk og klar, jo mere forkert“, svarer Michael. Man genkender replikken. Den er vendt mod dyrkelsen af det logiske, det entydige. Det er for billigt at indvende, at en dom vel ikke bliver mere rigtig, fordi den er ulogisk og uklar. Paradokset udtrykker dog en sandhed. Det er en sandhed, der ikke er ukendt for kriminologiens dyrkere. Men den kan ikke indskærpes for tit. Professor Sheldon Glueck har givet den en smuk udformning i et kriminalvidenskabeligt værk:

Vi beskæftiger os med et kompliceret problem. Den scene, på hvilken dramaet om personlighedsafvigelse og usocial adfærd opføres, er lige så bred som samfundet og lige så dyb som den menneskelige natur.

Disse tanker omkring et skuespil skal, som det indledningsvis blev antydnet, ikke opfattes som nogen kritik af dette skuespil. Jeg er taknemlig for det som scenisk oplevelse. Mine bemærkninger angår kun en bestemt del af dets tankeindhold, der har forbindelse med retsspørgsmål og jurister. De er et svar på meningene herom, der kommer til orde i skuespillet, et svar, et forsvar, måske et selvforsvar.

I en vise om Trasymachos, der mente, at retfærd ikke er noget andet end den stærkeste fordel, har Sven Clausen ladet fru Justitia sige nogle ord til de unge jurister om retfærdighed. Dem vil jeg gerne slutte med:

*Sværdet det skarpe, hvormed jeg i blinde
anses for at ramme trods venskab og stand –
det kan du bruge til kløftning av pinde
til at kløve ord med og døve dets tand.
Og om jeg mildner den snubledes lod,
eller jeg hovent til spydet mig læner
bred bag dets blodige egge og od: –
Dette beror på min tjener.*

Hamlet

I fire århundreder har man udforsket Shakespeares verden. Hver krog i den er undersøgt. Men han, der skabte den, forbliver gådefuld. Og hans største frembringelse, prins Hamlet af Danmark, den grundigst analyserede skikkelse i litteraturens historie, udfordrer bestandig til ny fortolkning.

Der er skrevet biblioteker om Shakespeares værker, deres kilder og historiske baggrund, deres indre og ydre sammenhæng, deres stil og teknik, det lys, de kaster over deres forfatter og hans medarbejdere, om Shakespeare og musikken, Shakespeare og billedkunsten, Shakespeare og zoologien, botanikken, fysikken og filosofien og så videre i en uendelighed. Hans persongalleri er blevet inddelt og sammenstillet på alle tænkelige måder. Særlig to grupper har, i øvrigt uden sammenligning, kaldt på en sammenfattende behandling: kvinderne og forbryderne, hver for sig og tilsammen hovedkræfter i det shakespeareanske og virkelighedens drama.

Kendt er således den tyske retslærde Josef Kohlers Verbrechertypen in Shakespeares Dramen (1903) og August Golls – kunstnerisk mere beændede – Forbrydertyper hos Shakespeare (1907). I disse værker behandles Brutus og Cassius, Macbeth og lady Macbeth, Richard III og – som inkarnationen af den samvittighedsløse ondskab – Jago, og enkelte andre mindre kendte figurer. Listen kan let suppleres. Drab og svig væver overalt i Shakespeares skuespilverden deres tråde ind i handlingsgangen. Den kriminalistisk interesserede, der vil øse af de shakespeareanske gruber, vil især finde rigt stof til eftertanke i Hamlet-tragedien, dette skuespil, der kredser omkring forbrydelse og straf som sit centrale emne.

I stykkets sidste scene, efter Hamlets død, gør Horatio i et resumé, mere autentisk end nogen senere sammenfatning, rede for stykkets indhold. Efterverdenen skal (jeg benytter Lembckes på dette sted træffende og i det hele langt smukkere oversættelse end Østerbergs)

*... høre, hvad jeg har at melde
om blodskam, unaturlig, blodig dåd,
tilfældig straf, manddrab af våde sket,
om mord og svig og vold og nu til sidst
om rænker, der slog fejl og faldt tilbage
på deres ophavsmænd ...*

Forbrydelse og straf, straf, der rammer i blinde, og straf, der retfærdigt, men sent rammer den skyldige – det er altså handlingens poler. Men kun den ydre handling. Bag dennes klassiske mønster stilles vi over for en sjælelig problematik, der sprænger det antikke dramas idé og grænser. Hævnerens handlekraft er hæmmet. Interessen forskydes fra straffens fuldbyrdelse til dens stadige udsættelse, til kampen i Hamlets sind for og imod at iværksætte den. Dramaet rykkes løs fra primitivitetens blodhævn og bliver tidløst eller, om man vil, moderne. Det bliver til et spil om impuls og modimpuls til hævnstraf. Den *frugtesløse* stræben efter at iværksætte straffen for Claudius' forbrydelse er stykkets kerne.

Udgangspunktet for hele handlingen er et *brodermord*. Claudius har forgivet kong Hamlet, arvet hans trone og ægtet hans enke, dronning Gertrude. Motivet er så gammelt som menneskeheden. Næst efter syndefaldet er brodermordet den første forbrydelse, hvorom Bibelen beretter. Og som bekendt har beretninger om brodermord med ran af broderens hustru som motiv eller følge ældgammel tradition. Det er her nok at minde om det Saxo-sagn, der ligger til grund for Hamlet.

I Shakespeares værker møder vi gang på gang den svigefulde og voldelige broder. Tænk på Edmund (i *King Lear*), Richard III, Antonio (i „*Stormen*“), Frederick (i „*Som man behager*“). Som James Joyce lader Stephen Dedalus sige i *Ulysses*: „Den falske eller den røveriske eller den ægteskabsbrud-begående broder eller alle tre forenede i én er et tema, der altid er i Shakespeares tanker (hvad den fattige broder derimod ikke er)“. Det er i Hamlet, som om der må understreges særlige biomstændigheder for at gøre mordet tilstrækkeligt afskyvækkende. Det er sket lumskeligt – ved at hælde gift i øret på den sovende konge – og uden at give ofret tid til at angre sine synder. Det er foretaget af en mand, der i karakter og mandskraft ikke kan måle sig med den dræbte. Og først og fremmest: det er forbundet med et forhold, der af prins Hamlet – men tilsyneladende ikke af andre – opfattes som en seksuel forbrydelse, ægteskabet mellem Claudius og Gertrude, der ikke blot er indgået med usømmelig hast, men stemples som *blodskam*, og som måske tilmed fortsætter et forhold der er indledet allerede før kongens død.

Er det da blodskam – eller blot ulovligt – at gifte sig med sin

svigerinde eller stå i forhold til hende? Ikke efter nutidig almindelig og juridisk opfattelse. Men i Moseloven var forholdet forbudt (undtagen hvor broderen var død barnløs) ligesom i romersk ret, og dette forbud blev opretholdt af den kristne kirke. På Shakespeares tid var forbudet gældende i England. Men man havde dog ikke anset det for mere forpligtende, end at det kunne fraviges ved dispensation. Henrik VIII var jo således med tilladelse af pave Julius II blevet viet til sin broder Arthurs enke, Katharina af Aragonien. Og der har vel næppe nogen sinde været følt en sådan umiddelbar afsky mod et seksuelt forhold mellem svoger og svigerinde, som hvor talen er om forhold mellem nært beslægtede ved blodets bånd. Strengt taget kan betegnelsen blodskam (eller incest) kun bruges med henblik på kønsforbindelser mellem blodsbeslægtede.

Selve forholdet mellem Claudius og Gertrude, som Hamlet i de voldsomste vendinger fordømmer som incestuøst, unaturligt, modbydeligt, var da, objektivt betragtet, ingen stor forbrydelse. Det spørgsmål, der psykologisk interesserer, er, hvorfor Hamlet føler sig i den grad væmmet derved, hvorfor det udløser et had hos ham, som er endnu mere sviende end det, der er fremkaldt ved mordet selv.

Der kan gives en normalpsykologisk forklaring uden anstødelige momenter. Hans rent sønlige følelser over for en højttelsket far og mor krymper sig ved at se hende i en andens arme. Hans moderideal, og dermed hans kvindeideal, bryder sammen, da han ser hende troløs hengive sig til en anden kort efter faderens død. Hvad kræves der mere for et så følsomt sind? Hans kval og foragt er til stede, før han endnu er blevet overbevist om Claudius' skyld i faderens død. Det er unødvendigt at tilføje gisninger – der efter skuespillets indhold må henstå som blotte muligheder – om moderens medskyld i mordet og forudgående utroskab.

Nyere dybdepsykologisk teori har ikke villet blive stående ved denne forklaring. Man har i Hamlets forhold til Gertrude villet se en ubevidst seksuel dragning. Når han „taler dolke“ til hende, begår han et psykisk eller symbolsk modermord, der sidestiller ham med den græske tragedies virkelige modermorder, Orestes. Ligesom Oidipus, der – uden at vide deraf – ægter sin mor, realiserer Hamletfiguren en digterisk anelse om den først af Freud hævdede sammenhæng mellem sønlig og seksuel kærlighed. Han bliver en illustration til psykoanalysens komplekslære, en neurotiker, hvis indstilling til moderen ambivalent svinger mellem tilbedelse og had.

Lad os være varsomme i omgangen med denne teori. Den beror på ubevidste og ubeviselige momenter i dobbelt potens, både i Shakespeares værk og hos Shakespeare selv. Tidligere tider har bygget deres anskuelse ind i Hamlets væsen og ord. Der findes næppe den ideologi, han ikke har skullet repræsentere. Hamlet er dyb nok, som han er fra Shakespeares hånd. Det lønner sig næppe at gøre ham til medium for en omstridt teori, der er blevet til århundreder senere. Lad os da holde os til det, som er stykkets sikre fabel. Et usonet, uopklaret mord kalder på sin straf. Morderen sidder i magtens stol og benytter ethvert middel for at unddrage sig ansvar. Den dræbte søn er efter den kodeks, han selv anerkender som forpligtende for sig, kaldet til hævn. Hvorfor tøver han?

I en indgående juridisk analyse – der for øvrigt er lige så lærd i det retshistoriske som naiv i karakterbedømmelsen – har den før nævnte Josef Kohler særlig beskæftiget sig med blodhævnsideen i Hamlet (Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz, Würzburg 1883). Han betegner ligefrem Hamlet som „stykket om blodhævn“ og påviser i detaljer, hvorledes den appel til hævn, som lyder til Hamlet fra hans faders ånd, er i overensstemmelse med den „universal-historiske“ retsinstitution, der bærer blodhævnens navn og gjorde hævnen til en hellig pligt.

En nøje tidsfæstelse af den shakespeareske Hamlet-tragedies begivenheder til en epoke, da denne opfattelse af blodhævnens berettigelse endnu var gældende, er i denne forbindelse uden interesse. Stykket er fuldt af anakronismer. Det afgørende er, at genfærdet, som er skuespillets igangsættende kraft, og som på Shakespeares tid blev opfattet som afspejlingen af en gyselig virkelighed, med al moralens kraft kræver hævn af Hamlet, og at denne, overbevist om at stå over for sin faders ånd, sværger at opfylde hans krav. Den største forbrydelse, han herefter kan begå, er at svigte dette løfte, der for ham selv står som stemmende med naturens bud.

Talrige forsøg er i Shakespeare-forskningen gjort på at give den mest overbevisende forklaring på, hvad det så dog er for kræfter i eller uden for Hamlets sind, der lammer beslutningens udførelse.

Kohler, der kredser om retsinstitutionernes udvikling, ser i Hamlet en moralsk helt, i hvem en senere tids højere retsideal foregribes, idet han erkender privathævnens utilladelighed og derfor af etiske grunde ikke kan fuldbyrde den pligt, der er pålagt ham. Men der er bogstavelig intet i Shakespeares Hamlet, der støtter denne anta-

gelse. Selv om den vel nok kan finde nogen støtte i Elizabethtidens officielle moralkodeks, er den dog uden virkelig kontakt med renæssancens mentalitet og med den mentalitet, der behersker de shakespearske dramer. En kongesøn, der hævner sin faders mord, handler hos Shakespeare ikke umoralsk. Og Hamlet nærer ingen skrupler mod at udgyde blod.

Lige så urimeligt er det at søge forklaringen i ydre hindringer for hævnens iværksættelse. Vist kunne det være vanskeligt for Hamlet straks og uden håndgribelige beviser at skride til aktion mod den regerende konge. Men, som Brandes med rette siger, herom handler stykket bare ikke; grundvanskeligheden er en indre; tragedien foregår i hovedpersonens egen sjæl.

De tidligste litterære analyser af Hamlet-skikkelsen ser i ham en grublernatur, en melankolsk drømmer, hvis handlekraft går til grunde i tvivl og refleksion. Og denne i skuespillet umiddelbart begrundede opfattelse synes, selv om den ikke er udtømmende, at komme meningen nærmere end noget senere forsøg på mere komplicerede tolkninger.

En af denne klassiske fortolknings fremtrædende talsmænd, Samuel Coleridge, har gjort opmærksom på, at Shakespeare, når han skulle skabe en karakter, yndede at fremstille et enkelt væsentligt træk i sygeligt overdreven form. I Hamlet ser vi en mægtig intellektuel aktivitet og en tilsvarende ulyst til at omsætte den i handling. Hamlets karakter er den abstrakte tænkens.

I samme retning går Goethes smukke tolkning i Wilhelm Meisters Lehrjahre (IV, 13). Hamlet er den unge fyrste, hvis sjæl er for ædel til robust handlen. Nøglen til hans optræden ligger i udbruddet:

*Å, tiden er af led. – Fordømt, at jeg
blev den, der fødtes til at rette den!*

En stordåd er fordret af en sjæl, der ikke er dåden voksen. „Her bliver et egetræ plantet i en kostelig skål, der kun var skabt til at modtage yndefulde blomster i sit skød. Rødderne vokser ud, og skålen sprænges“.

Eller som Taine udtrykker det: Man genkender i Hamlet en digters sind, skabt ikke til at handle, men til at drømme, et sind, der fortaber sig i betragtningen af sine egne frembringelser ... en kunst-

ner, som skæbnens onde spil har gjort til fyrste og – endnu ondere – til hævneren af en forbrydelse.

At disse karakteristikker rammer det væsentlige i Hamlet, forekommer mig utvivlsomt. Og det er navnlig ingen gyldig indvending mod dem, at Hamlet dog momentant tager sig sammen til uforfærdet, voldsom handlen. Han dræber Polonius (ved en fejltagelse) og Claudius (med en døendes sidste kraft). Men det er impulshandlinger, vel forenelige med et sind, der er ude af stand til at planlægge og målbevidst gennemføre en handlingskæde. Han er som en drømmer, der handler halvt i distraktion. Eller som det med rette er sagt om ham: han handler uden at reflektere og reflekterer uden at handle. I så henseende er han som mennesker, vi møder i virkeligheden.

Men billedet af Hamlet som handleudygtig filosof er dog ufuldstændigt. Det siger os lidet eller intet om den rigdom af skønne, og også uskønne, træk, hvoraf dette sind er sammensat. Og det siger os ikke, *hvorfor* han er blevet, som han er.

Lad os tage det sidste spørgsmål først. Der er dem, der mener, at Hamlet oprindeligt må have haft et lyst og dådkraftigt sind. Men dette sind er blevet forgiftet af sletheden i hans omgivelser. Hans skønne, muntre verden er sunket i grus ved faderens død, bag hvilken han aner og senere får vished om morderens hånd, og ved moderens uværdige forhold til den forhadte onkel. Georg Brandes følte sig sikker i denne opfattelse. Hamlets melankoli stod for ham som et resultat af hans indignation.

Der er unægtelig meget i skuespillet, der taler for opfattelsens rigtighed. Men tvingende er den ikke. Hamlet kan meget vel have været i besiddelse af alle de ypperlige kvaliteter, legemligt og sjæleligt, hvorom adskillige replikker beretter, uden at have været væsensforskellig fra den inderst inde sorgfulde og tankefulde tvivler, som vi møder ved stykkets begyndelse. Og skikkelsen får større almenpsykologisk gyldighed, når vi tænker os den uden et altfor skarpt brut i dens udvikling. Et stærkt anlæg for pessimistisk refleksion må i hvert fald have været til stede, hvis Hamlet skal opfattes som en sand menneskeskikkelse uden ligefrem patologisk karakterforandring. Spørgsmålet hænger for øvrigt sammen med det tvivlsomme problem om Hamlets alder. Er han en ung, ufærdig sjæl, da de store begivenheder sætter ind, vil vi lettere kunne akceptere en

radikal omformning af hans sind under ydre indtryk, end hvis vi tænker os Hamlet som en moden, gennemreflekteret personlighed.

Men nu sammensatheden i hans karakter. Han er sensitiv og kold, øm og grusom, sart og brutal, ædel og vulgær. Ingen af disse modsætninger er uforenelige. Vor tids karakterforskning har uddybet erkendelsen af sådanne polære kontraster i menneskesindet, både indenfor det normales rammer og i sygelig udartning. Men der skal en Shakespeares geni til at sammensætte dem i så rig mangfoldighed og så ekstrem form, til en dramatisk figur, der føles i den grad levende og ægte, at slægtled efter slægtled har kunnet genkende sig selv deri.

Hermed er ikke sagt, at Hamlet efter en nøjere psykologisk undersøgelse må erkendes som en klart formet karakterologisk enhed, modsætningsrig, men gydt i én form. Der er i Hamlets ord og adfærd gåder, om hvilke det er tilladt at tro, at de ikke beror på et mesterskab i karakertegningen, en dybde så dyb, at den endnu aldrig er blevet loddet til bunds. Vi må regne med brist i den psykologiske og dramatiske sammenhæng. De kan bero på, at sammensmeltningen af de primitive forbilleder, Shakespeare har benyttet, med det fordybde og forfinede idéindhold, han efterhånden har knyttet dertil, ikke fuldt ud er lykkedes. Når alt kommer til alt, skrev Shakespeare for scenen, og han skrev for en tid, der lagde mindre vægt på psykologisk sammenhæng end på dramatisk effekt. Den engelske kritiker Brander Matthews har formentlig ret, når han siger, at Elizabeth-tidens teatergængere elskede karakterskifter, uanset hvor selvmodsigende de måtte være. Der er rigt med eksempler i Shakespeares værker på, at han har imødekommet denne smag. Jeg behøver blot at nævne Thimon i Athen, der forvandles fra godhedens og menneskevenlighedens til menneskehadets inkarnation.

Dette fører os til en advarsel mod at tilstræbe en til det yderste gående, ingen tvivl efterladende, „forståelse“ af Hamlet-figuren. Over for en lige så udbredt som tvivlsom Shakespeare-fortolkning har Benedetto Croce givet denne advarsel en generel adresse. Det går ikke an at forrykke „Shakespeares karakterer“ fra skuespillets skabende centrum, at projicere dem til en objektiv eksistens, som om de var skabt af kød og blod. T. S. Eliot har fremsat en lignende betragtning. Hamlets karakter, siger han, har særlig fristet de farlige

kritikere, der digter sig selv ind i det værk, de kritiserer. De tilvejebringer da en syntese, som ikke eksisterer. Hamlet vrirler af uforenelige scener, som selv en hastig revision kunne have bemærket. Det er stærkt sagt, men nødvendigt over for alle dem, der – med et udtryk fra stykket – har villet overherodisere Herodes.

Når Eliot går videre og hævder, at Hamlet, så langt fra at være Shakespeares mesterværk, tværtimod er kunstnerisk mislykket, kan jeg ikke følge ham. Det gådefulde og dunkle i en stor digterisk fremstilling kan blive dens største kunstneriske værdi. Hamlet bekræfter det. Det gådefulde værk, siger Schlegel, ligner de irrationelle ligninger, i hvilke der altid bliver en brøk af ukendt størrelse tilovers. I Hamlet-tragedien er det mere end noget andet denne brøk, der har fængslet alverden i århundreder. Den vil aldrig blive fundet. Shakespeare har ikke selv kendt løsningen.

På ét punkt nøder stykkets uklarhed til et afgørende scenisk valg. Det drejer sig om det ovenfor berørte spørgsmål om Hamlets alder. Hamlet kan ikke på én gang være ung og gammel. Men han er det vitterlig fra Shakespeares hånd. Af grunde, der er den litterært kyndige velkendte, må det sikkert antages, at han i en oprindelig udgave har været tænkt som en 19-årig yngling, men i en revision af denne er blevet til en moden mand på 30 år. Dog, den nye opfattelse har kun på enkelte steder fået udtryk i den reviderede tekst. Dens væsentlige partier giver os stadig billedet af den unge Hamlet. Jeg tror derfor, at Vilhelm Østerberg i resultatet har ret, når han – i sin kommentar til Hamlet-oversættelsen – så stærkt går ind for, at vi skal forestille os Hamlet først og fremmest som *ung*.

Et andet omstridt spørgsmål skal tangeres, før vi forlader Hamlets karakter. Er hans galskab kun fingeret, eller var han virkelig sindssyg? Holder vi os til skuespillets eget indhold, står vi her på sikrere grund. Kun en yderst subjektiv fortolkning, eller snarere en ren omdigtning, kan gøre Hamlet til en sindssyg, i hvert fald i den bastante mening, begrebet havde på Shakespeares tid. Litterært og psykologisk forringes figurens og spillets interesse ved en omtydning i denne retning. Hamlet var eksalteret og deprimeret. Han har træk, der nærmer sig, hvad vi nu kalder den manio-depressive psykose. Men meningen har dog utvivlsomt ikke været at gøre ham til en studie i abnormt sjæleliv. Han skal dække et bredere område af det menneskelige. Han skal adskille sig fra det normale ikke ved at være syg, men ved sindets spændvidde, dets fineste følsomhed, dets

mest fejende lidenskab, dets dejlige poesi og dybe åndskraft. Han skal ikke være patient, men geni.

Og denne fortolkning udelukker ikke, at vi erkender en dyb dødsdrift i den hamletske psyke. Der er selvmord i hans tanker fra først til sidst, tydeligst udtrykt i hans første monolog:

*O, gid mit altfor – altfor faste kød
dog måtte smelte, tøj, i dugg opløses!
O, havde dog den evige sit bud
ej sat mod selvmord ...*

og gentaget i tredje akts berømte strofer: At være eller ikke ... at dø – at sove ...

Selv mordet falder inden for kriminalpsykologiens interesse, skønt selvmord ikke er nogen forbrydelse. Og Hamlet-figuren beskæftiger kriminalisten, selv om Hamlet ikke er nogen forbyrder. Ganske vist dræber han Polonius, Laertes og Claudius, forårsager Rosencrantz og Guildensterns død, driver Ophelia i vanvid og bliver indirekte årsag til sin moders død. Men ingen af disse handlinger er forbrydelser. De er tilfældige eller nødvendige følger af det bud, der er hans højeste lov, budet om at være den retfærdige hævner. Fortjener Hamlet straf, er det efter hele stykkets mening kun, fordi han, ulydig mod sin pligt, udsætter fuldbyrdelsen af sin gerning. Derfor kan han, da han overilet har stødt Polonius ned i kongens sted, sige:

*For denne herre dér gør det mig ondt;
men det var himlens vilje ved ham
at straffe mig og ham ved mig.
Thi jeg er sendt med døden som en hævnens engel.*

Og derfor kan der findes en mening i den ellers meningsløse udryddelse af Hamlet selv og alle hans pårørende: det er straffen, der rammer hans moralske fejl, unladelsen af at følge hævnens pligtbud.

Helt igennem er Hamlet-tragedien udtryk for den ældgamle etik, at straf må følge på brøde, at liv må bødes med liv, at den usonede forbrydelse spreder død og ulykke omkring sig. Hvor forskellig

Shakespeare end er fra det græske skæbnedrama: dette motiv kommer dog atter og atter frem i hans værker.

Allerede Drake fremhævede i 1699 moraliteten i Hamlet. Forbryderne drages til ansvar, indviklet i deres egne garn. Og der er intet i de senere Shakespeare-kommentarer, der har kunnet overbevise om, at dette dog ikke var det etiske grundmotiv, men blot stykkets ydre fabel.

Men det er på den anden side rigtigt, at de ledende karakterer i dette skuespil ikke står over for hinanden som rene udtryk for ondt og godt i kamp mod hinanden. Navnlig er Claudius ikke den fuldendte skurk, man har villet gøre ham til. Han har angerens forsonende træk. Ingen er helt ond i dette stykke, ingen fuldendt god. Kun Horatio svæver over menneskelig lidenskab.

Man har heri villet se, at Hamlet ikke er en tragedie på det etiske plan, ikke en kamp om ret mod uret, godt mod ondt, men udkæmpes på det psykologiske plan, en kamp mellem ånd og tåbelighed. Dette synspunkt er interessant, men misvisende. I Hamlet fuldbyrdes rettens idé af et åndsmenneske, der hellere vil dømmes end handle. Han åbner sin sjæl for os, og vi føler dog, at vi aldrig kan gribe hans inderste hemmelighed. Som han glemmer vi for hans sjælelige rigdoms skyld det kald, der er pålagt ham. Men dette kald er i sin ubønhørlighed tragediens ethos og hans skæbne.

Retten på vrangen

Marcel Aymé's „Retten på vrangen“ er en komedie om retfærdigheden. Vittigere og frækkere end nogen sinde, på én gang grov og elegant, en teaterperle. Træder man for tungt, hvis man søger at fæstne idéindholdet i det funklende spil? Er man ikke uvægerligt i rollen som Hieronymus eller bedemand, hvis man med Marcel Aymé som udgangspunkt anstiller refleksioner over retsvæsen og teater? Jo – og dog er det fristende for den, der til daglig trælsomt arbejder med rettens idé og rettens pleje, at knytte nogle kommentarer til „Retten på vrangen“. At dens spøg indbyder til alvor, er en kompliment til dens forfatter og dens fremførelse på Det ny Teaters scene. Og intet tungt forargelsens eller logikkens skyts skal rettes mod en farce på tragediens rand, gnistrende af talent, og undergivet en lov og dom, der intet har med retsvæsenet at gøre.

Gangen i stykket må kort gengives. Dets begivenheder er barokt usandsynlige, men tømret sammen med scenisk mesterskab i et klassisk mønster.

Valorin, en ung jazzmusiker, er uskyldig dømt til døden for mord. På vejen fra retten til fængslet undslipper han og skjuler sig i en bil, der tilfældigvis tilhører netop den statsadvokat, Maillard, som har fået ham dømt på et spinkelt bevisgrundlag. Ankommet til statsadvokatens hjem bliver Valorin vidne til en samtale mellem Maillard og den kvinde, der ene af alle kan godtgøre hans alibi, kvinden Roberte, med hvem han har tilbragt mornatten på et obskurt hotel. Roberte er Maillards elskerinde og gift med hans kollega, statsadvokaten Bertolier. Ingen af dem har haft anelse om hendes forhold til Valorin. Nu truer skandalen. En ny proces til bevis for den dømtes uskyld vil kompromittere begge anklagerfamilierne, ikke mindst efter at også Maillards kone, Juliette, er kommet med i kredsen omkring Valorin, som hun forelsker sig i under det ophold, han tiltvinger sig i hendes hjem. Roberte beslutter sig til at rydde ham af vejen og lejer til dette formål to snigmordere af Gestapo typen. Det lykkes dog Valorin mirakuløst at overvinde disse herrer, efter at de først har betroet ham, hvem der er den virkelige gerningsmand til den forbrydelse, han er dømt for. Desværre er denne rovmoder efter forbrydelsen blevet agent for en fantastisk edderkop, hvis magt som centrum for en grænseløs korrupsion er så stor, at han og hans hjælpere er urørlige i forhold til politi og anklagemyndighed. De to statsadvokater kan kun tilbyde Valorin friheden mod, at et andet uskyldigt offer sættes i hans sted, en stakkel, som det ved særlige metoder er lykkedes at få til at tilstå forbrydelsen. Men Valorin, den eneste rene, vil ikke gå med til, at en uskyldig dømmes, og han opnår virkelig det uopnåelige, at den almægtige ærkeforbryder, Alessandrovici, udleverer den rette morder til politiet, ikke for at retfærdigheden skal ske fyldest, men fordi denne hans protegé snyder ham selv ved salg til underpris af militære hemmeligheder.

I dette spil om den juridiske retfærdighed er, uadskilleligt derfra, indvævet et spil om kærlighedens, driftslivets, partnervalgets uretfærdighed. Valorin falder til sidst i armene på Roberte, den personificerede løgn og uret. „Hvor er det uretfærdigt!“ er den gode Juliettes sidste replik. „Uretfærdigheden er i os, i vort blod, i vort kød!“ siger Roberte som skuespillets pointe og perspektiv. Og Valorin, uret-

tens offer og bekæmper, foretrækker selv, i det afgørende valg, uretfærdigheden frem for retten, det onde frem for dyden.

Fabelen i dette værk er fortalt af en mester, og den spilles – rigtigt – på kanten af en komik, der på forhånd afvæbner filistrøse indvendinger om usandsynlighed og overdrivelser. Den dramatiske kunst er jo forøvrigt i langt mindre grad end romanen eller novellen afhængig af begivenhedernes eller karaktertegningens sandsynlighed. Livagtigheden i den enkelte situation og chokvirkningen af den overraskende udvikling suspenderer det kritiske forbehold. Netop en urimelig fabel kan med suggestiv kraft forplante et idéindhold, som ville være uden slagkraft i en fornuftig sammenhæng.

Er det rigtigt, at retsvæsenet er korrupt, at statsadvokaterne er til fals, at den anklagede skal dømmes, selv om han er uskyldig, at karrieren og den professionelle jagtglæde mere end noget andet bestemmer anklagerens optræden? Aymé's komedie bygger utvetydigt på, at alle disse og lignende ubehagelige spørgsmål må besvares med et klart ja. Så galt er det. Men piller spørgsmålene ud af deres vittige iklædning og konfronteres med virkeligheden, bliver de i deres absurde overdrivelse næppe nok et alvorligt svar værd. De fleste, der er fortrolige med mennesker og forhold bag retsplejen, vil afvise disse spørgsmål som rene fornærmelser. Og selv de, der lydøret følger retsvæsenets kritikere og angribere hellere for langt end for lidt, må nøgternt konstatere: Så galt er det ikke.

Alligevel er der i nogle af disse angreb på retssystemet og dets embedsmænd noget, der vækker genklang, en appel til gamle folkelige fordomme. Den indgroede mistro til jurister har let ved at vækkes til live. Særligt er følelsen usikker over for den, hvis erhverv det er at anklage. Folket kræver dom og straf over forbryderen, men kan ikke lide den, der gennemfører og fuldbyrder kravet. I den folkelige bevidsthed er der reminiscenser af skræk og uhygge over for en straffende retshåndhævelse, der stod i bøddelens tegn. Bøddelen er det ondes repræsentant, i hans skygge bliver forbryderen medmennesket. Et virvar af modstridende følelser omgiver henrettelsen. Bøddelen bliver morder, og anklageren bøddel. I Aymé's stykke søger Roberte at få Maillard til at rydde Valorin af vejen. Men den korrupte statsadvokat vil ikke følge hende. „Jeg er måske ikke ligefrem en uplettet øvrighedsperson, men jeg er dog ikke morder“. – „Jo“, siger Roberte, „du er morder. Du er bare bange for

selv at skyde. Du myrder kun ved hjælp af mellemmand“. Replikken er væsentlig. Den afspejler en primitiv, uudryddelig holdning, hinsides alle rationelle argumenter om retfærdighed.

Advokatens kunst på tværs af sandhed og ret er også et klassisk tema. Det er i den traditionelle komedies stil, når man lader statsadvokaten boltre sit talent uden hensyn til ofret, af forfængelighed, som sport, selv uden at være bestukket. Marcel Aymé udtrykker kun, hvad mange har sagt før ham, i replikker som disse, der rummer et stænk af sandhed og en større portion vulgær overtro: „Den tiltaltes liv og død afhænger af de to advokaters oratoriske talent.“ „Kan man holde en anklagetale, så en mand bliver dømt, så kan man også holde en anklagetale, så han bliver frikendt.“ Og forestillingen om professionens hensynsløshed bliver blot sat på spidsen, når Bertolier komplimenterer sin kollega, efter at det har vist sig, at den dømte var uskyldig: „De er den største af alle anklagere. En uskyldig er blevet dømt alene på grund af Deres talent ... Hvilken karriere! Tænk at kunne sige: jeg har fået en uskyldig dømt ... Hos os jurister overgår kærligheden til metieren alle andre følelser.“ Men det er ligegodt stærkt, når fryden over den opnåede dødsdom i denne komedie udstrækkes til statsadvokatens hustru og børn, som han triumferende bringer sit „tredje hoved“.

Man kunne ved tanken om alle de renlivede, ansvarstyngede, humane skikkelser, man har mødt i retsvæsenets tjeneste, fristes til en patetisk indsigelse mod et sligt vrængbillede. Men det er mere påkrævet at efterforske den splint, der forstørret og forvredet er gengivet i troldspejlet. Splinten er der trods alt. Der er anklagere og dommere, som svigter deres fags etik. Lad os ikke farisæisk tro, at det kun sker i det land Poldavia, der er skuepladsen for Marcel Aymé's komedie. Det sker overalt og til enhver tid. Kan Aymé ved sin groteske spot fremkalde endnu en anstrengelse for at holde strafferetsplejen fri for letsindig bevisbedømmelse og rutinemæssig afgørelse af anklagedes skæbne, får hans spil som al god komedie moralsk rækkevidde.

Stykkets franske titel er „*La tête des autres*“ („De andres hoved“). Den peger mere præcist end den danske på noget centralt i dets idé. De andres hoved spiller ingen rolle. Der er intet medmenneskeligt forhold mellem anklageren og den anklagede. Man kræver straf

og dømmes som led i en maskine, upersonligt, umenneskeligt. Tyk egoisme, hjertets træghed spærrer for enhver indlevelse i den lod, man nedkalder over manden på anklagebænken. Men kommer man selv i fare, mobiliseres med elementær styrke alle argumenter for livets ukrænkelighed. En af de bedste scener i stykket er den, hvor statsadvokat Maillard ved en forveksling falder i lejemordernes vold og bønfaller for sit liv med netop den appel til medfølelsen, som han har ladet hånt om, da han fik en anden dødsdømt. Hans skrig om nåde bliver til et aktoerat mod dødsstraffen. „Ingen menneskelig autoritet har ret til at råde over et menneskeliv ...“

Man kan indvende, at tanken bag den krasse sceniske effekt fører ad absurdum. Ingen retspleje kan honorere den fordring, som andetsteds i stykket udtrykkes således, at folk, der er sat til at dømme andre, burde prøve selv at blive halshugget. Men vi er dog inde på betragtninger, der rummer en sandhed. Ingen, der udøver magt over andre mennesker, skulle undlade at identificere sig med den, der er undergivet hans magt. Det er manglende evne og vilje til identifikation, der har bevirket de største ulykker mellem mennesker. Nylige videnskabelige undersøgelser af de psykologiske mekanismer hos dem, der som fangevogtere i koncentrationslejre har begået de største grusomheder, bekræfter denne antagelse. De opfattede simpelthen ikke fangerne som mennesker, endsiige som medmennesker.

Retfærdighedsbegrebet har mange former og kan ses fra mange sider. Hverken en doktordisputats eller en aforisme kan give mere end genskin af dets facetter. Marcel Aymé har et par fint tilspidsede bemærkninger om forholdet mellem retfærdighed og sandhed. Da Valorin renses og den skyldige rammes, sker det af sagen uvedkommende grunde. Valorin kan ikke føle dette som en retfærdighedsakt: „... den retfærdighed, der ikke hviler på sandhed, er ingen retfærdighed“. Men de to statsadvokater vil belære ham om noget andet. „Sandhed og retfærdighed mødes sjældent“, siger den ene. Og den anden tilføjer: „Sandheden er uafhængig af os mennesker. Men retfærdigheden er en lidenskab, der ikke eksisterer uden for mennesket ... Retfærdigheden blæser på sandheden“. Hvis den retfærdighed, der her er tale om, er retfærdighed i retsplejen, er det Valorin, der har ret. Retsplejen er menneskets ihærdigste og mest konsekvente forsøg på at bygge praktiske afgørelser på et grundlag af sandhed. Det er retfærdigt, at den tiltalte frifindes, *fordi* det ikke

er bevist, d. v. s. godtgjort som sandt, at han har begået det, han beskyldes for. Og det er retfærdigt, at den tiltalte dømmes, *fordi* anklagens sandhed bevises. Retfærdighed og sandhed kan her ikke adskilles.

Men Aymé udvider retfærdighedsbegrebet til at omfatte hele vor tilværelse, ethvert valg mellem godt og ondt, smukt og grimt, valget mellem den, jeg elsker og den, der har fortjent min kærlighed. I denne bredde sprænges retfærdighedsbegrebet. Fordringen om retfærdighed bliver umulig, og komediens pessimistiske udgang er en selvfølge.

Selv om retfærdighedskravet indskrænkes til krav om en menneskebehandling, der søger at tilvejebringe overensstemmelse mellem værd og skæbne, eller blot til at lige tilfælde skal behandles ligeligt, må vi affinde os med, at verden vil være fuld af uretfærdighed, som vi ikke kan afværge. Som prædikeren siger: Der findes retfærdige, hvem det går, som om de havde gjort de gudløses gerninger, og gudløse, hvem det går, som om de havde gjort de retfærdiges gerninger.

Men netop på denne baggrund må vi værne om retfærdighedskravet på de områder, hvor der er en menneskelig mulighed for at gennemføre det. Det har sin højborg i retsplejen. En kulturpessimisme, der overser, hvad her møjsommeligt er tilkæmpet og vundet, kan være god medicin. Men farlig!

Dødens hus

Den 22. december 1849 førtes den unge Dostojevskij til skafottet på Semionovskij Pladsen i Skt. Petersborg, dømt til døden for sammensværgelse mod staten. Med ham fulgtes tyve lidelsesfæller, overvejende unge intellektuelle. Deres forbrydelse var hovedsagelig, at de havde drøftet socialistiske ideer på grundlag af forbudte vesteuropæiske skrifter og havde planlagt en propaganda for deres udbredelse. Dødsdommene omsattes i sidste øjeblik til strafarbejde i Sibirien. Beslutning herom var truffet på forhånd, men blev først bekendt for fangerne, efter at de ventende den sikre død havde stået opstillet, afklædt til den bare skjorte i 22 graders frost, over for den skudberedte eksekutionspeloton. Bind var blevet lagt om øjnene på de tre, der først skulle dø. Da man fjernede det, var en af dem ble-

vet sindssyg. Dostojevskij, der stod for tur blandt de næste tre, og som havde opgivet ethvert håb om nåde, efter at en præst havde ladet fangerne kysse korset, bevarede sin forstand. Den sjælelige tortur, han gennemgik, har han senere i sine skrifter betegnet som værre end døden.

Noget enestående fænomen i strafferettens annaler er denne henrettelsesscene ikke. Nåde i yderste sekund har været den mest slående manifestation af den enevældige fyrstes magt over liv og død, straf og barmhjertighed. Varianter af fremgangsmåden forekommer. En politisk straffefange, *Silvio Pellico*, hvis skildring af fængselsliv har haft noget nær samme berømmelse som Dostojevskijs, beretter om, hvorledes han i Østrig i 1820 blev dømt til døden og samtidig fik at vide, at straffen var blevet omsat til 10 års hårdt fængsel; dog skulle den offentlige domsforkyndelse af dødsstraffen foregå på retterstedet.

Hvorledes strafmetoder af denne art har påvirket forbrydere i almindelighed, véd vi intet om. Men at Pellico og Dostojevskij, det 19. århundredes to store berettere om straffuldbyrkelse, efter dødsdom på retterstedet og mangeårigt kvalfuldt tugthus var kuert for enhver oprørske tendens, ligger klart for dagen.

Begge var de dybt religiøse og fjøede sig i deres skæbne som Guds tilskikkelse. Begge har de skildret et fængselsliv i lænker under utålelige forhold, men uden nogen sinde at rette et angreb mod dommens eller straffens uretfærdighed. Men i øvrigt – hvilken himmelvid forskel på de to fængselsbøger. Pellicos „*Le mie prigioni*“ (Mine fængsler, 1837) og Dostojevskijs optegnelser fra „*Dødens hus*“ (1861–62).

Pellicos bog er en opbyggelsesbog. Han møder idel sympati hos medfanger og fangevogtere, henter trøst hos en lille døvstum dreng, der er anbragt i fængslet, trøstes også ved at høre den blide stemme hos en kvindelig fange, Maddalena, og ved at tale med fangevogterens datter. Alle er ædle. Selv er han opfyldt af gudsfrygt, ydmyghed, sønlig kærlighed og dyd. Og ganske vist gennemgår han svære sygdomme, får hallucinationer og forfølgelsesforestillinger, plages af utøj, elendig føde, jernlænker, taleforbud o. s. v., men han finder dog bestandig medfølelse hos sine omgivelser og kommer i venskabsforhold til en barsk men godhjertet fangevogter. Dostojevskijs tugthus er et inferno, opfyldt af dumpe lidenskaber og rå sadisme. Kun i glimt åbner sindene sig i menneskelig værdighed og sympati. Der

er ingen anger eller ruelse. Fortælleren er en upersonlig iagttagere, hvis lidelser kun indirekte afspejles. „Jeg har med disse optegnelser villet give et anskueligt og klart billede af hele vort tugthus“, hedder det et sted i bogen. Han har givet langt mere end det. Med en kunstnerisk evne, der måske placerer „Dødens hus“ forrest i Dostojevskijs produktion – således bedømmes den f. eks. af Tolstoj – har han ætset en fornedrelsens verden i træk, der lever hinsides tid og sted.

„Dødens hus“ er Dostojevskis beretninger om forhold og skæbner i strafanstalten i Omsk, hvor han tilbragte fire år – 1850–54 – som straffefange under et barbarisk regime. Beretningen gør ikke krav på at være en virkelighedsskildring. Den betegner sig selv som „roman“ og er fortalt i en fingeret persons navn. Men vi véd, blandt andet fra Dostojevskijs breve straks efter løsladelsen, at billedet ikke er for sort tegnet. I beskrivelsen af strafmetoder og vilkår i tugthuset synes skildringen snarest at være neddæmpet i forhold til virkeligheden. Personerne derimod er i højere grad set i forfatterens sælsomme spejl. Hvad der i disse karakterer og deres forbrydelser er grå sandhed, og hvad der i fantasien er tilsat dem af gådefuld dæmoni, uformidlede modsætninger og spændvidde fra sindets dybeste afkroge af gru og ondskab til ren sjælsadel, lader sig ikke udrede. Som bogen er, kan den – med forsigtighed – læses som et kriminalpsykologisk dokument af fagvidenskabelig interesse og – uden noget forbehold – som et digterisk mesterværk. Kombinationen af disse egenskaber i forening med plastisk situationsbeskrivelse, gennemglødet af medlidenhed og humor, gør „Dødens hus“ til en enestående litterær bedrift.

Tugthuset i Omsk var, hvad vi nu vil kalde en koncentrations- eller straffelej, en samling tarvelige blokhuse omgivet af palisader, gennem hvis revner et kik kunne opnås ud til den frie verden. Utilstrækkeligt beskyttet mod regn og sne, i lummer hede om sommeren og iskulde om vinteren, bestandig i snavs og stank og utøj levede her sammenklumpet 200–300 mænd, altid i lænker, de fleste brændmærket, alle med håret grotesk afraget over den ene halvdel af hovedet, på langs eller tværs, i pjaltede hæslige fangedragter, aldrig alene, hulter til bulter politiske fanger og almindelige eller ualmindelige forbrydere mod liv eller ejendom. Straffen var som re-

gel blevet indledet med pisk eller stokkeslag, gennem spidsrod eller ved bøddel, og under hele straffetiden opretholdtes et regime af pisk og prygl, der ofte bragte fangerne halvdøde eller døende til fængslets lasaret.

Og dog ville det være urigtigt at tro, at der var tale om en gennemført, bevidst planlagt ondskab i fangebehandlingen. Tværtimod, kan man sige. Pryglene og den øvrige elendighed betragtedes snarere som noget, der efter gammel skik måtte høre med til et tugthus. Naturligvis kunne en enkelt mand i ledelsen udfolde en personlig grusomhed og stadig forfølgelse af de værgeløse fanger. Men som regel var hverken de menige fangevogtere eller de overordnede besjælet af had til fangerne. De betragtede dem snarere, lige som den russiske almue gjorde det, som „ulykkelige“, der nok måtte straffes, men som dog også var mennesker. Regimet var hårdt, men ikke småligt. Fangerne kunne uhindret tale sammen under arbejde og fritid. Strafarbejdet foregik som regel i fri luft, og det skildres ikke som urimeligt strengt. Forskellige muligheder forelå for legalt eller illegalt at tjene småbeløb, der kunne omsættes til brændevin eller andre fornødenheder. Man så gennem fingre med, at spiritus indsmugledes. Der kunne også, omend vanskeligt opnås forbindelse med kvinder. Som et helt moderne træk i fangebehandlingen kan lige nævnes, at der endog blev givet fangerne lov til at opføre teaterforestillinger i tugthuset. Dostojevskij giver et vidunderligt billede af en sådan forestilling og fremhæver dens moralske betydning.

Men alt sligt var kun lyslimt i mørket. Set som helhed virkede tugthustilværelsen nedbrydende på fangerne både åndeligt og legemligt. Omgangstonen er rå og stridbar til det yderste. Alle vil hævde sig ved praleri og skældsord. Ingen er rigtige venner. Alle stjæler fra alle, angiveri flourerer o. s. v. Undertrykkelsen, frihedsberøvelsen, den bestandige ydmygelse fremkalder desperate eksplosioner og håbløse flugtforsøg, der straffes med tusinder af piskeslag.

Dostojevskijs bedømmelse af medfangernes psyke er ikke fri for selvmodsigelse. Både i „Dødens hus“ og i hans breve forekommer udtalelser, der generelt sætter dem meget lavt. Et sted betegner han dem som lutter stridbare, misundelige, skrydende, sårbare individer, fulde af sladder og bagvaskelse. Kun få er stærke personligheder, enkle og ligetil, fri for affektation. Mere dominerende giver

forfatteren dog udtryk for et andet syn på fangerne. Han ser dem, kommet som de er fra alle kanter af det russiske rige og mest tilhørende almuen, som et udsnit af selve det russiske folk og genfinder hos dem den længsel efter retfærdighed, som er „det bedste og tillige mest fremtrædende træk hos det russiske folk“. Ja, han går langt videre i positiv vurdering. Ved udgangen fra tugthuset lader han beretteren sammenfatte sit indtryk af fangefolket i følgende ofte citerede ord: „... dette folk var et usædvanligt folk – måske det mest begavede, det stærkeste element i hele vort russerfolk. Men disse mægtige kræfter lagdes øde her ... forsvandt ved en naturstridig proces – forsvandt uigenkaldeligt. Og hvem bærer skylden herfor?“

Man skal ikke vente at finde logisk konsekvens hos Dostojevskij. Begge de anførte synspunkter har han følt som sande. Selv har han, efter hvad der foreligger af vidnesbyrd fra anden side, under fangenskab i Omsk holdt sig fjernt fra de fleste af de kriminelle fanger, som til gengæld betragtede ham med fjendskab som tilhørende en adelig overklasse. Men han har i sin indesluttethed været en skarp iagttagere af dem alle. Og han har hos de ganske enkelte, med hvem han sluttede venskabelig forbindelse, fundet de karakteregenskaber, det guld i sjælen, som han med brændende lidenskab måtte tro på og forkynde som det dybeste fundament i den russiske folkesjæl.

Hvilken skade og hvilken gavn Dostojevskij har haft af sit fireårige tugthusophold (og den efterfølgende lige så lange tjeneste i et sibirisk straffekompagni), er problematisk. Der kan peges på udtalelser fra ham, hvorefter strafudståelsen har udmarvet ham og ødelagt hans i forvejen skrøbelige helbred. Men der er også udtalelser om, at han er blevet hårdet, og psykisk har han følt sig reddet fra en tilstand af ulidelig depression og tvivl forud for fængslingen. Hans skyldbehov er blevet drastisk imødekommet, og gennem lidelsen er det religiøse og nationale grundsyn, der kom til at præge hans senere skrifter og virksomhed, blevet fasttømret.

Det kan virke forbavsende, at han, efterhånden som censuren og politikontrollens greb om ham slappedes, og han blev en førende skikkelse i Ruslands åndsliv, aldrig nogen sinde tog til orde for en gennemgribende reform af rigets fængselsvæsen. Men dette falder godt i tråd med hele den konservative holdning, han efter tugthusstraffen indtog i forhold til tsardømmet og dets institutioner.

Mod de legemlige straffe har han dog vendt sig klart i „Dødens

hus“. Han, der måske selv har haft en islæt af sadisme i sin sammensatte natur, véd, hvad han taler om, når han advarer mod piskestraffens indvirkninger på dens udøvere: Der findes mennesker med en tigers blodtørst. Den, der én gang har fået smag for herredømmet over et andet menneskes legeme, over dets kød og blod, den, som én gang har nydt vellysten ved at fornede et andet menneske, mister al magt over sine følelser. Blod og magtfølelse beruser mennesket, udvikler råheden og gør selv de mest abnorme foreteelser antagelige for følelse og forstand. Og Dostojevskij tilføjer: Det samfund, der tolererer forhold af denne art, er allerede selv i sin grundvold forgiftet. „Retten til legemlig tugtelse, givet det ene menneske til udøvelse over et andet, er kort sagt en af samfundets kræftskader, et af de sikreste midler til at dræbe et samfunds sunde væv, dets gode kim til en højere udvikling af borgerfølelsen. Det er en første og afgørende grund til samfundets opløsning“.

Denne fordømmelse af pryglestraffen falder ligesom uden for den roligt berettende tone, der i øvrigt præger „Dødens hus“. Selv er Dostojevskij næppe nogen sinde blevet pisket under sit tugthusophold. Men han har lidenskabeligt følt fordærvseligheden af dette straffemiddel, som han daglig havde for øje i dets mest brutale former, og han har med det her citerede udbrud indskrevet sit navn blandt forkæmperne for en humanisering af straffen. Der foreligger for øvrigt vidnesbyrd om, at hans bog i det hele gav stødet til en række indgribende reformer af livet i Sibiriens straffelejre under tsaren.

„Dødens hus“ har næppe haft mange læsere i Danmark, der bedre kender værker af Dostojevskij som „Forbrydelse og straf“ (Raskolnikov), „Idioten“ (Fyrst Misjkin) og „Brødrene Karamassov“. Den blev udgivet i 1888 i stærkt forkortet stand som et 50 øres hæfte i en folkelig serie, oversat til dansk af den senere juridiske professor Knud Berlin. I 1928 udkom en komplet oversættelse af Ejnar Thomassen og i 1943 en ligeledes komplet oversættelse af Georg Sarauw. Det ses ikke, at disse oversættelser har givet anledning til nogen videre omtale. Det danske Forlag udsendte i 1955 på ny Ejnar Thomassens fordanskning. Der må håbes på en større interesse om et værk, hvis gribende kraft har holdt sig usvækket i 100 år.

Fremmed for sig selv

Omslaget tyder på en kriminalroman af billig type. På gul baggrund har en vildt udseende mand et forrygende opgør med en rødhåret kvinde. Forfatteren er en ukendt *Seymour Shubin*. Titlen *A Stranger to Myself*.¹ Modvilligt, men lokket af en anbefaling af Negley Farson kikker jeg i bogen. Lidt efter er jeg dens fange. Den er et stykke levende virkelighed, rystende ind til marven, ikke til at komme fri af igen. En stram komposition om et væsentligt indhold.

Det er synd at fortælle gangen i denne roman, der byder den uforberedte læser en stigende, ubrudt spænding. Men jeg kan ikke hende opmærksomheden på den uden at gøre rede for dens indhold.

Kender De begrebet „sandfærdige kriminalhistorier“? I Amerika er genren vidt udbredt. Der udkommer magasiner, hvis eneste indhold er sådanne historier. Til nød kan gamle kriminalsager benyttes. Men helst skal sagen være „varm“, så tæt op i tid til forbrydelsen som muligt. Materialet er avisudklip, indiskretioner fra politimænd, der har med undersøgelsen at gøre, samtaler med folk, der har tilknytning til ofret eller gerningsmanden. Opsætningen skal være sensationel og melodramatisk, beregnet for den tarveligste smag. Ingen fordom må anfægtes. Morderen er et uhyre, kriminalpolitiet udelukkende skarpsindige hædersmænd, der gennem ud søgt detektivarbejde når frem til den skyldige. Sentimental, bloddryppende, halvpornografisk, under maske af dokumenteret sandfærdighed breder denne gift sig. Udgiverne har deres reportere i alle store byer. Det hele er sat i system og giver tyk fortjeneste. Men forretningen har sin risiko. Historierne kan ikke være *helt* sandfærdige. Det ville virke for trivielt. Og for ikke at komme for sent i konkurrencen med andre magasiner må man fremstille de sigtede som skyldige, endnu inden retten har talt. Det giver mulighed for sagsanlæg fra dem, der undtagelsesvis slipper frifundne ud af retsmaskineriet. Sagsanlæg med øredøvende erstatninger.

Paul Weiler, der i jeg-form er den her omtalte romans beretter og hovedperson, ernærer sig som korrespondent til et magasin af den nævnte type, det bedste af dem, for såvidt dets redaktør strengt for-

1. Ernest Benn Limited. London 1954. – Bogen er i 1955 udkommet på dansk under titlen: „Fremmed for mig selv“. Fremad.

langer af sine medarbejdere, at alle faktiske oplysninger i beretningerne skal være afkontrolleret gennem politimeddelelser, domsakter og lignende, medens der er frit slag for opsætningen, karaktertegningen, kommentaren, alt det, der giver publikum, derunder de eventuelle nævninger, en skæbnesvanger baggrund for skyldspørgsmålets afgørelse.

Weiler er bedre end sit job. Han går rundt med en drøm om et virkeligt forfatterskab. Talentet er der, og hans lidt svage vilje til at afstå fra det indbringende magasinarbejde, som han selv foragter, støttes af den kvinde, han elsker, Ginny, renheden i hans liv, den smukke unge pige, som har brudt med sit borgerlige hjem for hovedkulds at følge ham ind i et ægteskab. Da deres samliv begynder, er han ved at bryde sig en vej som rigtig forfatter. Men samtidig begynder nemesis.

Den mand, hvis skæbne tegnes på disse blade, har aldrig været ondsindet, knap nok letsindig. Han har troet på deres skyld, som han fremstillede som skyldige. Han har troet på det amerikanske kriminalpolitis uangribelighed. Enkelte glimt af trediegradsforhørets brutale metoder har chokeret ham, men han har regnet med at stå over for undtagelser og har – næsten – ladet sig overbevise om nødvendigheden. Han er en respektabel mand inden for sit fag, velldit og agtet af sin redaktør, kollegerne og politiets mænd, der halvt om halvt regner ham for én af deres egne.

Tragedien sætter ind, da han får til opgave at skaffe en selvskildring fra en fru Crisponi, hvis mand er blevet dømt til døden for rov-mord. Sagen har syntes ret banal, men er blevet interessant ved, at manden efter domfældelsen en overgang har villet drage sin kone ind som medansvarlig for forbrydelsen. Han har atter trukket anklagen tilbage. Og Paul Weiler og offentligheden ser i hende den forfulgte, ulykkesramte uskyldighed. Han træffer hende i hendes slumkvarter, en mut, gådefuld, indolent kvinde, en psykopat med en dunkel reserve af seksuel tiltrækningskraft. Han begejstrer sit blad med en tårepersende skildring fra denne kvindes mund om hendes ulykkelige skæbne. Alt, hvad han lader hende sige, kalder på sympati. Hun er *hustruen*, bladets kvindelige læsere kan identificere sig med, den, hvis lod de alle kan få. Redaktøren, Davenport, får nu den stygge idé, at Paul skal forfølge succes'en ved at give læserne hendes reaktioner i timerne omkring mandens henrettelse i den elektriske stol. Han lader sig overtale, besøger hende igen fuld

af medlidenhed og selvbekendelser og er hos hende, da strømmen sluttes.

Men i denne time ramler hans eget liv. Der er en mangel i hans ægteskab med Ginny. De er inderligt knyttet til hinanden, men seksuelt har hun ikke kunnet give sig helt hen. Han har et umættet lidenskabeligt behov. I natten med Claire Crisponi springer fra dette vrag af en kvinde, hvis apati kan forvandles som en slanges til voldsom udladning, gnisten til hans behov. Perpleks, forurennet, fremmed for sig selv har han indledt et forhold uden medmenneskelig resonans. Erotisk besat må han videre ad vejen nedefter i løgn og smuds. Vejen fører til mord.

Han skal skaffe penge både til Claire og hjemmet. I sin moralske og økonomiske deroute falder han for fristelsen til at udstyre en af sine kriminalhistorier med et par opfundne „facts“ for at pynte på spændingen. Det er i sig selv temmelig uskyldigt, men den anklagede bliver netop i denne sag frifundet, og da bladet sagsøges til at betale 100.000 dollars i erstatning og redaktør Davenport, Pauls gode ven, som tillidsfuldt har stolet på, at hans oplysninger var korrekte, fordrer kilderne opgivet og dokumentationen på bordet, må Paul gå til bekendelse. Det kommer til et bittert opgør. Samme aften berøver Davenport sig livet.

Paul søger trøst hos Claire. Hun har ført ham gennem ydmygelse efter ydmygelse. Nu finder han hende i soveværelset sammen med naboen John Rockey, en hæslig, ondsksfuld mandsperson, fed og snavset, med enorm overkrop og lamme ben. Ude af sig selv spytter han på dem. Dagen efter indfinder John sig hævngerrigt i hans hjem. Ginny er ude. Ginny, der intet aner om hans dobbeltliv, hans skam og fortvivlelse. Den rene verden, han endnu ejer, og som han har villet flygte tilbage til, bliver trukket i skarnet. Han bliver overfuset, sjoflet, væltet omkring på gulvet, sparket med krykken, spyttet i ansigtet. Så går han amok. John Rockey bliver inkarnationen af det onde selv, bylden i hans sind. Han slår ham ned, slår og slår i galskab med hans krykke, til alt liv er ophørt.

Resten er et mareridt. Liget må væk, sporene fjernes, Ginny holdes uvidende om, hvad der er sket, det uoprettelige, forfærdelige. Han får liget begravet i en sumpet skov i byens udkant. Det er samme sted, hvor Crisponi begravede sit offer, denne Crisponi, med hvis skæbne hans mere og mere sammenvæves. Han véd nu, fra den sidste scene med John Rockey, at Crisponi ikke dræbte for vindings

skyld. Han handlede i skinsyge, drevet frem af Claire. Hun har ikke rørt en hånd for at redde ham fra den elektriske stol.

Paul er nu, uforståeligt for sig selv, morderen, der vil blive jaget som et dyr, når forbrydelsen – uundgåeligt – afsløres. Han er gerningsmanden til et bestialske mord på en krøbling, han er på den anden side af det samfund, han hidtil har repræsenteret, og som han stadig føler sig solidarisk med. Men endnu er han uden for mistanke, og Ginny véd intet. Ulidelige dage slæber sig hen. Den forsvundne eftersøges. Der er endnu en eskapisme i Ginnys arme, en sidste glemsel, hvor hun giver ham alt, hvad der savnedes i deres forhold. Så strammes nettet. Liget findes, og Paul løber bort i panik. Til sidst overgiver han sig til én af de detektiver, han har arbejdet bedst og kammeratligt sammen med som kriminalkorrespondent. For denne mand er en morder en morder, en bastard, et udyr. Politiets teori er, at han har myrdet John Rockey, da denne kom for at få ham til at holde sig borte fra Claire Crisponi, der afviste hans efterstræbelser. Det stemmer med Claires forklaring. Der må ingen undskyldende omstændigheder tillades, som i en forsvarers hånd kan gøre dødsstraffen usikker. Med vold tvinges den nedbrudte mand til at undertegne en tilståelse, som den politiet vil have.

Alle har vendt sig mod ham, undtagen én, bogens eneste lysende skikkelse, forsvareren Margolis. Paul har mødt ham før, som modstander, som sagfører for manden, der krævede erstatning af magasinet. Nu er han den, der ser ind bag den ydre sammenhæng og gengiver Paul troen på hans menneskeværd. Med ny tro på sit kald skriver Paul i tiden mellem forhør, dødsdom, appel og eksekution denne bog, der er vendt til Ginny og bag hende til de mange, som han vil råbe op for at få dem til at høre og forstå. Selv er han blevet stof for de sande kriminalhistoriers magasiner, i sin egen tarveligste stil. Men nu er han sand, nu har han skrevet sig fri. Regnskabet er gjort op.

Hvad der gør denne bog læseværdig i usædvanlig grad, er naturligvis ikke blot dens fremragende teknik. Teknik kan beundres, men ikke bevæge. Hos Seymour Shubin er den perfekt. Der er ikke et overflødigt ord i bogen. Hver situation er forspil til den næste. Handlingen skrider frem mod klimaks med logisk ubønhørlighed. Den, der vil læse bogen bare for spændingens skyld, bliver ikke skuffet.

Men Shubins bog er langt mere end en spændende kriminalroman. Den er psykologisk sand. Hver eneste figur i den er et menneske, belyst indefra. Kredsen omkring kriminalmagasinerne, opdagelsespolitiet, Ginnys forældre, hele persongalleriet, er taget på kornet uden letkøbt effekt, men med den fødte fortællers forsonende stænk af humor. De to kvinder i bogen er dag og nat, uden at være abstraktioner. Og kærlighedsforholdet mellem Ginny og Paul er tegnet så fint, med så nænsom hånd, at det bliver stående i erindringerne som en dirrende streng, uoverdøvet af det dumpe brus af værkets i sandhed frygtelige realisme.

Dog, alt dette er underordnet i forhold til det budskab, bogen har at bringe. Det er utroligt, at denne beretning er fiktiv. Forfatteren har gjort sig til ét med sin hovedperson. Bogen er oplevet. Den er som skrevet af en dødsdømt, der holder dommedag over sig selv.

Budskabet er det ældgamle: forbrydere er mennesker, mordere er mennesker, som du og jeg. Generaliser ikke! Søg at forstå! Et menneske kan, med og uden egen skyld, blive presset ind i en situation, hvor hans sjæl eksploderer i en gerning, der er fremmed for ham selv.

Personlig har jeg i vore fængsler stået over for drabsmænd af denne type. Jeg véd, at de ikke forstår deres gerning. De kan ikke forstå den. De tænker med samfundets tanker, de ser med samfundets øjne, de har samfundets moral. De fordømmer deres gerning, men den er fremmed for dem. De har måske selv tilkaldt politiet. De véd, at man må ikke slå ihjel. Men de har gjort det. Og politiet er til for den slags.

Der er intet blødsødent i denne erkendelse. Den vil ikke gøre alle forbrydelser til kortslutningshandlinger. Men den vil sondre og forstå. Dertil hører mod, erkendelsens mod. At forstå er ikke at lade stå til. Mord kan ikke mødes med passiv overbærenhed. En fast, alvorlig retshåndhævelse er en social nødvendighed. Der må bødes for drab. Men indsigt i sindets irgange og i forbrydelsens tilblivelse er ikke til hinder for en effektiv retspleje. Den er til hinder for anerkendelse af brutale forhørsmetoder, for farisæisme og for fraken-delse af menneskeværld på grundlag af groft generaliserende præmisser.

Shubins bog er god litteratur, god psykologi, god erkendelse. Kan det kulørte omslag skaffe den læsere, der søger andet end dette, skal

det være forlaget tilgivet. Det må være hærdede sind, der går uberørt fra et møde med denne bog. Mange vil føle som den engelske præst, der ved synet af en dødsdømt på vej til galgen udbrød: Kun Guds nåde kan jeg takke for, at denne mand ikke er mig.

Det menneskelige ansvar

Betragtninger ved 50-års dagen for Henrik Ibsens død

Ibsen lever. I hans bedste værker er problemstillingen almenmenneskelig, tidløs, gribende om det essentielle i tilværelsen og fasttømret med et dramatisk mesterskab, der ikke har sit lige.

Under man sig tid til fordybelse i hans skuespil og digtning, genopfriskende indtryk fra skole, spredt læsning og teater, må man gribes og medrives af kraften i dette forfatterskab, af dets dybe alvor, dets strenge konsekvens og boring dybere og dybere. Det har visne blade, uundgåeligt, men stadig et netværk fyldt med bitter saft, af en altid higgende, aldrig tilfredsstillet vilje.

Et væsentligt emne i Ibsens digtning er, som han selv har sagt, „*modsigelsen mellem evne og higen, mellem vilje og mulighed, menneskehedens tragedie og komedie på engang ...*“. Emnet er antydnet allerede i hans første skuespil, *Catilina*, som han skrev, da han var 21. Dets indledende replik er symptomatisk for det senere forfatterskab, dets problemkreds og forfatter:

*Jeg må! Jeg må; så byder mig en stemme
i sjælens dyb, – og jeg vil følge den.
Kraft ejer jeg, og mod til noget bedre,
til noget højere end dette liv.*

Det er „*den ideale fordring*“, som i Ibsens værker driver mennesker, der lever i en tryk og tålelig tilværelse, bort fra hverdagen, fra hus og hjem, fra hele den borgerlige eksistens, for at følge et kald – og gå til grunde.

Den ideale fordring indebærer *ubetingethed*, hvor det i afgørende situationer gælder valg mellem løgn og sandhed, mellem kon-

vention og frihed under personligt ansvar, eller hvor der er spørgsmål om at bringe et offer med hele personen som indsats.

Vi møder hos Ibsen gang på gang hans forkærlighed for det store, idealt motiverede *valg*, hvor kompromis og „fej akkord“ afvises til fordel for en afgørelse, der medfører borgerlig ruin, men som dog føles som den usvigeligt rigtige. Ibsen er eksistentielist, som Søren Kierkegaard, hans læremester. Og ligesom Ibsen, da han forlod Norge, skal hans mennesker kunne „brænde deres skibe“, når tiden er inde.

Stærkest og renest træder idealtemaet med dets kategoriske pligtbud frem i *Brand*, Ibsens største digterværk, og det, som en ny Ibsenlæser burde begynde med. Dets ubønhørlige krav om „intet eller alt“ varieres i skuespil som *Et dukkehjem*, *En folkefjende*, *Rosmersholm*, *Bygmester Solness*, *Når vi døde vågner*. Noras reaktion i *Dukke-hjemmet* på mandens holdning, da hun venter „det vidunderlige“ af ham, kan kun forstås til bunds, når den ses i sammenhæng med hele den idéverden, som behersker disse værker. Den kræver en *katastrofal* udgang af sammenstød mellem det rene hjertes higen og halvheden i hverdagens miljø. Hos Ibsen ligger den symbolik, der klart præger hans senere skuespil, latent under det meste af hans produktion. Opgøret mellem Nora og Thorvald Helmer har større symbolværdi – som en konfrontation af to modsatte livssyn – end evne til at virke psykologisk overbevisende.

Muligheden af at spænde viljerne til den ideale fordrings højder og rigtigheden af at stille krav herom fremtræder tidligt som et tvivls-spørgsmål i Ibsens værker. Over for *Brand's* forlis med hans nådeløse krav om ubetinget indsats af liv og vilje stiller han dagdrømmere og egoisten *Peer Gynt*. Og i *Vildanden* er forfatterens sympati på dr. Rellings side, når denne bebrejder Gregers Werle, at han tager „livsløgnen fra et gennemsnitsmenneske“. I de senere skuespil, hvori kravet om den store, ubetingede indsats fastholdes, er der ikke længere spørgsmål om gennemsnitsmennesker, men om symbolske skikkelser, der går i døden som fuldbyrdelse af deres skæbne (Johannes Rosmer, Halvard Solness, Arnold Rubek i *Når vi døde vågner*).

Et andet vigtigt tema i Ibsens digtning er *skæbnemotivet* og sammenkædet hermed tanken om slægtsarven. Som bekendt har Ibsen kredset om arvelige følger af kønssygdom (*Gengangere*, *Et dukkehjem*,

Vildanden). Men hovedspørgsmålet er det klassiske, lige så levende nu som i græsk tragedie: *forholdet mellem skæbne, skyld og ansvar*. Problemet er i *Brand* sammenfattet i disse linjer:

„Når begynder ansvarsvægten
af ens arvelod fra slægten?
Hvem skal prøve, hvem skal vidne,
hvor enhver er delinkvent?“

Det vender gang på gang tilbage i Ibsens produktion, som regel med den stillingtagen, at der trods al skæbnebestemthed, trods „slægtstvivl, slægtsangst, slægtsskrupler“, der lader „de døde komme igen som jagende, hvide heste“, gælder et personligt ansvar for den enkeltes brøde, og en retfærdig gengældelse. Dette fører os over til Ibsens syn på forbrydelse og straf.

Det er ejendommeligt, at der i en så omfattende dramatisk produktion som Ibsens kun forekommer få egentlige forbrydelser. Der er skrevet bøger om forbrydertyper hos Shakespeare. Der ville ikke være stof til studier af den art hos Ibsen. Og dog har denne forfatter indgående beskæftiget sig med spørgsmål om skyld og straf. Men hans „forbrydere“ er gennemgående skyldfri, og de virkelig skyldige er ikke forbrydere i lovens forstand.

I *Dukkehjemmet* har Nora således vel begået dokumentfalsk ved at skrive sin fars navn på et gældsbrief uden hans samtykke. Men som nogen virkelig forbrydelse regner hverken hun eller Ibsen det. Lånet har hun stiftet for at redde sin mands liv, og uordenen med hensyn til faderens underskrift skyldes kun, at hun har villet spare den dødssyge gamle mand for bekymring. Hun har handlet af kærlighed. Og at långiveren, sagfører Krogstad, blev ringere stillet, end om underskriften havde været ægte, har hun ikke skænket en tanke. Hvad kom Krogstad hende ved? Moralsk vurderet har hun æren i behold.

Det samme motiv – dokumentfalsk med faderens navn – havde Ibsen for øvrigt tangeret allerede i *De unges forbund*. Men den unge Erik Bratsbergs strafbare forhold er her ikke psykologisk uddybet, det er af blot ydre betydning for spillets gang, en letsindighed uden alvorlig udgang.

Gamle Ekdal i *Vildanden* har udstået straf for nogle økonomiske transaktioner, som han, friluftsmanden og jægeren, næppe har for-

stået betydningen af, mens den virkelig skyldige, grosserer Werle, er sluppet fri for ansvar. Heller ikke gamle Ekdal er nogen virkelig forbryder.

Det samme må på en måde siges om den tidligere bankchef *John Gabriel Borkman*, den eneste straffede hovedperson i Ibsens persongalleri. Han har ganske vist udstået langvarig frihedsstraf for ulovlige dispositioner over midler, der var betroet ham og hans bank, og har således bragt skam og vanære over sin familie. Men han har handlet i en stor idéns tjeneste, i fast tillid til at kunne tilsvare enhver sit. Han har hørt den uforløste malm synge og villet drage den frem i lyset. Han har elsket magten, magten til at skabe menneskelykke vidt omkring sig. Alle skulle have fået deres værdier tilbage, hvis ikke han, før slaget var endt, var blevet forrådt af den sagfører og ven, han havde betroet sig til. Det er den „*infameste forbrydelse*“, siger Borkman, mens han frikender sig selv for skyld. Det infameste er „ikke mord. Ikke røveri eller natligt indbrud. Ikke falsk ed engang. For alt sligt noget, det øves jo mest imod folk, som en hader eller som er en ligegyldige og ikke kommer en ved“.

Nej, har John Gabriel Borkman forbrudt sig i etisk forstand, så er det ikke sket ved det, han er blevet straffet for, men ved noget meget værre, som ikke er strafbart. Han har i sit magtstræb ofret sin ungdomskærlighed, Ella Rentheim, der var prisen i en transaktion, og i stedet ægtet hendes søster. Og nu, da de mødes mange år efter, skriger hun sit „forbryder!“ til ham: „Forbryder! ... Åh, tro aldrig, at jeg sigter til, hvad du kan ha forbrudt imod lands lov og ret ... hvad tror du, jeg bryr mig om det! ... Jeg sigter til den forbrydelse, som der ingen tilgivelse er for ... Du er en morder! Du har begået den store dødssynd! Du har dræbt kærlighedslivet i mig ...“

Her er et motiv, der spiller en fremtrædende rolle i Ibsens digtning. Tænk for eksempel på *Fruen fra havet*, hvor Ellidas brøde er, at hun har svigtet sin kærlighed til den fremmede sømand. Nu sætter gengældelsesstraffen ind. Havet drager hende bort fra ægtefælle og hjem. Og barnet, der døde, havde sømandens øjne. – Eller forholdet mellem billedhuggeren Rubek og Irene i *Når vi døde vågner*. Han har „dræbt“ hende ved kun at have brugt hende som model, ved at betragte hende som en episode. Og han har „dræbt“ deres „barn“, billedhuggerværket, ved at forfuske den rene idé, det skulle udtrykke med hende som medium. Ligesom *Hedda Gabler*

„dræber“ forfatteren Ejlert Løvborgs og fru Tea Elvsteds „barn“ ved at brænde manuskriptet til det værk, han med Teas hjælp har bragt til verden. Straffen for disse drabshandlinger, begået mod tanker og følelser og med ublodigt middel, er hos Ibsen døden, den forsonende.

Der er ikke noget langt spring fra sådanne sjælemord til handlinger, der nærmer sig det virkelige mord: den suggestive påvirkning, som bevidst driver et andet menneske i døden. Ibsen har, særlig i sine senere skuespil, syslet med problemer omkring dette emne. I *Rosmersholm* afslører Rebekka West, at hun skridt for skridt har lagt an på at drive den nervesvækkede fru Beate i døden ved at få hende til at erkende, at dette var det bedste, hun kunne gøre for manden, Johannes Rosmer, som Rebekka elsker. *Hedda Gabler* får i skinsyge og magtbegær Løvborg bragt til skandale og selvmord. Hverken Rebekka eller Hedda kan vel juridisk rammes. Men de er moralsk ansvarlige. Og også her er der hos Ibsen kun én udgang for den skyldige: døden.

For denne forfatters granskende tanke kunne ansvarsspørgsmålet ikke standse op ved anstiftelsen eller den suggestive påvirkning. Der måtte loddes dybere. Var ikke det blotte *ønske* en magt, mennesket måtte stå til ansvar for? Spørgsmålet er hos Ibsen blevet dramatiseret og psykologisk analyseret, særlig i *Bygmester Solness* og i *Lille Eyolf*. Solness har så inderlig ønsket, at hustruens gamle familiehus måtte brænde, så han kunne opføre nye huse på tomten. Da det virkelig brænder (af en årsag, som Solness intet har at gøre med), og da brandnatten medfører et chok og en sygdom for fru Aline, der atter bevirker deres nyfødte tvillingers død, føler Solness sig skyldig og er under skyldfølelsens magt resten af sit liv. – Og på samme måde i *Lille Eyolf*: Rita har, omend kun strejfvist og halvt bevidst, ønsket barnet af vejen for helt og udelt at eje mandens kærlighed. Da barnet, lige efter det halvt udtalte ønske, drukner, føler begge ægtefæller det som en straffedom. Der er gengældelse i Lille Eyolfs død.

Vi er her inde i tankebaner, i mystiske forestillinger om „tankens almagt“, som er blevet genstand for dyb interesse i en senere tids psykologiske og psykiatriske forskning.

•

Modsigelse mellem evne og vilje – skæbnemotiv og slægtsarv – den ideale fordring med dens krav om brud med legetilværelse og idyl – skyldmotiv og gengældelse – individualistisk, uborgerlig etik med egne begreber om forbrydelse og straf – nedbrydelse af traditionelle anskuelser, der er blevet til „lig i lasten“ – til hele denne motivkreds, der er strejft i det foregående, kunne føjes flere andre, væsentlige temaer i Ibsens kompositioner. Som en grundakkord i dem alle lyder kravet om *sandhed*, fordømmelsen af at leve livet på en løgn. Mere og mere tydeligt, efterhånden som værkerne skrider frem, drages *det menneskelige ansvar* og angeren over et forspildt liv i forgrunden. Det er, som om den store forfatter har villet realisere sin egen sentens: at digte – det er at holde dommedag over sig selv.

Løftet ud af forbindelsen med problemdebatten i de år, værkerne blev til, er adskillige af dem endnu livsnære. Andre er for konstruerede og symbolske til at kunne virke som sande skildringer af mennesker og deres konflikter. Men næsten alle har et foruroligende spørgsmål til nutidens læser, spørgsmålet om et personligt ansvar.

TO HILSNER

Tale til gamle studenter

Af en taler ved et studenterjubilæum forventes det, at han siger varme ord om skole og universitet, og at han systematisk gennemgår værdien af at være akademiker. Tilgiv, at jeg taler i en lidt anden form; at jeg uden videre lovprisning af en bestået prøve og uden videre systematik fletter en krans af stilfærdige betragtninger og velmente ønsker og pryder kransen med en net buket af små citater.

Hvad der knytter os sammen, er først og fremmest vor samtidighed. Vi blev studenter i den samme sommer, engang for længe, længe siden. Af den tid, vi har levet – vi, der nærmer os de 60 – var kun en tredjedel forløbet, da vi blev studenter. Men det kan forekomme os, at tiden indtil da var lige så lang som de mange år, der fulgte efter.

Hvor var der længe mellem vor barndoms somre. Hvor skønne står ikke ferierne i vor erindring. Der har lagt sig et slør mellem virkeligheden dengang og mindet nu.

Billedet af kammeraterne er indgraveret i vor bevidsthed. De, vi gik i klasse med, er vedblevet at være vore jævnbyrdige. Med drenge og pigerne i klassen over os har vi aldrig kunnet komme på lige fod. Og de, der gik i klassen under, har vi ikke rigtigt kunnet anerkende som voksne mennesker, uanset hvad de siden har præsteret.

Indtrykket af kammeraternes karakter står fast. Ingen forstillelse kan narre en klassekammerat. I deres senere tilværelse har vi genkendt deres spirende karaktertræk. Man kunne fristes til at sige, at vore skæbner var aftegnet allerede i skolen. Dog, dette ville være en overdrivelse af anlæggets betydning. Vi må nøjes med at fastslå, at vi var dømt til at reagere på hver sin vis over for de samme begivenheder og impulser. „Selv om alle blomster gror op af jorden“ – siger Helweg – „frembyder de dog i toppen interessante forskelligheder“.

Så fulgte studentertiden. Trukket op i få streger står den for mig som præget af frigjorthed fra skolens forskrifter og ensformighed, af lykkelig fattigdom, af uophørlig forelskelse.

Nu, da tilværelsen ses i jubilarens perspektiv, toner dybere strenge. *Ansaret* er trådt i forgrunden. Blander der sig ikke et skyldmotiv dumpt i vor bevidsthed? Hvad har vi gjort, og hvad har vi forsømt? Realiserede vi vor ungdoms drømme? Har vi blot tilnærmelsesvis levet op til den ideale fordring? Ak, hvem tør slå sig for brystet og svare ja uden forbehold? Lad os undgå de store ord og håbe for os hver især, at det, når regnskabet skal gøres op, må kunne siges, at vi var *hele* mennesker, hele nok til ikke at omfattes af Ibsens dom i *Brand*: „Han er en brøk i stort og småt – en brøk i ondt, en brøk i godt“.

For dem af os, der gik studiets og den selvstændige forsknings vej, blev universitetsårene grotid for intellektuelle glæder og for pinagtig kamp med problemer, der syntes overmægtige. For mit vedkommende kredsede jeg allerede dengang om problemgruppen skyld og skæbne. Senere faldt det i min lod at beskæftige mig dybere med skyldspørgsmålet inden for strafferetten. Jeg har aldrig kunnet slippe det. Men mon ikke det er gået mange, som det er gået mig: At man efter et helt livs tumlen efter lærdom om et grundlæggende menneskeligt problem kan få lyst til i simple ord at bekende: „Her står jeg nu, jeg gamle nar – og er så klog som før jeg var“.

Dengang, for fyrretyve år siden, var det ingen kunst at leve. Siden er vi gået over i det ældre rollefag, og nu skal der livskunst til. Det er en kunst, der kræver erfaring og menneskekundskab, og man må være sin egen læremester. Lidt kan vi dog hjælpe hinanden.

Må jeg først nævne *forenklingens* kunst. Måtte vor erfaring have gjort det muligt for os at finde frem til det væsentlige i bedømmelsen af vore medmennesker. Lad os kunne finde de afgørende træk i et menneske, i et ansigt. „Efter min mening“, siger Tolstoj i bogen *Barndom*, „ligger et ansigts skønhed udelukkende i smilet. Gør smilet ansigtet skønnere, er det overhovedet et skønt ansigt; hvis smilet ikke forandrer det, er ansigtet almindeligt; hvis smilet skæmmer, er ansigtet grimt“.

Vi må efterhånden have lært kunsten at være *modige*. Er det ikke Aristoteles, der har sagt, at for at gøre det gode, er det ikke nok at

vide, hvad det er? Fordi man ved, at man i et givet tilfælde skal være modig, er det ikke sikkert, at man også er modig. Man må overvinde den naturlige tilbøjelighed til frygt for faren; man må øve sig i at være modig. – Men selv øvelsen gør ikke altid mester. Jeg mindes et ord fra en af Frankrigs gamle marskaller: Fortæl mig aldrig, at den og den mand er tapper. Sig, at han viste sig tapper ved den bestemte lejlighed. – Men lad os i hvert fald øve os.

Til moden livskunst hører en del filosofi. Men også kritisk sans. Fri os for filosofisk snobisme! Fri os fra at formere koret af det dunkelt tænkte eftersnakkere! Lad os ikke glemme Sven Clausens advarsel: „Den, som lukker sig inde med en filosof, er prisgivet en ganske ensidig og verdensfjern påvirkning i dage eller uger og vil derfor ende med at forstå noget, som der ingen mening er i“.

Har livet påtvunget os en maske, er det tid at kaste den. Lad os være os selv. Intet er så forstemmende som en stereotyp påtagethed. Vi skulle nødig være som hin reaktionære franske minister, om hvem Duff Cooper siger: „Han var altid fast besluttet, selv når han ikke vidste, hvad han var fast besluttet på“. Alt for mange mennesker går omkring og er uden grund bange for hinanden.

Og vigtigst af det hele: Lad os aldrig miste sansen for det skønne. Lad os stadig om vor elskede kunne sige som Holger Drachmann i „Forskrevet“: „Hun lignede en blomst, fæstet til den lyse nats bryst...“ Og lad vore sind vedblive at være opladte for skønheden, der omgiver os, så vi kan se med digterens øjne, når vi en årle morgen går henad en kedsommelig gade: „Solen stod op. I et bad af rødgylden bronze lå de snusornuftige husfacader, som om de pludselig vågnede med en skarlagensfeber på halsen“.

Ved en milepæl som denne søger man uvilkårligt efter sammenhængen i sit liv. Men samtidig vil man gerne tro, at der endnu ikke er sat bom for vor personligheds dynamik.

I vor trang til sammenhæng føres vi ind på jagten efter glemte dages indhold og stemning. Er mon ikke den drivende kraft bag et jubilæums møde med gamle venner netop jagten efter den svundne tid? Men så vigtigt det end er, hvad der ved fælles hjælp graves frem fra erindringens dyb, må vi dog vemodigt erkende umuligheden af at genføde mangt og meget af det, vi gerne ville opleve påny.

Efter 40 år fra studentereksamen må vi endnu ikke være stivnet i en altfor fast form. Så længe vi lever, må vi kunne forandres. Vort

skrøbelige ler må bevare sin plasticitet, selv om grundtræk i os står fast. Det samme menneske kan ikke to gange bade i den samme flod, siger Heraklit.

Skal vi udtrykke et ønske for os alle, må det blive, at vi bevarer vor personligheds sammenhæng uden at gå i stå.

... og godt nytår!

Mit skrivebord trænger til nytårs-oprydning. Der har fået lov at samle sig alt for mange dynger af ulæste tidsskrifter, særtryk og bøger. Den orden er der dog i dem, at de er fordelt efter emnekreds. De fleste af dem omfatter spørgsmål, der har at gøre med forholdet mellem individ og stat.

Jeg kikker lidt i dem hist og her nu, da jeg skal skrive nytårets kronik. En af bøgerne leder min tanke hen på de mange forsøg, der stadig gøres på at inddele mennesker i bestemte typer. Men har mon ikke skønlitteraturen bedre end nogen videnskabelig analyse evnet at karakterisere mennesket i dets særhed og almenhed? Hvor går i det hele taget grænsen for den psykologiske fagvidenskabs muligheder for at systematisere menneskesindet? Mon for eksempel nogen alvorlig teori vil tillægge det fundamental betydning, om man ved nytår er mest optaget af at se frem eller tilbage?

Uden at forsøge dybsindige betragtninger vil jeg appellere til mine læsere om – hvis det er dem muligt – at lade håbet om det kommende dominere over fortidens skuffelser. De utallige ønsker om et lykkeligt nytår, hvormed vi glæder hinanden, er en slags ordmagi, der skal besværges den dunkle skæbne. Håbet må man klynge sig til, også hvis det forekommer desperat.

Som nytårskronikør er jeg i det heldige tilfælde at være optimist, ikke bare ureflekteret som i min barndom, men bevidst og trods alt.

Intet er ufrugtbart som pessimisme, og der skulle egentlig ikke behøves nogen undskyldning for at tro på en forbindelse mellem fremtid og fremskridt. Men vejen frem tegner sig i erfaringens lys som fuld af tilbageslag og formidable hindringer. Selv de største optimister har måttet erkende fremskridtets træghed, når der er tale om menneskesindets forbedring og fredeligsgørelse mellem folkene. „Jeg tror på menneskehedens opstigen til højere og højere grader af civi-

lisation“, sagde Theodor Herzl i 1896, „men jeg tror også, at denne udvikling bliver fortvivlende langsom“. Det er som med troen på retfærdigheden. Et gammelt ord siger, at den er langsomt på færde, men den kommer.

Lad os da være optimister, men optimister af den slags, der vil se virkeligheden, som den er.

Ud fra dette lyssyn vil jeg anråbe tiden, der kommer om at fæstne og bevare vort folkestyre. Det er billigt at rakke ned på politik og politikere i et demokratisk samfund. Men alternativet må stå enhver klart: bunden mund, bunden presse, bunden ret og dermed plads for den værste af alle svøber: den „store mand“, diktatoren. Med rette bemærkede den berømmelige dr. Johnson, at ligesom visse sindssyge er tilbøjelige til at mene om sig selv, at de pludselig er blevet stormægtige mænd, således viser den, som pludselig kommer i besiddelse af stor magt, tilbøjelighed til at låne adskillige træk fra den sindssyge.

Vi er langt borte fra den tid, da folkestyret her i landet inspirede ungdommen til lyrisk begejstring. Selv en så nøgtern ånd som dr. P. Munch var, da han i 1904 skrev om det danske folks politiske gennembrud efter julirevolutionen, mere højstemt, end det ville falde naturligt nu. Men selv om tonen er blevet koldsindigere, er det den samme bekendelse til demokratiet, der 50 år senere formes af Sven Clausen i en spøgefuld sætning som denne: „Hvilken tryghed parlamentarismen har affødt for individet, viser sig deri, at dette styre så langt fra at gøre sine magthavere til guder, snarere fremstiller dem som kæltringer og fæ“. – Eller som Koestler med et alvorligere tonefald siger i „Løfte og Opfyldelse“:

„Der er måske ikke så meget ved demokratierne i deres nuværende form, men man bør alligevel være glad for dem. De er de uopvarmede beskyttelsesrum, hvor skælvende mennesker stadig kan krybe sammen under den totalitære storm“.

Nogen fare for, at tillid til folkestyret – og særlig parlamentarismen – skal udarte til blind beundring, er der ikke. Revserne skal nok være parat, og de skal have en bred margen. „Det usunde i folkestyret, det som bringer det i vanry, skal kritiseres sønder og sammen“, siger Torgny Segerstedt. „Ingen syre er for ætsende til at anvendes. Ingen hån er for ubarmhertig mod de snyltedyrr som sætter dét på spil, som folket gennem en lang og trøls historie har vundet“.

Om en kritik så uskånsom som den her anbefalede vil virke efter sin gode hensigt, eller om den snarere bliver et våben i hænderne på dem, der vil folkestyret til livs, vil dog være et åbent spørgsmål, særlig i en kritisk situation. På sikrere grund står de kræfter, der ved positiv indsats virker for at styrke det politiske livs effektivitet og anseelse.

Mit blik falder på bordets mange skrifter om ret og retfærdighed, skyld og straf, psykiatriske behandlingsmuligheder og indbydelser til kongresser om metoder til kriminalitetens bekæmpelse. Selv om man efter mange års deltagelse i reformbevægelser, rækkende fra utopisk til praktisk målsætning af og til må gribe sig i nogen skepsis over alt for selvsikre og ensidige retninger, er det dog klart, at fremskridtet er i march og længe har været det i det evigt vanskelige problem om forbrydelse og straf.

Det er lang tid siden Goethe lod Egmont sige: „Døden er ikke frygtelig, fængslet er frygteligt, gravens billede, modbydeligt for helten som for den fejge“. Fængslet har skiftet karakter, det kan tåle at vises frem. Men man er ikke blevet stående ved frihedsberøvelsens humanisering. Hele systemet er i støbeskeen. Forebyggelse og hjælp til selvhjælp vinder stiltødt, men sikkert, indpas, hvor tidligere statens eneste – og ofte uhensigtsmæssige – våben var straf.

Denne udvikling er omsider ved at få et holdbart videnskabeligt erfaringsgrundlag, særlig gennem oprettelsen af kriminalistiske forskningsinstitutter, der kan forene sagkundskab og metodik fra mange forskellige videnskabsgrene. Der er her ved at blive gjort ende på en tilstand, der bedst karakteriseres ved fabelen om elefanten og de blinde mænd. Hver af disse dannede sig *sit* billede af elefanten efter at have følt på hver sin del af dyret. Mange specialister inden for psykiatri, sociologi og strafferet har udtalt sig om kriminalitetsspørgsmål på et lignende mangelfuldt grundlag.

På et hjørne af bordet ligger en bunke skrifter, som jeg i den travle, problemfyldte hverdag bestandig har glædet mig til at skubbe i forgrunden. Det er kunstbøger og digte, som endnu ikke er blevet indrangeret på rad og række i de tavse reoler. Høst og Chagalls billeder flammer mig i møde fra omslag og bogsider. En endnu ikke indrammet akvarel af Engelund og en henkastet blyantskitse af Hofmeister ligger ved siden af bøgerne.

Og digtene drager deres melodi ind i det gode syn. Et smukt vers,

siger Anatole France, er som en violinbue strøget over vor sjæls genlydende strenge. Det er ikke digterens egne følelser, men vore han bringer til at synge.

Et øjeblik fornemmer man, at al tid ofret på studium og dagens gerning er som bortkastet i forhold til det egentlige. Havde man blot kunnet digte én strofe, der opfyldte Diderots krav til en poetisk beskrivelse af en kvinde: „Dyp pennen i regnbuen og strø sommerfuglevingers støv over papiret“.

Kunne man bare holde de smukke timer og øjeblikkets skønhed fast mellem sine hænder. Mit varmeste ønske for hver især er, at livet må give os kraft og tid til at opsøge og værne om det skønne i og uden for os. At det ikke skal gå os som skrevet står i Prædikerens Bog, første kapitel: Jeg gav mit hjerte hen til at forstå galskab og dårskab; jeg fornam, at også dette var forfængelighed, jagt efter vind.

På en rejse i Schweiz for mange år siden traf jeg en ung pige af sjælden skønhed. Hun betroede mig, at der var fire ting, hun altid bad om. Det var sol og latter, musik og kærlighed. Jeg ser hende endnu for mig.

Må jeg lade min hilsen munde ud i disse unge ønskers lyse akkord. – Hverdagen vil vide at omsætte dem i vemodets mol.

GYLDENDALS UGLEBØGER

- U 32 Kjeld Abell: Teaterstrejf i Paaskevejr (kr. 7.25)
 U 30 Aktuelle Kort (kr. 10.50)
 U 33 Raymond Aron: Nationalisme og Imperialisme (kr. 7.25)
 U 44 Bhagavadgita. Herrens Ord (kr. 9.50)
 U 54 Georg Brandes: Essays (kr. 14.75)
 U 1 Bertolt Brecht: Om Tidens Teater (Nyt oplag under forberedelse)
 U 26 Hans Brix: Gudernes Tungemaal (kr. 10.50)
 U 2 Johannes Brøndsted og Poul Nørlund:
 Seks Tværsnit af Danmarks Historie (kr. 9.50)
 U 34 Francis Bull: Verdenslitteraturens Historie (kr. 12.50)
 U 60 Albert Camus: Sisyfos-Myten (kr. 7.25)
 U 28 John Chadwick: Mykenes Stemme (kr. 10.50)
 U 16 Erskine B. Childers: Den arabiske Verden (kr. 10.50)
 U 3 Benedetto Croce: Æstetisk Breviarium (kr. 9.50)
 U 41 Basil Davidson: Det genfundne Afrika (kr. 14.75)
 U 38 Jörn Donner: Djævelens Ansigt. Ingmar Bergman og
 hans filmkunst (kr. 14.75)
 U 18 Claude Eatherly og Günther Anders: Samvittighed forbudt!
 (kr. 10.50)
 U 51 Gösta Ehrensvärd: Expansion. Liv i Universet (kr. 12.50)
 U 7 Albert Einstein og Leopold Infeld: Det moderne Verdensbillede
 (kr. 14.75)
 U 61 Christian Elling: Motiver. Prosa i Udvalg (kr. 14.75)
 U 11 John Kenneth Galbraith: Det rige Samfund (kr. 14.75)
 U 23 Vilhelm Grønbech: Jesus Menneskesønnen (kr. 9.50)
 U 57 Vilhelm Grønbech: Kampen for en ny Sjæl (kr. 7.75)
 U 39 Heretica. En antologi ved Ole Wivel (kr. 13.75)
 U 48 Sigurd Hoel: Essays (kr. 10.50)
 U 24 Ludvig Holberg: Epistler og Moralske Tanker (kr. 9.50)
 U 58 Fred Hoyle: Universets Opbygning (kr. 7.75)
 U 8 Johannes Humlum: Landsplanlægning i Danmark (kr. 12.50)
 U 62 Stephan Hurwitz: Det menneskelige Ansvar (kr. 12.50)
 U 55 Jolande Jacobi: C. G. Jungs Psykologi (kr. 14.75)
 U 56 Johannes V. Jensen: Johannes Larsen og Aarstiderne
 (kr. 12.75)
 U 9 C. G. Jung: Det Ubevidste (kr. 9.50)
 U 45 C. G. Jung: Jeg'et og Det Ubevidste (kr. 10.50)
 U 5 Søren Kierkegaard: Begrebet Angest (kr. 10.50)

(fortsættes næste side)

- U 19 Søren Kierkegaard: Frygt og Bæven (kr. 9.50)
- U 12 Hal Koch: Konstantin den Store (kr. 7.25)
- U 49 Hal Koch: Kristendommens Oprindelse (kr. 9.50)
- U 59 Kritisk Revy. En antologi ved Sven Møller Kristensen (kr. 11.75)
- U 13 Aage Marcus: Den blaa Drage (kr. 9.50)
- U 46 Karl Marx: Økonomi og Filosofi (kr. 14.75)
- U 17 Lewis Mumford: Kunst og Teknik (kr. 9.50)
- U 36 Mystik og Mystikere. En antologi ved Aage Marcus (kr. 10.50)
- U 63 Erling Nielsen: H. C. Andersen (kr. 9.50)
- U 35 Morten Nielsen: Breve til en Ven (kr. 9.50)
- U 25 Friedrich Nietzsche: Historiens Nytte (kr. 7.25)
- U 6 J. Robert Oppenheimer: Naturvidenskab og Livsforståelse
(kr. 7.25)
- U 4 José Ortega y Gasset: Menneskets Fordrivelse fra Kunsten
(kr. 7.25)
- U 14 Bjørn Poulsen: Ideernes Krise i Åndsliv og Politik (kr. 7.25)
- U 40 Erik Reske-Nielsen: Den spanske Borgerkrig (kr. 10.50)
- U 37 David Riesman: Det ensomme Masmenneske (kr. 14.75)
- U 42 Ole Sarvig: Krisens Billedbog (kr. 11.50)
- U 43 Erik Seidenfaden og David Jens Adler: Nedrustning (kr. 12.50)
- U 22 George G. Simpson: Evolutionen og dens Perspektiver
(kr. 14.75)
- U 29 C. P. Snow: Videnskab og Stat (kr. 7.25)
- U 27 Marshall Stearns: Historien om Jazzen (kr. 14.75)
- U 15 Igor Stravinsky: Musikalsk Poetik (kr. 7.25)
- U 20 Kaare Svalastoga og Preben Wolf: Social Rang og Mobilitet
(kr. 10.50)
- U 52 Kaare Svalastoga og Preben Wolf: En By ved Grænsen
(kr. 9.50)
- U 21 Bruce Wallace og Th. Dobzhansky: Arv og Stråling (kr. 14.75)
- U 53 Vilhelm Wanscher: Den æstetiske Opfattelse af Kunst
(kr. 10.50)
- U 47 Verdens 2 × 7 Underværker (kr. 7.25)
- U 10 Franz Werfel: Kunstens Kald (kr. 7.25)
- U 50 Norbert Wiener: Menneske og Automat (kr. 12.50)
- U 31 Ole Vinding: Foraaret i fransk Kunst (kr. 9.50)